

55983

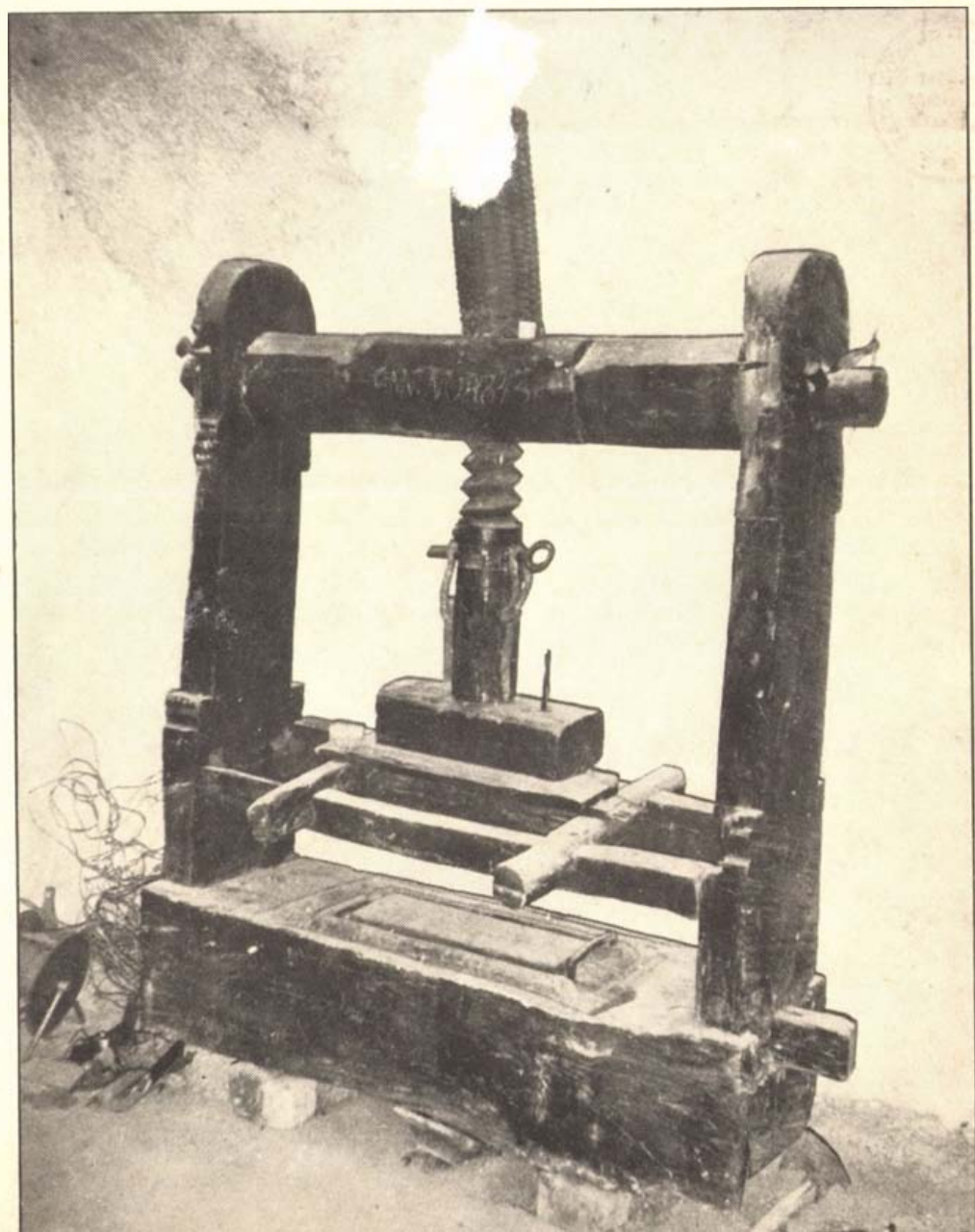
55983/375

1988 / 1

HONISMERET

A HAZAFIAS NÉPFRONT FOLYÓIRATA

XVI. ÉVFOLYAM

A CSEMADOK gyermekjáték kiállítása

Böszörményi István felvételei

55983

55983

**A HONISMERET 1988. XVI.
ÉVFOLYAMÁNAK
TARTALOMJEGYZÉKE**

275

1989 FEB 24

Angyal Mária: Népművészet és honismeret 6/30
Benda Kálmán: Az egyházak és a honismeret 6/13
Derzsi Ottó: A IV. Budapesti Honismereti Konferencia 2/3
Fár Lajos: Demokratikus hagyományok a magyar történelemben 5/13
Juhász Gyula: Nemzettudat, magyarságtudat a XX. században 6/9
Halász Péter: A honismereti akadémia szabad fóruma 6/25
Halász Péter: A nemzetiségek és a honismereti mozgalom 6/20
Halász Péter: A vidéki honismereti híradók sereg-szemléje 1/3
Haraszti Imre–Tóth János: A honismereti mozgalom társadalmi és intézményi kapcsolatai 6/23
Havas Gáborné: Az egyházak szerepe a honismereti mozgalomban 6/22
Kanyar József: A XVI. Honismereti Akadémia megnyitója 6/3
Kanyar József: Zárszó és ajánlások 6/33
Az Országos Honismereti Bizottság felhívása a romániai falurombolás ellen 4/18
Pozsgay Imre: A nemzeti emlékhelyek és a nemzettudat 6/5
Szikossy Ferenc: Gondolatok egy történelmi emlékhely-katasztrófa 3/3
Szikossy Ferenc: A nemzeti emlékhelyek és a honismereti mozgalom 6/18

ÉVFORDULÓK

Ambrus Ferenc: Száz esztendeje született Tichy Kálmán 6/43
Balogh Lajos–Bartók János: Egy nyelvi hungarológus évfordulójára 2/17
Deregán Gábor: Szent István és a nemzettudat. Beszélgetés Sarlós Istvánnal 4/3
Dr. Ducza Lajos: Kétszáz éve épült meg a Mirhógát 2/7
Gedai István: Gondolatok Szent István királyról 1988-ban 4/9
Görcsös Mihály: Magyar Museum 6/35
Hajdú Demeter Dénes: A Rákócziak gyulaféhe-
 vari nyomdája 4/11
 A Honismeret évfordulónaptára, 1980. (*Budai Horváth Gábor*) 5/melléklet
Karacs Zsigmond: Karacs Ferenc és munkássága 3/8
Kerékyártó Mihály: Hetven éve született Szőnyi Márton 6/50
Kozma Huba: Százötven évre a városi rangtól 1/10
Dr. Krisztián Béla: A szenci gazdasági-műszaki akadémia (1763–1780) 5/12
Laczkó Mihály: Kmety György honvédtábornok emlékezete 3/12
Laczkó Mihály: Nagy Jenő, a magyar antifasiszta ellenállási mozgalom mártírja 6/46
Ifj. Lele József: A 850 éves Tápé 5/7
Dr. Mándics Mihály: Háromszáz éve telepedtek le a bácskai bunyevácok 1/8

Molnár Imre: 175 éves Theodor Körner Zrínyi-drámája 2/8
Morvay Péter: „...bizton nézzen előre szemünk”. Kisfaludy Károly 3/6
Nagy Emese: István király esztergomi palotája 4/6
Rajna György: Az 1838. évi márciusi nagy dunai árvíz 2/10
Sípos Józsefné: Egy postai centenáriummól 2/15
Székely András Bertalan: Venczel József emlékezete 6/37
V. Busa Margit: Édes Gergely és Kazinczy Ferenc 5/10
Vida Gabriella: Istvánffy Gyula, a palóc népelet kutatója 5/13

HAGYOMÁNY

Andrásfalvy Bertalan: Hagyomány, kereszténység, magyarság 6/52
Benda Kálmán: A magyar cserkészlet történetéről 5/29
Berey Katalin: Berey József, az ecsedi vár krónikása 4/30
Cseh Géza: Mire emlékeztetnek a jászkunsági nádoroszlopok? 2/24
Dancs Mária: A magyar jakobinus mozgalom áldozatai Óz Pál 5/27
Dr. Fenyvesi László: „Hadd ne emésszen meg Törökország...” Török fogságba esett magyar rabok „koldulólevelei” 1/12
Gáspár Tibor: A komáromi kollégium sorsa 3/17
Dr. Göcze Rezső: A palini Inkeyek a késői feudallizmusban 1/17
Huszár János: Egy különös várostrom krónikája 4/27
Józsa László: Kunszentmárton múltja az emlékhelyek tükrében 5/21
Dr. Kovássy Zoltán: Haraszty Ágoston és a magyar szabadságharc 2/28
Könczöl Imre: Nagykanizsa a szabadságharc idején. Cser József tanító naplója 2/29
Közép-Ajtai Veres Sándor emlékei a szabadságharcból és a rákövetkező évtizedekből 1/24
Dr. Lengyel Alfréd: A népiskola Győr megyében 3/30
Dr. Lengyel Alfréd: A szabadságharc eseményei Győr megyében 4/35
Lönnöczy Gábor: Farkas Sándor, a múzeumalapító gyógyszerész (1862–1926) 6/54
Dr. Molnár János: Bács-Bodrog megyei tankerületi iskolai tanács jelentése 3/31
Dr. Pagáts Pál: Fejezetek a repülés történetéből 1/29
Papp Emil: A magyarországi úttörő-pionír mozgalom kezdete 5/31
Puntigán József: Negyedfél évszázados üzenet Losoncra 5/26
Dr. Püspöki Nagy Péter: A zselicszentjakabi monostor Ottó ispán féle 1061-i alapítólevele 4/19
Dr. Szénássy Zoltán: „Sem csellel, sem erővel!” Komárom ostroma 1849-ben 3/20

- Dr. Timaffy László:* A szabadságharc emléke a kisalföldi népköltészetben 4/37
Dr. Z. Szöke Pál: Pogány kori kultikus és kulturális emlékek a székelyeknél 2/21

BESZÉLGETÉS

- Beke György:* „Van másik út!” Beszélgetés Hevesi József helytörténész körorvossal 4/39
Bosnyák Sándor: „Van-e egységes zenei hullámhosszon gondolkodó magyar közösség?” Beszélgetés Rajeczky Benjámint zenetörténésszel 1/32
Fakász Tibor: A palotai Bakony kutatója. Beszélgetés Veszteleovszky Zoltánnal 1/36
Halász Péter: Egy járási lap néprajzi rovatáról. Beszélgetés D. Varga László tanárral 2/43
Halász Péter: Megjelent a Magyar Néprajzi Atlasz. Beszélgetés dr. Barabás Jenő egyetemi tanárral 3/38
Kerekgyártó Mihály: Huszonöt éves az Ózdi Lajos Árpád Honismereti Kör. Beszélgetés Nagy Károly helytörténésszel 2/46
Kirschner Péter: Tájak–Korok–Múzeumok. Beszélgetés Székely Miklóssal, az egyesület elnökével 2/44
Turi Róbert: „Ne csak szeresd, tudd is, miért szeretted szülőföldedet!” Beszélgetés Kecskés László helytörténeti kutatóval 3/44
Zika Klára: „Békés–Tarhos belém égetett tanulsága”. Beszélgetés Szokolay Sándor zeneszerzővel 2/38
Zika Klára: A Szigetköz krónikása. Beszélgetés dr. Timaffy Lászlóval 3/42
Zika Klára: „A valóság megismerése az, ami a legjobban alakíthatja az embert.” Beszélgetés Benda Kálmán történésszel 5/16

VÁLTOZÓ HAZÁNK

- Balázs Géza:* A kisvasutak megszüntetésének hatása a népeletre 1/39
Dr. Bokor Péter: A Somló és a somlai 5/34
Nagy Lajos: A mezőtúri szövetkezeti mozgalom kezdetei 2/32
Nóber Imre: Barangolás Komárom megye természeti értékei között 3/34
Schmidt Egon: A madarak országútján 2/33
Vámos György: Vonzáskör, 1987. A honismereti mozgalomról, Nemzetiségeinkről, A hazai egyházak 4/45
Turi Teodóra: Napjaink névdivatja 3/36

TERMÉS

- Czigány László:* Zalai orvosok az 1831. évi kolerajárvány idején 1/47
Demeter Vaanár János: Az erdélyi Várfalva és unitárius temploma 5/38
Faluhelyi Andor: Jégörzök, tükörbe nézők, ellátók – táltosok nyomában a moldvai magyarok között 5/45
Gelencsér József: Szőlőhegyi élet a Móri-völgyben 1/48

- Jankus Gyula:* Felvidéki palóc kislány portréja a pengőn 5/42
Dr. Jáki Katalin: Győri gombkötők 3/55
Keresztúri Józsefné Pintér Mária: A Mária Terézia féle úrbérendezés Döröskén 3/53
Kerekgyártó Mihály: Az ózdi Olvasó Egylet és a Dalárda 4/49
Dr. Kovássy Zoltán: A magyar szabadságharc francia katonái 2/55
Kovács Jenő: Kovács János tikrese 4/62
Dr. Kisida Erzsébet: Viszló község állattartása a XX. század elején 6/59
Kuczy Károly: Hogyan szólnak a benedeki harangok? 6/56
Labancz Zita: Egy gazdacsalád múltja szerelmi levelekben 4/57
Lukács László: Templomjárás, angyalcsapás 5/49
Nagy Károly: Almási Balogh Pál – Kossuth és Széchenyi háziorvosa 3/48
Dr. Nyakas László: Könyves Tóth Mihály, Debrecen Kapisztránja 2/51
Olsvai Margit: Inasból lett a mester, de hogyan? 5/52
Orawszki Ferenc: A körösladányi Nadányiakról 2/50
Orsi Julianna: Nagykunsági magyarok a Bácskában 1/42
Reisz László: A nagyrédei pincesor 4/54
Strobel Árpád: A budavári Mátyás-kút és Tata 3/54
Tóth József–Zombori Lajos: Egy felvidéki sörbárca története 4/53
Zákonyi Ferenc: Hévizálunk, hévizálunk? 4/51

KILÁTÓ

- Jóó Rudolf:* A magyar kultúráért – Észak-Amerikában 2/57
Lovász Irén: A Közép-Skandináviában élő erdei finnek 1/57
Lukács László: Néprajzi gyűjtőúton a burgenlandi Felső-Órségben 1/54
Novákné Németh Beáta: Észti jelenségi szokások 3/59
Székely András Bertalan: Közép-Európáról – Bécsben 6/63

KRÓNIKA

- Ambrus Ferenc:* Cházár András-napok a gömöri Jólészen 4/70
Ábel Gábor: Hatvanéves a lévai Barsi-múzeum 2/71
Ágoston István: Honismereti találkozó és Werner-emlékülés Ónodon 2/70
Beke György: Kövendi esték 5/67
Böszörményi István: A CSEMA DOK gyermekjáték kiállítását 1/66
Burján István: Oláh István-émléktáblát avattak Monoron 5/66
Csáky Károly: Szombathy Viktor (1902–1987) 1/67
Dalmay Árpád: Petőfi-émléktáblák Kárpát-Ukrajnában 3/75

Deme László: Kazinczyra emlékezve 2/63
Dévai Judit: Helytörténeti ismeretterjesztés diákoknak 3/72
Diószegi Gyula: A hajdúszováti Maklár Pap Mór Honismereti Szakkör 4/69
Dr. Domonkos János: A vasiak Tolnay Sándor Diákklubja Budapesten 4/74
Dudás Lajos: Kubikosvetélkedő Csongrádon 2/67
Duray Éva: Szabó Gyulára emlékeztek Losoncán 3/78
Eperjessy Ernő: Ikvai Nándor halálára 4/77
Dr. Fazekas Árpád: Az ecsedi Sárvár bazilikája – alapjaiban rókák laknak 4/73
Fehér Anikó: Tanácskozás a magyar népzeneről 2/72
Fejér Gábor: Tóth Ferenc és a makói honismereti mozgalom 6/65
Hajdú Demeter Dénes: Megalakult a Magyar Népfőiskolai Társaság 6/66
Hajdú Demeter Dénes: Ung vidéki hagyományörzők 2/68
Halász Péter: A magyar kultúra és tudomány Csehszlovákiában 1/58
Harasztli Mihály: Emlékmúzeumok, tájházak Komárom megyében 3/67
Hofer Lajos: A Czuczor Gergely-napokról 5/63
Horpácsi Sándor: Klubélet a Rima-tajon 6/67
Horpácsi Sándor: Tompa Mihály-napok és -körök 2/65
Kisari Balla György: A szentgotthárdi csata színhelye 2/64
Dr. Krisztián Béla: A bányászati kultúra emlékei Pécsen 6/64
Dr. Krisztián Béla: A kéményseprés emlékei 4/76
Dr. Krisztián Béla: Két bányásztörténeti konferencia 2/66
Kristó Nagy István: Gerelyes Ede (1927–1988) 6/69
Lengyelne Kurucz Katalin: „A város peremén.” A budapesti helytörténeti gyűjtemények kiállítása 3/66
Dr. Magyar György: A Komárom Megyei Testnevelési és Sporttörténeti Szakbizottság 3/77
Márton János: Erdei Ferenc gárdonyi szobránál 1/65
Puntigán József: Kerékpáron a Garam és az Ipoly mentén 1/62
Sándor Mária: A Somogy megyei honismereti mozgalomról 3/68
Selmeczy Kovács Attila: Ortutay Gyula névfelvélteli ünnepség Pátyon 4/67
Szabó László Gy.: Dr. Kóczian Géza 4/78
Dr. Szabó T. Attila: Nagy Miklós emlékezete 6/70
Szabó Vilmosné: Hagyományápolás Mosonmagyaróvár óvodáiban 5/61
Dr. Szatmári Sarolta: Egy különleges műemlékegyüttes. Majk-Kamanduli remeteség 3/71
Szijjártó István: Széchenyi Társaság Budapesten 5/65

Szilágyi Ferenc: In memoriam Lengyel Dénes 5/66
Tajti Erzsébet: Társadalompolitikai és honismereti klubok találkozója Kunfehértón 1/60
Timaffy László: Emlékezés Németh Sándorra 5/68
Timaffy László: Honismereti kapcsolatok Győr-Sopron megye és Burgenland között 3/74
Dr. Töröcsik Zoltán: Feltártul a tapolcai Templom-domb 5/60
Várhidy Imre: Az első hazai mezőgazdasági gőzgép 4/76
Veres János: Klubélet a Rima-tajon 6/67
V. Fodor Zsuzsa: Tizenöt éves a veszpremi Üzemtörténeti Klub 3/70
Vongrey Béla: Emléktábla Borbás Vincének 4/75

KÖNYVESPOLC

Antalóczi Lajos: Az Egri Nyomda Rt. története, 1893–1949. (*Barna Gábor*) 5/melléklet
Balázs Géza: Két népdalgyűjtemény 2/ melléklet
Barna Gábor: Antalóczi Lajos: Az Egri Nyomda Rt. története, 1893–1949. 5/melléklet
Barsi Ernő: Daloló Órvidék I–II. (*Dr. Timaffy László*) 5/77
Barsi Ernő: Sály (*Vida Gabriella*) 5/76
Barth János: Gyetvai Péter: Egyházi szervezés, főleg az egykori déli magyar területeken és a bácskai Tisza mentén 4/melléklet
Dr. Bencze Géza: Dr. Gergely Ernő: A magyarországi bányásztársadalom története 1867-ig 1/74
A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár újabb kiadványai (*Tuba László*) 4/melléklet
Bosnyák Sándor: A néphagyomány vonzásában (*Tajti Erzsébet*) 2/77
Böröndi Lajos: Kovács Antal: „Járok-kelet gyöngyharmaton” 5/melléklet
Böszörményi István: Madách és Mocsáry a nemzetiségi kérdéstről 5/72
Budátul – Belgrádig (*Dr. Vargha Dezső*) 6/76
Csáky Károly: Hallottatok-e már híre? (*Virt István*) 2/74
Csáky Károly: Kapros Márta: A születés szokásai és hiedelmei az Ipoly mentén 2/melléklet
Csongrád Megye Levéltára, 1723–1950. (*Dóka Klára*) 4/79
Demeter Zayzon Mária: Magyarok és szlovének a határ mentén 6/melléklet
Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság (*Szabó T. Ádám*) 3/melléklet
Dóka Klára: Csongrád Megye Levéltára, 1723–1950. 4/79
Erdész Ádám: A mezőhegyesi ménesbirtok gazdálkodása a két világháború között (*Fülöp Éva Mária*) 2/73

- Fehér Anikó*: Sej, Szada falu... Néprajzi olvasókönyv 5/melléklet
- Fejér Gábor*: Szatyor Győző: Faművéség 1/melléklet
- Dr. Fenyvesi László*: V. Molnár László: Kanizsa vára 2/73
- Fülöp Éva Mária*: Erdész Ádám: A mezőhegyesi ménésbirtok gazdálkodása a két világháború között 2/73
- Dr. Gergely Ernő*: A magyarországi bányásztársadalom története 1867-ig (*Bencze Géza*) 1/74
- Gyetvai Péter*: Egyházi szervezés, főleg az egykori déli magyar területeken és a bácskai Tisza mentén (*Bárth János*) 4/melléklet
- Halász Péter*: Honismeret a Magyar Hírekben 1/77
- Havas Gábor*: Reform és művelődés. 6/74
Honismereti dolgozatok Győr megyéből (*Tajti Erzsébet*) 5/melléklet
- Honismeret a Magyar Hírekben (*Halász Péter*) 1/77
- Horváth Lajos*: Olvasókönyv Kiskunfélegyháza történetéhez 2/76
- Hunfalvy János*: Magyarország és Erdély eredeti képekben I-III. (*Udvarhelyi Nándor*) 5/69
- Kalendáriumokat lapozgatva (*Maróti István*) 5/74
- Kapros Márta*: A születés szokásai és hiedelmei az Ipoly mentén (*Csáky Károly*) 2/melléklet
- Kelemen András*: Magyarság és műveltség 6/75
- Kerekgyártó-Saffarik*: A 100 éves Csongrádi Gözmalom 2/77
- Két népdalgyűjtemény (*Balázs Géza*) 2/melléklet
- Két őrségi kiadványról (*Tóth László*) 5/76
- Kincses Kolozsvár* (*Udvarhelyi Nándor*) 1/75
- Kolhoz a Tiszaháton* (*Sándor László*) 2/76
- Kovács Antal*: „Járok-kelet gyöngyharmaton”. (*Böröndi Lajos*) 5/melléklet
- Kováts Dániel*: Szilágyi Ferenc: Deákok tüköre 4/melléklet
- Dr. Krisztián Béla*: Nemcsik Pál: Aki bányász akar lenni 5/melléklet
- Dr. Krisztián Béla*: Szabóné Nádor Anna: A komlói bányászzenekar története 2/78
- Lábadai Károly*: Kopácsi vízi élet (*Szűcs Judit*) 2/melléklet
- Madách és Mocsáry* a nemzetiségű kérdésről (*Böszörményi István*) 5/72
- Magyarok és szlovének a határ mentén* (*Demeter Zayzon Mária*) 6/melléklet
- Magyarországi egyházi levéltárak fondjegyzékei I-IV.* (*Pálmány Béla*) 3/melléklet
- Magyarság és műveltség* (*Kelemen András*) 6/75
- Maróti István*: Kalendáriumokat lapozgatva 5/74
- Mácza Mihály*: Tapolcainé Sáray Szabó Éva: A komáromi nyomdászat és sajtó 1849-ben 4/melléklet
- Nagy Gyula*: Négy évtized Orosháza múzeumában (*Szabó József*) 1/73
- Nemcsik Pál*: Aki bányász akar lenni (*Dr. Krisztián Béla*) 5/melléklet
- Népi kollégium Pesterzsébeten, 1946-1949.* (*Réthei Prikkel Lajos*) 4/80
- Olvasókönyv Kiskunfélegyháza történetéhez* (*Horváth Lajos*) 2/76
- Pálmány Béla*: Magyarországi egyházi levéltárak fondjegyzékei I-IV. 3/melléklet
- Petercsák Tivadar*: Viga Gyula: Tevékenységi formák és javak cseréje a Bükk-vidék népi kultúrájában 2/melléklet
- Reform és művelődés* (*Havas Gábor*) 6/74
- Réthei Prikkel Lajos*: Népi kollégium Pesterzsébeten, 1946-1949. 4/80
- Sándor László*: Kolhoz a Tiszaháton 2/76
- Sándor László*: Új Mindenés Gyűjtemény. 6. 5/melléklet
- Sej, Szada falu... Néprajzi olvasókönyv* (*Fehér Anikó*) 5/melléklet
- Sófalviné Tamás Márta*: Vajkai Aurél: Szentgál 3/melléklet
- † *Szabó József*: Nagy Gyula: Négy évtized Orosháza múzeumában 1/73
- † *Szabó József*: Tóth Imre: Ipoly menti palóc tájszótár 4/melléklet
- Szabóné Nádor Anna*: A komlói bányászzenekar története (*Dr. Krisztián Béla*) 2/78
- Szabó T. Ádám*: Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság 3/melléklet
- Szatyor Győző*: Faművéség (*Fejér Gábor*) 1/melléklet
- A 100 éves Csongrádi Gözmalom* (*Kerekgyártó-Saffarik*) 2/77
- Sz. Bozóki Margit*: Zala megye földrajzi nevei II. A keszthelyi járás 2/79
- Szenti Tibor*: Parasztvallomások (*Szűcs Judit*) 3/melléklet
- Szilágyi Ferenc*: Deákok tüköre (*Kováts Dániel*) 4/melléklet
- Szilágyi Ferenc*: Kőrösi Csoma Sándor élete nyomában (*Torma József*) 3/melléklet
- Szűcs Judit*: Lábadai Károly: Kopácsi vízi élet 2/melléklet
- Szűcs Judit*: Szenti Tibor: Partasztvallomások 3/melléklet
- Tajti Erzsébet*: Bosnyák Sándor: A néphagyomány vonzásában 2/77
- Tajti Erzsébet*: Honismereti dolgozatok Győr megyéből 5/melléklet
- Tapolcainé Sáray Szabó Éva*: A komáromi nyomdászat és sajtó 1849-ben (*Mácza Mihály*) 4/melléklet
- Dr. Timaffy László*: Barsi Ernő: Daloló Órvidék I-II. 5/77
- Torma József*: Szilágyi Ferenc: Kőrösi Csoma Sándor élete nyomában 3/melléklet
- Tóth Imre*: Ipoly menti palóc tájszótár († *Szabó József*) 4/melléklet
- Tóth László*: Kép őrségi kiadványról 5/76
- Tuba László*: A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár újabb kiadványai 4/melléklet

Udvarhelyi Nándor: Hunfalvy János: Magyarországi és Erdély eredeti képekben I-III. 5/69
Udvarhelyi Nándor: Kincses Kolozsvár 1/75
 Új Minden Gyűjtemény, 6. (*Sándor László*) 5/melléklet
Vajkai Aurél: Szentgál (*Sófialviné Tamás Márta*) 3/melléklet
Dr. Vargha Dezső: Budától – Belgrádig 6/76
Vida Gabriella: Barsi Ernő: Sály 5/76
Viga Gyula: Tevékenységi formák és a javak cseréje a Bükk-vidék népi kultúrájában (*Petercsák Tivadar*) 2/melléklet
Virt István: Csáky Károly: Hallottatok-e már híret? 2/74
 V. Molnár László: Kanizsa vára (*Dr. Fenyvesi László*) 2/73
 Zala megye földrajzi nevei II. A keszthelyi járás (*Sz. Bozóki Margit*) 2/79

FÓRUM

Bognár András: Az anyakönyvek forrásértékéről 6/78
Dr. Del Medico Imre: Az utcákról és a nevekről 3/melléklet
Dr. Gábrriel András: Hagyományos helynevek védelmében 5/78
Hajdú Gyula: Örizzük meg és hasznosítsuk a népi sportjátékokat! 1/78
Kenéz Gyözőné: A földrajzi nevek gyűjtésének környezeti jelentőségéről 6/79
Dr. Kovács Zoltán: A vörössipkás honvédek parancsnoka volt 4/melléklet
Dr. Pap Tihamér: Egy szekszárdi könyv margójára 4/melléklet
Rácz Sándor: Név(vissza)adási javaslat 6/80
R. D. I.: Emlékeim Lakatos Demeterről 3/melléklet
 † *Szekér Ernő*: Emlékezésre méltó dolgaink 1988-ban Balatonfüreden 4/melléklet
 † *Szekér Ernő*: Névtelenségbe burkolózva 5/80

GYŪJTÉSI ÚTMUTATÓ

Kiss József: Egyesületek történetének és jelenének kutatása 1/melléklet
Tari Lujza: A népi hangszer- és hangszeres népzene gyűjtés mai feladatai 4/melléklet

PÁLYÁZAT

Egyesületi pályázat 1/melléklet

Az 1987. évi országos néprajzi és nyelvjárási pályázat eredményjegyzéke 2/melléklet
 Az 1988. évi XXXVI. Országos Néprajzi és Nyelvjárási gyűjtőpályázat felhívása 2/melléklet
 A Nagykunság múltja és jelene 3/melléklet
 Történeti pályázat felhívása 3/melléklet

HÍREK

Ambrus Ferenc: Czabán-napok 5/20
Bisztray Adam: A főt Németh Kálmán- emlékház 1/11
 Emlékezés Göncön és Kassán 4/38
 Az Erdély Művészetiért Alapítvány 5/54
 Felhívás a Mubi- emlékhely létrehozásának támogatására 2/melléklet
Halász Péter: Gy. Szabó Béla állandó kiállítás Szankon 2/20
 Honismereti klub alakult Fehérgyarmaton 2/31
Dr. Horváth József: Csokonai-ünnepség Csurgón 2/melléklet
Kellei György: Gáll István- emléktábla Balatonfüreden 6/71
Kerekgyártó Mihály: Jókai emlékszoba és tájház 6/62
Kerekgyártó Mihály: Lillafüreden, a Petőfi-barlang bejáratánál... 5/33
Kerekgyártó Mihály: Megmentik a pusztulástól az onodi várat 5/80
Kerekgyártó Mihály: Sajóecseg község templomának két harangja 3/melléklet
Kerekgyártó Mihály: A szentsimoni Árpád-kori templom 1/B
Kolta Lászlóné: Az első magyar rovásírás-vándorkiállítás Tolna megyében 3/melléklet
Kovács Gergelyné: A Népművészeti Baráti Kör 3/80
 Kós Károly-szobor Kispesten 1/38
Kriston Vizi József: Brunszvik Terézre emlékeztek 6/71
Lukács László: Alapítvány Pesovár Ferenc emlékére 3/melléklet
Orauszi Ferenc: A körösladányi báró Wenckheim-kripta helyreállítása 5/33
Dr. Söptei István: Húszéves a sárvári honismereti szakkör 5/6
Dr. Szamosújvári Sándor: Megújult Csokonai sírkertje Debrecenben 3/19
 † *Szekér Ernő*: Hírek Balatonfüredről 1/68
 † *Szekér Ernő*: Hírek Balatonfüredről 2/37
 A Széchenyi István Emlékmúzeum Baráti Köre felhívása 2/melléklet
 V(irt) D(ezső): A Széchenyi Társaság Révkomáromban 5/80

Erdély kövei

Kispesten a Kós Károly
térén

Péterfy László szobra

„Valóságokat és igazságokat, amik fájnak a gyávanak, elnémitják az árulót, megrontják az ellenséget, megállítják az elnyomni akarót. Amik bátorságot adnak a csüggedőknek, világot gyújtanak a sötétben tévelygőknek, fegyvert adnak a védteleneknek.” (Kós Károly: Kiáltó szó)

Hajdú Demeter Dénes felvételei

HONISMERET

A HAZAFIAS NÉPRFONT FOLYÓIRATA XVI. ÉVFOLYAM

TARTALOM

ÉVFORDLÓK	<i>Halász Péter: A vidéki honismereti híradók seregszemléje</i>	3
HAZAVOMÁNY	Háromszáz éve telepedtek le a bácskai bunyevácok (<i>Dr. Mandics Mihály</i>)	8
	Százötven évre a városi rangtól (<i>Kozma Huba</i>)	10
	„Hadd ne emészen meg Törökország . . .” Török fogságba esett magyar rabok „koldulólevelei” (<i>Dr. Fenyvesi László</i>)	12
	A palini Inkeyek a késői feudalizmusban (<i>Dr. Göcze Rezső</i>)	17
	Közép-Ajtai Veres Sándor emlékei a szabadságharcból	24
	Fejezetek a repülés pécsi évtizedeiből (<i>Dr. Pagács Pál</i>)	29
BESZÉLGETÉS	„Van-e egységes zenéi hullámhosszon gondolkodó magyar közösség?” Rajeczky Benjámín zenetörténésszel beszélget <i>Bosnyák Sándor</i>	32
	A Palotai-Bakony kutatója, Veszelyoszky Zoltánnal beszélget <i>Fakász Tibor</i>	36
VÁLTOZÓ HÁZÁLK	A kisvasutak megszüntetésének hatása a népeletre (<i>Balázs Géza</i>)	39
TEREMÉ	Nagykunsági magyarok a Bácskában (<i>Orsi Julianna</i>)	42
	Zalai orvosok az 1831. évi kolerajárvány idején (<i>Czagány László</i>)	47
	Szülőhegyi élet a Móri-völgyben (<i>Gelencsér József</i>)	48
KILÁTÓ	Néprajzi gyűjtőúton a burgenlandi Felső-Országban (<i>Lukács László</i>)	54
KRÓNIKA	A Közép-Skandináviában élő erdei finnek (<i>Lovász Irén</i>)	57
	Társadalompolitikai és honismereti klubok találkozója Kunlehbértón (<i>Tajti Erzsébet</i>)	60
	Kerekpáron a Garam és az Ipoly mentén (<i>Puntigán József</i>)	62
	Erdei Ferenc gardonyi szobránál (<i>Marton János</i>)	65
	A CSEFMADOK gyermekjáték kiállítása (<i>Büszörményi István</i>)	66
	Szombathy Viktor (1902—1987) (<i>Csáky Károly</i>)	67
KÖNYVESPOLC	Nagy Gyula: Négy évtized Orosháza múzeumában (<i>Szabó József</i>)	73
	Dr. Gergely Ernő: A magyarországi bányásztársadalom története 1867-ig (<i>Dr. Bencze Géza</i>)	74
	Kincses Kolozsvár (<i>Udvarhelyi Nándor</i>)	75
	Honismeret a Magyar Hírekben (<i>Halász Péter</i>)	77
	Szatyor Győző: Faművesség (<i>Fejér Gábor</i>)	Melléklet
FÓRUM	Órizzük meg és hasznosítsuk a népi sportjátékokat! (<i>Hajdú Gyula</i>)	78
NÍREK	A főti Németh Kálmán-emlékszoba (<i>Bisztray Adam</i>) 11., Kós Károly-szobor Kispesten, 38., Hírek Balatonfüredről (<i>Szekér Ernő</i>) 68., A szentsimoni Árpád-kori templom (<i>Kerekgyártó Mihály</i>) a belső borítón.	
ÚTMUTATÓ	HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA Szociográfiai munkafüzetek (<i>Nyilas György</i>), Szobrok és versek — A VI. sz. honismereti rejtvény megfejtése (<i>Morvay Péter</i>) (melléklet)	
	Egyesületek történetének kutatásához (<i>Kiss József</i>) (melléklet)	
	Egyesületi pályázat (melléklet)	
	A címlapon 1843-as évszámú középszerűségi tábla látható, Iszkaszentgyörgy-Somosmálból (<i>Gelencsér József</i> felvétele)	

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL: A Budapesti Honismereti Konferenciáról — Az 1838-as pesti árvíz — A jászkunsági nádoroszlopok — Nagykanizsa a szabadságharc idején — A mezőúti szövetkezeti mozgalom kezdetei — A madarak országútján — Beszélgetés Szokolay Sándor zeneszerzővel, Székely Miklóssal, a Tájak—Korok—Múzeumok elnökével és Nagy Károly helytörténésszel — A magyar szabadságharc francia katonái — A szentgotthárdi csata színtere — Kubikosvetélkedő Csongrádon — Ung-vidéki hagyományörzők — Könyvismertetések — Az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat eredményjegyzéke.

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Balázs Géza dr. egyetemi tanársegéd, ELTE BTK Bp. — Bencze Géza dr. osztályvezető, Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, Bp. — Bisztray Ádám szerkesztő, Agrárgazdasági Kutató Intézet, Bp. — Bosnyák Sándor népművelő, Almássy téri Szabadidő Központ, Bp. — Böszörményi István gimnáziumi tanár, Fülek — Czigány László tanár, 407. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet, Zalaegerszeg — Csáky Károly dr. tanár, Ipolyság — Fakász Tibor tanár, 5. Sz. Általános Iskola, Várpalota — Fejér Gábor muzeológus, József Attila Múzeum, Makó — Fenyvesi László dr. muzeológus, Budapesti Történeti Múzeum, Bp. — Gelencsér József dr. osztályvezető, Városi Tanács, Székesfehérvár — Göcze Rezső ny. iskolaigazgató, Keszthely — Hajdú Gyula, a Kandó Kálmán Műszaki Főiskola ny. tanára, Bp. — Halász Péter tud. főmunkatárs, Agrárgazdasági Kutató Intézet, Bp. — Kerékgyártó Mihály műszaki oktató, 102. Sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet, Ózd — Kiss József tud. munkatárs, MTA Történettudományi Intézet, Bp. — Kozma Huba tanár, Kiskunmajsa — Lovász Irén könyvtáros, Országos Széchényi Könyvtár, Bp. — Lukács László dr. néprajzi osztályvezető, István Király Múzeum, Székesfehérvár — Mándics Mihály dr. ált. iskolaigazgató, Csávoly — Márton János dr. tudományos tanácsadó, Agrárgazdasági Kutató Intézet, Bp. — Morvay Péter dr. néprajzi kutató, Bp. — Nyilas György főmunkatárs, OKK Módszertani Intézete, Bp. — Őrsi Julianna dr. múzeumigazgató, Túrkeve — Pagáts Pál dr. osztályvezető-helyettes, Magyar Hitel Bank Rt., Pécs — Puntigán József matematikus-programozó, Lonsc — Szabó József ny. iskolaigazgató, Bük — Székér Ernő, az MTA Balatoni Limnológiai Kutatóintézetének egykori tudományos ügyintézője, Balatonfüred — Tajti Erzsébet tanár, Móricz Zsigmond Gimnázium, Tiszakécske — Udvarhelyi Nándor geológus, Hejőcsabai Cementgyár, Miskolc.

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

ÁGOSTON LÁSZLÓ (elnök)
FRANK TIBOR
FÜR LAJOS
GAZDA ISTVÁN
HALÁSZ PÉTER (szerkesztő)
HAVAS GÁBORNÉ
JUHÁSZ RÓBERT (felelős szerkesztő)
KOVÁTS DÁNIEL
MORVAY PÉTER
SÁNDOR LÁSZLÓ
SZÉKELY GYÖRGY (főszerkesztő)
SZIKOSSY FERENC
TIMAFFY LÁSZLÓ
TÓTH GÁBOR
TÖLTÉSI IMRE
VECSEI JÓZSEF

TÖRÖK LÁSZLÓ (tördelő szerkesztő)

ISSN 0324—7627. Kiadja a Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat Bp. Lenin krt. 9—11. Felelős kiadó: Siklósi Norbert vezérigazgató. Szerkesztőség: 1360 Budapest, Belgrád rkp. 24. Telefon: 182-855. Szerkesztőségi órák: hétfő 14—16 óráig. Készült 5000 példányban, 5 (B/5) ív terjedelemben 88 72446 Pannon Nyomda, Veszprém. Felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató

Terjeszti a Magyar Posta — Előfizethető bármely hírlapkezelő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) (Budapest, VIII. Lehel u. 10/a. 1900) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215—96162 pénzforgalmi jelzőszámra. Ára 8 Ft. Éves előfizetési díj 48 Ft. Külföldön terjeszti a Kultúra Kalkereskedelmi Vállalat (H—1389 Budapest, Postafiók 149.)

INDEX — 25387

A vidéki honismereti híradók seregszemléje¹

1. Egy olyan, alulról építkező szellemi mozgalomnak, mint a honismereti, alapvető szüksége van a szűkebb és a tágabb körű nyilvánosságra ahhoz, hogy időről időre önmagát is mércére tegye, s a világot is tájékoztassa létezéséről, munkájáról, erőfeszítéseinek eredményeiről. A honismereti mozgalom körül szinte gyűrűkként helyezkednek el a különböző szintű közlési sávok, a publikációs lehetőségek, amelyek ha mennyiségükben általában nem is elégítik ki a mozgalom igényeit, létükkel, szervezetükkel jól kirajzolják azt a keretet, amit nekünk, a mozgalom elkötelezetteinek kell megtöltenünk, minél értékeesebb és minél idősezerűbb tartalommal. Ezek a gyűrűk pedig: a helyi honismereti híradók szűkebb köre; aztán az országos és a regionális lapok közül szinte valamennyit ide számíthatjuk a Szabolcs-Szatmári Szemlétől kezdve a Palócföldön keresztül a Vasi Szemléig; végül a legnagyobb kört azok a monográfiák, tanulmánykötetek, tudományos munkák jelentik, amikben egyre több helyet kap, egyre inkább testesítik meg a honismereti munkások gyűjtő- és kutatómunkájának eredménye. Ezek közül most a legszűkebb, a mozgalomhoz legközelebb álló, azért a legtöbbet tenni tudó körrel, a *helyi honismereti híradókról* lesz szó, ezekről szeretnék — ha csak vázlatosan is — körképet adni, elsősorban azt keresve, hogy melyikben mi a jó, mit tanulhatunk egymástól.

A vidéki honismereti híradók szerkesztői első ízben ezelőtt 12 esztendővel, 1975-ben gyűltek össze Balatonalmádiban, hogy megismerjék egymás munkáját, kicseréljék tapasztalataikat, megbeszéljék a tennivalókat.² Másodsorban Budapesten, a HNF OT székházában jöttünk össze 1981-ben.³ Most pedig itt, Esztergomban találkozhatunk újból, mégpedig minden eddigi összejövetelt felülmúló létszámban, ami akárhogy is nézzük, ügyünk súlyának növekedését jelzi.

2. Amikor hozzáfogtam a hazai honismereti híradók elmúlt néhány esztendei termésének áttekintéséhez, komoly nehézséggel találtam magam szembe. Mit is nevezhetünk tulajdonképpen honismereti híradónak? Aminek a címében benne van a „híradó” szó? Amit a Népfőnt vagy annak valamilyen szerve ad ki? Mindkét esetben ki kellene rekeszteni a körből a kiadványok nagyobbik részét. Vagy tán amelyik honismereti témájú? Ez viszont túlságosan tágra szabná a kört, hiszen számos olyan honismereti jellegű periodikát ismerünk, ami elsősorban adatközlés, de a mozgalomról nem tudósít. Végül is a következő szempontokat vettem figyelembe:

— elsősorban ideszámítottam a honismereti, helytörténeti bizottságok, honismereti szakkörök által, viszonylag rendszeresen megjelentetett híradókat, tájékoztatókat, közleményeket;

— másodsorban azokat a honismereti periodikákat, amiket *nem* múzeumok és *nem* levéltárak adtak ki (tehát *nem* közgyűjteményi évkönyvek), hanem különböző egyéb intézmények (tanácsok művelődési osztályai, könyvtárak, baráti körök stb.) jelentettek meg;

— végezetül azokat a speciális periodikákat vette még figyelembe, amik meggyőződésem szerint ebbe a körbe tartoznak: kalendáriumok, irodalmi társaságok által kiadott honismereti jellegű periodikák stb.

Bármennyire is csábító volt, nem vettem figyelembe az olyan kiadványokat, mint pl. a Békési Élet, vagy a Jászkunság, amelyek izzig-évig honismereti jellegűek ugyan, de műfajilag mégis nagyon messzire esnek a tulajdonképpeni „híradóktól”, és hát valahol meg kellett húzni a határt. Megengedem, hogy esetenként nem a legszigorúbban húztam, de úgy gondoltam, hogy inkább legyen benne egy-két nem föltétlenül odaváló, minthogy néhány kimaradjon. Bizonyára így is jó néhány kívül maradt a látókörömről, egyszerűen azért, mert nem jutott el sem hozzám, sem pedig a szerkesztőségbe.

3. Ha megnézzük, hogy az elmúlt tizenkét esztendő alatt miként alakult a honismereti híradók száma, súlya és színvonala, akkor leginkább az tűnik a szemünkbe, hogy *megszaporodott a számuk*, és *meglehetősen széthúzódott a mezőny*. Néhány kiadvány alaposan „kinőtte magát”, a honismereti mozgalom rangos tényezőjévé vált, hagyománya és kiforrott jellege lett, magán viseli a tudatos és következetes szerkesztői munka

¹ Elhangzott a Komárom megyei Könyvtár és a HNF megyei Bizottságának szervezésében, 1987. szeptember 7-én, Esztergomban rendezett tanácskozáson.

² A találkozóról a Honismeret 1975. 4. száma adott hírt.

³ Bővebben lásd a Népfőnt 1981. 10. számában.

jegyeit. Sok híradó megmaradt — kivételben és tartalmában — azon a szinten, ahol egy évtizede volt, jó néhány pedig megszűnt, vagy legalábbis csipkerózsika-álmát alussza. Az újabban megjelentek között pedig számos ígértes periódikát találunk.

Sajnos a 12 esztendővel ezelőtti találkozóóról nem maradt fenn olyan dokumentum, ami mutatná, hogy akkor hány híradót tartottunk számon. Ezt a hibát elkerülendő most készítettem egy listát azokról a honismereti híradó jellegű periodikákról, amelyeknek ezen áttekintés készítése során legalább egy száma a kezembe került. Ezek közül több már nem „él”, vagy legalábbis régen nem került a szemünk elé és bizonyára jó néhány olyan létezik az országban, ami itt nem szerepel, mert különböző okok miatt elkerülte a figyelmünket. A következőkben listászerűen közöljük a címüket, a megjelenésük helyét és (ha a címből nem derül ki) a kiadójukat, egyrészt azért, hogy olvasóinkat tájékoztassuk, másrészt pedig azzal a kéréssel, hogy szerkesztőségünkkel közöljük az esetleges pótlásokat, kiigazításokat.

1. Balassagyarmati Híradó (Könyvtár), 2. Baranyai Művelődés (Pécs, Megyei Tanács), 3. Bács-Kiskun megyei Honismereti Közlemények (Kecskemét, HNF és Könyvtár), 4. Corvin Hírnök (Bp. XVI. ker., Műp. Ház), 5. Csongrád megyei Honismereti Híradó (Szeged, HNF és Műv. Ház), 6. Debreceni Szemle (MSZMP Városi Bizottsága), 7. Dombóvári Kalendarium (Városi Műv. Közp. és Könyvtár), 8. Dombóvári Krónika (Városi Műv. Közp. és Könyvtár), 9. Dunakanyar (Bp., Dunavidéki Intéző Bizottság), 10. Fejér megyei Szemle (Székesfehérvár, Városi Tanács), 11. Folia Comboensis (Komló, Honismereti és Városszépítő Egyesület), 12. Földesi Híradó (HNF), 13. Fővárosi Helytörténeti Füzetek (FMH), 14. Halasi Téka (Kiskunhalas, Városi Tanács), 15. Bp. II. ker. kiadványa (HNF), 16. Helytörténeti publikációk (Sátoraljaúj hely, Városi Tanács), 17. Hevesi Honismeret (Eger, HNF), 18. Honismereti Dolgozatok (Győr, Műv. Közp.), 19. Honismereti Hasona (Szekszárd, Módszertani Központ), 20. Kisalföldi Kalendarium (Győr, HNF, Irodalmi Társaság), 21. Komárom megyei Honismereti Füzet (Tatabánya, HNF), 22. Körösmenti Honismereti Közlemények (Békéscsaba, Műv. Közp.), 23. Ladányi Híradó (Püspökladány, Tanács), 24. Lakóhelyünk: Ózd (Honismereti Kör), 25. Marcali Honismereti Híradó (Tanács), 26. Marcali Helytörténeti Füzetek (Tanács), 27. Mezőcsáti Füzetek (Műv. Közp.), 28. Mezőkovácsházi Baráti Kör (HNF), 29. Mezőtúri Helytörténeti Füzetek (HNF), 30. A mi falunk, Sály (Községi Tanács), 31. Mosonmagyaróvári Helytörténeti Füzetek (HNF, Múzeumbarátok Egyesülete), 32. Mozaikok Csongrád történetéből (Fővárosi Tanács), 33. Múzeumi Kurír (Debrecen, Múzeumbaráti Kör), 34. Nógrádi Honismeret (Salgótarján, HNF és Műv. Közp.), 35. Ózdi Honismereti Közlemények (Műv. Közp. Honismereti Kör), 36. Paksi mozaikok (HNF), 37. Palotai Krónika (Csanádpalota, Műv. Ház., Honismereti Kör), 38. Pest megyei Honismereti Közlemények (Szentendre, Műv. Közp. és Könyvtár), 39. Somogyi Honismereti Híradó (Kaposvár, Könyvtár), 40. Szabolcs-Szatmár megyei Honismereti Tájékoztató (Nyíregyháza, Műv. Közp.), 41. Szegedi Könyvtári Műhely (Könyvtár), 42. Szécsényi Honismereti Híradó (HNF, Műv. Közp.), 43. Szülőföldünk BAZ megye (Miskolc, HNF, Műv. Közp.), 44. Szülőföldünk (Debrecen, HNF), 45. Szülőföldünk (Debrecen, Honismereti Szakkör), 46. Szülőföldünk Hajdúszoboszló (HNF), 47. Tata (és környéke) Baráti Körének Tájékoztatója (Baráti Kör), 48. Törökszentmiklósi Honismereti Füzetek (Könyvtár), 49. Vasi Honismereti Közlemények (Szombathely, Műv. Közp.), 50. Veszprém megyei Honismereti Tanulmányok (HNF, TIT, Városi Tanács), 51. Zalaegerszegi Honismereti Híradó (HNF).

Az átnézett 51 honismereti periodika a kiadó intézmények szerint a következőképpen oszlik meg: HNF: 27%, Műv. Közp.: 26%, Tanács: 17%, Könyvtár: 13%, Egyéb (baráti kör, MSZMP, TIT, városszépítő egyesület stb.): 17%. Ezek a százalékszámok természetesen csak tájékoztató jellegűek és a kiadók hozzávetőleges megoszlását jelzik, hiszen vannak híradók, amiket hol ez, hol az az intézmény ad ki.

A példányszám tekintetében igen nagy a szóródás a különböző kiadványok között. Általában azt mondhatjuk, hogy a községi kiadásuk 200—300, a városiak 200—1600, a megyeiék pedig 400—1000 példányban jelennek meg. Természetesen nem mindegy, hogy évente hányszor jelenik meg egy-egy honismereti híradó, s rendkívül érdekes lenne egyszer megbeszélni, hogy hol *milyen módszerrel terjesztik* ezeket a periodikákat, hiszen célratoró és hatékony terjesztés esetén sokkal több fontos helyre eljut a kisebb példányszámú is.

4. Élvezetes dolog végignézni a honismereti híradók beköszöntőit, szerkesztői elképzeléseit, amelyekből többnyire a mozgalomnak elközelített *szellemi tervek* körvonalai bontakoznak ki. Ha összevetjük a szándékot a megvalósult tartalommal, megállapíthatjuk, hogy a kiadványok elsősorban a következő célkitűzéseket igyekeztek megvalósítani: a) módszertani útmutatás, eszmei irányítás; b) tájékoztatás a mozgalom eseményeiről; c) anyagközlés tanulmányok és adattárak formájában; d) napjaink eseményeinek krónikaszerű nyomon követése, a jelen rögzítése; e) a honismereti irodalom ismertetése; f) egyéb témák.

Érdeemes végigtekinteni, hogy az átnézett 51-féle periodika több mint kétezzer cikke miként oszlik meg a különböző témakörök között.

a) *Elmélet és módszertan* (3,8%). Az ilyen jellegű cikkek csekély száma mutatja, hogy a mozgalom egyik *gyenge pontja az elméleti alapot hiánya*. És ez nemcsak a vidéki honismereti híradókra jellemző, hiszen Novák József halála és Töltési Imre nyugdíjba menetele óta az országos Honismeret folyóiratban is megfigyelték a mozgalom elméleti kérdéseivel foglalkozó írások. A Pest megyei Honismereti Közlemények 1981. évi számának kitűnő ajánló bibliográfiájában látom, hogy az 1960-as években és az 1970-es évek elején mennyi elméleti és módszertani cikk jelent meg a különböző honismereti híradókban. Igaz, hogy a mozgalom akkor bontakozott ki, talán nagyobb szüksége is volt az elméleti alapozásra, de ezeket ma sem nélkülözhetjük. És éppen a helyi híradókban volna helyük olyan szerzők tollából, akik a mozgalom fő sodrában dolgozva közvetlen irányítói, művelői a honismereti feladatoknak, akiket nem fenyeget az a veszély, hogy elméleti számvetéseik során elszakadnak a való élet gyakorlatától.

Ugyancsak nagy szükség volna a konkrét gyűjtőmunkához szükséges *módszertani útmutatókra, kérdőívekre* — és nemcsak a néprajzi gyűjtesek megkönnyítésére —, hiszen ezt az elsősorban önkéntes munkatársakra alapozó mozgalmat leginkább úgy lehet irányítani, ha ilyen útmutatók segítségével orientáljuk az érdeklődést. E téren a legtöbbet a Hevesi Honismeret vállalt magára számtalan gyűjtési útmutató közzétételével.

b) *A mozgalom eseményeiről szóló beszámolók, hírek* (15,7%). E téren igen nagy eltérés van a különböző periódikák között és viszonylag kevés híradónak sikerült megtalálnia a helyes arányt. Úgy is, hogy mi az amiről — az „átfutási” idő figyelembevételével — érdemes hírt adni, és mi az amiről nem; és úgy is, hogy a „világ” tájékoztatása a mozgalom helyi eseményeiről, és a szűkebb közönség tájékoztatása a „világ” — vagyis a honismereti mozgalom világának — eseményeiről, egyensúlyban legyen. Ebben a témakörben lehet sort keríteni egy-egy megye vagy település neves *honismereti személyiségeinek* bemutatására.

c) *Anyagközlés* (47,5%). Rendkívül változatos műfajú és tartalmú írások tartoznak ide: kisebb-nagyobb tanulmányok, lejegyzések, adattárak. Hozzávetőlegesen az ide számítható írások kétötöde adatközlés, kétötöde feldolgozás, egyötöde pedig egyéb műfaj, főként visszaemlékezés. Tematikailag: 40 százalékcik történelem (helytörténet, intézménytörténet stb.), 30 százalék néprajz és nyelvészet, és 30 százalékcik más-egyéb. Ez a témakör nemcsak arányaiban foglalja el a honismereti híradók terjedelmének legnagyobb hányadát, de egyszersmind a közölt anyagok *legmaradandóbb* részét is ezek az írások jelentik. Ha 30 vagy 50 esztendő múlva könyvtárainkban keresi majd valaki a honismereti híradókat, érzésem szerint elsősorban ezekért az anyagközlő, -feldolgozó cikkeikért fogják őket előhozni a raktárok polcairól. E téren a legnagyobb tehát a szerkesztő felelőssége is, itt van a legnagyobb szükség a célszerű szelekcióra, a szakmai lektorálásra, az esetleges átdolgozásra, egyezőval a szerkesztők és a szerzők hatékony együttműködésére.

d) *A jelenkorral foglalkozó írások* (15,4%). Talán a legvegyesebb színvonalú cikkek ezek között találhatók. De műfajilag is sokféle: egy-egy intézmény alapos bemutatásától a pársoros híradásig mindenféle megtalálható, csak éppen az olyanok hiányoznak, amik egy-egy fontos *társadalmi jelenség helyi megnyilvánulását elemeznék* megfelelő felkészültséggel. Sajnos, ezek a napjainkkal foglalkozó cikkek a legfelszínesebbek, túlynyomó részuk — tisztelet a néhány kivételnek — alig haladja meg egy-egy bővebb lére eresztett hirdetés színvonalát.

e) *A honismereti irodalom ismertetése* (6,4%). Ez az arány egy kissé kevésnek tűnik, nagyobb baj azonban, hogy az átnézett periodikáknak csak a kisebbik részében, szám szerint huszonegyben fordult elő egyáltalán ismertetés. Pedig a helyi honismereti híradók egyik fontos feladata lenne a megyével vagy a településsel foglalkozó írások rendszeres bemutatása, s a figyelem felhívása a mozgalom általános, elméleti kérdéseivel foglalkozó irodalomra. Sok híradó példás szakszerűséggel és — legalább ilyen fontos — rendszerességgel, többnyire annotálva közli a területére vonatkozó irodalom listáját.

f) *Szépirodalom* (4,2%). Kevés kiadványban szerepel, színvonaluk általában nem vetekszik a néprajzi vagy a történelmi tanulmányokéval. Szerencsésnek azok az összeállítások, mint például a Mosonmagyaróvári Helytörténelmi Füzetek V. száma, amikor témájukkal az adott helyhez kötődő szépirodalmi művek teszik ki, vagy színesítik a kötet anyagát.

g) *Értéktelen, üres szöbészéd* (1%). Ilyen kategóriát is be kellett állítanom, mert egy-egy írásnál esetenként azt sem tudtam eldönteni, hogy valóban miről is szól, a frázisok nemcsak a mondanivalót helyettesítették, de a témát is elfedték. A mozgalom becsületére legyen mondva, hogy az átnézett híradók átlagában 1 százalék alatt volt az ilyen írások aránya.

h) *A maradék 6% az egyéb, amik főként műfajilag nem sorolhatók sehová.*

Az 51 honismereti híradó írásainak tematikus megoszlása tehát összességében nem mondható rossznak, még ha tudjuk is, hogy ezek az arányszámok jelentősen torzítanak, hiszen a kisebb és a nagyobb cikkek azonos súllyal szerepelnek benne. Azután sok cikk ide is meg oda is tartozna, csak a rend kedvéért soroltam őket egy-egy témakörbe. Mégsem tudtam ellenállni a kísértésnek, hogy megnézzem, melyek azok a híradók, amelyek a leginkább megközelítik ezt az „ideálisnak” is tekinthető összképet. A négy fő feladatra koncentrálván — névsorban — a következőket említhetjük.

A Bács-Kiskun megyei Honismereti Közlemények, ahol ugyan az átlagosnál jóval meghaladó mértékben foglalkoznak a mozgalom híreivel, de ez nem megy a többi feladatok rovására, mert nincs, vagy csak elvétve akad „töltelek”.

A Csongrád megyei Honismereti Híradó talán a legjobban közelíti meg az átlagos képet, csak a jelen kérdéseivel foglalkozó cikkek számában marad el valamelyest.

*A Komárom megyei Honismereti Füzetek*ről lényegében ugyanazt mondhatjuk, különösen erős a mozgalom eseményeiről szóló híradás terén. Ide sorolhatjuk még

a Somogy megyei Honismereti Híradót, valamint

a Vasi Honismereti Közleményeket is.

Természetesen ez korántsem jelent értékrendet, hiszen egyrészt a cikkek száma alapján történő számbavétel az eltérő terjedelem miatt erősen torzít, másrészt pedig nem baj az, ha egyik-másik híradó sajátosan szakosodik valamilyen műfajra, műfajokra vagy témákra. Mégis, ha előtérbe helyezük azt az igényt, hogy a mozgalom helyi periodikái lehetőleg tükrözzék a mozgalom sokrétűségét és igyekezzenek bemutatni a megyében vagy a településen folyó honismereti munka teljes keresztmetszetét, akkor az erre irányuló törekvést mindenképpen el kell ismernünk.

5. Akármennyire is különböznek egymástól ezek a honismereti híradók, valójában szinte mindegyikből lehet valamit tanulni, mindegyik szolgál valamilyen tanulsággal. A következőkben ezeket igyekszem számba venni mindnyájunk okulására.

A módszertan jelentőségéről és hiányáról már volt szó, de ide tartozik a módszertani bibliográfiák közlése is. A Pest megyei Honismereti Közlemények például igen alapos irodalomjegyzéket közöl az 1981-es számban, azt — kissé megszürtve és felújítva — talán más honismereti periodikák is átvehetnék úgy, hogy az általános módszertani eligazításon túl, helyet kaphatna a szűkebb táj is. Innen pedig már csak egy lépés a konkrét településre, vidékre, körzetre vagy megyére vonatkozó *honismereti olvasókönyv*. Ez akár egy rovata, akár egy száma lehet a híradónak, s elsősorban az iskolai oktatás segítésére, kiegészítésére készül, mint a Mozaikok Csongrád város történetéből c. kiadvány 1982. évi száma, vagy az Orzi Honismereti Közlemények 1984. évi 4. kötete, amely a városról és a környékbéli településekről közöl értékes dokumentumgyűjteményt. De itt kell szólnom a Somogy megyei Honismereti Híradó követésre méltó vállalkozásáról: 1984-től folyamatosan közli a megyei könyvtárban, pártarchívumban, múzeumban található *honismereti jellegű kéziratok* listáját.

Itt említem meg a *tematikus*, illetve a *különszámok* kérdését. Tudom, hogy egy évente egyszer-kétszer, de akár négyszer megjelenő kiadvány esetében — amikor éppen a mozgalom sokszínűségét kellene érzékeltetni — nehéz, vagy éppen lehetetlen tematikus számokat készíteni, de megoldást jelenthet az „enyhén” tematikus számok összeállításra, amikor bizonyos témák nem eluralkodnak, hanem nagyobb súlyt kapnak egy-egy számban. A legjobb megoldás természetesen — ha van rá lehetőség — a *különszám*. Ebben elsősorban a Balassagyarmati Honismereti Híradó szerkesztői jeleskednek, amikor szép és értékes különszámokat jelentetnek meg a város egy-egy iskolája, vagy más intézménye évfordulója alkalmából.

A téma kezelésénél maradvra, fontos a megfelelő és célszerű *rovatok* alkalmazása, hogy valami rend legyen a közölt írások között. Ezt az elvet a híradók túlnyomó többsége követi, bár találni olyat is, amikor a helyi vághíd története és a népbálasták elemzése ömlesztve, nemcsak parttalanul, de rovattalanul is szerepel.

Nagyon jó ötlet a Komárom megyei Honismereti Füzetek szerkesztőitől, hogy az 1985-ös számban közlik a megyei honismereti kiadványok listáját, ugyanott sort kerítenek a *megyei honismereti gyűjtők címjegyzékének* közzétételére is. Még nagyobb szabású e tekintetben a Vasi Honismereti Közlemények vállalkozása, ők az 1985-ös számban Honismereti Kislexikon cím alatt bemutatják a megyei honismereti mozgalom szinte valamennyi személyiségét fényképpel, rövid életrajzzal, publikált munkáik jegyzékével. Még különnyomatot is készítették belőle. Nem kell külön magyaráznom, hogy a viszonylag kevés hivatalos elismeréssel járó honismereti munka művelőinek milyen lelki feltöltődést jelent egy ilyen seregszemle.

Megszívlelendő a Mozaikok Csongrád város történetéből és a Tata Barátai Körének tájékoztatója című kiadványok kezdeményezése, amelynek során bemutatják az *egykori helyi egyesületek* történetét. Demokratizálódásra vágyakozó korunkban számos tanulsággal szolgálhatnak ezek a hajdan oly fontos társadalmi feladatokat betöltő öntevékeny csoportok. És itt hívom fel a figyelmet a szerkesztői koncepció jelentőségére, amikor a szerkesztő nemcsak a hozott anyagot közli, hanem különböző szempontok alapján *írta* is. Nyilvánvaló, hogy e két megyében nem heverték készen az egyesülettörténeti munkák, ezeket meg kellett írni.

Követésre ajánlhatom a debreceni II. Rákóczi Ferenc Honismereti szakkör kiadásában megjelenő Szülőföldünk című lap és a Zalaegerszegi Honismereti Híradó egy-egy ötletét. Az előbbi Debrecen város *emléktábláit*, az utóbbi pedig a megye *első világháborús emlékműveit* veszi sorra; fénykép segítségével bemutatja és ismerteti. Kitűnő feladat lehet ez egy-egy középiskolás, vagy akár általános iskolás szakkör számára.

Több kiadvány állandó rovataivá vált már (a Komárom, Somogy, Szabolcs-Szatmár, Vas megyei honismereti híradókról van szó) a *megyei honismereti arcképcsarnok*, ahol a szűkebb pátria honismereti szempontból kiemelkedő, egykori kiválóságait mutatják be sorozatszerűen. Milyen jól tudja ezeket egy-egy rátermett pedagógus hasznosítani a történelem, különösen a művelődéstörténet helyéhez kötött tanítása során.

A Szegedi Könyvtári Műhely ötletét is érdemes fontolóra venni. Egyik számukat — a város valamelyik évfordulója alkalmával — azoknak a válaszoknak közlésére szentelték, amiket körkérdés segítségével gyűjtöttek a város mintegy száz, elszármazott nevezetességétől elsősorban arra vonatkozóan, hogy mit jelentett számukra — életükben és munkájukban — a város. Ha nem is feltétlenül külön számban, de egy-egy alkalommal máshol is érdemes lenne megvalósítani. Hiszen a honismereti mozgalomnak és a híradóknak olyan szerepe is van, hogy kapcsolatot tartson egy-egy megye, város vagy község elszármazottaival.

Végére hagytam a *jelelennel* foglalkozó témákat, mivel ezekkel állunk a legrosszabbul. Kétségtelenül fontos a helyi intézmények bemutatása, de kevés koncepciót találunk bennük és nem feltétlenül előnyös, amikor maga az igazgató, vagy az üzemi párttitkár dicséri agyba-föbe saját vállalatát. Írjon ezekről az üzemekről néhány azonos szempont alapján egy-egy tanár, vagy egy szakköri közösség, de lehetőleg ne az üzemi vezetők. Nagyon jó ötletnek tartom a Szécsényi Híradó gyakorlatát, amikor sorra veszi a város üzemeit és szinte azonos szempontok, főként pedig mutatók alapján ismerteti őket. Megszívlelendő a püspökladányi Híradó példája is, ahol egyik-másik üzem ismertetését úgy oldották meg, hogy pársoros tájékoztató után a vállalat vagy a tiszteletbeli dolgozója beszél interjúszerűen az üzemeről.

A ladányi — sajnos csipkerózsika-álmát alvó — Híradónál maradvra jó példát kapunk arról, hogy egy ilyen honismereti periodika is segítheti a *helyi demokrácia kibontakozását*. Ez a híradó — amit a tanácselnök szerkesztett — rendszeresen közölte a fontosabb tanácsi határozatokat, a lakosság érdeklődésére számot tartó főbb jogszabályokat, utcanévadásról vagy -változtatásról közölt javaslatokat és hozzászólásokat. Vagy ott van a csanádpalotai krónika, amelyik egyik legszívósabb híradónk: 2-3 havonta jelenik meg 20—22 oldalon, kezdetleges kivitelben, de az értékes történeti anyag közlésén kívül olyasmire is vállalkozik, hogy számról számról beszél a falu egy-egy komolyabb beruházásának helyzetéről. Most éppen a csanádpalotai tájház létesítését kíséri figyelemmel.

6. Ezután rátérek arra, amit valamennyi, vagy szinte minden honismereti híradóban hiányoltam, vagy legalábbis nagyon keveselltem, tehát azokra a témákra, amiket — véleményem szerint — erősíteni kellene.

Bizonyára nem véletlen, hogy az itt felsorolt területek legtöbbször az országos Honismeretben sem kap súlyának megfelelő teret.

Kevés a régészeti! Persze nem a száraz, elvont — és jórészt érthetetlen — szakcikkek hiányolom, hanem amik arról szólnának, hogy egyik-másik régészeti feltárásnak milyen konkrét helytörténeti tanulságai vannak. Biztos vagyok benne, hogy egy-egy településen vagy annak közelében ásató régész szívesen ad választ az illetékes híradó munkatársának arra, hogy az ott előkerült leletek alapján mennyivel tudunk többet a település vagy az ott élő nép múltjáról. Az iskolai oktatás szempontjából is fontos ez, másként tanulja az a gyermek a honfoglalást vagy a középkort, de még a régebbi korokat is, ha valamilyen helyi vonatkozáshoz, a közelben lezajlott eseményhez köthetjük, ha tudja, hogy ott helyben hogyan éltek, építkeztek, vagy éppen temetkeztek a korai időkben.

Itt említem meg, hogy az átnézett több mint kétezer cikk közül egyetlen egy foglalkozott az *embertannal*. A Bács-Kiskun megyei Honismereti Közleményeké az érdem. Én aztán tudom, hogy nem könnyű áttörni az antropológia iránt bizonyos szinteken még mindig élő gyanakvást, de az a véleményem, hogy minden tájegység megérdemelné, hogy embertani képe közkinccsé váljék.

Nagyon kevés a híradókban a *természet és a táj*. Szinte kirívó a Komárom megyei Honismereti Füzetek szép és részletes tanulmánya a megye barlangjairól. Pedig a természeti táj bemutatása, megismertetése szerves része a honismeretnek, óvása pedig mozgalmi feladat is. Szinte nem is találtam cikket a természet- és a környezetvédelemről. De súlyához és jelentőségéhez mérten ritka a műemlékvédelemről szóló írás is, bár esetenként a balassagyarmati, a komáromi vagy a szécsényi híradó is bemutat egy-egy műemléket.

Kevés olyan cikkel találkoztam, ami a *hazai nemzetiségekkel* foglalkozna. A Balassagyarmati Híradóban szerepelt 1986-ban két írás a szlovák irodalomról és a szlovák nemzetudat kialakulásáról, a Veszprém megyei Honismereti Tanulmányok 1984. évi száma teljes egészében nemzetiségi témának szentelt, valamint a Baranyai Művelődés szánta egy számát a cigánykérdésnek. Ezekon kívül csak a miskolci Szülőföldünkben és a Bács-Kiskun megyei Honismereti Közleményekben találtunk nemzetiségekkel foglalkozó cikkeket, pedig — talán az egy Szolnokot kivéve — valamennyi megyénkben élnek nemzetiségek.

Am, ha a hazai nemzetiségekről keveset írnak a honismereti híradók, a *határon kívüli magyar nemzetiségekről* gyakorlatilag semmit. Pedig — mint azt Pozsgay Imre Sárospatakon megállapította — hazánk megyéi közül 17 határos valamelyik szomszédos országgal, és — mint tudjuk — határaink túlsó oldalán úgyszólván mindenütt élnek magyarok. Úgy gondolom, hogy egy-egy könyvismertetés, egy-egy határokon átnyúló néprajzi, művelődéstörténeti téma bemutatása, netán a szomszédos megyékben megjelenő cikk átvétele szép gesztus volna és jól igazodna a tényleges helyzethez, miszerint a magyar művelődés és a magyar történelem határai nem igazodnak a politikaiakhoz. Követendő példát mutat e téren a Vasi Honismereti Közlemények, amely rendszeresen beszámol a Burgenlandban és a Szlovéniában élő magyarok kulturális és honismereti életéről, valamint a debreceni Múzeumi Kurír, amelyik egyik számában a szlovákiai Ung-vídek néprajzáról közölt több cikket.

Rendkívül kevés szó esik — nemhogy alapos tanulmányok foglalkoznának vele — a *jelen fontos társadalmi kérdéseiről*. Pedig itt aztán lenne lehetősége a honismereti mozgalomnak, hogy olyan égető kérdésekben, amikkel országos szinten nem, vagy nem elég eredményesen foglalkoznak, egy-egy helyi gyűjtő, kutató sok fontos tényanyagot és összefüggést fölírhatna. Népesedési helyzetünk, a történelmi tudat, az öregek helyzete, a tanyakérdés, az aprófalvak sorsa, a cigánykérdés, a társadalmi értékrend alakulása stb. — mind olyan témák, amik ha elkötelezett és elmélyült helyi kutató nyúl hozzájuk — Ujszászy Kálmán szavaival szólva — *tudományos problémából sorskérdéssé válhatnak*. A honismereti híradók ösztönözhetnék az ilyen jellegű honismereti munkát, s ezáltal hozzájárulhatnak a helyi önkormányzat kiszélesítésének alapozásához is.

7. Meggyőződésem, hogy az ismereteket periodikák a honismereti mozgalom szerves részei, valóságos védényei, amikben az éltető nedvek keringhetnek. Hiszen senki sem szeret az íróasztalfióknak dolgozni, a megjelenés karnyújtásnyira érzett lehetősége fokozott erőfeszítésre, a hatékony szerkesztői tevékenység pedig színvonalas munkára serkent.

Kicsi a híradók publicitása, keveset tudunk róluk. Azt sem tudom, hogy egy-egy megye vagy település közvéleményében mennyire vannak jelen, milyen mértékben jutnak el a helyi iskolákba, intézményekbe, mennyiben segítik a felelős vezetők munkáját? Ezeket a kérdéseket talán majd a legközelebbi összejövetelünkön kellene megbeszelnünk.

A vidéki híradók megismertetését igyekszik szolgálni a Honismeretben megjelenő Bibliográfia, ezért kérem, hogy amelyik periodikát eddig nem küldték elég rendszeresen a szerkesztőségünknek, azokat ezután megkaphassuk. Jó lenne, ha a honismereti híradók szorosabb kapcsolatot tartanának egymással, s ezáltal növekedne a honismereti mozgalom színvonala, fokozódna tudománysegítő szerepe, erősödne az egysége — végső soron: *nagyobb részt vállalhatna az ország társadalmi és politikai megújulásából*.

Háromszáz éve telepedtek le a bácskai bunyevácok

Hazánkban Bács-Kiskun megyében él a legtöbb délszláv. A hazánkban élő *délszlávok* nem egységes nép, hanem különböző idők óta itt lakó, egymástól meglehetősen elszigetelt népcsoportról van szó, társadalmi tudatuk a legújabb időkig épp csak hogy eljutott a népi-nemzeti érzület küszöbéig, jószérivel csak regionális etnikai öntudatuk volt. A „délszláv” — politikai eredetű szóhasználat — gyűjtőnév, *három népet takar*: a horvátot, szerbet és szlovént, s ezen belül számos kisebb elemet foglal magában.

Etnikailag a következő *horvát* népcsoportokat különböztetjük meg hazánkban: bunyevácok (Bácskában), bosnyákok, sokácok (Baranyában és egy faluban Bács-Kiskunban), Dráva és Mura menti, valamint a nyugati megyék horvátjai, akik etnikailag a burgenlandi (gradišcei) horvátok csoportjához tartoznak, és még a rác, dalmát megjelölésű horvátok. Itt jegyzem meg, hogy mivel a hazai délszlávok mintegy 90%-a horvát nemzetiségű, az utóbbi években a *horvát-szerb* elnevezés honosodott meg, bár bizonyos intézmények neve őrzi még a hagyományos szerb-horvát jelzőt. Ma már bizonyított tény, hogy a bunyevácok a horvát etnikum részét alkotják. Hazánkban bunyevácok legnagyobb számban Bács-Kiskun megyében, Baja—Bácsalmás városokban és környékükön, tíz községben élnek — Bácsbokod, Bácsszentgyörgy, Csávoly, Csikéria, Felsőszentiván, Gara, Katymár, Mátételke, Tompa, Vaskút — magyar és más nemzetiségű lakossággal keverten. A létszámukról nincsenek megbízható adataink.

A bunyevácok — akiket a régi oklevelek hol szlávoknak, rácoknak, hol dalmátoknak mondanak, hol illíreként emlegetnek — olyan római katolikus „délszlávok”, a horvátok olyan etnikai népcsoportja, akik nyugat-hercegovinai típusú, vagyis „új-što” hangsúlyrendszerű, „i-zó” archaikus nyelvjárást beszélnek és latin betűkkel írnak. Az „i”-zésből és néhány morfológiai jellegzetességtől eltekintve a bácskai bunyevácok nyelvjárása lényegében az *irodalmi* állapottal egyezik. Vagyis a horvát-szerb, szerb-horvát nyelvet beszélnek. Leteledésük időpontja és történelmi körülményei a mai etnikai jellemzőikben, így nyelvük jelenlegi állapotában is tükröződnek. Semmiképpen sem tartják magukat azon szlávok utódainak, akik a magyar honfoglalás idején éltek itt. Jövevények, akik a történelem különböző periódusaiban jöttek ide. A mai jugoszláviai területről a török előretörésének mértéke szerint többszöri átköltözéssel érkeztek jelenlegi lakóhelyükre. A bunyevácok utolsó nagyszabású, szervezett letelepedő hulláma 1687-ben érkezett a Szege—Szabadka—Baja háromszögbe, az ország elnéptelenedett vagy ritkán lakott területeire. Többfelől érkezve háromszáz évvel ezelőtt kezdték el új hazájukban tájformáló, termelő munkájukat. Néprajzi hagyományaik a mai Jugoszlávia különböző vidékeihez kapcsolódnak, elsősorban a szomszédos Vajdaság és Szlávia népi kultúrájához, de sok ősi anyagot is tartalmaznak, melyek többé-kevésbé megegyeznek a hercegovinai, tenger melléki és alpesi szlávok néprajzi hagyományaival. A magukkal hozott és évszázadokon át megőrzött kultúra a más népekkel, nemzetiségekkel való egyesülés révén formálódott, gazdagodott.

A bunyevácok eredetével és hovatorozásával kapcsolatban különböző nézetek ütköznek még ma is. Ezen írás keretében — már a terjedelmi okok miatt — sem vállalkozhatom ismertetésükre. Kutatásaim alapján annyit leírhatok, hogy a korábbi évszázadokban ezek az „eredetmagyarázatok” nem csak a tudomány akkori állása szerint változtak, megfogalmazásukban szerepet játszott az adott kor politikai-ideológiai „divatja” is. A skála a paternalista és az ellenséges „magyarázatok” között húzódik. Utóbbi nemegyszer a nacionalista előítéletek forrása.

Már több évtizede, hogy a jugoszláv szakmunkák többségében az álláspont dominál, hogy a bunyevácok nem a köztudatban élő Buna folyó környékéről származnak. Sőt, ezt a nézetet tettem magáévá az új Jugoszláv Enciklopédia is. (Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1956., I.). Ugyanez az álláspontja az új általános jugoszláv lexikonnak is. (Enciklopedija Leksikografskog zavoda, II. kiadás, Zagreb 1966., I.). Az említett lexikonok, illetve enciklopédiák szerint a bunyevácok eredetileg a Svilaja hegytől északra, a Dinara hegység mentén elterülő vidéket lakták. Így a *bunyevác népvétel* ma már nem szokás kapcsolatba hozni a *Buna* folyónévvél. Erről még viták folynak. Az 1960-ban kiadott Új Magyar Lexikon első kötete nem vette figyelembe a bunyevácokkal kapcsolatos, Jugoszláviában megjelentetett újabb — etnográfiai és lingvisztikai kutatásokkal alátámasztott — szakmunkákat és megállapításokat, hanem az elavult nézetet képviseli.

Az megállapítható, hogy a bunyevácok betelepülése a Duna mentére szakaszos volt. Igaz nincs írott történelmi forrásunk a bunyevác csoportok Bácskába és a Duna mellékre való betelepülésének pontos időpontjáról, vannak azonban olyan történelmi források, amelyekből megállapítható a bunyevácok kitelepülésének időpontjai régi hazájukból. A horvát bunyevácok csoportjai Baján — ahol már 1600 táján is önálló plébánia volt és írásos emlék is maradt — keresztül egészen Pestig és Esztergomig követhetők. A betelepülők közül többen zsoldba állással, sokan pedig mint naszádosok keresték kenyérüket. Ercsi, Perkata, Tököl, Erdőfalu, Törökbálint, Csepel, Solymár, Szentendre, Székesfehérvár és környéke lakói később átvették a „rác” ragadványnevet, mint a mi megyénkben Bátya és Dusnok. Az 1800-as évek elején ugyanezek magukra vonatkoztatva a *bunyevác* elnevezést használták. 1649-ben *Ibrimovics Marin* belgrádi róm. kat. püspök a jobbára bunyevác és sokak lakosság által lakott nagyobb településeket látogatta bérmálás céljából. Pl.: Jánoshalma—Jankovac (327), Melykút—Milkút (129), Hercegszántó—Santovo (350, ebből 58 Gáráról). (A zárójelben a bérmálkozók száma.)

A fennmaradt érseki dézsma-lajstromok mutatják, hogy Bács-Bodrog és Pest megyében a mindenkori kalocsai érsek az egyházi tizedet — amennyiben azt a háborúk zivatari engedték — állandóan szedte. F. helységeket jobbára bunyevácok és sokárok lakták. Ilyen jegyzék az 1543., 1652., 1665. és 1678. évekből maradt ránk s az ezekben felsorolt helységek száma a lakott pusztákkal együtt 30—40 között változik. Az utolsó szervezett betelepülés után ezek száma szaporodott. A népszámlálási adatok szerint (1715., 1720., 1727.) kiderült, hogy zárt települések alakultak ki. *Kizárólagosan bunyevácok által lakott falvak*: Bácsalmás, Bácsbokod, Csávoly, Gara, Jánoshalma, Katymár, Kunbaja, Pandur, Szentiván. Többségben éltek Baja, Barmonostor, Érsekcsanád, Kákony, Mátételke, Nemesnádudvar; fele arányban pedig Sükösd és Vaskút falvakban. Kisebb számban, de megtaláljuk őket Dávod, Hajós, Nagybaracska, Melykút falvakban, illetve az ismertebb Borota, Rém pusztákon is.

Alighogy lekerült a felhold Buda várának tornyairol, a magyar parasztság máris hozzáfogott az új élet megalapozásához a visszafoglalt részekben. A török uralom alatt maradt Balkánról pedig a délszlávok sereglettek az ország déli részeire. Így a *Markovics—Vidákovics-féle* letelepedés 1687-ben csak befejezte azt a nagy délszláv vándorlást, amely akkor már csaknem másfél száz év óta tartott. A vezérek — hogy 5000 főnyi bunyevác csapatukkal letelepedhessenek Bácskában — vállalták a törökök elleni harcot. A bajor választófjedelelem intézkedésére Bács, Baja, Szabadka, Zombor és Szeged városaiiba helyőrségi szolgálatra osztották be őket. 57 évig rövidéken szolgáltak, 1690-ben nemesi rangot kaptak végülükért. A szent-ferencziek gyöngyösi krónikája szerint szinte vetük együtt jöttek a törökök bosszújától tartva azok a bunyevácok is, akiket 18 Ferenc-rendi szerzetes kísért *Sarčević Angelus* boszniai ferences szerzetes vezetésével ama rokonaik után, akik már régi idők óta nálunk laktak, valószínűleg *Radnich Mihály* Ferenc-rendi tartományfőnök kezdeményezésére, aki már Kalocsán született. Mint a budai zárda gvardiánja, nevéhez fűződik a *bunyevác irodalom* szárnybontása is. Ezek között jelentős számú muzulmán is volt, akik időközben átkeresztelkedtek. E kivándorlás, illetve betelepülés tehát már szervezettebb és jellegét tekintve különbözik az előzőektől, amikor a nép vagy a török hadakkal, vagy kisebb csapatokban, mint török jobbágy jött vidékünkre. Az így beköltözött bunyevácok zöme — az eddig ismert kútfők szerint — a Ferenc-rendi szerzetesek ösztönzésére, a török uralom elől menekül hazánkba. *Antunović Iván* kalocsai érsek 1719-ben a Duna—Tisza mentén már 44 települést sorol fel, ahol bunyevác, illetve sokák parokia (fare) volt.

Mivel Bácska mezőgazdaságilag jelentős, az udvar a XVIII. században németeket és magyarokat is telepített a bunyevácok lakta községekre. Ezzel tulajdonképpen meg is kezdődött a bunyevácok asszimilációja és tart ma is. Felszabadulásunkig a különböző politikai rendszerek és az egyház gyorsította ezt a folyamatot. 1828-ban már nem is volt csak bunyevácok által lakott település. Nézzük, a néhány felsorolt településen milyen százalékban laktak még bunyevácok; Baja 40%, Bajaszentistván 59%, Bácsalmás 35%, Bácsbokod 42%, Csávoly 28%, Gara 46%, Kunbaja 1,8%, Vaskút 17%. Mára ezeken és a fel nem sorolt helyeken tovább csökkentek az arányok. Közben jobb életet keresve a bunyevácok is változtatták lakóhelyüket. Sokan Mohács szigetre költöztek, vagy visszamentek a mai Jugoszláviába.

A XIX. században a bunyevácok kizárólag mezőgazdasággal foglalkoztak. Kiszármá értelmiségük egyházi jellegű volt és szinte csak a századfordulóra erősödött meg. Az a kevés bunyevác, aki nemesi rangot kapott és bejutott a magyar uralkodó osztályba, anyanyelvét és kulturáját is elvetette.

IRODALOM: A téma tanulmányozásakor kiemelt figyelmet érdemel a horvát-szerb nyelven megírt, ma is forrásértékűnek tartott **ANTUNOVIĆ IVÁN** — bunyevác származású — egykori kalocsai püspök „*Razprava ...*” — Bécs, 1882. című műve (Tanulmány a Duna és Tisza menti bunyevácokról és sokákokról). — Hasonlóan a szerb író **ERĐELJANOVIĆ JOVAN**: „*O porijeklu Bunjevaca*” (A bunyevácok eredetkérdése) c. könyve. Beograd, 1930. — A korabeli magyar sajtóban ismeretünk szerint az első „bunyevácokról” szóló magyar nyelvű írás **BERKITY GYÖRGY** (Tudománytár—1839.) és **SZÁRICS JENO** (Regelő Pesti Vaprlap—1842.) tollából jelent meg. Figyelemre méltó tanulmány jelent meg **BÉLLŐSICS BALINT**-nak a Bács-Bodrog vármegye népe első kötetében „Bunyevácok” címmel (Bp., 1909.). — A jugoszláv kutatók közül **PAVELIĆ RIKARD**: „*Bunjevci*” (Bunyevácok) — Zagreb, 1923. c. könyvében a korábbi és újabb eredmények fontos vizsgálatorozatáról ír. A mostani jubileumra írt értékes tanulmányt a bunyevácokról **MÁNDIĆ ZSIVKO** a *Délsláv Szövetség* évkönyvében, a *Narodni Kalendar* 1987-ben „*Tri stoljeća u novoj postojbini*” (Három évszázad az új hazában) címmel. E napokban olvastam a Zágrábban kiadott „*MATICA*” folyóiratban egy németetést a Jugoszláv Akadémia gondozásában most megjelenő **ANTE SEKULIĆ** — bunyevác származású — „*Narodni život i običaji Bakih Bunjevaca*” Zagreb 1986. c. (A bácskai bunyevácok élete és néphagyományai) könyvről, melyet a bunyevácok Bácskában — Szabadka, Zombor, Baja és környéke — való letelepedésük 300. évfordulójára alkalmából jelentettek meg.

Dr. Mándics Mihály

Százötven évre a városi rangtól

A XVIII. századi „csendes háborúk” nyugodt anyagi gyarapodását, a demokrácia megvalósulását ígérő társadalmi átértékgözdést, már-már polgár-paraszti fejlődést hoztak a Jászok Hármaskeüület redemptus-települési számára. A rövidebb-hosszabb Habsburg-csatározások szinte állandóan mozgásban tartották a hadsereget, így aztán az presztízseben és valódi jelentőségében is növekedve állandó megrendelőként jelentkezhettek a Hármaskeüület gabona-, bor-, bőr- és gyapjúpiacain. A szabadparaszti fejlődés lehetőségét megteremtő redempcióval (1745) *nemcsak gazdasági, hanem politikai reform* is végbement ezen a területen; a földmagántulajdon megszerzésével legjobban az amerikai utas társadalmi-gazdasági átalakulással rokonítható változás történt. A Jászok túlnépesedett településeiből verbuválódó új honfoglalók a jászok előjogok hátszélét kihasználva Dorozsmán, Félegyházán és Majsán életerős településeket alapítanak ebben az időben, sokáig tart azonban, míg ezek a földkereső rajok igazi communitiesokká érnek.

Kiskunmajsja életében három generációt emésztő ideig.

— Düb-düb sohonnából jött, csikósból, gulyásból, juhászból lett bírák nekem nem parancsolnak! — vágja a lázadó öntudat dacos szavait előljárói szemébe egy önértetes majsai polgár még az ötvenes — az 1750-es — években. A redemptusgazdákból összetevődő előljáróság azonban hamarosan vezetésre termettségéről győzi meg a kételkedőket. Megszervezi a közigazgatás tartós rendjét, ügyel az erkölcsi és tüzerendészeti szabályok szigorú betartására. Épül a templom, a községháza, az utcák tagasságára és egyenesítésére is gondja van a tanácsnak, a szárazmalmok és kurtakocsok az első férfiklubok, a piacon és Demeter görög szatós boltjában a nők cserélik ki friss értesüléseiket, s ha gyér fény szűrődik is be egyetlen tizenöt krajcáros ablakon, folyik már a tanítás a község első iskolájában. A település központja a templom és a községháza köré szerveződik, itt állnak a gazdagabb családok házai, a szellek egyre inkább külön negyedbe, az úgynevezett Tabánba építik nyilvánvalóan szegényesebb lakóhelyeiket. Majsja lakóinak száma háromezer körüli a századfordulóra, a redempció adta helyzeti előny viszonylag biztos és zavartalan megélhetést ígér a lakosság nagy része számára. Ennek következtében egyre gyakrabban találkozhatni olyan jegyzőkönyvekkel, melyek már a polgárjogot védik.

„Szalai János instantiájában azon esedezik, hogy megbánván lakása innend való elvételét, újra lakosnak ide befogadtasson.” „Nem látván semmi oka intánsnak az innend való elmenetelre — szól a határozott tanácsi válasz 1797-től —, ha akko tecess a lakásváltoztatás, most is ott maradjon, mert az elköltözöttek íránt hozott Determinációt a Tanács meg nem változtathatja.”

A gazdasági prosperitás és a rátermett, népük érdekeit szem előtt tartó helyi származású községi vezetők jó közérzetet és nyugodt fejlődési lehetőséget teremtenek a XIX. század első évtizedeiben Kis-kun-Majsán. A közösségi élet dingense, a fejlődés ösztökélője Fölföldi Péter esperes-plébános. Ő írja — alighanem jogos önértettel — a Historia Domus lapjaira 1836-ban a következő sorokat: „... minden hamis dicsekvést félre téve hozzátesszem: a templom építése 1805-ben kezdődött Fölföldi Gergely bírósága és felügyelete alatt és Fölföldi Mátyás vezetése mellett fejeződött be 1828-ban. Mikor végre jelen düstét megkapta a Püspök úr kezéből, a bíró és gondnok Fölföldi Mátyás volt, a plébános pedig az esperesi hivatallal felruházott Fölföldi Péter: mindketten az érdemes Gergely apának fiai.”

Az előljárók újabb előrelépési lehetőségét fontolgatják, az országos vásártartási jog megszerzésén fáradoznak. 1835-ben Bécsben meghatalmazzák Vaisz (Weisz?) Józsefet, hogy a község érdekeit megfelelő díjazás ellenében képviselje, Majsja várossá nyilvánítását hatékonyan szorgalmazza. A kedvező eredményről az 1837. március 15-i tanácsi jegyzőkönyvből értesülhetünk: „Felséges koronás királyunk, V. Ferdinánd, a mi legkegyelmesebb Urunknak községünk részére adott s a mezővárosi címet és vásári szabadság engedését tárgyazó kegyelmes kiváltási levele immár Bécsből ideérkezett, az ezzel a Tanács széke előtt községés meg szemlélés végett előterjesztetett.”

Lázás készülődés kezdődik: a mezővárosi jog ünnepléses kihirdetését és megünneplését augusztus 27-ének jeles napjára jelöli, az ünneplés előkészítésével a főbíró és a főjegyzőt bízzák meg. Meghívják a nádori főkapitányt és minden előljárót, Szeged és Szabadka tanácsát, Kecskémét, Vadkért, Izsák, Kistelek képviselőit családostól. (Halast a velük 1818 óta húzódo és egyre inkább elmérgesedő hátréper miatt nem tisztelik meg a meghívással.) Szegedről fogadnak szakácsnőt a szervezők 220 forintért, ugyancsak innen hozták a zenészeket (de van külön cigányzenekar is). „Egy hantból emelt magasabb helyen” a kerületi kapitány mozsárdurrogások közt olvassa fel a kiváltáslevelet „az összegyűlt sokaságnak örömradiózása közt”. Az ünnepi hangulatot póznamászás és löverseny, de kiváltképp a nép számára kitett tizenkét akó bor emelte. A vezetőket háromszáz főre terített dús asztal, s külön gondnal összeválogatott csemegeborok várták. Az egyébként takarékoságáról híres tanács most alaposan kitért magáért. „Este az alkalomra készült, 38 □-öleket magában foglaló tágas és kipadolt deszkasátorba a szépeknek kedvéért adott népes táncszármazalom követte az ünneplést.”

Am az ünnepi napok korán alkonyulnak.

A redempció okozta kivételezettség az áprilisi törvények hozta jobbgyfelszabadítással megszűnik, a szabad paraszti földbirtoklás az ország minden földművelője számára lehetővé válik. S ide, a Homokhátság terméketlen buckáira nem az alig hat aranykorona értékű, gabonatermelésre alig-alig használható, nehezen termő földek, sokkal inkább az imént megszűnt jászok kiváltások csábították-csalogatták a betelepülőket. A népesség számának mind rohamosabb gyarapodásával az osztható, mezőgazdasági művelésre még valamelyest alkalmas földterületek egyre fogytak, az egykor virágzó communities egyre lejjebb-lejjebb csúszik az elszegényedés ütött-kopott grádiásein.

„Fontolóra vévén a bizottság mindazon előnyöket, melyeket a szervezkedési törvény a városoknak nyújt, azon terheket is, melyek ezzel járnak, úgy, a városi pénztár jövedelmét és kiadásait . . . véleményünk oda irányul, hogy a mostani rendezett tanácsal bíró Majsa város . . . a nagyközségek sorába vétetni kéressék . . .” — terjeszti elő 1872 tavaszán visszaminősítő szándékát a tanács, melyet a hamarosan megtartandó népszavazás (!) döntő szavazati többséggel elfogad.

„Vidám, de a tisztesség határait nemigen túllépő” célzatos ünnepségsorozattal emlékezett meg a jelenlegi városi jogú nagyközségi előjáróság a százötven esztendő évfordulójáról 1987 augusztusában. Volt lángossütés és lófuttatás most is, s a Tájak—Korok—Múzeumok Kiskönyvtára sorozatban a TKM Egyesület a nagyközségi tanács megbízásából egy brosúrát is kiadott, melynek összeállítását dr. Vedres Ferencné vállalta magára.

Ünnepelhetett volna a városjelölt nagyközségi előjáróság igényesebben is. A kiadvány szerzője ugyanis amatőr lelkesülésében hibát hibára halmozott. Azt állítja például, hogy a „XVIII. század végén a lakosság száma meghaladta a hétezeret” (valójában csak a háromezret), hogy a települést 1745-ben átépítik (a megtelepedés éve: 1743), hogy a „jelenleg látható mennyezetképeket” Tarcsa Lajos festette 1903-ban (pedig Malczik Károly és Pawlik Milada 1946-ban). Azt is állítja a kiadvány, hogy a község „iparosodása tulajdonképpen 1877-ben kezdődött a gyufagyár-alapítással”. Mindez első hallásra meggyőzően hangzik, csak hogy ennek a Kovács Ferenc által az Iparhegyi szőlők egyik gunyhójában épített „gyufagyárnak” az alapítón kívül egyetlen alkalmazottja sem volt.

A tévedések lajstromozása hosszú időt venne még igénybe. Kár pedig ezért az eltékozlott lehetőségért, mert ez a sok vihar s még több porszagú, szürke, elkésztő hétköznapot megért település ritka ünnepének egyikén mindenképpen komolyabb, felkészültebb megemlékezést érdemelt volna.

Kozma Huba

HÍREK

Vörösmarty Mihály szobra Főton, és alkotója: Németh Kálmán (Vörösmarty Géza felvétele)

A főtí Németh Kálmán-emlékház. Németh Kálmán kivételes technikai tudású mestere és intuitív művésze volt a vésőnek, ám a pályát s elismerést csorbító idők az ő sorsát sem kímélték. Főton, pontosabban a Főthoz tartozó Kisalagon élt haláláig, kenyerét restaurátorként kereste. Fafaragó művészete — hadifogság után — az 1940-es évek végén bontakozott ki, holott a kedvezőtlen alkotói klíma a művészársadalomból kirekesztette és magányossá tette. Egyszer még felcsillant a remény. Magam is ott voltam nagy sikerű, talán utolsó budapesti kiállításán az Iparművészeti Múzeumban. Akkor 1965-ben írtak. Áttörésre, folytatásra 1979-ben bekövetkezett haláláig sem ke-

rült sor. A napokban a szellemét s műveit őrző Emlékházban tisztelegtünk emléke előtt.

Nyugtalanító gondokkal tértünk haza. A három forintért megvásárolt főtí képeslapon a fotómontázs Németh Kálmán emlékezetét hirdeti, mégis Damoklesz kardja függ az életmű és a testamentum felett. Özvegyének halála után kapott lábra a hír, hogy a falura hagyott s egészében megtartandó művészrezidenciában szorítanak helyet a helytörténeti gyűjteménynek. Nincs katalógus, idegenforgalmi kalauz vagy egyszerűen útbaigazító tábla, amely felhívna a figyelmet a néhai helybéli nagyság otthonára, az állandó kiállításra. Művészi teljesítményéről szobrai, grafikai, faragásai meggyőzik a véletlenül odalátogatót és valameddig még Főtért tett emlékezetes cselekedeteiről is hallhat. Például arról, hogy megszervezte, elindította az anyagiak előteremtését a Fáy-prés-ház helyreállítása végett. Ennek emléke egy fából megfaragott, hatalmas kéregető kéz. Nagyméretű, Vörösmartyékát idéző relifet is faragott a Főtí dal színhelye számára.

Akinek Kálmán-napon százak ülték körül asztalát, annak emlékét, életművét ma a feledés pora lepi. Nem vagyok fafaragó, de szemnyitásom óta szeretve tiszteltem a képző- és iparművészetnek ezt az ősi ágát. Azt is tudom, s ezt tapasztalásból, hogy nem csinálhatunk pusztán múzeumot hagyományainkból, megőrizendő értékeinkből, hanem használnunk s használtatnunk kell azokat, különben a vitrin tárgyai lesznek vagy az enyészetéi. Hiszem, legjobb védelmük az eleven és közösségi élet közege. Nem vagyok organizátor, csak ötleteim lehetnek. Németh Kálmán minden bizonnyal a hazai fafaragás doyenje volt. Munkásságához, a humánus művészhöz és a lakóhelyéhez kötődő tevékeny polgárhoz, méltó dolog volna, ha Főton utcát és emléktáblát kapna, ha tanítványai, a volt vendégek és az újabb fafaragó nemzedék tagjai időről időre Nála találkoznának. Van hely az Ó széles udvarán, vén szőlővel befutottot verandáján.

Bisztray Ádám

HAGYOMÁNY

„Hadd ne emésszen meg Törökország . . .”

*Török fogságba esett magyar rabok
„koldulólevelei”*

A fogságba eséstől a sarclevélig

Mióta a XIV. század utolsó harmadában a Balkán északi részein és hazánk déli határvidékein a királyi csapatok összeütkezésbe kerültek a gyors ütemben előretörő oszmán-török hadakkal, jó három és fél évszázadon keresztül százával, ezrével színlődtek magyar rabok a mohamedán „pogányok”, vagy miként a magyarországi délszlávok mondták, az „agarénusok” fogságában. Egy részük — tegyük hozzá: a kisebbik hányaduk — fegyverrel a kezében elfogott katona-hadifogoly volt, többségük azonban a védtelen polgári lakosság közül került ki: ártatlan nők, gyermekek, öregek osztoztak a rabszolgák cseppet sem irigylésre méltó sorsában.

Zömük sohasem pillanthatta meg újra a magyar földet: nyomtalanul „elnyelték” őket a nagy keleti világbirodalom három földrészre átnyúló, balkáni, ázsiai és afrikai tartományai. Némelyek viszont — elsősorban a katonák, ám mellettük egyre inkább a közönséges rabok is — szerencsésebbek voltak, s rövidebb-hosszabb raboskodás után kiszabadultak a török fogságból, azaz, pontosabban fogalmazva, ma úgy mondanók: „feltételesen szabadlábra kerültek.”

Hogy ez mit jelentett a valóságban? Semmi egyebet, mint azt, hogy a sokszor egy-másfél évtizedes testi-lelki gyötrelmek után a szerencsétlen rab „megsarcolt”. Sarcnak akkortájt a kiszabadulásukért lerovandó váltásgdíjat nevezték, ami többnyire — de korántsem kizárólagosan! — pénzből és egyéb természetbeni juttatásokból, szolgáltatásokból állt. A csaknem mindig erőszakkal kicsikart „egyezséget” írásba foglalták, miközben kezeseket is állítottak, akik egyrészt testi épségüket (fülükét, fogukat, szemüket, orrukat, talpukat és a „boldogabbik” felüket) kockáztatták, kötötték le szabaduló társaikért, másrészt, ha az utóbbiak nem teljesítették a vállalt „terminusra” szabott kötelezettségeiket, úgy a sarc teljes összegét, vagy a hátralévő hányadát nekik kellett megfizetniük.

Eppen ezért a sarclevéllel, koldulólevéllel szabaduló rabok többsége becsülettel beszolgáltatta — kisebb-nagyobb részletekben — a váltásgdíjat török urának, hiszen ellenkező esetben a „bent maradt” kezesek testi épségét és szabadulási lehetőségét veszélyeztették volna. Mert bizony a XVII. században már mindkét fél oly hatalmas sarcot vetett nyomorult foglyaira, amit a sajátjukból még akkor sem teremthettek elő, ha minden ingó és ingatlan javukat pénzé tették, elzalogosították, eladták. Gazdag mecénásra se nagyon számíthattak, így túlnyomó többségük nem tehetett egyebet, mint hogy török ura „koldulólevelével” és valamelyik magyar főúr, várkapitány, vezető államférfi, esetleg éppen király ajánlólevelével járta a falvakat, városokat, kastélyokat, palánkokat, várakat és vármegyeházákat, amíg sikerült „összekoldulniuk” a hatalmas váltásgdíjakat.

A rabszabadulás módszerének felettébb ágasbogas viszonyaival ismerkedő olvasó a maga szemszögéből nézve, netán okkal csóválhatja a fejét: vajon maguk az uralkodók is beleértették magukat ezekbe a rabügyekbe? De ha már megtették, akkor bizonyára a legelőkelőbb főurakért, főtisztekért emelték fel a szavukat! — Nos, a XV. század óta számos példát említhetnénk annak bizonyására, hogy uralkodóink korántsem csak a főembereket látták el efféle ajánlólevelekkel, ha török fogságból „feltételesen” szabadulva, a sarcukat „koldulták” úton s útfélen, de itt elégedjünk meg egyetlen példával!

Kossuth Miklós koldulólevele

Egy Turóc megyei kisnemes esetéről van szó. A családnév aligha ismeretlen a mai magyar fülek számára, s valóban: a '48-as vezetői egyik távoli ősről, valamelyik üköregapjáról van szó. Arról, hogy ökegyelme éppúgy

megjárta a török tömlöcöket, mint sokezer honfitársra, nemcsak rabtartója 1651-es, hanem III. (Habsburg) Ferdinánd császár- király 1652-es leveléből is értesülhetünk. Sőt, éppen ez az utóbbi irat teszi lehetővé, hogy úgy-ahogy megismerkedhessünk a hiányzó láncszemekkel is, melyek kifejejtődtek az oszmán lovassízt okmányából. Ez utóbbit Esztergom török várában állította ki a szandzsákszékhely előretolt hídfőjéhez, a szemközti Párkányhoz (Palánkhoz, a mai Sturovóhoz) tartozó lovassági parancsnok, Ali bas-aga (főaga, főkapitány) 1651. július 5-én. Hogy miért éppen itt, s nem pedig Párkányban kelt ez a szokványos kolduló-útlevél, annak egyszerű a magyarázata: egyrészt minden bizonylan Kossuth Miklós is Esztergom erős köváranak kazamatáiban raboskodott, mint a többi párkányi fogoly, másrészt a mohamedán ura aligha tudott magyarul írni, márpedig magyar deákja a környéken csak az esztergomi szandzsákbégnak volt. A koldulóútlevélből kiderül, hogy a magyar rab 1800 tallér sarcen „és egy teőrök rabért” szabadult. A főaga a török vitézek oltalmába ajánlva rabszolgáját, felhívta a magyarok figyelmét, hogy segítsék őt a váltságdíj előteremtésében. Az érdekes iratban az is szerepel, hogy ezen „úti, kolduló” levelet „két esztendeig való koldulásra” adta Kossuth Miklósnak.

Az osztrák császár- király hasonló igazolását Bécsben vetették papírra 10 hónap elteltével, 1652. május 4-én. Ebből a segélykérési szándék támogatásán kívül további ismereteket szerzhetünk a kormányzó rab óséről és fogságba esésének körülményeiről. Megtudjuk belőle, hogy a gyakori török portyák miatt Turóc megye fegyverbe szólította nemességét, hiszen e kiváltságos rétegnek kötelessége volt vérelvel szolgálni a hazát. Kossuth Miklós, aki minden bizonylan már az előző években is bizonyította rátermettségét, a megyei nemességből szerzett huszársapat hadnagyává nevezték ki. A perbetei mezőn azonban a török portyázó seregek többszöri Turóc megye felkelő (inszurgens) nemességét, s jórészt levágták vagy elfogták őket.

A vitélül küzdő, megsebesült Kossuth Miklós hadnagyot is ekkor ejtették rabul az esztergomi szandzsákbégn emberei. A királyi ajánlólevél ugyan nem említi a csatavesztés időpontját, ám erre fény derül az érsekújvári végvári határőrvidék parancsnokának, Forgách Ádám generális főkapitánynak (a császári seregredeknel ez ezredesi rendfokozatnak felelt meg) a leveléből. Ezt galgóczi kastélyában fogalmazta meg a dunántúli főgenerálshoz, Batthyány Ádám grófhoz, 1649. október 28-án. Elpanaszolja benne, hogy az esztergomi szandzsákbégn hatalmas serege tegnap Párkány mellett, a perbetei mezőn lépre csalta az általa vezetett magyar sereget, mely a generaltusa huszárságának egy részéből és az északnyugati vármegyék felkelő nemességéből tevődött össze. Oly nagyarányú vereséget szenvedett, hogy miként írja, ő maga is alig futhatott el őt emberével!

Ily módon a kép összeáll, s megállapítható, hogy Kossuth Miklós is 1649. október 27-én ejtették rabul a perbetei mezőn Musztafa esztergomi szandzsákbégn harcokai — tán éppen a párkányi könnyűlovások. A többi hadifogollyal együtt azután őt is áruba bocsátották az esztergomi kőtyavetény, vagyis a perbetei diadal hadiszákmányának tábori árverésén. A Turóc megyei nemesi inszurgens lovashadnagyát, aki származása, birtoka, rangja és megyei megbízatása révén egyaránt „zsiros falatnak” számított, a párkányi lovasparancsnok, Ali aga vásárolta meg, alighanem saját vitézeitől. A királyi ajánlólevél; a magyar rab panaszja alapján, feljegyezte a Kossuth-ös megsarcoltatásának ugyszintén általánosan elterjedt módját is: embertelen gazdája iszonyú testi kínzásokkal csikarta ki tőle az 1800 tallérra és a török fogoly elengedésére vonatkozó, írásos ígérteit.

Ha meggondoljuk, hogy fogságba esése és a sarclevél kiállításra között valamivel több, mint 20 hónap telt el, alighanem igazat kell adnunk Kossuth Miklós panaszának: ennyi idő alatt tengernyi megpróbáltatáson mehetett át az esztergomi várbörtönben. Szabadulása után bizonyára hosszú hónapokon át csekély eredménnyel járhatta az északnyugati vármegyéket a török aga kolduló-útlevelével, s ezért folyamodhatott az uralkodó pártfogásáért. A sarclevélben megszabott kétévi törlesztési határidőből ekkor már 10 hónap telt. Abból, hogy III. Ferdinánd nyomtalanul a magyar vármegyék és a végvári tisztek figyelmébe ajánlotta a lovashadnagy anyagi segélyezését hátralevő sarcának összegyűjtéséhez, igen csak arra következtethetünk, hogy a váltságdíj nagyobbik hányada még hiányzott.

Nem tudjuk, sikerült-e összeszednie a hiányzó összeget 1653 nyaráig, mert többé nem találkozunk a nevével az esztergomi rabiratok között. Másrészt közismert, hogy családjának kései ivadéka milyen kimagasló szerephez jutott hazánk történelmében a XIX. században. Így bizonyos, hogy Kossuth Lajos balszerencsés sorsú, Turóc megyei lovashadnagy-ösének nem szakadt magva az esztergomi török vár pincebörtönében az 1650-es években.

Pest megye és a török fogságba esett magyar rabok

Kossuth Miklós sarc- és koldulólevelei azt példazzák, hogy a török fogságból ily módon szabadul, váltságdíjukat kéregetőlevelekkel apránként összegyűjtögető magyar rabok sorsát ezekből a meglehetősen mostohan kezelt iratokból is érdemes kutatni. Néhányat már ismertettünk közülük a török idők művelődéstörténeti emlékeinek és érdekes történelmi legszorgosabb kutatója, Takáts Sándor is. Izsepy Edit a váradi török várbörtön magyar rableveleit tekintette át. A legtöbb, megyei vonatkozású rablevelet azonban Dongó Gyárfás Géza közölte Zemplén vármegye levéltárából, összesen 71 iratot, melyekben csaknem száz, török fogságba esett magyar vitéz és polgári személy (férfi, nő, gyermek) segélyezéséről esik szó.

Az utóbbiakhoz hasonló, ám még közöletlen megyei iratok — rablevelek, segélyezési elszámolások, koldulólevelek — tucatjai találhatók a Pest Megyei Levéltárban is, melyeket zömmel a vármegye Adószedői Hivatalának Számadásiratai (1622—1703) rejtene magukban. Ezekből természetesen nem a megye pár forintos segélyadománya a lényeges számunkra, hanem azok a — színe, felettébb szükséges — bejegyzések, melyek a fogságba esés és a raboskodás körülményeiről villantanak fel egynehány mozaikcserepet. Közülük válogattunk ki pár érdekeseit.

Kovacsics Ferenc szabadulása rabesérével. Egy segélykérő folyamodvány szerint Kovacsics Ferenc 1662 nyarán esett a törökök fogságába, akik Egerbe hurcolták. A vár börtönében sok „nyomorúságon” ment át, míg kinjában kénytelen volt 2000 tallérban megsgarcolni. Ám ez teljesen megfizethetetlen volt a számára, azonban „Kegyelmes Ura” megkönyörült rajta, s kihozatta a tömlőcből egy „Hatvány Czfifó” nevű rab szpáhijával.

A magyar foglyon megkönyörülő főúr neve ugyan nem szerepel az iratban, de személye könnyen azonosítható, némi utánjárással. Ugyanis Pest vármegye nemesi tisztikara a XVII. században jobbára Füleken várában székelt, mint például az 1660-as években is. Ennek pedig éppen ekkortájt lett a parancsnoka a híres költő-katoná, Koháry István gróf, aki csaknem két évtized múlva maga is jó alaposan megtapasztalta a rabelet keserveit Thököly Imre fejedelem fogságában, miként ezt jeremiados hangulatú versezetében is elpanaszolta. Kovacsics Ferenc füleki vitéz az ő „botja alatt” szolgált, s alighanem a legdrágábbak közé tartozhatott, ha a fiatal gróf ekkora áldozatot vállalt érte. Maga a vármegye is jelentős összeggel járult hozzá sarcának összegyűjtéséhez: a Füleken megtartott, 1663. január 19-i nemesi közgyűlés 50 magyar forint segélyt szavazott meg neki. További életútja nem ismeretes, de könnyen lehet, hogy az ő leszármazottja volt a következő évszázad kiváló forráspublikáló történetírója, Kovacsics György, valamint korunk jeles történeti statisztikusa és demográfusa, Kovacsics József is.

„Testem szakadási után . . .” Nemkülönbön érdekesek a Szécsi Andrással kapcsolatos híradások is. Segélykérő levelét 1662 elején nyújtotta be Pest-Pilis-Solt vármegye füleki tisztikarához. Ebben elmondta, hogy 13 évvel ezelőtt, Forgách Ádám gróf mellől, a perbetei harcon fogták el a törökök s hurcolták Esztergomba.

E szerint ő is 1649. október 27-én esett rabságba, vagyis jó ismerősünkkel, Kossuth Miklóssal együtt jött meg az esztergomi török várbörtön. Lám, milyen kicsi volt ez az összezsugorodott magyar világ már a XVII. század közepe táján! De kövessük csak tovább Szécsi életútjának viszontagságait önnön kényényéből. Ebből kitűnik, hogy rá még mostohább sors várt Esztergomban, mint a Kossuth-ősré: sok kínzás, sanyarúság, és restem szakadási után”, csupán 13 esztendő múltán szabadult a hírhedt várbörtön kazamatáiból, óriási sarc, 1300 talléron. A megye a március 9-i, füleki közgyűlésén éppen úgy félszáz magyar forinttal segélyezte, mint háromnegyed évvel később Kovacsics Ferencet.

A jókora summa azonban igen lassan gyűlt össze: Szécsi még 3 év múlva is a felvidéki vármegyéknel külcselet segélyért. Ezt bizonyítja az az 1665. március 10-i kérvénye is, melyet még Dongó Gyárfás Géza közölt a zempleni levéltárból. Semmi kétség, hogy az ebben szereplő „Szécsy András” a mi Szécsinkkel azonos: az „i” és az „y” használata a török időkben még egyazon levélen belül is többször váltakozott. Hősünk ekkor is előadta, hogy a Komárom megyei Perbéténel esett török fogságba, majd tizenkét és fél évig raboskodott Esztergomban, ahonnan 1200 tallér sarc, majd 1300 tallér szabadult. Ezt a hatalmas sumát „jó emberek” letették érte az esztergomi szandzsákbégnél, akiknek ő megígérte, hogy „bizonyos terminussal” visszafizeti a pénzüket.

Az kétségtelen, hogy Szécsi ezúttal pontosabban adta meg a török rabsága tényleges időtartamát, hiszen 1649 őszétől 1662 tavaszáig valóban „csak” 12 és fél esztendő telt el, nem pedig 13, miként a Pest megyéhez intézett, 1662-es supplikációjában írta. Viszont az már nehéz eldönteni, hogy a két eltérőösszeg (előbb: 1300, utóbb: 1200 tallér) közül melyik a helytálló, mint ahogy arra sem tudunk magyarázatot adni, hogy Ali párkányi főagától miképpen került át az esztergomi szandzsákbégné birtokába? Meglehet, Ali elunta végképp kivárni az 1300 tallér sarc meghozatalát, s végül 100 tallér engedménnyel eladta a rabot esztergomi főnökének. Ami még ismert e „teste szakadási” árán kiszabadult végvári vitézről: Zemplén megye nemesi közgyűlése 1665. március 10-én 18 „rénés”, vagyis rajnai forint rendkívüli segélyben részesítette, tehát a birtokos nemeseknek, főtiszteknek kijáró elbánásban részesítette.

Egy magyar rab a budai Csonkatoronyból. A leghírhedtebb török börtön a hódoltság területén Budán volt, a rossz emlékezetű Csonkatorony, ahol olykor 2—300 rabot is összezsúfoltak, a lehető legembertelenebb körülmények között. Ezt Luxemburgi Zsigmond király még lakótoronyának szánta, ám csupán a földszint alatti részei készültek el, amiket többé nem fejezett be senki — innen kapta a találó „Csonka” nevet. Ezt a pokolbeli kihelyet és nyomortanyát már ekkortájt gyakorta „Büdös Kula” (Torony) néven emlegették. Auer Ferdinánd pozsonyi nemes polgár, aki az 1663-as párkányi csatavesztés idején került török rabságba, útban Sztambul felé megjárta a budai Csonkatornyot is, döbbenetesen megrázó fest itteni „élményeiről”.

Aki innét szabadult, az joggal elmondhatta, hogy már megjárta a pokol bugyrait is. Közéjük tartozott például a teleshzállási prédikátumot (nemesi előnevet) viselő Reeski Miklós is, aki 1662-től hat évet húzott le a Csonkatorony föld alatti vakondokvilágában. A Pest megyei tisztikarhoz intézett kérvényében előadta, hogy „az budai pogányságnak keserves és nyomorúságos rabságában” egy hónap híján „hat esztendőig” szenvedett keservesen, míg nem 800 talléron és 1 vég tafotán megszabadulhatott. Sarcra egy részével azonban még mindig adós, ahhoz kért némi segélyt. A megye méltányolta az ő folyamodványát is, és az 1668. február 9-i, füleki közgyűlésen 12 forintot utalt ki a részére.

„Kegyelmetek rab szolgálója . . .” Aránylag kevesebb híradás maradt fenn a török—tátár rabságba esett magyar nőkről, a kislányokról, a hajadonokról és az asszonyokról a megyei levéltárak segélyfolyamodványai-ban. Holott jól ismert, hogy a mohamedán portyázók már a XIV. század utolsó negyedétől előszeretettel hurcolták fogságba a védetlen nőket, miként ezt I. (Nagy) Lajos egyik leghatalmasabb főura, Himfy Benedek egykori vidini bolgár bán (1366—1369) másodszülető lányának, Margitnak a kálváriája is meggyőzően példázza, akit a legelső köztört, 1375-ben raboltak el a Délvidékre (történelmünk folyamán legelőször) betörő török hordak, s bár édesapja nemsokára — a vajdával együtt, tisztségükéről lemondva — még egy irdatlan

messzi, jeruzsálemi utat is megtett, hogy zarándoklat ürügyén nyomára bukkanjon elhurcolt gyermekének a többi magyar rabszolgának, ám végül mégis csak 3 év után múlva, egy olasz üzletember jóvoltából, 1405-ben térhetett haza Magyarországra Kréta szigetéről, a rabtartójától született két lányával. Azt talán nem is kell mondanunk, hogy előkelő családja, a századi közszellemnek megfelelően, teljes mértékben megtagadta a szerencsétleneket, akiket továbbra is az olasz kalmár mentett meg az éhenhalástól, budai üzleti kapcsolatai segítségével.

Hadnagy Bálint, a budaszentlőrinci pálos kolostor krónikása is több érdekes esetet jegyzett fel művében a török rabságba esett magyar nők „csodálatos” megmeneküléséről. Amikor például 1471-ben a betörő oszmán csapatok Csanád—Temesvár—Nagyvárad vidékét dúlták, többek között két nemesasszonyt is elhurcolták. Egyikük szerencsés volt, mert már Temesvár környékén az erdő sűrűjébe futott gyermekeivel török rabtartóitól, akik úgy tűnik, nem a legéberebben őrizték őket, s így „csodás módon” megszabadult. Legalábbis ő így értékelte az esetet, midőn fogadalmat tett a pálosoknál. Mi másként látjuk: „csoda” helyett inkább a magyar anya példás lélekjelenlétét és személyes bátorságát tiszteljük, mellyel gyermekei és önmaga életét is megmentette.

Társát, Nagy Mátyás özvegyét azonban magukkal vitték a „pogányok” a Balkánra, a szerbiai „Parodina” várába. Ez nem más, mint a Száva—Duna vonalához közeli, egykori Paracín (Paratyin) palánk. (Az Ungnád Dávid konstantinápolyi utazásairól a „Magyar Ritkaságok” sorozatban megjelent kötet vonatkozó jegyzetében bővebben megemlékeztünk e közepes nagyságú, szerbiai török-szerb palánkvárosról.) Onnét csakhamar sikerült megszöknie, ő úgy tudta, egyenesen „Szent Pál segélyével”. Nos, talán nem kifejezetten így történt, az viszont hihető, hogy a fáradt menekültöt már a következő éjszakán elfogták a szerbek a Szávanál, a magyar határ közvetlen közelében! Már-már teljesen kilátástalanná vált ismét a sorsa, míg azután e „szakadár” (bizánci keleti, görög rítusú, szerb parvoszláv) keresztények végül mégis megkönnyörültek rajta, s futni hagyták.

Ezt az egy-két korai példát csak azért említettük, mert Takáts Sándor kizárólag a XVI—XVIII. századból sorol fel pár hasonló esetet, holott már jóval korábban, a vidini bolgár-magyar bánáság (1365—1369) idején sor került a kölcsönös rabszerzési akciókra. Dongó Gyárfás Géza mindössze egyetlen női folyamodványt talált Zemplén vármegye levéltárában. Ezt a moldvai származású, Oláh Margit nevű „özvegy Asszony állatt” intézte a vármegye uraihoz 1663 elején, mégpedig „édes leánkájának kiszabadításáért”. Előadta, hogy az elmúlt évben, mindön Várad környékén pusztított a török, őt is rabságba hurcolták, „egy nyolcz esztendő leánkámmal” együtt. Az özvegyet az „Isten kiszabadította”, viszont kislánya a folyamodvány megírásakor is Váradon, a török vilajet székhelyen raboskodott. Időközben már megalkudott érte 60 tallérban — „melytá sommának én szegény özvegy Asszony állat meg fizetésére elégtelen vagyok magam erejéből” — panasza közlésével. Emiatt kérte a megye urait, járuljanak hozzá a váltságdíjhoz, hogy a zempléniek adományával is „toldhassa” a sarcot. Nos, megszánták a gyermekeire aggódó anyát, de igencsak szűkmarkúan segélyezték a fegyverforgató ferfiaknál lényegesen kevesebbre becsült „asszonyállatot”: a Zemplén mezővárosában, 1663. február 20-án megtartott megyegyűlésen mindössze 2 forintot utaltak ki neki . . .

Koldulólevéllel szabadultak a szerencsésebb magyar rabnők a számukra kiváltképpen sok kinszenvedést, megaláztatást, megbecsületlenést és tengernyi testi-lelki gyötrelmet hozó mohamedán rabságból a török kor legvégén is. Ezt példázza a kislehotai Zsuzsanna asszony esete, akinek török és magyar nyelvű hitlevelet állítottat ki Budán, 1683. április 26-án rabtartója, Amed pasa. Mint írja, a török vitézek (gazik) e magyar nőt a kislányával, „Katuskával” együtt hozták ide rabul. Végül megalkudtak vele 200 magyar forintban. Nyilván elég szegény lehetett, mert a „koldulólevél” igen hosszú időszakra, 8 évre engedélyezte számára a „koldulást”. Egyúttal felhatalmazták, hogy sarcának összeszedése érdekében mindenfelé szabadon járhasson. A bírókra pedig ráparancsolták, hogy ennalóval és szekérral lássák el őket. Bár további sorsukról nincs adat, de alighanem joggal feltételezhető, hogy a számunkra igen nagy terhet jelentő váltságdíjnak csak egy töredékét törleszthették. Ahmed pasa ugyanis túlságosan optimistának bizonyult, amikor úgy vélte, hogy Zsuzsanna asszony és a hajadonna serdülő Katuska még 1691-ben is küldözgetni fogják a török Budonra sarok esedékes részleteit. Ám ekkor már fél évtizede a porba hulltak a mohamedán, félholdas lobogók az egykori magyar főváros falainak és tornyainak ormairól.

A Pest megyei számadásiratok úgyszintén egyetlen magyar rabnő folyamodványát hagyományozták az utókorra, 1669 nyaráról. Ezt az igen érdekes levelet az alábbiakban — mai írásmóddal — teljes egészében közöljük. Hátlapián a címzés csak ennyit tartalmaz: „Nagyságtokhoz és kegyelmeitekhez az alázatos supplikációm.” A dátumot sem tüntette fel a kérvényező, így csupán a megyei intézkedésből lehet arra következtetni, hogy feltehetően Füleken fogalmazta írója, nehezen olvasható, elnagyolt, öreges betűkkel, világosbarna tintárral. Íme!

„A Nagyságtoknak és kegyelmeiteknek ajánlom alázatos szolgálomat. Isten minden sok jókat (!) álgya nagyságtokat és kegyelmeiteket. Ennekelotte tizenegy esztendővel az természet szerint való pogányságnak sanyaru fogságába esvén, rabul vitettem vala éppen Zomborba. Annak utána innét Szolnokban kenyteleníttem nyomorganom. Az honnét más mód és út nem adaték szabadulásomba, hanem keresztény indulattal viseltetvén némely joakaróm, hoztanak ki kezességen, nyolcvan tallérokig, mely sommának letételére az magam javaibul elégtelennek arányozván magamat, kegyelmeiteket mint uramat kellett alázatosan regvirálnom, s egyszersmind kérem is, hogy az nagyságtok és kegyelmeitek beneficiumja által szabadulhassak. Segíteni subleválni ez iránt ne nehezteljen, melyet az Urísten duplummal revindikálni nem késik. Isten áldja nagyságtokat és kegyelmeiteket!

Nagyságtok s kegyelmeitek rab szolgálkója:

*Kovács Katalina mp. **

A módfelett alázatos és illedelmes hangvétel ellenére a „vezérvármegye” Füleken bújdosó urai még a zemplénieknél is jóval szűkmarkúbbaknak bizonyultak a 11 esztendei török rabságot szenvedett magyar asszony iránt: alig 1 (!) forint könyörödományt utáltak ki neki: az 1669. június 28-i megyegyűlésen. Az előzőekben már láttuk, hogy a két vitéz nemesurat, Kovacsics Ferencet és Szécsi Andrást ennél ötvenszer többre taksálta Pest megye tisztikara.

Egy gályarab kérvénye. Pár hónap múlva, ősszel egy szécsényi származású végvári vitéz, Szabó István kért letelepedési engedélyt s pénzegélyt a vármegye uraitól Füleken. Saját szavai szerint egy Fogtói István nevű magyar ember árulása miatt esett török fogságba. Róla ugyan mit sem tudunk, ám a korabeli, portyákkal kapcsolatos levelét névszólata alapján netán arra is gondolhatunk, hogy az illető egy Solt-szeki, Duna-parti mezőváros, Foktő születése lehetett, aki alighanem a lakóhelyét megsarcoló, illetőleg ott garázdálkodó szécsényi katonák ellen folyamodott török segélyért. Maga a kárvallott sem tagadja, hogy bűneiért jutott a gályákra: „Nyolc esztendőig szenvedém az Istennek ostorát büncimért a török gályáin és Constantinápolban . . .” — ismerte el. Végül „üres kézzel” jött haza, sok-sok szenvedés után. Sajna, szabadulása körülményeiről mit sem ír, noha nem lett volna érdektelen megtudnunk, hogy a bécsi udvar által szorgalmazott rabcsere révén, avagy szokással került vissza a Felvidékre, netán török ura szabadulólévelet állított ki a részére? Elég az hozzá, hogy semmije sem maradván, arra hivatkozott, hogy amíg (1663-ig) Szécsény vára keresztény kézen volt, ott is „jámborul” lakott, s most is ily módon szeretne letelepedni Füleken. Nos, ami az 1661-ig tanúsított „jámorságát” illeti, arról a Fogtói István nevű koronatanú alighanem vele ellentétes dolgokat mesélhetett a törököknek, a szécsényi vitéz nem csekély veszedelmére.

Mindenesetre Pest megye tisztikara, mely maga is fegyverforgató, katonáskodó nemesurakból állt (alispánjaik nemegyszer a füleki végvár alparancsnokai, vicekapitányai voltak), nemigen firtatta a Szécsényből a tengeri és konstantinápolyi kitérővel Fülekre vetődő Szabó István korábbi viselt dolgaiat, és 1669. szeptember 5-én nemcsak a letelepedési engedélyt adta meg neki, hanem még 6 forint segélyt is kiutalt a részére. Melyet azután a pénztári ügyeket intéző perceptor másnap át is adott neki, miként azt a kérvény hátoldalára feljegyezte.

„Hadd ne emésszen meg Törökország . . .” A Pest megyei számadásiratok még tucatnyi rabfolyamodványt tartalmaznak, de befejezésül már csak egy 1679-es kérvényt ismeretünk, mely valamennyinél részletesebben meséli el a Sárkány György nevű, rab végvári vitéz fogságba jutásának körülményeit. A supplicáció csak egy egyszerű másolatban maradt fenn, mely sem aláírást, sem dátumot és pecsétet nem tartalmaz. Ily módon nem dönthető el egyértelműen, hogy vajon az ákosházi prédikátumot viselő, régi, hírneves nemesi familia egyik tagjáról van-e szó, vagy pedig csak a „vitézlő rend” valamelyik, meglehetősen önértetes végvári harcosáról?

A kérvényben előadja, hogy az elmúlt napokban összegyűlvén „az Alföldet bújdosó katonai rend, Baja nevű török végház alá esapott vala, az holott szép nyereséggel megáldván Isten bennünköt, midőn azzal jöttünk volna felfelé, egri, budai, hatvani, pesti, nógrádi és egyéb török végvárakból öszvegyűlt törökök lesvén s megelőzvéen bennünköt, ránk ütöttek. És nekik szolgálván a szerencse, közülünk sokat elfogtanak s levágtanak. Az holott én is emberkedésem után, elfogatván Egerbe vittemem sanaryú rabságra, s ott elkötavetyéltetvén, török uraim nagy sarcot vettenek előmben, hogy törekedjem szabadulásomban, mert ha nem, általan végett a gályára visznek elé, minthogy egyszeris másszor is, sok kárt tettem nekik.”

A jó tollú, alighanem deákos műveltségű végvári vitéz — tán huszártiszt vagy gyalogvajda — nem volt ismeretlen a Füleken katonáskodó Pest megyei nemesi vezetők számára sem. Erre hivatkozva írja: tudják, „én kardoskodásomtul és az Alföldre járásomtul fogvást az szegénységet nem zaklattam”, sőt az olyanfélektől megoltalmazta, melyről az egész Alföld bizonyosságot tehet. Kér tehát segélyt a reá rótt nagy sarc előteremtéséhez. „hadd ne emésszen meg Törökország” — fohászodik, hozzátéve, ha végleg megszabadul, meghálálja a megye jóságát.

A gályarabságtól rettegő folyamodó ugyan nem tüntette fel az Egerben rávetett váltságdíj összegét, ám a vármegye segélypénzéből egy-két ezres summára lehet következtetni, miként Szécsi András és Kovacsics Ferenc esetében láttuk. Úgy tűnik, Pest megye urai valóban jól ismerték és kellőképpen máltányolták is Sárkány tevékenységét, mivel az 1679. december 7-i közgyűlésen 15 tallér segélyt szavaztak meg neki, hogy „ne eméssze meg” őt is a Török Birodalom, miként annyi magyar rabszolga, hadifoglyot és gályarabot a „török” évszázadok folyamán . . .

Dr. Fenyvesi László

Források, irodalom: *Pest Megyei Levéltár*. IV/23-b/1. Pest—Pilis—Solt Vármegye Adószedői Hivatala. Rationes perceptoriales. Számadásiratok (1622—1723). Nr. 3—22. old. (1662—1686). — *Dobos Gábor* Török—magyar rabok a nyugat-dunántúli vidéken = *Studium II. Acta Iuvenum Universitatis de Ludovico Kossuth nominatae*. Debrecen, 1971. 63—73. old. — *Dongó György Géza* (szerk.): Magyar rabok és rabnők török—tatár fogságban (1647—1741) = *Adaleklok Zemplén vármegye történetéhez*. XV. k. 16. évf. Satoraljaújhely 1910. 87—91, 152—155, 281—284, 331—333. XVI. k. 17. évf. 1911. 78—81, 179—181, 314—315.; XVII. k. 20. évf. 1914. 62—64, 169—171, 263—266.; XXI. k. 22. évf. 1916. 50—52. old. — *Horánszky Pál*: Ahmed az otolsó budai pasa magyar levele. Magyar Családtörténeti Szemle, 1937. 3. évf. 191. old. — *Izsepy Edit*: Rablevelek a váradi török börtönből. Az Egyetemi Könyvtár Fvkönyve. V. 1970. Bp. 1971. 315—327. old. — *Kelenyi B. Ottó*: A Buda melletti Szent Lőrinc kolostor történetének első irodalmi forrása (1511). Tanulmányok Budapest múltjából. IV. Bp. 1936. 87—110. old. — *Kovács József*: Török rabszolgák Sopronban, sopromak török rabságban a XVII. század folyamán. Soproni Szemle, 1959. 13. évf. 1. sz. 6—11. old. — *Kumoroszt L. Bernát*: I. Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi hadjárata és „török” háborúja. Századok, 1983. 117. évf. 5. sz. 919—982. old. — *Szakály Ferenc*: Ali koppanyi bég sarca (Adaleklok a hódoltság magyar kereskedelem problematikájához) = *Folia Historica 2. A Magyar Nemzeti Múzeum Fvkönyve*. Bp. 1973. 35—56. old. — *Takáts Sándor*: A török és a magyar rabok. *Rajzok a török világból*. I. Bp. 1915. 160—303. old. — *Új Magyar rabok, magyar bilincsek*. I—II. közlemény. Századok, 1907. 41. évf. 5. fuz. 415—435. old. 6. fuz. 518—540. old. — *Thaly Kálmán*: Kossuth Lajos három vitéze őse és a család czimerlevele. Turul, 1894. 12. évf. 153—163. old.

A palini* Inkeyek a késői feudalizmusban

Az Inkey-család címere

Ha a 74-es főútvonalon haladva látogatunk Nagykanizsára, előbb látjuk a kis dombra épült barokk Inkey-kápolnát, mint az észak—déli domborok talpazatára települt várost. A Thúry György Múzeumban nézelődve, vagy a város árnyas tereit járva több, a család nagykanizsai kapcsolataira utaló tárggyal, objektummal is találkozhatunk. A múltra vetve kíváncsi tekintetünket, a város ma már széles körben ismert intézményeinek alapítói, illetve mecénásai között is megtalálhatók az Inkeyek. Hivatalosan nem vettek ugyan részt a város vezetésében, de segítettek gyarapodását, élvezték annak közelségét s egyre növekvő gazdasági és kereskedelmi potenciálját. A birtokhoz tartozó falvakban a korra jellemző oszlopcsarnokos homlokzatú kastélyokat építettek, s kezdeményezték és anyagiakkal támogatták a környék műemlék jellegű és tájképi értékű falusi templomainak létrejöttét.

Természetesen az utókor ennél kényesebb kérdéseket is feltesz a múltat vallatóknak: hogyan hasznosították a gondjaikra bízott nemzeti vagyont, tevékenységükkel a társadalmi haladást szolgálták-e, vagy megcsontosodtak gondolkodásmódjukban? A történettudomány — felmutatva a birtokos nemesség némely korban retrográd politikáját, esetenkénti bűnös kompromisszumát a társadalom- és magyarságellenes hatalommal — már válaszolt a fentiekre, de az emlékezés nemcsak érdekes, hanem tanulságos is lehet, hisz a *családtörténet* az emberi sorsok alakulását, konfliktusait is nyomon követi, ismereteinket gyarapítja, pontosítja, s konkrét életanyagon át tudatosítja jelenünk történetiségét.

E dolgozat szereplői nem gyakoroltak különösebb hatást az események alakulására, de sorsuk ismerete közelebb hozza a kort, amelyben éltek: *történelemre tanítanak*.

Bár 1690 után gyorsan megindult az elhagyott falvak benépesítése, a visszafoglalt területek könyörtelen kizsákmányolása miatt lehetetlenné vált a földek megmunkálása. A megszerzhető óriási területekkel a bécsi udvar rendelkezett. „A háború jogán és igazságos fegyverekkel” szerzett hatalmas birtokokat részben bérbeadta, illetve zálogosítás útján hasznosították, részben pedig a katonai vezetőknek engedték át elmaradt illetményük fejében.¹ Kanizsán külön kamarai tiszttartó intézte a neoacquista területek pénzzétételét. Hatalmas birtoktestek kerültek az udvari kamara kezelésébe, adományozásokkal egyes családok — Széchenyiek, Esterházyak, Batthyányak pl. — jelentősen növelték birtokaik számát, mások most alapozták meg vagyonukat (Festeticsek, Sigrayak, Nicky-, Szapáry családok pl.).

Igy az évszázados török uralom s azt követő politikai-gazdasági és társadalmi változások nyomán átrendeződtek a *birtokviszonyok* is. Kanizsa és környékének későbbi földesurai 1690-ben annak a Batthyány Ádámnak a seregében szolgáltak, aki a bécsi haditanács parancsára körülkerítette Kanizsa várát, s éhezettel kényszerítette a törököket annak feladására (1690. április 13.). Gróf Batthyány Ádám dunántúli főkapitány volt, Esterházy Miklós nádor egyik bizalmasa, 1692-ben feleségül vette Strattmann Eleonóra grófnőt, a Strattmann hitbizomány örökösnoáját, s házasságával tovább növelte gazdagságát és tekintélyét. 1703-ban meghalt, s a bécsi udvari kamara kirendeltségének fennhatósága alatt álló Kanizsa várát 1705-ben „az udvarnak tett szolgálatai fejében, potom pénzért”, Grassics Jakab báró kapta.² Batthyány Ádám szolgálatában állt vicekapitányként

*A középkorban Pamlné, Pamlin a Kanizsai családé volt Szent Márton tiszteletére szentelt egyházzal. (Csánki Dezso: Mo. történeti földrajza a Hunyadiak korában. Bp., 1897. III. kötet 92. o.) A XIX. század közepén 258 lakosa van, „s törzsohlye az igen régi Inkey családnak”. (Fényes Elek: Mo. geographiai szótára. Pest, 1851.) Ma: Nagykanizsa „egyéb belterület”-e. Helységnevtár 1984. (A továbbiakban: H. 1984.)

¹ 1690-ben Esterházy Pál nádor 77 800 forint fejében kapja „Német és felső Lendvát”, 1721-ben gróf Althan Mihály János osztrák főúr, az aranygyapjas rend lovagja, udvari titkos cseh udvari kancelláriai tanácsos 100 000 forintot kap, miből 70 000 forint magyar jószágokban törlesztendő. Ekkor kapja adományul a Zrínyiek egykori muraközi uradalmát, s vele Zala megye örökös főispánságát. Mivel Althan Mihály 1722-ben meghalt, özvegye — spanyol származású grófnő, III. Károly kegyeltje — kezelte a hatalmas birtokot. Ujjávarázsolt csáktornyai kastélyában maga a császár is több esetben megfordult. (Szabó Béla: Az 1741. évi insurrekció szervezése Zala megyében. In: Zalai Gyűjtemény (A továbbiakban Z. Gy.) 12. sz. Zalaegerszeg, 1979.)

² Barbarits Lajos: Nagykanizsa, Bp., 1929.

gyöngyösi Nagy Ferenc is, aki 1702. január 13-án részesült királyi adományban. Tekintélyes birtokkal rendelkezett főleg Zala és Somogy megyében. „A birtokairól készült jegyzék száznál jóval több olyan falu és pusztá nevéet tartalmazza, ahol birtokrészei, porciói voltak, adomány- és zálogbirtokok, valamint vásárolt birtokok is.”¹ A császári seregek tisztjei ugyanis nemcsak harcászattal töltötték idejüket, hanem pl. kereskedtek török rabokkal, birtokok vételével és eladásával is növelték vagyonukat. Gyakorlat volt, hogy a kétes jogon hozzájuk került birtokot elzálogosították, s az így nyert készpénzzel saját tulajdont szereztek. Nagy Ferenc (felesége Szapáry Magdolna) fia — Nagy Zsigmond — még 1716 előtt utód nélkül halt meg, s a hatalmas vagyont hat nőtestvére örökölte, akik a birtokrészeket részben eladták, részben házaságuk révén tovább öröközték.² 1717-ben a Szapáry grófok szereztek meg a kanizsai uradalmat. Kimagasló érdemeket szerzett Dél-Dunántúl védelmében a család egyi őse, Szapáry Péter I. Hosszú ideig a törökök rabja, Lipót császártól kapta a bárói rangot s egyben „Murai-Szombat örökös ura” címet is.³ Szapáry István II. utódok nélkül halt meg 1743-ban, s ekkor kapta adományul Mária Teréziától gróf Batthyány Lajos (1696—1765) nádorispán — a Kanizsát felszabadító Batthyány Ádám érdemeinek elismerésül — a várost és a környékbeli uradalmat: „Dominium Kanisa, cum Homok-Komár in Comitatu Szaladiensis ac omnibus pertinentiis” hitbizományi alapítási joggal.⁴ Az alapító levélben előadja, hogy a birtok teljesen elpusztulva került kezére. Az itt lévő falvak a gyakori fosztogatások miatt elnéptelenedtek, „a vár teljesen elpusztult, s még lakni is alig lehetett benne 2—3 szobát.”⁵

Visszatérve Kanizsa 1690. évi körülzárásához, Batthyány Ádám sikeres hadműveletéhez; az ostromlók között volt „Inkey Ferenc Légrádi kapitány és kottori vajda” is, aki a palini Inkey család egyik ősenek tekinthetünk.⁶ Ezt erősíti meg az egyik utód, „Pallini Inkey Eduárd Cs. Kir. Svadronyos Kapitány”-nak a megyéhez intézett „bizonyosítévo levele”, amelyben „oklevéllel is bizonyítja”, hogy ősök néhai Inkey Ferenc „magas állásúnak tartott híres Erősségbéli Légrádi Kapitány.”⁷

Az Inkeyek a Pécz nemzetség késői leszármazottjai. E nemzetség tagjai már a XIII. században országos méltóságokat (nádorispán, országbíró, erdélyi vajda) töltöttek be. Az új arisztokrácia kialakulásával (XIV. sz.) már hátréba szorultak, kiemelkedőbb szerephez többé nem jutottak. Közülük kerültek ki a Loránthok. A századforduló genealógusai szerint az Inkey család közös törzsének tartotta magát az Inkén⁸ honos Loránth családdal. A XVII. század végén azonban a Loránth családnevet felcserélték a korábban előnevül használt „Inkei”-vel.⁹ Az I. Ferdinánd uralkodása idején, 1553-ban készült vármegyei összeírásban birtokosként szerepel Somogy megyében Loránt Miklós „o” portával, Zala vármegyében pedig Loránt Benedek és Loránth Péter 1-1 portával.¹⁰ Loránth Miklós 1539-ben a kanizsai vár vármegye volt, aki a Felvidéken szerzett birtokot, az ő leszármazottai az inkei Loránthok.¹¹ Inkei Loránth Ferenc 1596-ban a pozsonyi kamara tanácsosa s „egyszersmind titoknok” is.¹² A család első olyan tagja, akinek birtokairól, tevékenységéről már több hiteles adatunk is van, az a palini Inkey János I., aki a már említett Inkey Ferenc fia, pontosabban egyik fia, mert a másikat, Inkey Györgyöt Rigyác 1693-ban meggyilkolták.¹³

A néphagyomány is megőrizte a palini Inkey család felemelkedésének és gazdasági hatalmának valóságát. E szerint a család őse a Somogy megyei Inkeről származott, s Palinban volt sertéspásztor. A kondát önzve összetalálkozott a kísérlet nélkül sétálgató kanizsai pasával. A sertéspásztor megtámadta s „fejszécskéjével” fejét vette a töröknek. Zsákmányával a tarisznyájában Bécsbe ment, ahol jutalmul nagy birtokot, magyar nemességet, s az Inkey vezetéknevét ele a „pallini” előnevet kapta.¹⁴ Egy másik változat szerint híres törökverő vitéz volt a család őse, aki párviadalban győzte le az egyik kanizsai főjanácsárt, s a királytól akkora birtokot kapott, amekkorát lóháton egy nap alatt be tudott járni. Mint földesurak, az Inkeyek sok robotot követeltek jobbágyaiktól: még karácsony másnapján is kiharancsolták őket erdőrt itani. A fejszécsepások nyomán azonban vér serkent a fák törzséből, s az ispán félelmében hazaengedte jobbágyait. Inkey Boldizsártól különösen félt a föld népe. A kápolna építésekor a tetőn pipázgató jobbágyát vadászpuskájával agyonlőtte. „Megjárta a poklot Inkey Boldizsár” — terjedt a hír faluról falura. Vezeklésképpen ugyanis gyalog zarándokolt Rómába. Öreg korában rendkívüli betegségben szenvedett; „bőre alatt láthatatlan hangyák ezrei mászkáltak, s szüntelenül csipkedvén borzasztó kínokat okoztak neki.”¹⁵

Inkey János I. (1673—1747) már a XVII. század végén nádori adományt szerzett Rigyác, Petrivente és Eszteregnye határában fevő birtokokra, majd megnyerte a fiú örökös nélkül elhalt gyöngyösi Nagy Ferenc vicegenerális leányaitól Iharosberény, Sormás, Újdyvár, Miháld, Szepetnek, Bajcsa, Bagola, Újnép, Zsigárd, Kerecseny, Palin határában fekvő földeket és még negyven „Zala- és Somogy megyei pusztákbeli birtokokat,

¹ Iványi Emma: Gyöngyösi Nagy Ferenc vicegenerális. In.: Z. Gy. 18. sz. Zalaegerszeg, 1983. 115—128. old.

² Uo.

³ Nagy Iván: Magyarország nemes családjai. Bp. 1887. X. k. 481. old.

⁴ Erdélyi Aladár: Képi magyar család hitbizományok. Bp. 1912. 115—116 old.

⁵ Uo.

⁶ Bátorfi Lajos: Adatok Zala megye történetéhez. Nagykanizsa, 1876—1878 III. k. 16. old.

⁷ Zala megyei Levéltár (A továbbiakban Zml.) Zala megye közigyeléseinek jegyzőkönyvei (A továbbiakban Kjkv.) 1838. év 2186.

⁸ Uo.

⁹ Nagy Iván: i. m. — Inke: kkt. isk.: Tszh.: Iharosberény: Somogy m. Csurgói nkor. H. 1984.

¹⁰ Pallas Nagy Lexikona. Bp., 1895. IX. k.

¹¹ Aczárdy Ignác: A magyar nemesség és birakviszonyai a mohácsi vész után in: Értekezések a történelmi tudományok köréből. Szerk.: Pauer Imre. Bp., 1890.

¹² Szombathelyi Püspöki Levéltár. Egyed Ferenc volt rigyácsi plébános, helytörténeti feljegyzései (Kézirat).

¹³ Nagy Iván: i. m. 289—290. old.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Zalazensbalázsi plébánia irattára. Historia domus.

¹⁶ Halás István: Zalai krónika. Nagykanizsa, 1915—1917. 382. old.

ezek között az előnevet adó Pallin helységet is; azokra III. Károly királytól¹⁶ 1721. október 3-án adományt nyert és pedig Inkey Loránth néven, csak utána vette föl a család pallini Inkey nevet.¹⁹

A XVIII. század elején a lakosság tekintélyes része szabadfoglalás formájában használta a földet; a falu jobbággyai akkora földet foglaltak le maguknak, amekkorát meg tudtak művelni: „ki-ki állapota szerint vet, ... se fél, se egész helyes jobbágy közöttünk nem volt, hanem ki többet szerzhettek, többet szántott és vetett.”²⁰ Legtöbb birtokon az odaköltözőket úgy tekintették, mint új telepeket: átmenetileg mentesítették őket mind az állami, mind pedig a földesúri szolgáltatások egy része alól. A rigyáci jobbággyok később nem kis neszalgiával emlegették „az öregúr” korszakát, mikor pénzbeli szolgáltatásokról még nem is hallottak.²¹ Becslések szerint 1720 körül a török uralom előtti termőterületnek csak 25%-a volt művelés alá vonva. Igásállai hiányában több faluban nagyobb volt a szőlőterület, mint a szántó: Booska, Kacorlak, Magyarszerdahely, Pölöskefő, Zalaszentbalázs és Ujudvar határában is például. Az ősi Inkey birtokon (Rigyác, Eszteregnye, Petrivente) 1720-ban összesen 73 köböl szántót és 54 1/2 kapás szőlőt műveltek.²² A belső vándormozgalom és a telepítések hatására a lélekszám országszerte gyarapodik, s bizonyára az Inkey-birtokokat is érintette a század elején kibontakozott nagyarányú vándorlás, de a földesurak által szervezett ún. belső telepítés is forrása a lakosság gyarapodásának²³, s e téren több birtokos nemes is elismerésre méltó érdemeket szerzett.

Inkey János három leánya apáca lett, Pál nevű fia „paulinus” szerzetes²⁴, a legkisebb gyermek (Ferenc II) „Capitaneus Franciscus Inkei ex Pallin” még apja halálának évében, 1747. június 9-én meghalt.²⁵ A család tagjait és a város notabilitásait a nagykanizsai alsóvárosi katolikus templom kriptájába temették. A templomot a vár utolsó kapitányának, Berge Györgynek a kívánságára Szent József tiszteletére építették 1702—1714 között, jórészt az I. Lipót császár parancsára feltöbbszörött vár anyagából. Ma már nem lehet megállapítani az ide temetettek kiletét, mert a kriptát három ízben is feldúlták és kirabolták, s a kibontott falrészek pótlásakor a kripa folyosójának egy részét is elfalazták. Jól olvasható még Inkey Boldizsár negyedik feleségének, Hoyen Magdolnának a sírfelirata: tetemét 1816-ban helyezték el a kriptában. Mivel Inkey Petronella (Sennyey Antalné) végleges kielégítésképpen atyjától 20 000 Rhenus (Rajna tartományi) forintot kapott, a kb. 50 000 holdas birtokot két fia, Gáspár és Boldizsár örökölte, s velük két ágra szakadt a család: az iharosberényi²⁶ ág alapítója Inkey Gáspár, a pallini pedig Inkey Boldizsár.

Az apa állítólag jobban kedvelte Boldizsárt mint Gáspárt, végrendeletében is többet hagyott Boldizsárra. Gáspárt idegen (olasz-osztrák) felesége miatt nem szerette.

A jelen dolgozatnak nem feladata a személyiségkép teljességének megrajzolása, de Inkey János I. portréja néhány vonásának felvillantása nem mellőzhető. Személyiségének egyik meghatározó jegye az adott történelmi helyzethez való alkalmazkodás: tevékeny, cselekvő viszonya társadalmához, nemzetéhez. 1716-ban a főispán jelöltjével szemben is megválasztják a megye nemesi alispánnak. Előzetesen volt már megyei követ 1714—1715-ben, majd ismét Zala megye nemeseit képviseli az 1722—1723-i pozsonyi országgyűlésen. A megyei közgyűlés 1735-ben a főjegyzőt és pallini Inkey Jánost, volt alispánt, királyi tanácsost küldi Pozsonyba: egyezkedni a kamara képviselőivel a megyétől követelt váltásdíj mérséklése érdekében²⁷. Mivel megyeház még nem volt, „a központ ott volt, ahol az alispán lakott: Pallinban”²⁸. Kisebb megyei tanácskozásokat (partikuláris kongregáció) bizonyára tartottak Inkey János „pozsványásra dülő pallini”²⁹ kastélyában is. A dolgos, tevékeny közéleti ember megtestesítője volt, aki megvetette a tétlenséget, a közönnyt, s bátran szembenézett a nehézségekkel is.

1720 után gyarapodott a népesség, nőtt az állatállomány és a megművelt földterület, s egyre több termény került a piacokra is³⁰. A szinte egymást követő háborúk (III. Károly törökellenes hadjáratai, az osztrák örökösödési- és a hetéves háború) tovább fokozták a magyar mezőgazdasági termékek iránti keresletet, az értékesítés lehetőségét. A század elején megindul az önálló nemesi gazdálkodás, terjed az allodizálás, a földszerző mohóság. A birtokos nemesség már nem fegyverrel, hanem oklevelekkel, furfanggal, pénzzel támad egymásra. „A fegyver helyébe a per lép.”

¹⁶ III. Károlynak, s még inkább Mária Teréziának határozott törekvése volt, hogy a főúrnak mellett a megyék nagyobb birtokkal rendelkező nemesit kitüntetésekkel a bécsi udvar köré vonja. Az Inkeyek is büszkén viselték a „királyi udvar belső embere” rangot kifejező kamarási vagy tanácsosi címet.

¹⁷ Nagy Iván i. m.

¹⁸ Zml. Urbana et Conscriptioes. Fasc.: 59-3.

¹⁹ Szántó Imre: A majorsági gazdálkodás uralkodóvá válása. In: Tanulmányok a magyar parasztság történetéhez 1711—1790. Bp., 1952. 351. old.

²⁰ Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720—1721. Bp. 1896.

²¹ A lakosság számának alakulása az 1720. évi összeírás, az 1785. évi népességszámlálás és Fényes Elek adatai alapján:

	a) adománybirtokon: Eszteregnye, Rigyác, Petrivente, fő	b) vásárolt (szerzett) birtokokon: Booska, Kacorlak, Magyarszerdahely, Pölöskefő, Zalaszentbalázs, Ujudvar, fő
1720	390	750
1785	1310	2830
1847	1620	3180

²² Pálások: magyar alapítású szerzetesrend. Magyarországon 98 zárdaik volt. A szerzetet 1786-ban II. József szüntette meg.

²³ Nagykanizsa: Alsóvárosi plébánia irattára. Halotti anyakönyvek.

²⁴ Iharosberény: kkt. szhk.; Somogy m. Csurigó nrör. H. 1984.

²⁵ Szabó Béla: Az új szerzeményi birtokok és a fegyverjog megváltása Zala megyében. In: Z. Gy. 8. sz. Zeg., 1978. 99—115. old.

²⁶ Hatis István i. m.

²⁷ A forrasokban egyaránt szerepel a „pallini” és a „pallini” szóalak, a XIX. század második felében már a „pallini” a gyakoribb. Inkey József részére adományozott bárói rang és az örökös főrendiházi tagság jogának 1895. november 17-i bejegyzésében is „Pallini” az előnév (Gerő József: A királyi könyvek (Libri Regii) 1867—1918. Bp. 1940. 91. old.)

²⁸ A törökötől visszafoglalt Kanizsa lakosságának gyarapodását, összetételét, a mezőváros státuszának alakulását részletesen tárgyalja Degré Alajos tanulmánya: Nagykanizsa onkormányzata a XVIII. században. In.: Nagykanizsai Thury György Múzeum jubileumi evkönyve. 1919—1969. Nk., 1972. 103—120. old.

A Délnyugat-Dunántúl kereskedelmi központja, Nagykanizsa is csak vontatottan fejlődött. A városok újraterelődésének, növekedésének alakulására általában a nagy vagyonú privilegizált rétegek vagy azok képviselői voltak döntő befolyással. Kanizsa városképe alakításában nem tevékenykedtek kimagasló egyházi vagy világi mecénások, mint például Szombathelyen Szily János vagy Pozsonyban az Esterházy és az Erdődy család tagjai. Kanizsa város földesurai nem építettek díszes palotákat, elsődlegesen gazdaságuk fejlesztését, kiszolgálását célozták építkezéseik. Elsőként kezdtek építkezni a ferencesek, a módosabb polgárcsaládok lakóházaikkal járultak hozzá a későbbi városkép kialakításához. A feudális barokk szellemében formálódott a város központja³¹, mivel azonban nem hatalmi, politikai célok, inkább gazdasági szempontok érvényesültek az épületek megformálásában, ez rányomta bélyegét a város külső képre is („sima, sarga hitbizományi háztömbök”).

A XVIII. századi anyagi megerősödés jól lemérhető a templomépítkezéseken is. A falvakban még alig folyik valamilyen jelentősebb építkezés, de a század közepétől kezdve sorra felbukkannak a magyar falu mai képre is jellemző késő barokk templomok. Elsőként, 1722-ben rakják le a homokkomáromi katolikus templom alapját, majd Kacorlakon, Magyarszerdahelyen, Pülöskefőn, Zalazsentbalázson és Szepetneken is épül templom. Miháldon Inkey Gáspár építtet templomot 1760-ban.³² Rigyácon Inkey Boldizsár emeltet 700 főt befogadó templomot a 350 lakosú falu népének.³³

A kanizsai uradalma — mint már említettük — 1743-ban Batthyány Lajos nádorispán kapja ugyan, de a hatalmas családi vagyon, a császári udvarral fennálló kapcsolataik árnyékában Kanizsa csak egy volt a szinte az egész Dunántúltra kiterjedő Batthyány-birtokok közül. Már 1524 óta a családé Németújvár (ma Güssing — Ausztria), 1604-től a körmendi vár urai a Batthyányak, s a települést a XVIII. században az óriási kiterjedésű Batthyány — Strattmann családi majorátus székelyévé fejlesztették. Kétemeletes, négy kerek saroktoronyos várkastélyt is építettek. Átalakították a bozsoki Sibirik-kastélyt, Batthyány Ádám és Strattmann Eleonóra kedvelt tartózkodási helyét. A teljesség igénye nélkül: kastélyuk volt még Zalazsentgróton, Ikerváron, 1726 óta övek a siklósi uradalom, lakóházuk van Kőszegen és Sopronban, rangos palotájuk Bécsben. Kanizsát a birtok tisztartói nyomorgatják, de a város patriótáiban még a következő évszázadban is él a remény, hogy a hitbizomány központját Kanizsára telepítik, s felépítik a város közepén, a tér egész hosszában a Batthyány-kastélyt.³⁴

A korszak pregnáns képviselője *palini Inkey Boldizsár* (1726—1792), nagy hatalmú s becsüvagyó birtokos nemes, akit méltán minősített a család „a nagy szerző”-nek, hisz kb. 25 000 holdas örökölt birtokát a négyyszeresére növelte. Az utókor „kiskirályként” emlegette. Életében érte el az Inkey-birtok a legnagyobb kiterjedését. Végredeletében³⁵ részletesen felsorolja vásárolt, szerzett, acquirált és sok „költséges és fáradságos” peres eljárással nyert birtokait. Horvátországban osztrák grófoktól vásárolta a raszniai uradalmat (az egykori Kőrös megyében) 110 000 forintért, a volt Zrínyi-birtokból 100 900 forintért a muraközi Belicát, az Althan gróftól Dubravát — szintén a Muraközben —, Kis- és Nagyrécsét Nádasdy Teréziától, Kőszegen pedig első feleségétől, szalopataki Nagy Júliától örökölt portióit szőlővel, réttel gyarapította, „másik majort” is házat épített. Vas Vármegye Tótsági járásában (az akkori megye délnyugati részén) 31 000 forintért vásárolt „jőszágot”. Birtokrészt szerzett a sárvári uradalomból a Szluha családtól, Sopron megyében az akkori ramóczi és a sajtoskői uradalmakat vásárolta meg. Az örökölt újudvari és bocskai földek mellé újakat szerzett Magyarszerdahelyen, Kacorlakon, Pülöskefőn, és 39 000 forintért megvásárolta a rábahiérvégi (Vas megye) Prosznyák család zalazsentbalázi birtokát Dóczy Antalné sz. Prosznyák Évától. Négyezer házassodott, s természetesen ezáltal is gyarapodott a családi vagyon. A szerzetesek fekvő birtokrészeket majorsági gazdaságokká szervezte, öt uradalomra (Palin, Rigyác, Nagyrécsé, Belica és Rasznia) osztotta, s a palini központból irányította.

A majorsági gazdálkodás kiterjesztése, az árutermelés növelése érdekében a földesurak jobbágyaik kisajátításának legváltozatosabb formáit alkalmazták: lehasítottak az úrbéri földekből, megtöltötték a közös legelőt és erdő használatát, növelték a robotot és a pénzbeli szolgáltatásokat, elvették a parasztok irtásföldjeit. A század második felében — elsőként Vas vármegyéből — megindult a jobbágyok panaszáradata, majd a zalai és a somogyi jobbágyok tiltakoztak tisztartóik túlkapásai, kegyetlenkedései ellen. A magyarszerdahelyi, kacorlakai és a bocskai jobbágyok először Inkey Boldizsárhoz fordultak: „Könyörgő instantiánk által hozzá folamodtunk az földes Urunkhoz, és azon instantiánkra semmi választot nem adott, hanem inkább mindgyárt Sz. Mária Magdolna napján földet hordani kit-kit a maga ökrével el hajtott, és északának idejében jöttek haza azon robotbul, mégis más nap mindgyárt reggel meg vissza hajtatta aratni, hogy aratni mentvén sokat közülük lefogott az tarlón és Nagy keményen meg verette.”³⁶ A rigyáciak ugyancsak panaszolták: hogyha Palinba mennek sérelmük orvoslása végett, deresre húzatattak, a tisztartó még az „őszebe csavarodott öreget” sem kímélte.³⁷ Az 1760-as évek közepén már a királynőhöz fordultak: „...sulos robotunknak soha száma nincs, hanem minden nap hajtogattunk leg kiváltképpen takarulásnak idejében, még szent innep napokon is

³¹ Dr. Kerecsényi Edit: Városnevelő séták Nagykanizsán. In: Nagykanizsa c. útikönyv, 1984. 119—155. old.

³² Németi József: Zala megye Műemlékei. Zeg., 1979.

³³ Egyed Ferenc i. m.

³⁴ Többet láttak is a csodálatos épületegyüttes tervét, amelyet a nagykanizsai születésű Tandár Ottó építész, műegyetemi tanár állandóan a taskájában hordott. *Halt: István: Színes mozaik Nagykanizsa történetéből.* Nagykanizsa, 1893. 253. old.

³⁵ *Bátorfi Lapja* i. m. III. k.

³⁶ H. Balázs Éva: *Jobbágylevelek.* Bp., 1951. 213. old.

³⁷ *Szántó Imre* i. m. 351. old.

³⁸ H. Balázs Éva i. m. 212. old.

Az Inkeyek barokk sírkápolnája

hajtogattat a földes Urunk, ha gyalog kívántatik gyalog, ha pedig ökörrrel kívántatik ökörrrel . . . Hosszú utat előbb tsak egyet szolgáltunk, most száma sincsen . . . hasonlítottunk a török rabokhoz . . .³⁸ A jobbágyok elégedetlenségének egyik zalai központja az Inkey-birtok. Kifogásolták, hogy Inkey Boldizsár jószágai után is tizedet szed: „ . . . az tyúkainkból sem adtunk, most pedig azokból is kiveszi a tizedet, ha mindgyárt tsak 2 vagy 3 legyenis a szegény embernek.” Rendszeressé vált a birtokokon a pénzbeli büntetés és az állatok elkobzása. Még a tisztartók is „tollpénzt” követelnek a szolgáltatások nyilvántartásáért. Pénzt kell már fizetni a sertések makkoltatásáért is. A rigyáciakra 372 forint makkbért vetettek ki, s amikor nem tudtak fizetni „ . . . 20 darab sertéseket agyonlövette, felprédáltatta, 3 vonós marhájukat elhajtatta, s áristomoztatta őket mindaddig, míg a makkbért le nem fizették.”³⁹

A földesúri majorsági termelés erőtetett növelésének a parasztságra gyakorolt káros következményeit igyekezett ellensúlyozni Mária Terézia úrbéri rendelete, amely szabályozta, illetve mérsékelte a jobbágyok földesúri szolgáltatásait.

Inkey Boldizsár nemcsak birtokainak számát növelte, hanem korának szokása és módszere szerint tekintélyét is óvta, gyarapította. A vallás parancsa sem tudta mindig fékezni indulatosságát, de több esetben is vezeklésre, adományozásra készítette. Zarándokként háromszor járt Rómában, négyszer Loretóban és egyszer Prágában. Mecénása volt Nagykanizsa 1-2 intézményének, s bőkezű kegyura több falusi plébániának. Apjától örökölt palini kastélyát — angol mintára — nagy kiterjedésű, tájalakító parkkal övezte, amelyben a régi erdősegből meghagyott hatalmas fák és virágos ligetek váltották egymást; tiszta vízű tavain hattyúk úszkáltak.⁴⁰ A barokk sírkápolnát 1768-ban építtette. A kápolna alatti kriptá lett a család temetkezési helye. „ . . . parancsa szerint a gazdatisztek a falkeítés mellé temetkeztek. A szabadosok meg a jobbágyok tetemei még alacsonyabban, a kerítések kívül, a domb oldalán nyertek helyet. A gazdatiszteknek és a jobbágyoknak sírkertjei már régen elporladtak, időközben a paliniak is csináltak temetőt a faluba, a domb oldalát felszántották, s ma már nem is tudják, hogy a kis domb valamikor temető volt.”⁴¹ A kápolna fenntartására „renovációjára” Inkey Boldizsár 2500 forintot hagyott végrendeletében.

Gráci mesterekkel faragtatta 1758 körül a mai Nagykanizsa Kossuth terén álló Szemtháromság-szobrot. Az ispita-ház (ispotály-kórház-szegényház) kápolnáját 1769-ben építtették Szent Márton tiszteletére, s ez alkalommal Inkey Boldizsár 1000 forintos alapítványt tett az intézmény javára. Anyagiilag is támogatta az 1765 óta működő kanizsai piarista gimnáziumot, három fia — Ferenc, Ádám és János — 1790-es években a nagy hírű iskola tanulói voltak.⁴² Zalaszentbalázson — a régi templom helyén — 1781-ben nagyobb templomot építtetett, s szőlőt is vásárolt a templom részére, hogy „a termést adják el és fordítsák Isten háza szükségére.” Végrendeletében a raszniai templom építésére 3000 forintot hagyományozott, amit a hagyaték felosztásakor az örökösök 3400 forintra emeltek. „ . . . a Vas megyei Vát község melletti szentkúti szervita kolostor részére — szentmisékre — palini Inkey Boldizsár, Szala vármegye alispánja 3000 forint alapítványi összeget tett le, s ugyanő 1755-ben a Szala megyei Nagy-Récsén a 3 szent király: Gáspár, Menyhért és Boldizsár emlékére építtendő szervita kolostorra is alapítványul egy egész jobbágytelket, kertet, 10 hold földet, 6 szekér szénát termő rétet adott át szabad legeltetés és faizással együtt e szent célra, ezenfelül készpénzben is 800 rénes forint tőkét kötött le a szerveztendő kolostor számára.”⁴³

³⁸ Szántó Imre i. m. 350. old.

³⁹ *Halis István*: Zalai krónika. 381—382. old.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ *Kapiller Imre*: Adatok Zala megye felvilágosodás- és reformkori könyvtárainak történetéhez. Pallini Inkey Ferenc bellicai könyvtára. In: *Z. Gy. 21. sz. Zeg.*, 1985. 71. old.

⁴² *Rupp Jakab*: Magyarország helyrajzi története. Pest, 1870. 582. old.

Inkey Boldizsár halálának ötvenedik évfordulóján a család tagjai díszes klasszicista emlékműt készíttettek, amely ma Nagykanizsán a Károlyi-kertben áll.⁴⁴ A latifundiumot — sorshúzás szerint — hat fia — Imre, Menyhárt, Ferenc, Ádám, János és Boldizsár — örökölte. Az elsőszülött fiú és az apa közt tizenhat évig tartó viszály dúlt, mert Imre vagyontalan köznemes leányát, Jeszenovszky Franciskát vette feleségül, s ezért még az anyai örökséget — a szalpakati és kőszegi birtokot — sem kaphatta meg. Végredeleletében ezért is korlátozta fiai párválasztási szabadságát: „... a házasság nem egyedül a test kívánsága után induljon, hanem az öregebb Úri Atyafiak tanácsára és akarata szerint legyen. Aki azok akarata nélkül házasodik azonnal exheres (örökségből kitagadott) legyen, semmi javából ne részesüljön. Ez rendelkezésem a többi, kisebb fiamra is extenzálom (kiterjesztem) és akármelyik az öregebb Úri Atyafiak consensusa (egyetértése) nélkül megházasodik, azonnal exheres legyen és portiója a többi közt osztódjék föl.”⁴⁵

Inkey Imre (1753—1813) királyi tanácsos volt, volt zalai alispán fia (szintén Imre 1784—1848) 1809-ben Napóleon fogságába került, majd a megyében vezetői tisztségeket viselt: 1820—1829-ig zalai alispán, 1843-ban zólyomi főispán, királyi kamarás. Egyetlen fia, Ferdinánd (sz. 1829-ben) 1860—1861-ben Kőrös vármegye alispánja, majd követte a zagrábi országyűlésen. 1875-ben bárói rangot nyert.⁴⁶

„Palényi Inkey Menyhárt Fő Hadnagy” (1771—1796) a királyi koronát őrző megyei bandérium tagja 1790-ben. Az atya úgy juttatta kifejezésre nemzeti érzelmeit, hogy régi magyar süvegeket vásárolt, s jobbágyainak kötelezővé tette kalap helyett a kuruc időkben kedvelt süveg viselését. Végredeleletében úgy rendelkezett, hogy Menyhárt csak akkor „húzhat cédulát Rigyácra és Récsére, ha a törvények tanulását elvégzi, a bátyja és öregebb Úri Atyafiak szerint rendelőndő helyen egy-két esztendő practical.” Később katonai pályára lépett, 25 éves korában meghalt.

A muraközi birtokot — Belicával, majd Rigyáccal — Ferenc (1775—1836) kapta. Leányát — Carolinát — a zalabéri Horváth Eduárd vette feleségül, mindketten Deák Ferenc özvegye és lelkes hívei voltak.

Ádám (1778—1845) örökölte Nagyrécsét Újnappal, Orosztonnyal, Martoni pusztával és a liszói szőlővel együtt. Később házasságával (Rayky Mária) Felsőrajkon is szerzett birtokot. A palini, a szentbalázsi- (zalasantbalázsi) és a pacsai uradalom Inkey János II. (1779—1842) tulajdona lett. Inkey Boldizsár a század közepétől — mikor már lejárt a könnyű vagyonszerzések ideje — is növelte birtokainak számát. A legtöbb pazarló utód kezén szétfolyt a sok ügyeskedéssel szerzett birtok: gazdaságaikat elhanyagolták, „üres címek, rangok, kitüntetések káprázatától elbódítva, a fényes bécsi udvar köré sereglenek”. Inkey Boldizsár nem lett „udvari ember”, aki országának, népének hátat fordítva elidegenedik a nemzet érdekeitől. Nem ragadta el a fényűzés, ragaszkodott birtokaihoz, patrimoniumához; valóságos autonóm gazdasági rendszerre fejlesztette birtokállományát, s közben felelős megyei munkakörököt is betöltött: 1751-ben főszolgabíró, majd 1754—1759-ig alispán, 1763-ban és 1784-ben pedig táblabíró. Közben két alkalommal is (1773-ban és 1781-ben) jelölték alispánnak.

Nem volt kényelmes, passzív feudális úr, cselekvően bekapcsolódott az áruterelésbe, s gazdaságát a piaci igények szerint fejlesztette. „Kereskedés-társaságot” is szervezett, a tagoknak — zálog ellenében — gabonavásárlásra pénzt kölcsönzött, s a nyereség harmadrészét adta.⁴⁷ A vásárolt birtokokért összesen 303 500 forintot fizetett ki, halálakor utódaira 228 000 forintot hagyott kamatozó kölcsönökben, s meg nem nevezett összeget adott Imre fiának és leányainak is.⁴⁸ Építkezett, jelentős pénzeket fizetett ki pereskedéseirért, adományozott egyházi és világi célra egyaránt. Mindez csak úgy volt lehetséges, hogy már nem a feudális kor szellemében, hanem a polgárosodó nemesek mentalitása szerint gondolkodott. Jobbágyaitól a járandóságokat szigorúan beszédte, de az összes években példát mutatott segítőkészségben. 1788-ban, mikor az átvonuló katonaság fosztogatásai miatt Marczali Henrik szerint „a viruló Zalában bükköny, kukoricacsutka és aszalt vadgyümölcs volt a fő táplálék”, több száz köböl gabonát juttatott jobbágyainak. Palinban általános gyakorlat volt, hogy a fiatal házasság jobbágyok ingyen kaptak igavonó állatot és felszerelést, hogy gazdálkodásukat minél előbb megkezdhesék. Zalaszentbalázson, a nagy dögvész idején, tized fejében kapott 23 darab ökröt ellenszolgáltatás nélkül adta a kárvallottaknak.⁴⁹

Nemcsak birtokainak gyarapításával törődött, a gazdálkodás módja is foglalkoztatta. Büszke volt hízlatl okreire, „svájcer bikáira”, gazdag állatállományára. A már többször is említett végredeleletében felhívta fiai figyelmét a rét- és legelőgazdálkodás fontosságára, hasznosításuk módjára. Az igazállatok mellett lófogatokkal is dolgoztatott, s nem a külterjes juhtenyésztést szorgalmazta, hanem a szarvasmarhatartást tartotta elsődlegesnek. Malmokat üzemeltetett, s a gabona mellett lisztet, őrleményt is értékesített. Inkey Boldizsár azon középbirtokos nemesek közé tartozott, akik — ha egy sor feudális vonással terhelt is — már többet tudtak — vagy többet éreztek meg — kortársaiknál a hasznosságrol és a gazdaságosságrol.

Palini Inkey János II. császári és királyi kamarás, aranykulcsos vitéz kortársai körében népszerű és kedvelt személyiség, az utókor emlékezetében pedig a család egyik legrokonszenvesebb alakja volt. Szerencsésen egyesítette magában a jó gazda erényeit a közeleti férfiú tájékozottságával.

Mivel a piacokon már kelendőbb volt a spanyol-, merinó- vagy selyembírka. Alsórajkon, Zalaszentbalázson, Bocsánj „spanyol fajú, nemesebb nemű juhokat”, a palini és a szentbalázsi uradalmában pedig híres ménest,

⁴⁴ Dr. Keresztényi Edit i. m. 154. old.

⁴⁵ *Batortf. Lajos* i. m. III. k.

⁴⁶ *A magyar Nemzetiségi Zsebkönyv*, Bp. 1888. I. k.

⁴⁷ *Halmi István* i. m. 376. old.

⁴⁸ Ha tekintetbe vesszük, hogy egy középrendű állami tisztviselőnek, középsikolai tanárnak átlag 3—400 forint volt az évi jövedelme, egy-egy nagyhatalmú bécsi udvari tanácsosnak pedig 3000 körül, akkor érzékeltethük igazán Inkey Boldizsár anyagi erejét. (*Hóman—Székely*: Magyar Történet. V. kötet 211. old.)

⁴⁹ *Egyed Ferenc* i. m.

címeres gulyát tartott. Több korabeli leírás is elismeréssel szólt gondosan kezelt erdőiről, vetésre „remekül előkészített” szántóföldjeiről. Fényes Elek azon gazdaságok közé sorolja, ahol sok „bűzhödi posványosság kiszárittatott”; Zala megye számos malma közül kiemeli Inkey János „morgáni pusztában lévő mesterséges készületű” malmát, amely „ugyan azon időben lisztet őröl, olajt út repce vagy más vetemény magból, ezen magot perkelőben keveri és kását készíti, a másik külső kerék pedig a deszka metsző fűrészét hajtja”.⁵⁰

1809-ben a zalai lovasezredes századparancsnok. Foky Zsigmond ezredes jelentése szerint a győri csatában hősiessen viselkedett: „... a legjelesebb, rettenthetetlen tisztjei” közt említi.⁵¹ Az 1839. április 15-re összehívott megyei közgyűlés a zalabéri Horváth János társaságában „a követi utasításuk és a nemzet sérelmei összeszedésére” szervezett választmányába delegálta. Apja példáját követve adománnyal segítette a század első éveiben válságos helyzetbe került kanizsai piarista gimnáziumot, melynek Eduárd és Sándor fiai is tanulói voltak.

Báró kesselőkeői Majthényi Erzsébettel⁵² kötött házassága nemcsak vagyonát, hanem tekintélyét is növelte. A Felvidék egyik legrégebbi családja a Majthényiaké, akikkel már korábban házassági kapcsolatba kerültek a palini Inkeyek: Inkey János I. unokája, az iharosberényi Inkey Gáspár tábornok leánya, Jozefa ekkor már báró Majthényi József felesége volt.

Palini kastélyának „hatalmas ebédlőjében, mely beválnék kisebbfajta hangversenyteremnek is, vármegyékre szóló úri vigasságok valának egykoron.”⁵³ Itt tartották esküvőjüket leányai: Amália Sényi Gáborral, Sidónia Csányi Csányi Elekkel, Zala megye főbírájával. A család vendége volt többek között báró Majthényi Lajos, báró Majthényi István, Csányi Csányi László táblabíró, zalabéri Horváth János kamarás, Batthyány Fülöp herceget pedig az egyik tisztartója képviselte.

A palini kastélyról szólva, idézzük az 1831. évi „útikönyv” vonatkozó részét: „Ékesíti ezen Pusztát leginkább az előbb tisztelt Uraságnak díszes és megkülönböztetett izléssel épült Kastélya, hozzá tartozandó nagy kiterjedésű Anglus Kertjével — mely sok külföldi fákkal, növényekkel és tavakkal vagyon ékesítve —, még is ezen Uraságnak nagyobb számú Urodalmi Tiszti-lakásai, de leginkább a gazdaságra nézve, Barmi mint pedig más egyéb a Takarmányokhoz kivánató nagyra kiterjedő épületek örvendeztetik az itt keresztül utazókat.”⁵⁴

Az Inkeyek birtokai Nagykanizsa vonzáskörzetéhez tartoztak, s a mezőváros országos híré piacának kereslete befolyásolta a gazdaság termékszerkezetének alakulását is. Nemcsak a kézművesség-, a kereskedelem-, de a majorsági gazdálkodás fejlődését is egyre jobban nehezítette, gátolta a feudális termelési szerkezet és a birodalmi érdekeknek alárendelt gazdasági függőségünk. Új mezőgazdasági technika alkalmazására, az igazsálatok számának növelésére, képzett vezetők alkalmazására lett volna szükség, de az eredményesebb gazdálkodást korlátozta a pénzhány. Az Inkeyek háztartásában is egyre gyakoribb a pénzkölcsön és a záloghitel. 1790—1836 között hatvanhat pénzügyletet bonyolítottak le: felvettek 307 803 forint hitelt, s 148 814 forintot adtak kölcsön. Pénzügyi kapcsolatuk is volt Batthyány Jánossal, a Szapáry- és a Sennyei családokkal, s természetesen ügyvédi közvetítéssel is szereztek pénzt.⁵⁵ A mezőgazdasági válság mellett az Inkey-birtok helyzetét súlyosbította, hogy 1842. október 25-én meghalt a család fő, Inkey János II. Halálával „Zala karai és rendei” a megye egyik legkitűnőbb gazdáját, legbüzsőbb ügytársát és mindenki által tisztelt, vendégszerető barátot veszítették. A megye nemesei közgyűlésükön aggodalmukat fejezték ki, hogy vajon az elvesztett derék férfiú helyét be tudják-e tölteni a fiatalok?

Még be sem fejeződött az osztózkodás, mikor meghalt Inkey Jánosné Majthényi Erzsébet is (1844. február 16-án). Mindketten végrendelet nélkül távoztak, ami táplálta egyes családtagok elégedetlenségét, fokozta gazdagodási vágyát. Mivel a lányok ki voltak zárva „az ősi atyai javakból”, a családi vagyon az öt fiú örökölte: Eduárd, Sándor, Odún, Kázmér és János. A két leány már a halálozás évében a megyei bírósághoz fordult panaszával. Egy-két évi perkedés után Eduárdot — aki ebben az időben császári tisztiként Prágában szolgált — és Sidóniát közös megegyezés alapján kielégítették, Amáliának pedig átengedték az „Alsó Rayki Helységet a hozzátartozandó földekkel, mindennemű földesúri jövedelmekkel, ingóságokkal együtt, pogányvári szőlőkkel és Palinban lévő apróbb tárgyakkal”, de az atyai és anyai adósságokból Amália köteles volt 100 000 forintot törleszteni.⁵⁶ Inkey Odún a szülők halálakor a fiúmei kormányzók tiszteletbeli fogalmazója, s betegsége és „a városi élethez való kötöttsége” miatt 184 000 forintért eladta örökségét testvéreinek: Sándornak, Kázmérnak és Jánosnak: így lettek ez utóbbiak a megnyírbált Inkey dominium urai. Bejelentették a megyei bíróságnak, hogy az „ősi javakon fekvő adósságok lerovására” 200 000 forint kölcsönt szándékoznak felvenni.

Anyagi helyzetük azonban tovább romlott, s az 1846. júniusi megyei közgyűlésnek írásban bejelentették (Inkey Sándor, Kázmér és János), hogy az országos pénzhány, s gazdasági jóváérvé veszélyeztető teremes adósságuk és egyéb, családi okok miatt eladták a palini-, szentbalázsi és a pacsai uradalmakat a hozzájuk tartozó majorokkal, épületekkel, felszerelésekkel és az 1846. január 1-től számítandó jövedelemmel együtt. A vevő: a flandriai herceg, „Herceg Szász Koburg Gothai Ágoston Ő Magassága”, a vételár: 1 100 000 ezüst forint és 2000 darab császári és királyi aranyérem.

A jelen dolgozat terjedelme ugyan nem teszi lehetővé a családtagok életútjának követését, mivel azonban

⁵⁰ Szombathelyi Püspöki Levéltár. Buzsák Lajos 1825. szeptember 24-i levele. *Egyed Ferenc* feljegyzései közi.

⁵¹ *Küsi István*: Az utolsó nemesei felkelés. Bp., 1909. 143. old.

⁵² Apa báró Majthényi János, testvére Majthényi István őrnagy, később honvéd tábornok, aki 1848 szeptemberében átvette Komárom várának parancsnokságát Friedrich Wilhelm von Metz altábornagytól, meggalotta így a vár esztergosi átadását Jellasicsnak. (*Nagy Iván* i. m. Pátkóter 336. old.)

⁵³ Zala c. napilap 1908. július 24-i sz.

⁵⁴ *Bencez Géza*: Zala megye leírása a reformkorban. Z. Gy. 23. sz. Zeg., 1986. 133—134. old.

⁵⁵ Zml. Kapiller Imre szíves szóbeli közlése

⁵⁶ Zml.—Jkkv. 1845. március 3. 796. sz.

férfikorukat a magyar történelem sorsdöntő szakaszában éltek, nem kerülhető ki a válasz arra a kérdésre, hogy vajon hogyan viszonyultak az egykori palini földesúr fiai a kor lényegéhez, a nemzet jövőjét eldöntő reformszemekhez?

A legidősebb fiú, Eduárd, katonai pályára lépett, s mint huszárkapitány kamarásságot kapott, majd ezredessé nevezték ki. 1848 szeptemberében a császáriak oldalán harcolt a fiatal magyar honvédsereg ellen. Az Országos Honvédelmi Bizottmány nevében Kossuth Lajos határozatban közölte a megyével, hogy Inkey Eduárdot hazazárulónak tekintik, és elrendelik minden ingó- és ingatlan vagyonának zárolását.⁵⁷ A szabadságharc leverése után a bécsi udvar tábornokká léptette elő, majd „a legfőbb elhatározással” 1856. augusztus 10-én osztrák bárói rangot kapott.⁵⁸ A család többi tagjának a magyar nép sorsáról vallott nézetei — enyhén szólva — nem egyeztek Inkey Eduárd ezredesével.

Inkey Kázmér (született Palinban 1818. február 23.) 1848 szeptemberének válságos napjaiban az önkéntes nemzetőröket szervezi a kapornaki járásban, majd századosként segítette a betolakodó horvát seregeket kivérni Kanizsáról. Perczel Mór vezetése alatt, a hátráló sereget üldözve „kitűnően viselte magát”: elvettek az ellenségtől 3 ágyút.⁵⁹ Később a Klapka György vezette I. hadtest 47. zászlóaljának parancsnoka. Ebben a minőségben vett részt 1849. április 19-én a nagysallói csatában is. Maga a fővezér így írt erről emlékirataiban: „... már a délutáni órákban eldőlt a csata, mikor jelentékeny ellenséges haderő jelent meg a honvédség mögött. Az I. hadtest valamennyi zászlóalja támadásra indult, s sikerült az ellenséget a Garam völgyének magaslatairól visszaszorítani. ... a 47. zászlóalj Inkey Kázmér vitéz őrnagy alatt leginkább kitűntette magát.”⁶⁰ Ott volt Buda 1849. májusi ostrománál is, a „különösen kitűnt vitézségével Nagy Sándor tábornok ... Inkey Kázmér őrnagy,⁶¹ Buda várának 1849. május 21-i ostroma alkalmával az 54. zászlóalj őrnagya volt, s a második ki a falakra feljutott!⁶² A vár bevételekor kifejtett hősiességéért alezredessé léptették elő.

Felesége, a „világszép” Berchtold Eleonóra az egész hadjárat során mindenre elszántan kísérte, „olykor a csaták színhelyén is halált megvető bátorsággal lovagolt férje oldalán.”⁶³

Világos után besorozták közkatonának, és Galiciába, a császári hadsereg ottani „strafkompániájába” küldték. Rajta kívül még két Inkey volt honvédtiszt, a legifjabb, Inkey János (született Palinban 1825. január 14-én) honvéd századosként harcolt Leiningen-Westerburg Károly hadtestében.⁶⁴

Bátran mondhatjuk, hogy a palini Inkeyek többségükben nem hátráltak meg a forradalom fejleményei elől, a polgári társadalom megteremtésének, a magyar nemzeti függetlenség eszméjének nemcsak hívei, hanem munkásai is lettek, önként lépve át a polgári értelmiség életformájába.

Dr. Góczy Rezső

Közép-Ajtai Veres Sándor emlékei a szabadságharcból és a rákövetkező évtizedekből

1. Borbély Sámuel úr, a székely-keresztúri állami tanítóképző igazgatója, a történelem érdekében nemes munkára vállalkozott, hogy a vezetése alatt álló intézetnél működött tanfériai arcképét és életrajzeit összegyűjtse s megőrizze az utókor számára.

Mínhogy én is, mint gyakorlóiskolai tanító a hazai népoktatás szolgálatában kilenc évet ezen intézetnél töltöttem el, tehát bekövetkezett az, hogy a megisztelő felhívásnak engedve íme magam írok magamról, amint alább olvasható lesz is, nem valami mosolygó, de a valóságnak minden esetre meg fog felelni.

Születtem Kőboron, Nagy-küküllő megyében (régibben Kóhalomszék) 1826. március hó 6-án. Apám Veres Sándor, ki középajtai székely huszár családból származott, ev. ref. pap volt a nevezett községben. Anyám Kendi Mária volt, ref. pap leány, kinek ösei is mind papok voltak. Én tehát papi és katona vérből származtam s talán ezen körülményben fekszik az oka annak, hogy életem oly gazdag volt ellentétekben.

⁵⁷ *Degré Alajos és Keresécsy Edit: Az 1848—49. évi szabadságharc zalai történetére vonatkozó iratok. In: Zalai Tükör 1974. I. kötet.*

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ *Novák Mihály* i. m. 82. old.

⁶⁰ *Klapka György: Emlékeimből.*, Bp., 1986. 222. old.

⁶¹ *Pirittaszeri László: Gorgey Artúr a szabadságharcban.* Bp., 1984. 377. old.

⁶² *Pallas Nagy Lexikona.* Bp., 1895. IX. kötet.

⁶³ *Novák Mihály* i. m. 246. old.

⁶⁴ *Egyed Ferenc* i. m.

Már 13 éves voltam mikor apám a reformátusok székelyudvarhelyi főiskolába adott. A gramatika, syntaktika, retorika, poétika, oratória és logica classisokat végezve, kitűnő sikerrel tettem le a deaki szigoriumot. Felvéttem a felső tudományok hallgatására, a bölcsészeti szakcsoportra. Azonban ezen emlékezetes évben felbe is szakadt tanulói pályám, mert én is felcseptam Kossuth-huszárnak az udvarhelyszéki zászlóaljhoz 1848. évi szeptember 8-án.

Mikor öreg tanáromhoz, Magyarosi Sz. József rektor professzorhoz mentem búcsúzni, s egy ideiglenes bizonyítványt kértem tőle a veget, hogy ha majd elesem s levetközterve kikutatják zsebeimet, legalább tudja meg a családott kifosztós, hogy tanulóféle ember voltam, ki nem zsákmányért, hanem egy szent eszméért fogtam kardot.

2. A toborzó parancsnokság irodájában, az akkori székháznál, Berzenczey László kormánybiztos jelenlétében vetek fel, s itt tettem le a katonai hűségesküt. Itt azonnal Jánosi őrnagynak, az oroshelyi derék szittyának a rendelkezése alá adtak, ki szervezési munkálatokkal lévén megbízva, irodai szolgálatra használt tizedesi ranggal és díjazással. Így én közlegény úgy szólván nem is voltam. Századunk később Homoród-almáson, azután *Városfalván* szállásoltatott el s innen loval, régi divatú kovás pisztolyokkal, s valami letett törekeny egyenes karddall felszerelve, az agyagfalvi gyűlésre mentünk. Azután maros-Vásárhelyre kerültünk, de nyeregink még nem lévén, ezen hosszú lovaglásban csak úgy szőren ültük a lovat, s pisztolyainkat a kardszaj övedzőjében, vagy csizmaszarabán helyeztük el. Vásárhelyen rövid pihenők volt. Itt gyűlt össze a számra elég erős, de ágyuk és tapasztalt vezér nélküli székely tábor. Itt voltak azon rakott szekerek is már, melyben a feldult Szász-Régenből szállították a zsákmányt azok, kik onnan Urbánt elébb kiverték volt. Az élenkség, öröm és lelkesedés csak néhány nap tartott. Ez alatt egy alkalommal a piacon álmolyogva véletlenül egyik volt tanáromat, Szabó Györgyöt, a jeles pedagógust láttam magam előtt egy nagy szuronyos puskával. Beszélgetés közben a közeledő Gedeonnal vívott csata kimenetele felőli reményéről kérdezősködtem. Aggodalmasan jegyzé meg, hogy seregünk bár elég nagy, de egy része meg van rakodva zsákmánnyal, s az ilyen nép nem szokott a csatába kitartó lenni. Igazat mondott. Mikor a csata napjára virradólag a sereget nagy nehezen fel lehetett verni, s az a városból a császáriak elé kivonult, balsejtelmek szálltak meg a polgárságot. Kifejezést adott ennek Belső János ügyvéd is, mikor vendégszerető házánál, hová elszállásolva volt, a búcsúébednél azon kijelentéssel kiválógotott legjava palackorából, hogy igyunk, mert könnyen megeshetik, hogy úgy is mások, érdemtelenek isszák meg még ma. Reám néhány maródi ló felügyelete lévén bízva, pár huszárral ki se mentem volt a csataterre. Úgy délután kiindultam, hogy a reám bízott istállókat megvizsgáljam, s a legényeket készenlére figyelmeztessem, mint rendelve volt. Alig értem le az udvarra, mikor hallottam egymás után eldördülni Gedeon ágyúit. Kévsz idő múlva csomagoltak a polgárok, rohant visszafelé seregünk, menekültek a lakók, zsi bongott a város. Házi gazdám búcsúit mondva, félősebb holmijával kocscira ült, magam pedig meggyőződve, hogy további parancsra hasztalan várok, menekülést rendeltem a huszároknak, kik vezetéken cipeltek a beteg lovakat.

Mi lett velünk nem tudom, mert én meg sem álltam *Maros-Kálíg*, hol — talán — Nagy Károly nevű huszár pajtás saját szíves szülői házához vezérelt estére s ott meghaltam. Másnap századomat felkeresve, parancsot kaptunk a Gyergyóba vonulásra. Ezen útban betekinhettem felső Sőfalvára, hol deák koromba a Mátyus József úr vendégszerető házánál, a téli vizsgálatok utáni rövid szünidőkön, igen kedves napokat töltöttem volt ezelőtt. Itt még nem feledekték vol el, hogy mint fuvalás és gitáros, énekkelvel s akkor még jókedvű fiatal ember, pár hasonló kollegámmal sokszor reggelig elmulattunk a magyaros szívessegről híres Mátyus családok körében. Nem csak örömmel fogadtak, hanem a házikisasszonyok látván fogartyékos felszerelésemet rögtön fölkerestek a padláson egy régi insurgens nyeregszert ezímeres nyeregcakorával, s ezt még egy kis párnával is kiegészítve, tökéletes urrá tettek az előbbi állapothoz képest. Így jutottam Gyergyóba sokakról ivyelt, kényelmes ülésben. Itt mint egy két hétig éltem közös kosztón a lovammal, a mennyiben ő a zabot csak úgy természetesen állapotban ette, én meg valami kenyérfélének megsűtve ettem vele.

Itt létem alatt egy elég nehéz éjjeli expedicióban vettem részt. Századunknak el kellett menni Parajdra a sóbányahivatához s a netalán befolyt pénzkészletet elhozni. Néhány tiszti vezetése alatt estefelé indultunk el s hajnalban érkezünk Parajd felé s onnan néhány lovas és tiszti megjárták a bányát, de hiába Heydte már elvitte a pénzt. Ezután levizitelték a kedves Háromszékre, az ezrekre menő erdélyi mindenrendű menekültek ezen Eldorádójába. Itt aztán, a hamisítatlan székely vendégszeretet ezen hazájában, jó élet volt. Nem tartott sokáig. Megkezdődtek br. Nevtével való csatározások ki Erdővidéke felől fenyegette Háromszéket. Ezen időben több apró csatában vettem részt Hidvégnél, Miklósnál, s Felső Rákosnál; míg Heydte ezen nem annyira veszélyes mint inkább nyugalmunkat a kemény téli hidegben szüntelenül zavaró ellenség a rikai csatában nagyobb vereséget szenvedve elmenekült Köhálom felé.

Ezután hosszabb pihenők volt, mert császáriak Bem tábornok Erdélybe jövetelének híret hallván békealkudozást kezdtek a székelyekkel. A béke meg is kötöttet oly feltételek alatt, hogy a székelyek adják át hadifelszereléseiket s a katonai lovakat. Én így hallottam akkor. A tárgyakat Hidvégre kellett szállítani; de milyenek voltak azok. A lovakat és fegyverrel rakott szekereket magam is láttam. Néhány bogos, szánandó, szurtos gebe, melyeket vezetéken inkább húztak, mint vittek a legények, két használhatatlanná vált Gábor Áron-féle ágyú és egy rakás régi, rozsdá ette, kakastalan kovás pisztoly s puska, megtörtött kardok. Azú beszéltek akkor, hogy mikor br. Heydte a szállítmányt meglátta keserű mosolygással így kiáltott fel: „Hát a kossuth huszárok ilyen lovakon szalajtották meg s azok a tintás önkéntesek ezekkel a fegyverekkel szedték le az én szalizerjeimet.” Ezen rövid béke idején szétoszlottuk Háromszék vendégszerető közsegeiben, s az értelmiséghez tartozó családoknál lovastól szívesen, ingyen ellátáshoz részesültünk. Én előbb Szotyorban Nagy Erzs. kisasszonynál szállásoltam néhány pajtásommal; ezután Al-Doholyba, Baczoni István ev. ref. lelkészhez vonultam egyedül.

Erdély többi részétől tökéletesen el volt zárva Háromszék s még is — a levegőben — bejutott a mindenkit öröme lelkesítő hír, hogy Bem valóban Erdélyben van s nemsokára mi is hozzá csatlakozunk. Meg is kaptuk a rendeletet csakhamar az összegyűlésre s én is érzékeny búcsút vettem egy sűrű havazásos téli estén a szeretett családtól, hogy Kőkösbén századomhoz csatlakozhassam. Ezt Szász-Hermányban értem utól. Ezen utamban szintén pórul jártam. A sűrű ködbe nem láthatam messze, s amint egyedül elmerengve lépésbe a fűtön mentem menegtem, egy portyázó kozák csapatot csak akkor vettem észre, mikor csak nem szemközt voltunk. Villámsebesen vissza vágattam. Egy darabig üztek s löttek utánam, de jó lovam megmentett. A Hermányba létező utat, melyet menet meghaladtam volt, megtalálva, bementem s jelentést tettem a kozákokról. Huszáraink elég gyorsan kivonultak a jelölt helyre, de akkor eltűntek már Brassó felé. Hermányban rövid ideig voltunk állomásban s nagyobbára készenlétben éjjel-nappal, mert tudtuk, hogy Brassó védelmére már muszáj vannak benn s ezek kozákjai csaknem a faluig szoktak portyázni. Ezek azonban azok közül valók voltak, kiket a szászok saját védelmükre hoztak volt be; mert a forradalmat elnyomó orosz sereg csak később tört be az országba.

Mint akkor hallottuk, a Bemmel való csatlakozás céljából, elindítottak innen — talán —, hogy Fogaras felé Szebennek menjünk. Alig vonultunk Szász-Szentpéterig, Brassó felől ellenséges csapatok közeledtek, s még csatarendben sem állottunk, már megkezdődött az ágyúzás mind két részről. Századunk ágyúfeldezetre volt rendelve s nagy hideget kellett kiállanunk a mozdulatlan állásban, míg egyszer egy csapat kozák megrohant. Horváth Ignác parancsnokunk rohamra vezényelt, de alig ért néhányad magával a kozákokig, több dészida szűrással kivetették a nyeregéből, mi visszarohantunk, s tüzeinket leszűrődálták, ágyúink is alig szabadultak meg. Folytonos csatározás közt vissza vonultunk Aldobolyba, s az ellenség a dobolyi hidnál tovább nem követett.

3. 43 év után csak homályosan emlékszem vissza a dologra, de úgy tűnik fel nekem, hogy azután nemsokára — talán — Sárosi őrnagy vezetése alatt Kőhalomszéken keresztül Segesvárhoz mentünk, s ott Bem tábornok hadaiával csatlakoztunk. Annyit tudok, hogy azután Meggyesnél két napig veres csatánk volt Puchnerrel, aztán a második napon két mesteri lövéssel, melyek két lóporos kocsit röpítettek a levegőbe, kiugrasztotta Bem az ellenséget nagy állásából s csaknem Nagy-Csűríg verte a késő éjjelig. Ekkor visszavonult Segesvárra, honnan azonnal Segesdre rendelték ki előőrsrre, s ott voltak addig, míg Puchner Szebenből kerülő utakon elhurcolkodott, hogy az őreget Segesváron bekerítse. Mikor mi portyázaton Puchner előőrseivel találkoztunk, s rendelet szerint Segesvárra bementünk, üresen találtuk a várat, mert mint mondták, az öreg éjjeli két óraker nagy csendben onnan egész hadával elmenekült. Mi Balavásárra mentünk át s ott hosszasan tartózkodva tudtuk meg, hogy az öreg hóvá tűnt el Segesvárról; t. i. mihelyt sikerült Puchner kicsalni Szebenből, azonnal ott termett az egyenes úton, s míg Puchner ötlet nagy fáradással kerülő utakon jöve meg akarta fogni Segesváron, addig ő ült be a generál kommandóba Szebenbe. Később minket is odarendeltek s előbb Kis-Tornyón, majd benn Szebenben állomásoztunk. Itt minden külső szolgálatról fel voltam mentve, s mint őrmester csak irodai dolgokat végeztem. Midőn Bemhez csatlakoztunk, a derek Prany lett századosunk, s azután őrnagyunk, később: a Kossuth-huszárok egy részével — ha jól emlékszem — a Bánátaba rendelték el.

Eladdig mindenki saját ruhájába járt a századunkba; ahány annyiféle: czondra zeke, szászbunda, bőrs bekecs, sőt a megyeyesi csatába egyik pajtás határozottan valóságos nő *vizkerbe* hallgatta az agyüdörgést. Kik — mint tehetősebbek — katonai ruhával láthaták el magukat, azok veres csákót, vagy sipkát, szürke rövid atillát veres zsinórral, s vörös-szürke pantallót viseltek. Szebenbe mátyás huszároknak neveztek el, s kaptunk kék csákót nemzeti vitérkötséssel, sötétbarna atillát veres zsinórral és veresszürke nadrágot. Magam nem soká örülhettem az új egyenruhának, mert Bethlen Gergely ezredesünk útján felhívás érkezett, hogy azok, akik a huszárok közt literatús emberek s németül, vagy oláhul tudnak, ha gyalogságnál tisztek lenni óhajtanak, jelentkezzenek. Pranyval sok jó fiú ment el századunkból, kiket általában tisztalattal nélkülöztünk s kedveltenek voltunk. Huszonnégyen jelentkezünk, kiket Bem tábornok személyesen nevezett ki gyaloghadnagynoknak 1849. június 9-én. Szabitzak Fenei Dániel őrnagyra egy sereg román és szász újonccal, hogy — mint híres absichtoló — belőlük alsóbb és felsőbb tiszteket, utóbbiakból pedig magyar katonákat formáljanak. Egyelőre a nagy ronda kaszárnyába szállásoltak el. Rövid időn parancsot kaptunk, hogy újoncainkat Szegedre vezessük ki. A hosszú úton nagy gondot adott az újoncok megőrzése, kik az elsőket még a jól elzárt kaszárnyába megkezdtek s az egész úton folytatták. Még elindulásunk előtt hallottuk, hogy az oroszok Brassónál betörték s mikor Szegedre értünk, akkor már ott találtuk a menekülő országyűlést s hallottuk, hogy Görgey csata nélkül vonul dél felé az oroszok előtt. Rövid időn minket is levittek Arad mellé s onnan hol erre, hol arra addig rendelték, míg — amint emlékszem — augusztus 12. körül egy este, mikor csapatostól a szabad ég alatt táboroztunk, az a parancs érkezett, hogy a tábori tüzeket hadjuk égve, az újoncokat, kik még teljesen felszeretlenek voltak, bocsássuk szét s tisztekiül vonuljunk Világos alá. Úgy történt. Mikor oda reggelre megérkeztünk, ott találtuk a Görgei táborát s vele szembe félkörbe egy óriási muszka tábor. Mindkettő pihenő állapotban. Az alku már meg volt kötve, délután megtörtént a végzetes fegyverletétel, mellyel az 1848—49-diki magyar szabadságharc, mely a hazaszeretnek a hőies elszántágnak oly sok és dicső példát mutatta fel a világnak, be volt fejezve. A fegyvereket az oroszok vették át; osztrákok irmagul sem láttunk azon időben.

4. A Fegyver letétel után a muszákai azonnal számbavettek, összeirtak s megkezdődött a fogolytábor élelmezése. Minden fogoly tiszti kapott napjára egy frtot, Almási-féle bakóban s e mellett kenyeret, húst, s bort; a törzstisztek 2 frtot s a Kossuth-bankó is járt meg, csak hogy nagyon leszállott értékben; pld. egy itcze bor vegy egy svábkenyér 2 fr. volt. Visszarendeltek Gyulába. Utunkon nem kísért senki. Az orosz főhadiszállás kapuján falragaszokon kaptuk meg a parancsot, hogy hóvá menjünk. A kiinduláson s a végállomáson is egy-egy muszka csapatot találtunk a helyiség végéin. Ennyi volt az őrizet. Foglyok csak annyiban voltunk, hogy a

helyiségből kilépni nem volt szabad. Erdélyiekül összetartottunk. A sorsra bíztuk magunkat. Szökésre nem is gondoltunk az ismeretlen vidéken, mert hallottuk, hogy portyázó csapatok a menekülőkkel rosszul bántak. Általában úgy tapasztaltuk, hogy az orosz tisztek közt sok művelt ember van. Míg allattuk voltunk, kardot és egyenruhát szabadon hordhattunk; sőt nem egyszer történt Gyulában, hogy orosz tisztek magukkal vittek a cukrászhoz s ott lignerrel, süteménnyel vendégeltek meg. A legtöbb beszélte a német és francia nyelvet. Ez a szomorú gyöngyélet sem tartott sokáig.

Nemsokára vig bandaszól mellett osztrák lovas csapat vonult be nagybúszkén Gyulába. Átadtak az osztrákoknak, kik minden honvéd ruhát lerakattak, harmadnapra kardjainkat a Wenckheim kastély udvarán leadatták. Az átvételnél azonban orosz altisztek voltak jelen. Egész kazal volt egy földszinti szobában kardokkal felhalmozva, közöttük sok díszes ősi szablya is. A műteltel pár magasabb rangú orosz és osztrák tiszt a palota erkélyéről nézte végig. Búsán, mint mely madárnak szárnytollait kitépték, vonultunk ki a kastély udvaráról lakásainkra. Rövid időn azon fedezet alatt Aradra kísérték vissza az osztrákok, hol templomokban, s összebombázott házakban seregenként bezártak s első három napon ennünk sem adtak, sem hozzánk senkit nem bocsátottak. Én néhány erdélyi pajtással a ráczttemplomba estem volt, hová m. e. 150-en voltunk bezárva. Három napon túl szabad volt a szíves polgároknak hozzánk bejönni és így némi élelemhez s borhoz is jutottunk. Úgy 10-12 nap múlva megkezdődött a sorozás minden fogdában. (A legényeket hallomás szerint még korábban tömegesen vettek át az osztrákok.) A sorozásnál nem volt nehéz szabadulni; sokan kapták meg a *passzirsájm*t s én is ezek közé estem a következő módon.

Egy gonosz kelvény következtében mely nekem az útban sok keserűséget okozott, jobb mutatóujjam elvetette a körmöt s emiatt a meggyógyulás után is nyomoréknak látszott. Sorozáskor a bizottság a templom fiókjában, mi pedig a hajójában a fiók bejáratánál tömörültünk s vártuk, hogy a beszállítottak kibocsátásakor *tauglich* vagy *untauglich* lesz a jegyzőkönyvre diktálva, mit néha ki lehetett venni. Egyszer kilépett az orvos szivarral a kezében s nézett körül, ha szivarozót látna. Gyorsan elővettem gyufatartómat s tüzzel kínáltam meg, rossz mutató ujjamat, mely azelőtt sokáig volt merev — egyenesen előre tartván. Rágyújtott s a tüzet megköszönve, ujjam baja után tudakozódott németül. Én azonban elterjedt hiedelemből, hogy aki németül tud, azt hamarabb besorozzák, magyarul mondtam mutattam, hogy mereven maradt. Jól megnézett s visszament. Mikor nevémet kiáltották s bementem a fülkébe, németül kezdtek feltenni az általános kérdéseket, de kijelentve, hogy nem értem, előszólitottak egy altszjt forma ifjú embert, aki igen folyékony magyarsággal kérdezett ki nevem, születési helyem, sat. felől. Azon kérdésre, hogy tudomásom szerint van-e valami festi félszegségem, ujjamat mutattam, mire az orvost szólitották elő, ki szemlátómost felismert, s jó formán meg sem vizsgálva, bediktálta, hogy *untauglich für immer*. A „kimenet” szóra meghajtottam magam, s mikor az ajtó betevődött utánam, nagyot ugrottam örömben s kijelenttem a pajtásoknak, hogy én már hallottam is, hogy szabad vagyok. Mikor a sorozás lejárt, s a megszabadultaknak kiosztották a *passzirsájm*okat, s kivезettek az udvarra; elérhoztak egy szakadozott öreg sárga tekete zászlót s alatta mindnyájunkat feleskettek a császár hűségére; csak aztán engedték meg, hogy a templom kerítéséből kiléphessünk. Egyikünknek szekere, másiknak lova lévén Aradon egy kettős fogatot ütöttünk össze, s öten Nagy-Várad—Kolozsvár felé haza indultunk.

5. A sok törődést, s nélkülözést alig épülhettem ki a szülői háznál, decemberben már új veszély fenyegetett. Mikor Háromszékről Kóhalmoszára át a megelőző télen Segesvár felé mentünk, Zsomboron pihenőnk volt s én a papnál szállásoló századunknál valami szolgálati ügyben megfordultam. Ekkor azt a meggondolatlanúságot követtem el, hogy kézbesítés végett levettem a papnál, ki apámmal egy tractusban szolgált. Ez látszólag nagy szívességgel ajánlkozott is a kézbesítésre. De a tavasz ember felfogta leveletem, s mikor Kóhalmos — mint talán minden központon — szabadságharc beveződése után egy katonai nyomozó bizottság alakult, a levél alapján bejelentette ott, hogy apám szász tractusban szolgált, s a fia mégis a rebelleknél szolgált, mint tiszt. Ezért szegény apámat sokat is hurcolták volt ezen időben.

Ez a bizottság tehát szemmel tartott s megtudva, hogy hazakerültem, kiadta a rendeletet a csendőröknek, hogy Kóborról engemet s Csomor Pistát, ki szintén honvéd tiszt volt, kísérenek be. Én erről december 13-án este éppen akkor értesültem, mikor már a csendőrök másnap kijövendők voltak. Csomorral ki ezen titkos intézkedést valahogy megtudta volt s velem közölte, gyorsan elhatároztuk, hogy mivel Háromszéken mindkettőnknek van ismeretése, s a szászok üldözése oda el nem ér, oda meneküljünk. Nagy-Baconban egy vezető fogadtunk fel, ki Bikszádon s a Torjai Búdós nevű hágnál gyalog s a lovakat csaknem kétféle méter hóban vezetve, átkalauzolt Torjára, hova éppen virradatkor érkezünk meg Kun Gáborhoz tértünk be, kinek fia iskolatársam s jó barátom volt.

A bujdosás évei nevelő munkával teltek Alsó-Csernátonban s Domokos József házánál az 1852. év tavaszáig. Azután m. e. felelőig Márkosfalván Barabás Józsefnél hasonló minőségben, de mivel ebből megélni nem lehetett, búcsút mondtam a házi nevelésnek s jelentkeztem S. Szet. Györgyön Kovács kapitánynál, akkori háromszéki *bezzirka komisszárius*nál egyszersemind, iródjában valamely alkalmazást kérvén. — A nagyhatalommal felruházott, egészen osztrák szellemű, szigorú katonás férfi aránylag elég szívességgel fogadott s bizonyítványomat látván megígérte a pártfogását. Ez a fogadás nagyon feltűnt környezetének, mert a főbiztos nagyon ridegen szokott volt elbánni azokkal, akikről tudta, hogy a forradalomban részt vettek. Az előnyös kivétel én is csak annak köszönhettem, hogy a kapitánynak egyik nőtestvére Keller János udvarhelyi ügyvédnek s orsz. képviselőnek volt a neje, s a testvéröcsém, Ferencz deák korában itt volt házi nevelő, és a családját az üldözések idején sem hagyta el, mikor a képviselő be volt fogva s övéi üldözve. Felvett tehát a főbiztos fizetésellen conceptractionsnak, s ezen három hónap alatt, míg szolgálatában voltam, sok szívességgel részesítet, sőt a mi csaknem példátlan volt, még fényes estére is hívott meg házához. Ez mind szép volt, de hát nekem nem ilyen dologra, hanem fizetésre volt szükségem, miből tisztességes munka után élhessek. Ebben is akart a kapitány

segíteni, mert a militar und civil geuvenenthez (ilyen nevei voltak akkor a közhivataloknak) fellaczirkszád-junktnak saját irodájánál. De ott fenn magyar emberrel nem igen lévén szükség, tagadó választ kaptunk; s hogy igen jól voltam ajánlva, azt közvetlenül ezen főhivatal irodájából Szebenből tudtam meg.

A bírói hivatalok is rendeztetvén rapidíjasokra volt szükség. En tehát a szentgyörgyi stadtischdelegiertes bezirksgerendhez (ennek magyar nevét nem ismerem, valami járásbírósgéle volt) folyamodtam s ki is neveztek 80 kr. napi díj mellett. Főnököm itt Fekete Sámuel volt, a helybeli kreisgerichtnél (megyei törvényszék féle) tanácsos, megbizva mellesesen ezen kisebb bíróság vezetésével. Az öreg régi jurista volt. Tömerdek irodai munka s mind németül; de legalább fenn tudtam magamat tartani utána. Az 1854-ik évben ismét bírósági rendezés törénvén előléptettek az udvarhelyi kreisgerichthez jobb fizetéssel rapidíjasnak. Itt is eltöltöttem egy évet, tehát a bachrendszerben összesen három évet.

6. Az udvarhelyi kollégium, melyet Heydte oláhat feldúltak volt, tanáraink búzgósága folytán annyira helyre vette már magát, hogy a tanítás rendesen folyt, s elég népes is volt. Míg a hivatalnál voltam is, sokszor megfordultam a tanodában. Jól esett, ha falai közt lehettem. Öreg tanárom, Magyarosy egyre biztatott: „Hagyja ott domine azokat a németeket s jöjjön vissza a kollégiumba. Patakiból nemsokára rendes tanárt csinálunk s foglalja el a helyét. Hadja ott azokat a németeket.” 1855 nyarán apám meghalván, az eddiginél nagyobb gond háruult a testvérek közt réam is, s midőn egy folyamodványomra, melyben a jog akadémiaira való bejárhatás végett egyszerű áthelyezést kértem Szebenbe, az aberlandsgerichtől tagadó válasz érkezett, elhatároztam, hogy a mindig bizonytalan diurnástasággal szakítok, s visszamegyek a kollégiumba. Beadtam a lemondásomat; sok sikertelen marasztalás után kaptam egy dicséretekben ragyogó enthebungsdekreteret, kibúcsúztam, s elfoglaltam a felajánlott segédtanári állást, mely 420 v. é frttal s a collegiumban egy kétszobás külön lakással járt. Kötelességeim ezek voltak: tanítottam a II—VII. tehát hat gimn. osztálynak a tanterv szerint német nyelvet; az V., VI. és VII. osztálynak magyar irodalomtörténetet és irálytant, az V. és VI. osztálynak mennyiségtant, földrajzot és általános történelmet; egy önként ajánlkozókiból álló osztálynak francia nyelvet. Ezek mellett viseltem az iskolai tanácsban és tanítói értekezleteken jegyzőséget és az utolsó évben a könyvtárosságot is. Végre magántanítója voltam több 4. és 5-ik gimn. osztálybeli tanulónak ezen osztályok minden tantárgyában.

Ezek az adatok az erről nyert eredeti bizonyítványból vannak véve, melyet az 1855/6., 1856/7. és 1857/8. évekről kaptam Magyarosi József, Kis Ferenc, Korondi Mózes és Patak Pál tanárok aláírásával 1868. évi szeptember 24-én. Feljegyeztem ezeket azért, hogy lássák, mikép ez a segédtanárság nekem nem volt valami rózsás állapot, mert a bizonyítvány meleg elismeréssel szól, mi csak fáradságos munka árán lehetett.

Három évi szolgálat után megváltam a segédtanárságtól, mely részben az említett Kis József-féle alapítványból tartott fenn, s az alapító levél értelmében három évenkénti választással járt. Ámbar elődöm Patak Pál 9 évig volt ezen állomáson, én ezt végleges elhelyezkedésnek mégsem tekintettem, készséggel fogadtam el háromszéki Zágón község meghívását, hol Demeter Samu, a híres ref. pap és a népoktatásügy emelésének lánglelkű apostola éppen az iskolák szervezésével foglalkozott. A dolgot együtt már megbeszéltük volt. Tehát kibúcsúztam Udvarhelyről.

7. Zágóban ekkor a fiúiskolánál az elemi tantárgyak négy évre voltak beosztva, négy rendes tanító alatt. Én a 4-ik osztályt kaptam. A pap a hit- és erk. tant tanította, s vezette az iskola ügyeit. En vittem a jegyzőséget. Fizetésem 420 fr lakás és 6 ol fa. Az 1858/9-ik isk. évben részint a tanítási anyag celszerű beosztása, részint tanítói lakások és tantermek berendezése, felszerelése sok gondot adott, mert állandó iskolai épület még nem volt, s mindezeket bérházakban kellett elhelyezni. Azonban Demeter búzgósága és Zágón jóra kész népe hamar segített a bajon. A lakosság nagy többsége ev. ref vallású lévén, a polgári község igazgatásában is ezek vitték a főszerepet. Volt azonban a rom. Katholikusoknak és a görögkeleti románoknak is egy házuk Zágóban, külön iskolákkal. Mindhárom hitfelekezeti jellegű volt, de a község jelentékeny segélybe részesítette addig is mindezeket. Kevéssel odamenetelem után a község egy tekintélyes dotációt tett iskolai célokra, mely elhatározó befolyással volt az iskolák jövőjére. Volt ugyanis Zágóban közel 20 ezer frtja, az akkori kormány által talán 55-ben keresztülvitt államkölcsonból kötvényekben. Meghatározták, hgy ezt tegyék pénzzé 20 ezer frtra kiegészítve, adják át a ref. hitfelekezetenek iskolai alapul s népesség aránya szerint dorálják a más két hitfelekezetre. Erre sok utánjárással meg is nyerték a felsőbb engedélyt. Az által biztos alapokra lett fektetve az iskolák és a tanulók sorsa részint adományozás, részint hitel útján komaszált szép iskolaházakat is építettek akkor még csak fából. Később ugyanezen telken gyönyörű cseresep köépületet állítottak, melynél szebb falusi iskola nemigen van a hazában.

A Zágóban töltött 12 év igen nevezetes része volt viszontagságos életemnek. Ha nem volna igen merész a kifejezés, ezen időt nevezhetném életem fénykorának. Bár szerény, de állandó fizetéshez, s lakáshoz jutottam. 1863-ban házasságra léptem Imecs Idával, imecsfalvi Imecs Ferenc és zágoni Bartha Klára leányával, ki egy év múlva Ferencnek keresztelt fiammal ajándékozott meg. Ez idő szerint a fiam segédtanár a sárospataki állami tanítóképezdénél.

Iskolánk rövid időn oly szép hirre tett szert Háromszéken, hogy az ottani tekintélyesebb úri családok köréből is sok fiút hoztak iskolánkba, kik közül többen voltak házamnál gondoskodásra, kosztra és szállásba elhelyezve, kiket nóm — fiatal kora dacára — a szülők nagy meglegedésére tudott ellátni és gondozni.

Az 1868. diki 38-dik törvényeikk által a hazai népoktatás rendeztetvén, 1869-ben a közokt. kormány több néptanítót küldött ki 300 fr. áll. segély mellett, 6 hónapra részint Németországba, részint Svájcba az ottani iskolai viszonyok tanulmányozására, s részletes jelentéstételt végeit. Ezen kintutetésben én is részesültem. Részemre Chemnitz szászországi gyárvaros és környéke volt kijelölve, hol az iskolai viszonyok, s általában a kultúra jó hírnek örvendett. Azonban sok iskolánál a rendes tanítás az azon vidéken nagy jelentőséggel bíró krumpliszedés (pityókaszüret) folytán szünetlén, megfordultam Turingiában s déli Poroszországban is a jelzett iskoláknál.

Visszajövetelem után azonban újabb kitüntetésben részesültem, hogy a Nagys. vallás és közoktatásügyi m. kir. minisztérium két évben a Kézdivásárhelyen szervezett néptanítói póttanfolyam vezetésével bízott meg. Az 1870-iki évben az ország különböző részeiben állami tanítóképezdét állítottak fel, s a tanítói állások betöltésére pályázat hirdettetett. Csik, Háromszék és Udvarhelyszék egyesített tankerület akkori tanfelügyelőjének Antalfy Károlynak biztatására pályáztam én is, és azon év aug. végén a Székely-Keresztúron állított képezdéhez gyakornok iskolai tanítónak ki is neveztettem 700 fr. törzsfizetésből és szabad lakásból álló díjazás mellett, mégpedig végleges minőségben. Igazgatóvá Gyertyánffy István a jeles pedagógus neveztetett ki ezen intézethez, ki addig középiskolai tanár volt Sz. Udvarhelyen s a svájci iskolaügyek tanulmányozásából csak azelőtt jött volt haza. Zögöntől tehát, hol az iskolák közséjévé alakítása iránt már javában folyt a mozgalom, s a hol szerettek is, végképp búcsút vettem. (. . .)

Erdemes olvasó! Az öndicséret vagy mások kisebbitése soha sem volt kenyerem. De mivel e sorok nem annyira a nyilvánosság, mint inkább az emlékezet számára vannak írva, s egy egész emberéletre terjednek ki, el kellett mondanom az igazság érdekében. Meglehet, hogy ahol a dolog természeténél fogva élő személyekre is vonatkoztam, ott óvatosságból talán el is hallgathattam volna egyet mást az udvariasság kedvéért. S ha nem tettem, ne vádoljon senki. Én a kicsinyben hű képet akartam hátrahagyni, hogy majd midőn az utókor a múltat tanulmányozza, takaralan állapotban lelje fel az építéshez szükséges anyagok közt ezen fővényszemet is.

És most béke veled jámbor olvasó. Midőn e vázlatot bírálod, ne feledd el, hogy ezt ember írta, s az ember műve tökéletes nem lehet.

Írtam brassómegyei Hosszúfaluban 1891. év december 31-én.

Veres Sándor
felső népisk. igazg. tanító

Fejezetek a repülés pécsi történetéből

Pécsen a repülés hosszú múltja tekintetében vissza. Kezdeté az 1929. Pünkösdhétfőjén megtartott repülőnap volt, amelyet az akkori magyar repülőszójtó az *Aviatika* már jó előre bejelentett. Kaszala Károly, Endresz György szórakoztatták bámulatos produkcióikkal a nagyszámú közönséget, a bemutató nagyszerű propagandája volt a repülésnek. Ezt követően az események felgyorsultak, és még az év során 800 taggal megalakult a Baranya-Pécs Aero Klub, elnöke Keresztes-Fischer Ferenc, a város főispánja lett.

A következő évben — 1930-ban — az országban elsőként indult meg a légi forgalom Budapest és Pécs között a kiváló tulajdonosú, 8 üléses Fokker gépekkel. Megnyílt Podhradszky Andor vezetésével az első vidéki motoros sportrepülő-iskola is a pécsi közönség áldozatos anyagi segítségével vásárolt három Hungária iskolagéppel. Összel a kormányzó és a város előkelőségei jelenlétében felavatták a 100 ezer pengő költséggel felépült új hangárt, ami azután hosszú évekre nyújtott oltóhont a pécsi repülőeknek. Sajnos az első baleset is bekövetkezett, 1932 májusában az egyik iskolagép dugóhúzóba esett, a motor leállt. A lezuhanás közben a pilóta Hevér József megérült, utasa Kálmár Ágoston meghalt.

Összel húszezer ember fogadta az országos körrepülésen bemutatkozó vörös színű, hatalmas, Kálmán László légügyi főellenőr vezette FIAT BR 3 típusú gépet, az olasz kormány ajándékát annak emlékére, hogy az óceánrepülő kongresszusára érkező magyar óceánrepülőgép a római repülőtéren leszállás közben lezuhant. Pilótái Endresz György és Bittay Gyula repülőhalált haltak. A volt repülőterre vezető út ma is Endresz György nevét viseli.

A harmincas évek gazdasági válsága miatt 1934-ben az utasrepülés megszűnt, noha igen közkedvelt volt a pécsiek körében. A repülőteret 1938-ig a magyar légierő IV. közellenderítő százada foglalta el Podhradszky Andor százados parancsnoksága alatt, amikor is visszakerültek Szombathelyre.

Közben több pilótapiknik és csillagtúra színhelye volt a meesekalji város az akkori magyar sportrepülés kiválóságainak — Bullmann Béla, Pettendy János, Tasnádi László — részvétel. A repülőterákon angol sportrepülők is szerepeltek. 1938-ban életre hívták a Nemzeti Repülő Alapot és 1939-ben Reiben Antal, Kovács Elek és Varga Gyula oktatók irányításával megkezdődött a motoros kiképzés a világhírű Búcker Jungmann iskolagépeken.

Az egyetemi ifjúság is részt kívánt venni Pécs repülőéletében, a Baranya-Pécs Aero Klub utódként megalakult a Pécsi Egyetemi Repülő Klub a PERC, elnökéül Faluhelyi Ferenc egyetemi tanárt választották.

A kereső vitorlázógépek 1940 júniusában emelkedtek a levegőbe, az első oktatói gárdát Körmendy Vladimír és Mráz Gyula válogatták fel. A PERC rövid időn belül szép eredményeket ért el, az ország klubjainak középmezőnyébe került. Már 1941-ben 4 géppel 2365 felszállást végeztek és több mint 34 órát töltöttek a levegőben. A békés sportrepülést 1941 áprilisában bombák robbanása szakította meg. Két jugoszláv gép megtámadta a Belgrád elleni bevetésre induló német vadászgépeket, különösebb károk azonban nem keletkeztek. A háborús viszonyok dacára géppalományuk 1944-ben 11-re emelkedett, e típusokat Rubik Ernő tervezte. Számos „C” vizsga és teljesítményrepülés' született. Közben egy baleset során — 1942 tavaszán — berepülés közben Gyüresik Dezső és Hegedűs Sándor életüket veszítették.

A növendékek száma ekkor már 100 körül volt, akik között nemcsak egyetemi hallgatók, hanem munkásfiatalok is voltak szép számmal. Az 1944. évi tábor tábort Hány László, a Magyar Aero Szövetség elnöke szemlélte meg, aki felismerte hazánk tragikus helyzetét a németek oldalán, és az év során Magyar Sándor óceánrepülőnk társaságában Olaszországba, angol megszállási övezetbe repült.

Bücker Jungmann iskolagép a Jakob-hegy felett 1940-ben

Szeptemberben szállt fel utoljára sportgép a pécsi repülőtérrel. Ezt követően a Bückereket más repülőterekre helyezték át, a vitorlázógépeket pedig a város különböző helyein rejtették el, s így sértetlenül érték meg a felszabadulást. Később a Luftwaffe itt tartózkodó alakulatai elvonulásuk előtt a hangárt felrobbantották, a repülés hosszú időre megszűnt.

Az első békeév tavaszán néhány amerikai Liberátor bombázógép kényszerleszállt a repülőtéren. Eközben a legénység közül Thomas McDonald repülőhadnagy olyan súlyosan megsérült, hogy a kórházban meghalt. Nagy részvét mellett temették el.

A magyar sportrepülés újjászületése érdekében az egész országban repülőgéproncsokat, motorokat, alkatrészeket kezdtek gyűjteni. Pécsről Tóth Kázmér és társai távoli repülőtereket jártak, elhagyott repülőjavak után kutattak és nagy értékeket mentettek meg. Munkájukat jelentős mértékben segítette a pécsi MÁV akkori vezetője dr. Csanádi György, aki a szállításhoz vagonokat adott. Molnár István főszerelő az összegyűlt anyagból a MÁVAUT műhelyben egy Bücker Jungmann iskolagépet állított össze, amely 1948 tavaszára készült el és HA-LCQ jelet kapta. Sajnos a pécsiek nem repülhettek a kis géppel, mert Bánhidi Antal felsőbb utasításra a Bückert az algyői táborba vitte.

1946 tavaszán megalakult a MASZOVLET, augusztusban megérkeztek a Szovjetunióból a repülőgépek, 5 db LI 2-es és 5 db PO 2-es Budaörsre. Az LI 2-es gép az amerikai DC 3 „Dakota” gép Szovjetunióban, licenc alapján gyártott változata volt, 21 férőhellyel, sebessége 220 km/óra körül mozgott. Magyar vonatkozása is volt ennek a típusnak, mert Kármán Tódor, a világhírű magyar származású aerodinamikus a Douglas cég megbízásából a gép aerodinamikai kialakítását, elméleti számításait végezte. A konstrukció kiváló lett, az amerikai légitársaságok vonalain jóformán ezek a gépek repültek.

A vidéki városok légi forgalomba való bekapcsolását felmérések előzték meg. Pécsre 1947. február 9-én érkezett meg az első gép, fedélzetén a MASZOVLET vezetőségével, élén Bebrits Lajos államtitkárral. A vendégeket dr. Boros István főispán üdvözölte, majd ezt követően a társaság sétarepülésen vett részt. Az utasforgalom a következő napokban megindult.

¹A vitorlázórepülésben azelőtt és most is az alapvizsgákat A, B és C betűvel jelzik, jelvényük kék mezőben egy, kettő vagy három fehér sávval. A C vizsgát az nyeri el, aki 15 percet meghaladó időt tölt el a levegőben egyedül. A teljesítményrepülések többszörös időtartamú vagy a távrepüléseket foglalják magukban. Jelvényük az ezüst, arany, gyémántkoszorú.

A pilótaszolgálatot Stifter János, Zsiros András, Kucséra József, majd később — minden idők legjobb magyar pilótája — Szentgyörgyi Dezso látták el Szivák Nikolaj és Csiszov Pável szovjet kollégáikkal. A MASZOVLET a pécsi repülőter vezetésével Bánkúti Lászlót, az utas- és áruforgalom főnökének Szigeti Tivadart bízta meg. A jegyeket az (BUSZ árusította, egyszeri útra 90 Ft, oda-vissza 162 Ft-ért.

Az utasforgalom igen népszerű lett, a helyi sajtó szerint a gépek általában 80%-os kihasználtsággal, pontosan és biztonságosan repültek. De drámái, sőt tragikus események is előfordultak. 1949. január 3-án a U 2-es utasgép — Kun Miklós első és Kiss István másodpilótával — 16 utassal a fedélzetén reggel 9 órakor menetrendszerűen elstartolt a pécsi repülőteréről. Siófok térségében a gépet Majoros János elterítette, amely Münchenben szállt le. A repülés során senki sem sérült meg, a gép és az utasok közül néhányan később hazatértek. A magyar légi forgalom történetében ez volt az első géphelyezés. Még ez év november 19-én a HA-IJK jelű LI 2-es gép rendkívül rossz látási viszonyok mellett a repülőter felett kelet-nyugati irányba repült, hogy a leszállást ismét megkísérelje. Jobbra fordulás közben a gép a Jakabhegy nyugati oldalának ütközve lezuhant. Öt főnyi személyzete életét veszítette, a gép hátsó részében tartózkodó utas égési sérüléseket szenvedett, de életben maradt. A helyi sajtó ezekről az eseményekről nem számolt be.

A Független Néplap 1947. augusztusi számában hosszú cikk jelent meg arról, hogy „Hamarosan megindul Pécssett a vitorlázórepülés”. Ez az év tehát a szervezés éve lett, a Pécsi Vasutas Sportrepülő Egyesület tagjainak száma ekkor már 90, és 10 repülőképes vitorlázógépük volt. A háború utáni első tábort 1948 augusztusában tartották meg Körmeny Vladimír, Hasznos Imre és Fogarasy István oktatók irányításával. Újabbak azonban ezt nem követték, mert a sportrepülést Pécssett a közeli jugoszláv határ miatt betiltották. A gépeket az OMRF utasítására elszállították, a pécsi repülők a budai hegyek között meghúzódtó farkashegyi katlanba jártak repülni, nem sok eredménnyel.

Négyéves kényszerű szünet után a mecsekallji városban 1953 őszén indult meg újra a sportrepülés rendkívül szerény keretek között. A Magyar Repülő Szövetség Pécsi MÁV Lokomotív Alapszerveinek vezetője Varga János tanár, klubtitkár Szarka Rudolf, az elméleti oktatás vezetője pedig Meiszerits István lett.

A Dunántúli Napló szeptember 26-i száma bejelentette a jó hírt: „Vasárnap megindul Pécssett a sportrepülés”. Valóban a szép korai őszi napon startolt az első vitorlázógép, a HA -5127 jelű kétüléses Koma, ezt is Rubik Ernő tervezte. Rövid időn belül Vöcsök, Pilis, és újabb Koma gépekkel gyarapodott az állomány, a repülés fejlődésnek indult. A következő évben repülőbaleset történt. Varga oktató Pilis géppel repült és műszaki hiba folytán a vontatókötél nem kapcsolta le, egy földi tárgyban megakadva a gépet lerántotta. A pilóta megsérült, hosszabb ideig távol volt, ez idő alatt a vezetést Bircsák Antal és Kerekes Adrienne vették át. Közben a MALÉV LI 2-es gépekkel társasrepüléseket szervezett a város felett, az érdeklődés természetesen meghaladta a lehetőségeket.

Nagy esemény volt a város repülőéletében az 1954. augusztus 20-i repülőnap, amikor Latabár Kálmán is fellépett. A sportgépek bemutatója után a magyar légielő MIG 15 típusú gépei húztak el alacsonyán, sokan akkor láttak először sugárhajtásos gépeket. Szép sikert könyvelhettek el a tagok ebben az évben. Bircsák Károly ezüstkoszorús oktató szeptember 11-én Pécsről Tolnáig repült „Június 18” géppel, eközben 1600 méteres magasságot ért el. Többen megszerették a „C” vizsgát. Elsőnek Vajesy Géza tűzhette ki a háromsírlyos szép jelvényt. Összel felavatták a fabangart, úgy tűnt, a sok nehézség után végre minden lehetőség rendelkezésükre áll ahhoz, hogy fejlődésük töretlen legyen. Sajnos nem így történt. Tanácsi döntés alapján a város fejlesztésének céljaira igénybe vették a mecsekallji repülőteret, helyében Pogány község mellett jelöltek számukra ki területet.

A Makárhegy alatt 1955 nyarán még repültek, de ősszel széjjelbontották a hangárt, és a következő év tavaszán már az új területen kezdtek meg az építkezést, a repülőter kialakítását. A sportrepülés azóta is itt folyik, a famadarakat időközben fokozatosan modern műanyag csodák váltották fel, teljesítményük országosan elismert.

Végezetül néhány szó az utasrepülésről. A MALÉV belföldi járatainak nagy részét az LI 2-es gépek típusselejtezésével 1963-ban felszámolta, de a Pécs—Budapest vonal még egy ideig üzemelt. A helyi sajtóban 1964. október 15-én interjú készült Húvós Sándorral, a MALÉV igazgatójával, aki előadta, hogy mindössze 6 db LI 14-es gépük van a hazai forgalom lebonyolítására. Sem a gépek, sem a repülőterek műszaki állapota nem kielégítő, az utasforgalom csökken. A kilátások nem kedvezőek. Ezt megerősítette egy későbbi 1967. decemberi újságcikk is. Zamak Vladimír, a vállalat vezetőhelyettesének ismertetése alapján a MALÉV hivatalos statisztikái szerint az év során novemberig bezáróan 38 ezer belföldi utas vette igénybe a járatokat, ebből Pécsre 11 566 utas repült. A kihasználtság 30—40% körül mozgott, ami egyáltalán nem gazdaságos. Novemberben pl. az átlagos utaslétszám Budapest és Pécs között 6 fő volt. A forgalom a vonatra terelődött át. Ilyen körülmények között a MALÉV úgy döntött, hogy felszámolja a még meglévő belföldi járatát, ami 1967. év végével be is következett.

Húsz év után megszűnt a légi utasforgalom Pécs és Budapest között, a város egy érdekes színtelital szegényebb lett.

Dr. Pagáts Pál

Források: A Dunántúli és a Pécsi Napló 1929—1944. évfolyamai; A Független Néplap 1945—1948. évfolyamai; A Dunántúli Napló 1948—1956, 1964 és 1967. évfolyamai; A Magyar Szárnyak 1941/9. és 10. számai; A Repülés 1954/2., 1968/2., 6., 7., 8., 9. és 12., 1969/1., és 7., 1970/7., 1971/1. és 2., valamint az 1974/6. és 10. számai; *Csanádi—Nagyvárad—Winkler: A magyar repülés története* (Budapest, 1977); *Germany Aircrafts* (Putnam, Lond), *Aviatika 1*, LI-2 „JEVE” típusismertető; *Az Autó-Motor* c. lap füzete (Budapest, 1985); *Könyv: Die Buckers, Verlag Kurt Munz, Goppingen, 1979; Cserbalmi Imre: Kifog repülni?* (Kossuth, 1986.); Egyéb dokumentumok, startkönyvek, személyes — levelelbeni — visszaemlékezések.

„Van-e egységes zenei hullámhosszon gondolkodó magyar közösség?”

*Rajeczky Benjámín zenetörténésszel
beszélget Bosnyák Sándor*

● *A századfordulót követően elsők közt a zeneszerzők fordultak a néphagyomány mélyrétegei felé. Évszázadokra visszanyúló jelentős műzenei hagyományunk nem volt, izlésünket a zenében is a nép őrizte. A népzene felé fordulás egyszerre jelentette a rendkívül éles társadalmi ellentétek között élő, s idegen orientációjú magyar társadalomban a nép és a nemzet mellett elkötelezettséget és az ősi, egyetemes zenei gondolkodás megújításának lehetőségét. Mai szemmel nézve: Bartók és Kodály zenei „forradalmának” melyek voltak a legfontosabb jellemzői?*

Mi is szeretjük úgy emlegetni, hogy ők zenei forradalmat csináltak, de egy forradalomhoz az kell, hogy valami hirtelen megváltozzék és legyen körülötte valamilyen közösségi együttmegnyilatkozás, ami aztán viszi tovább az egészet. Náluk azért ez nem volt ennyire forradalmi; ami forradalmi lett belőle, az később lett.

A század elején ők elindultak avval, hogy reformokat akarnak csinálni, elsősorban saját maguk számára, mert végeredményben mind a kettő zeneszerzők akartak lenni, még hozzá európai mértékű és ugyanakkor magyar zeneszerzők is. Az, amit ők maguk előtt láttak, az volt az a rossz állapot, amin csak egy forradalom tudott volna segíteni. Bartók mondta, hogy a századforduló körül már világos volt, hogy a XIX. századi romantikus muzsika mindenestől kifutotta magát. Nem volt eléggé meggyőző új mondanivalója, a régít már nagyjából agyonbeszélte. Magyar szempontból is csak rosszat láttak, Bartók eléggé elítélően nyilatkozott a XIX. századi magyar műzenéről azon az alapon, hogy azok olaszul vagy németül beszéltek, de nem magyarul. Amire meg azt gondolták, hogy magyarul van, az meg cigányul volt. A verbunkos muzsikának a vonásai voltak, amelyről azt gondolták a XIX. századi zeneszerzők, hogy magyarrá teszi a zenét. A verbunkosnak a dallamfordulatai, de főként annak a ritmikája sallangos, Bartók ezt egyszerűen és őszintén lenézte.

Történelmileg kellett volna nézni azt az értelmiséget, amelyikben Bartókék benne éltek. Az az értelmiség nem a parasztságból jött, hanem a XVIII. században költözött be külföldről. A török idők után beszármazó külföldiek voltak a zeneszeink majdnem száz százalékban. Elvárni azt, hogy az az ide költöző ember, aki amellet, hogy megtanult magyarul, még megtanuljon magyarul is gondolkodni, még hozzá zeneileg magyarul gondolkodni, hát hogyan?! Ugyanakkor az az értelmiségi, miután a maga jóindulatával és jóakarásával megtanult magyarul beszélni, zeneileg is igyekezett magyarul beszélni. A magyarnóta-komponálók ugyan nem cbból az idegen értelmiségből kerültek ki, hanem éppen a magyarok voltak. A magyar kisenemességnek a folytatói a XIX. században, amikor zeneileg nevelkedtek, ezektől az idegenektől nevelkedtek. Bartókék nem vettek igazán gondolóba: ahhoz, hogy az értelmiség egy ilyen század alatt teljességgel át tudjon alakulni olyanná, hogy gyökeresen magyarul tudjon gondolkodni, megkeresse ebben a rettenetes konglomerátumban, ami a magyar társadalom a XVIII. századtól volt, megkeresse azokat a maradék csoportokat, amelyek még az igazi régi magyarságból voltak és utána nézzen azok zenéjének, uramfia, azt nem lehetett elvárni, csak a kiemelkedő tehetségektől, majdnem azt mondhatnám, csak a zseniktől. Zseniket egyelőre nem lehet csak úgy rucatonként várni. Ők azok voltak szerencsére, megtették a magukét és ugyanakkor azt a tehetetlenséget érezték, ami elfogja az embert, amikor tudja, hogy nancsen hátrerre. Mert nekik aztán nem volt hátrérük.

Ugyanakkor viszont arra, hogy éppen a parasztságnak, hogy éppen annak az ősi rétegnek a zenéjével akartak foglalkozni, véletlenségből jutottak. Ha Vikár Béla nem jön arra rá, hogy ha a Kalevalát akarja fordítani,

gyökeres magyar kifejezésekre van szüksége, ha nem fogja azt az új találmányt, a fonográfot és nem csinálja a levetéleket, akkor ki tudja, hogy az első világháború előtt a magyarra választ zeneileg meg tudják-e magukban indítani? Nekik is, mint zeniknek, szükségük volt egy ilyen szerencsés fordulatra, hogy ezeket a felvételeket kézbekapják, hirtelen megérezték vagy meghallják, hogy mi is van ezek mögött, s megindítsák először saját maguk reformját. Ők maguk nem kezdték mindjárt egy úgynevezett forradalommal, ők felhasználták saját maguk belső átforgalmazására, egy zenei nyelvre a kidolgozására, és mikor aztán a 20-as években már megvolt (amikor már megvolt a Táncszvit, megvolt a Kékszakállú herceg Bartók oldaláról, amikor már megvolt a Psalmus Kodály részéről, megvoltak a Gyermekkórusok, utána jött a Hány), akkor már lehetett a közvéleményhez fordulni és arról beszélni, hogy mi is ennek a közvéleménynek a kötelessége.

Aztán Kodály éppen a 20-as években jött rá, hogy a felnőtteket, akik már belekövesedtek a régi gondolkodásba, hiába próbálja megnevelni, a gyerekekhez kell fordulnia, az iskolaügyet kell a kezébe venni. Ezzel indították meg azt a forradalmat, amelyik a 30-as években tényleg lezajlott zenei szempontból. Nekik már tanítványaik voltak, a hangadást tovább tudták vinni az országban, az éneklő ifjúság ezeknek a fiataloknak a kezében volt és ők, hátuk mögött a két irányítóval, már csinálták az úgynevezett mozgalmat, amelyikről már el lehet mondani, hogy a forradalom irányába ment, amiből lehetett volna igazán forradalmi eredmény, ha nem jön megint a háború, amely eléggé megállította azt, amit már sikerült megindítani egy tartós, komoly reform irányába.

● *Bartók és Kodály többször beszélt a zenei anyanyelvről. Bartók például a népzene felhasználásának három útját elemezte a legtekélyesebb útnak azt tartotta, amikor a zeneszerző megtanulja a paraszti zenei nyelvet, és nem dallamokat vesz át, hanem ezen a nyelven „beszél”. Létezik-e valóban zenei anyanyelv, vagy csak hasonlatként, gondolatmenetük könnyebb megértését elősegítő használták ezt a kifejezést?*

A zenei anyanyelv kérdésével vigyázni kell. Hogy az ember tudjon zeneileg magyarul, az nem annyit jelent, hogy a népdal fordulataival beszéljen. Akár egy kicsi képződménynek a formálásáról, akár egy hosszabb terjedelmű képződménynek az elrendezéséről, annak hangvételéről, az egyes elemek alakításáról, a technikájáról, mimikájáról van szó, az mind átfordul a zeneszerzőnél a maga egyéni nyelvébe. Mindketten megtanultak magyarul beszélni a zenében, de Kodály nyelve egészen más volt, mint Bartók nyelve. Pedig mind a kettő a népzeneen nevelkedett nyelvre volt.

Azt kérdezed, hogy van-e egyáltalán zenei anyanyelv, és miben áll az? Abban áll, hogy amennyire különleges egy szövegi anyanyelv, amennyire különleges egy spanyol, egy francia, egy német nyelve, a zenéje is pontosan olyan mértékben különleges és sajátja. Összefügg az egyszerű beszédnyelvvél. De nemcsak a beszédnyelvvél, hanem annak a nagy csoportnak, amit egy nemzetnek hívnak, annak a fiziológiájával is összefügg. Ahogy tartja magát, ahogy mozog, ahogy egyáltalán megnyilatkozik, amikor fellep, mert azért mindegyiknek van egy különleges módja, ahogy ránézel, egy spanyol az első látásra is különbözik egy némettől. Legtöbbnyire a nyelvhez kapcsolódik, a nyelvnek a hajlításához, annak az előadásmódjához, annak a ritmikájához. Viszont, ha a ritmikát veszem, az meg az ő tartásának, táncmozgásának, mozdulatvilágának a hatása. A dallamvilág, annak fordulatai, hajlatai, meg annak a mozgásnak az időviszonyai, a sebessége, az ereje adják ezt a zenei anyanyelvet, amely — ha egy ugyanolyan témájú, vagy akár egy ugyanolyan képzésű dallamot is rábizzuk az egyikre, az egyik átforgalmazza a saját természetére, a másik átforgalmazza egészen másfajta megnyilatkozásra. Ilyen zenei anyanyelv az, amit ők elvárnak a magyarságtól. Kodály meg is mondta az ötvenes években: ha ezek az emberek itt vannak (és akkor ő is már kezdett történelmileg gondolkodni az értelmiségről), ha idejöttek és megtanultak magyarul, tanuljanak meg magyarul hallani és énekelni is. Ha nem tanult meg magyarul hallgatni, akkor hiába beszél magyarul, még az nem az a magyar ami — tegyük föl — szeretne is lenni. Vagyis: igenis van zenei anyanyelv, amelyikbe az ember beleszületik és amiben aztán kisgyermek korától kezdve öntudatlanul benne van.

● *A magyar népdalok, amelyeket gyűjtőink az elmúlt száz évben parasztainktól feljegyeztek, négy-öt évszázada még az egész nemzeté voltak, a nemes, a katona, a paraszt egyaránt énekelte, de csak a parasztság konzervatívizmusa őrizte meg. A zeneoktatás kodályi reformja nem akart kevesebbet, mint visszaadni mindenkinek, ami ősi soron az övé. 1951-ben Kodály így írt: „Népünk soha vissza nem tért pillanatot él most; még mielőtt kilépett volna ősi népkultúrájából, mindjárt jött adhatunk neki, nem kénytelen átvergődni a rossz ízlés, az álművészet mocsarán, amelybe annyian belefűltek.” Tudtunk-e élni ezzel a soha vissza nem tért pillanattal, újra az egész nemzeté lett-e az ősi zenei örökség?*

Ez az, az ember sürgősen globális nagy eredményt várna. Ők már föltárták nekünk ezt a világot, a maguk művészetében meg is mutatták, hogy hogyan kell fölhasználni: hát hol van ennek az eredménye? Kodály nagyon realis ember volt, és mint realis ember nagyon jól tudta, hogyha valaki egy új, hathatós gondolatot hoz a maga társadalmá számára, még akkor is, ha az a társadalom lelkesen fogadja, történelmileg kell gondolkodni. Meg kell érezni, hogy a történelem abból áll, hogy jön egy hatás, arra pedig egy ellenhatás, aztán megint egy hatás és arra megint egy ellenhatás. Akkor, amikor a mi tervelveink elkezdődtek, 45 után Kodály egy úgynevezett száz éves tervről beszélt — azt mondta, nagyon józanul, neki egy hosszú periódusra van terve. Amíg egy felületes, szívat szertartás gondolkodó embernek igénye volna, hogy amit elgondolt, az lehetőleg hamar valósuljon meg, Kodály tudta, hogy az a társadalom, amit ő megérezett, még nem lett egységes. Meg kell türelemmel állni, amíg aztán nevelődik-nevelődik; közben mindig visszaüt a régi örökség, ami egyelőre nem éppen magyar, hanem más, azt le kell csiszolni, megint tovább nevelni. Ez az a bizonyos száz esztendőös folyamat, amelynél ő kénytelen volt még a saját maga életében tapasztalni, hogy miután az első hullám hegye lezajlott, utána egy eléggé széles hullámvölgy következett. Annak le kellett folynia, annak végig kellett mennie, amíg eljutottunk most oda, hogy azt mondjuk: végre megint nekikereshetünk és próbáljuk megvalósítani azt, ami ugyan megindult, de nem valósult meg még. De nem lehet várni, hogy máról-holnapra megvalósuljon.

● **Kodály beszélt a soha vissza nem térő pillanatról.**

De az nem a megoldásra, hanem a megindításra vonatkozott. Ő azt mondta, hogy „ez az a pillanat”. A pillanatot annyit jelent, hogy induljunk el, lássunk hozzá, és nem azt, hogy miről holnapra oldjuk meg, aztán felejtünk el minden mást és legyen valami tökéletesen új. Ő ezt soha sem gondolta, örült azoknak az eredményeknek, amelyek az óvodában, az iskolában megindultak, örült, hogy az iskolai énekgyűjteményét a minisztérium kiadta, örült, hogy valami tényleg megindult. Ő azt várta, hogy ezt az indulást aztán a társadalom fogadja aktívan és vigye keresztül. Ez sajnos egyelőre elmaradt. Elmaradt azért, mert hát olyan körülmények között voltunk, amikor az emberek jelszavak szerint gondolkodtak és ahol a jelszavak sürgősebbnek mutatkoztak, mint egy ilyen nyugodtan folyó képzés, amely hosszú időn keresztül, csendesen, erőtéljesen akar előre menni.

● **A zeneoktatást Kodály az óvodások közt akarta elkezdni, mert ők még „a romlatlan izlést képviselik”. Kodály megállapítása érvényes-e ma is, amikor a három-négy-ötvenesek a televízió előtt ülnek és óraszám nézik-hallgatják a műsorokat, köztük a könnyűzenei előadásokat?**

A gyermek a legfogékonyabb, világos, hogy ott kell a legjobban vigyázni, hogy mit adok a gyerekeknek. Erre aztán azt mondod, hogy a tévét nézik és mindent látnak és hallanak a világon, ami sajnos nem jó. De ugyanakkor gondoljuk meg, hogy a rádióban milyen szép óvodás előadásokat kapnak a gyermekek és a tévében is van itt-ott azért az ő számukra való. Itt csak az a kérdés, hogy a szülő hogy porciózza azt a tévét a gyermekeknek. A lehetőség megvan arra, hogy a kisgyermek megkapja a maga jó magyar muzsikáját, mert az óvodában az óvónők elég szépen foglalkoznak a gyermekekkel zenei szempontból. Ahogy én látom, a fővárosra éppúgy elmondhatjuk, mint ahogy elmondhatjuk a vidékre is. Azért nagy különbség van aközött a zenei hatás között, amit a fotelban ülve ilyen készülékből kapok, vagy amit én saját magam a többi gyerekkel együtt játszva és táncolva végig élvezhetek. A másik, az felület, amely leperreghet róla, igazi hatása ennek van, és szerencsére az óvodáknak és általában a kezdő zenei irányításnak a munkája eléggé zavartalanul folyik.

● **A hatékonyabb — és népünk zenei izléséhez jobban alkalmazkodó — oktatás ellenére az iskolából kikérülőök zöme az igénytelen pop-együttesekért rajong, a diszkó ütemére „táncol”, tengeren-túli énekesek fényképeit viseli trikóján. Agresszióvá, ösztönzési, szelleméltűzés. Ugyanakkor az is igaz, hogy a hangversenytermek látogatottsága nőtt, de az a növekedés társadalmi méreteiben nem mérhető, csak csepp a tengerbe, s úgy tűnik, hogy társadalmunk zenei izlésének szintje még a két világháború közöttinél is alacsonyabb, mert akkor legalább a falvakban százezrek között éleveníen élt a népdal. Hol követtük el a mulasztást, s van-e remény arra, hogy ebből a mély völgyből kikérülünk?**

Nemcsak a városban, már a faluban is így van, ahogy az én vidékemen látom, ott is a diszkó az, ami vonzza a fiatalokat, ha nincs valamilyen másfajta vállalkozás, amelyik egy kicsit hatna rájuk. Van ugyan diszkó, de a diszkó mellett van népdalkör is. Az igaz, hogy abban az őregebbek vannak, de amikor azok énekelnek, azért a fiatalok is ott vannak és odafigyelnek. A másik: a táncos fiatalok szépen maradnak emellett a magyar táncstudás mellett, amit egyszer megszereznek maguknak. A budapesti fiataloknál egy nagyon komoly réteg a tánczázakba megy és nem diszkózik. Ott vannak a maguk magyar zenés összejövetelein és érdekes, hogy a tánczázak a kisgyermekre is nagyon vonzó hatással vannak. Az a kicsi, hogy iza ezt megszokta, viszi magával tovább.

A művelődésirányító tényezők a döntőek. A Kodály Társaság, amely tavaly azt a kiáltványt kibocsátotta, a bajok gyökerére akart mutatni. A baj ott kezdődött, amikor nem neveltünk elég zenei képző embert. A zenetanárképzés visszaesett, az énekórák, a zeneórák száma visszaesett, a tanítóképzésben a zenetanítás visszaesett, a nevelési tényezőknél mindenütt az alapfőltételek elhanyagolása tűnik szembe. Nem hibáztathatom a fiatalokat, amikor a pótlékot élvezi, mert nem kapta meg az alapfőltételeket. Ha az alapfőltételekről nem gondoskodtam, ha nem gondoskodtam arról, hogy annak az izét megérezze, akkor ő annak keresi valahol a pótlását.

Az ún. könnyűzene persze örökkön volt a világon, mindig minden időben, minden történelmi korszakban. Mindig csak az volt a kérdés, hogy aki ebben a légkörben benne élt, annak meg volt-e a maga alpműveltsége, vagy pedig nem. Ha megvolt, akkor azt választotta ki abból az újdonságból, amelyiknek volt valami értéke, amelyiknek megvolt az értelme, hogy átvegye és azt mondja: párosítom az enyémhez, hadd éljen avval együtt, mert bele lehet integrálni. De hogyha a maga alpmagatartásához nem volt meg az ereje, akkor beleesett a csapdába és átvette magának egyszerűen a könnyebbik muzsikát. De ún. értékes könnyűzene mindig is volt, mert az embernek nemcsak filozófálni kell, szórakozni is kell, könnyedén szórakozni is kell. Bachék is irtak könnyű, szórakoztató muzsikát a maguk fiatalága számára és az a szórakoztató, könnyebbik fajta zene attól még lehet nagyon jó zene. Aki meg tudja különböztetni egyiket a másiktól, az nem kerül abba a helyzetbe, hogy az egyik vagy a másik ártalmára lesz. Miért? Mert megvan hozzá a megkülönböztetési alapja. Erről beszélt a Kodály Társaság kiáltványa is, amikor a maga panaszával föllépett. Azt mondta: sajnos nem gondoskodtunk arról, hogy a fiatalágnak meg legyen ez a szilárd alapja, és miután ez nincs neki, természetesen hiába prédikálunk arról, hogy keresse meg magának az értékest. Hát megkeresi azt, amelyik rá erősebben hat és ami neki — a maga szegény és műveletlen állapotának megfelelően — jobban esik. Megint csak ahhoz térünk vissza, amit Kodály hangoztatott, mint megvalósítandó tervet, amelyiknél nem lehet egyszerűen azt mondani, hogy „tíz évig csináltam, most már elég volt, most már hagyjuk abba, mert odakint más divatok vannak.” Végig kell csinálni, száz éven keresztül állandóan és kitartóan abban a vonalban kell maradni és akkor nem kell féltetni a fiatalágot. Mi a magunk idejében az első világháború idején fűjtük a magunk katonanótáit, de ugyanakkor fűjtük Zerkovitznak a városi dalait is. A Zerkovitzé elmaradt, elfelejtődött, a katonanóták azóta is megmaradtak. A felelet minden kérdésnél oda megy vissza: vagy lesz komoly nevelés és, erősítem mindig jobb és jobb képzőerőkkel, pedagógusokkal, eszközökkel, könyvtárral, tudással, vagy pedig egyszerűen azt mondom, hogy a másik a divat, ergo: engedek a másinak.

A vezető és irányító rétegnek a feladata örökkön az, hogy ezt a kontrollt elvégezze és segítse. Ha ők kellő módon segítik, kellő módon gondoskodnak róla, hogy meg legyen az értékes zenének a képző ereje és a maga terjeszkedési lehetősége, akkor nem kell félni attól a másiktól. De hogyha arra az álláspontra helyezkedünk, ami egyelőre inkább dítav, hogy engednünk kell, hogy akkor nem vagyunk pedagógiai állásponton. A pedagógiai állásponton kell maradni, ami azt jelenti, hogy ami az alpműveltséghez tartozik, arról állandóan gondoskodnunk kell, azt állandóan adnunk kell.

● *A magyar zeneszerzők az utóbbi években a bartóki-kodályi útról letérve különféle avantgard törekvéseket követtek. Az elfordulás okait keresve kérdezem, hogy a népdal forrása kiapadt-e, vagy műzenéknek annyi tradíciója van már, hogy a népdalt mellőzheti, vagy Bartók és Kodály — egykor felszabadító hatású — géniusza köti gúzsba az újat akarókat, s ezért keresik más irányban kibontakozásuk útjait?*

Bartók reformja akkorjában se arra irányult, hogy egyszerűen magyar dallamokat használjon föl, sőt Bartók valamikor, amikor a népdalnak és a magasabb művészetnek a viszonyáról beszélt, akkor kifogásolta, hogy a zeneszerző csak saját népének a dallamait használja föl és más népek dallamaival nem törődik. Ő akkorjában majdnem azt a kifejezést használta, hogy ha valaki csak egy népnek a dallamait használja föl, az inkább bűn, mint ércny, ami annyit jelent, hogy ő a népdalnak a világát akarta megismerni. Bartók nem azt várta a zeneszerzőtől és Kodály sem azt várta a jövőendő zeneszerzőtől, hogy a jövőendő világ zenei stílusában ne legyen otthon. Mert azt mind a ketten igenis elvárták, hogy az a jövőendő zeneszerző technikailag, zenei tudás szempontjából és zenei mesterség szempontjából legyen, ahol az egész világ mesterei vannak. Ne legyen a háttérben, mutassa meg, hogy ő is tud úgy komponálni, mint ahogy egy másik zeneszerző komponál egy másik kontinensen.

Mostanában sokat beszélnek a folklorizmusról, arról, hogy az ember felületesen csak éppen népies színeket használva beszél zenei nyelven. Ennél tovább kell menni és persze ne felejtjük el, hogy amikor Bartók elkezdett komponálni az 1910-es években, itt-ott feldolgozott egy-egy magyar népdalt is, de ugyanakkor olyan zenei nyelven beszélt, amelyikre azt mondták az akkori emberek? „hű, ez olyan avantgardféle”. Ha a mai fiatal zeneszerzők azt mondják, hogy „odakint folyik az avantgard kísérletezés meg kell nézni, hogy hát milyen lehetőségek vannak abban a zenei kifejezés szempontjából”, akkor azt el kell fogadni. Hogy aztán az számomra eléggé érthető, vagy könnyen érthető-e, az más lapra tartozik. Ott van Ligeti, aki mégiscsak magyar földről származott ki, s aki az első nevek közé tartozik a modern muzikában. Nekünk a fiatal zeneszerzőinkkel szemben nem az kell, hogy legyen a kívánságunk, hogy közvetlenül folytassák Bartóknak vagy Kodálynak a kompozíciós irányát, azt nem lehet követelni, pláne nem abban az időben, amikor azt hangsúlyozzák, hogy lehetőleg mindenkinek egyéni stílusa legyen, sőt öt év múlva lehetőleg ne ugyanaz a stílusa legyen, mint az idén. Hogy ez túlzás, vagy nem túlzás, az úgyis elválik az eredményeken és elválik az ízlésvitáknak a történetén. Ami alakul és folyik és egyszer azt fogja mondani a zeneszerzőknek is: kísérletezettek eleget, most már beszéljétek olyan nyelven is, hogy az a világ, amely utánaotok sántikál, próbáljon megérteni és élvezni benneteket. Az ilyen tendencia előbb-utóbb megindul valahol és hogyha a mi fiataljaink ebbe bekapcsolódnak, a mi részünkről csak egyetlenegy lehet a követelmény, hogy ők, mint művelt emberek, mint művelt zenészek kapcsolódjanak bele. Mert ha ők erős alapképzés és művelődés nélkül majmolnak valamit, akkor abból baj lesz. De ha azt látom rajtuk, hogy ez nem majmolás, nem könnyű újdonságszerzés, hanem nagyon komoly előmunkálatok alapján iránykeresés, akkor rendben van. Akkor azt kell mondani, hogy várjunk szépen türelemmel, hogy merre mentek és merre fejlődtek. Egészen biztos, ha komolyan veszték a magatok hivatását — mondjuk — egy néppel szemben, amelyikben benne éltek, előbb-utóbb megtaláljátok azt a komoly hangot, amelyikre annak a népnek szüksége van. Ha én egy felnőttek gyerekekkel szemben nem vagyok bizalommal, azt a gyermek megéri, akkor az velem szemben sosem lesz őszinte. Az nem úgy fog haladni, mint ahogy neki haladni kellene; neki szüksége van arra a támaszokra, hogy bizzanak benne, ha ő megtette a kötelességét. A fiatal zeneszerzőre az egész világ muzikája hat, neki azt meg kell émszteni, fel kell dolgozni, és ahhoz idő kell, és nagyon sokszor várni kell arra, hogy a maga öt, tíz vagy tizenöt esztendejét végigkísérletezze, amíg a végén aztán megtalálja a maga hangját, amit majd elismernek az emberek.

● *A magyar zeneművészet a 40-es évektől Bartók és Kodály nyomdokain haladt, zeneszerzőink munkásságában meghatározó szerepet kapott a magyar népzene. Zeneművészetünk az elmúlt évtizedekben az idegen érzést, lelkületet, frazeológiát távol tudta-e tartani magától? Zeneszerzőink ugyanazon a hullámhosszon beszélnek-e, mint az a tizenöt nulltós magyar, aki a Kárpát-medencében él?*

Úgy tesz fel a kérdést, hogy feltételezed: van egy ilyen magyar népesség, amely magyarul gondolkodik és amely valami magyart vár. Én az ellenkezőt kérdést teszem fel: van-e egységes zenei hullámhosszú magyar közönség, amelyik tényleg olyan magyar gúszussal rendelkezik, hogy elvárja a magyarul beszélő modern muzsikát? Az én benyomásom szerint ilyen magyar közönség még nincs. Kodály szerette volna, hogy ha ilyen ki lehetett volna nevelni. Meg is indította a nevelést, de az előzőekben, amikor a pedagógiáról beszélünk, megállapítottuk, hogy a pedagógia nem haladt azon a vonalon, amelyen haladnia kellett volna. Nem látok magam körül ilyen egészes igényű, méghozzá magas igényű magyar társadalmat. Még mindig csak rétegeket látok, kiemelkedő rétegeket, amelyek — tegyük fel — az általad is említett hangverseny-látogató közönségben található. Annak egy rétege szívesen elmegy az Új Zenei Stúdió kísérleti hangversenyeire is, de az olyan kicsi százalék, hogy a nagy társadalomhoz képest elenyésző kisebbséget jelent. Elenyésző kisebbség az is, amelyik tudatosan vállalja azt a programot, amit Bartók és Kodály föllaltított, és amire Kodály azt mondta, hogy száz év alatt jó volna megcsinálni. Egyelőre nem tartunk a száz évnél, csak negyvennél, és amikor arról van szó, hogy ez az alakulás egyenes vonalban haladt-e eddig, még erre is kénytelenek vagyunk azt mondani, hogy nem. Az a nagyközönség a maga egységes zenei gúszusával, egyelőre jórésztben csak kívánság. Ugyanúgy kívánság, mint Kodály számára is mindig csak kívánság volt.

A másik: el kell várni a művelődést irányítóktól, hogy vegyék észre a helyzetet és miután észrevétek, jöjjenek segítségére annak a képezni és nevelni akaró irányzatnak, kezdjék el a pedagógusok képzését, kezdjék el az iskolai levegő erősítését, teremtsék meg az iskola számára, hogy zeneileg tovább nevelhessen, mert hiszen mostanában egyelőre csak az volt, hogy mindig kevesebb és kevesebb énekóra, mindig kevesebb és kevesebb zenei nevelési lehetőség. Ezen változtatni kell és haladni kell arra felé, hogy az a bizonyos közönség kialakulhasson. De addig, amíg ez ki nem alakult, nem tehetem föl a kérdést a zeneszerzőnek, hogy „vagytok-e annyira magyarok, hogy ezt a nagy igényt ki tudjátok elégíteni?”

● *Az irodalomban más a helyzet. Zrínyi Miklóstól József Attiláig és Nagy Lászlóig tisztán látható, hogy mit mondtak a költők, mit tartottak fontosnak és ezt — ha különböző szinteken is — széles körben ismerik és el is fogadják. Az irodalomnak megvan az egységes hullámhosszon érző és gondolkodó közönsége.*

Megint visszatérünk ahhoz, hogy mindig a nevelési oldal a döntő. Azt emlegeted, hogy van a milliiónak egy közös irodalmi ízlésbeli egysége. Na de miért? Mert milyen szépen ellátjuk őket olcsó könyvekkel, gondoskodunk arról, hogy hozzájusson az ő Jókaijától kezdve véges-végig az újabb írókig és tudjon igazán magyarul művelődni. De kérdezd meg magad: a zenével ugyanígy ellátjuk-e őket? A Rádió kénytelen megkérdezni a maga népszerűségi hányadosait és ha azt mondják, hogy ebből és ebből a zenéből ne adjatok olyan sokat, mert egyelőre a könnyű zene érdekli minket, akkor ők hagyják a könnyű zenét. Igyekeznek adni népszerűt is, de messze nem annyit, mint amennyit adhatnának. A Páva-köröktől kezdve véges-végig sok mindent sugároznak, de a komoly zenei feldolgozásokat, amelyeket igényesen és művelt módon kell hallgatni, keveset adnak. A közönség nem kapja meg az irodalmi ellátásnak és művelődésnek a zenei párhuzamosát és ennek következtében nem alakult még ki a milliónak egyforma gusztyusa.

Száz szónak is egy a vége: meg kell teremtenünk a zeneileg művelt magyar értelmiséget. Az majd kialakítja a közös hullámhosszot is, mert megtanult magyarul hallani.

A Palotai-Bakony kutatója

Veszelovszky Zoltánnal beszélget

Fakász Tibor

■ *Veszelovszky Zoltán, vagy ahogy Várpalotán ismerik: Zoli bácsi, immár 60 éve járja a természetet, vizsgálva a táj élővilágát, gyűjtögetve növény- és rovarritkaságait. Ezen alkalomból kérdezzük tőle: honnan ez az elhivatottság, a sok évtizedes gyűjtőszenvédély?*

A hervadás irányította figyelmemet a természetre. Kisgyermek koromban — az 1920-as években — elszomorított, hogy az ősz eltűntette a virágokat és a pillangókat. Anyám — aki állástalan tanítónő volt — készített számomra egy növényalbumot és egy lepkehálót. Így kezdtem el a növény- és a rovargyűjtést. Kezdetleges készítményeim lehetővé tették, hogy a téli hónapokban is csodálkozzam a virágok és a lepkék szépségében.

Gyerekkoraomat Hajmáskéren töltöttem. A kopár karsztmezőktől körülvelt falu alatt folyó Séd patak völgyében, a közeli sziklás dombhajlatok fenyvesében gyűjtögettem a lepkéket. 1929-ben a veszpremi gimnáziumba irattak be szüleim. Természetrájtánárom, Rédl Dezső mutatta meg az iskolai szertár rovargyűjtőanyagát és preparálószközeit. Század elején megjelent, lepkékről és rovarokról szóló könyveket is kölcsönadt. Így kaptam további ösztönzést a gyűjtésre.

A ballai erdő és a peremartoni őstölgyes rovarparadicsomában gyakori volt a *zöld gyöngyházas lepke* (Argynnis pandora) és kis fehér *ergáne lepke* (Pieris ergane). Alkonyati órákban esti zűgölepkéket, szendereket és egyéb rovarokat gyűjtöttem. Nyári szünetemben 1-2 hetet pesti keresztapáéknál töltöttem. Elvittek az Állatkertbe, a Nemzeti Múzeumba. Itt megcsodáltam a Brazíliai lepkék színpompája című tablót. Tőlük kaptam Bein Károly kis rovargyűjtő könyveit.

A Bakonyból csörgedező Malom-patak völgyében fogtam először és utoljára *kék juharsfa cincért* (Rhopalopus insubricus), a parti fűzfákon *nagy légycincéret* (Mecadylis maior), a hársirtáson a szép *hársfa díszbogarak* (Lampra rutilans) csillogtak a *nyolcpettyes zöld hársfacincérek* (Sapinda octopunctata) társaságában. A Mőrocz-terő alatti erdőben a fákon óriás *énekes kabócák* (Cicadetta montana) hangversenytek. Ezeket a rovarokat nehéz begyűjteni. Néha zsiroskenyerem papírjának zörgő hangjára rámrepültek. Vagy úgy sikerült néhány példányt lecsalogatnom, hogy két száraz ágacska tütögettem, húzogattam a kabócakórus zenéjét utánozva.

A karsztmezőkön *szongáriai csellópókok* tanyáztak. Őket spángára ragasztott szurokgombóccal kell földbe fűrt lyukaikból kibosszantani. Ez a faj hazánk legnagyobb pókfaja. Csapése veszélyes. Kannibáli természetű, akárcsak az *imádkozó sáska*, vagy *ajtótos manó* (Mautis religiosa).

Ez volt az én világom. A természetjárás, a virágok csodálata, a rovargyűjtés szenvedélyemmé vált. Útjaimon néha érdeklődő társak is elkísértek. Szívesen szóba elegyedtem az utamba akadó, erdőt, mezőt járó emberekkel. Lassanként alaposan megismertem a környéket, az úgynevezett Palc. ai-Bakonyt, másként Keleti-Bakonyt.

■ *Úgy tudjuk, Zoli bácsi el is készítette a Keleti-Bakony egyedülállóan részletes térképét a tájegység földrajzi neveinek pontos feltüntetésével.*

Igen, ezt 1984-ben rajzoltam meg a földrajzi nevek országos gyűjtőmozgalmának részeként. Hogy pontos legyenek, nem térképeztem fel a Suri-dombvidéket, ami távolabb eső része a Keleti-Bakonyoknak, hanem csak a Séd, a Gaja patak és a Veszprém—Zirc vonal által közbezárt területet, amelynek Várpalota a természetes központja. Térképeket és annak részterképeit saját felmérésem mellett összevetettem a turista és a katonai térképekkel, így elfogadhatóan pontos munkát végeztem. A rajtuk szereplő földrajzi nevek jelentős hányada saját gyűjtésem. A környék öregjeitől tudakoltam meg őket, akik elődeiktől tudják. A mai fiatalok ezeknek az elnevezéseknek nagy részét már nem ismerik.

■ *Miben látja Zoli bácsi a Palotai-Bakony élővilágának sajátosságát? Vannak-e csak itt található fajok, különlegességek?*

A Palotai-Bakony része a Bakonyoknak, azon túl Közép-Európának, tehát csak a nagyobb egység részeként vizsgálhatjuk. Mint részeknek, viszont megvannak a maga sajátos növénytani, rovartani jellemzői. Ezen nemcsak azt kell értenünk, hogy például mások a déli lejtők karsztemezőinek növény- és állatársulásai, mint az északi oldal erdőinek, hanem azt is, hogy föllelhetünk a nagyobb fajon belüli helyi változatokat.

A gyűjtőútjainkon talált rovarokat is mindig úgy vizsgáljuk, hogy a meghatározott faji vonásokkal miben egyeznek meg, vagy esetleg miben térnek el azoktól. Így fedezhetjük fel a Keleti-Bakony sajátos rovarváltozatait, ritkaságait. Például a *láncos fűtrínka* (*Carabus problematicus*) az Alpok alján sötétkéke színű, a Palotai-Bakonyban pedig nemcsak sötétkéke, de zöldes színű és más pontozati változatát is fölfedeztük. Az azelőtt csak Sopron környékén előforduló *fenyves pékcincér* (*Monochamus galloprovincialis*) újabban a Palotai-Bakonyban is föllelhető. A díszes tarkalepke különleges példányaira mostanában leltünk az eplényi Malom-völgyben. Régebbi felfedezésünk a *fehér káposztalepkének* (*Pieris brassicae*) egy kisebb és foltozotban is eltérő palotai változata. Körülbelül tíz éve találtam rá a Bakonyban addig nem ismert *fűrészes lábú szöcskére* (*Saga pedo*) a palotai Fajdas lejtőjén.

■ *Térjünk vissza az elejére! Hogy alakult közben az élete?*

A gimnázium befejezése után dolgozni kezdtem. Életem a Péti Nitrogénművekhez kötődött. Az üzemszerteleg a háború alatt Magyarakeresztúrra helyezték, velem együtt. Közben 1943-ban megnősültem. 1948-ban ismét hajmáskéri lakos lettem. Itt született a kislányom, majd a kislíam, aki később gyakran elkísért gyűjtőútjaimra. Megjegyzem, ez időben a családi és a megélhetési gondok miatt gyűjtőmunkám valamelyest visszaesett.

Élőnyös változást jelentett életemben, hogy 1958-ban Várpalotára költözhattünk. Azóta itt élek. Idővel igazi rovargyűjtő társakra találtam. A két nagy helyi gyűjtő, dr. Nyíró Miklós szemorvos és Leitner Ferenc, művelődési kör igazgatója mellett másoknak is akadt kisebb-nagyobb gyűjteménye. Várpalota környéke a rovarászok számára különleges adottsággal rendelkezik. A Sárrét tözegek, ingoványos mezeje és tavai, a Keleti-Bakony erdei, mélyen bevágott völgyei, déli lejtőjének karsztemezői és a Veszprém, Balaton irányába húzódó dombvidék megannyi egymástól elütő, különböző növény- és rovarvilágot kínál a természetkutatónak.

Ezt felismerve alakítottuk meg 1964-ben a Bordán Istvánról elnevezett rovarászokért, melynek az Inotai Béke Művelődési Ház adott otthont, Tenczer Károly igazgató ügybuzgó támogatásával. Lassanként jól kezelt gyűjteményeink lettek, őrizve az utóknak a környék rovarvilágát, amely sajnos rohamosan pusztul. 1967-ben vettem át a rovarászsakkör vezetését. Munkánk kezdett szakszerűvé válni, már-már tudományos jelleggel öltöni. Még ez évben kiállítás tartottunk, 1968. áprilisi Búvár anktunkon országos híru szakértők is részt vettek. Műzeumi szakemberek is segítettek gyűjtőútjainkon jó szaktanácsokat adva.

1972-ben a Várpalotai Jó Szerencsét Művelődési Házban rendeztünk nagyszabású kiállítást. Inszektárium-ban mutattuk be elő rovarjainkat. A Budapesti Állatkerttel jó cserekapcsolatunk támadt, így élő trópusi rovarjaink is voltak. Kiállításunk közönségsikert aratott.

1986-ig kb. 25 kiállítást tartottunk. Voltak diáképes előadásaink is neves előadókkal. 1981-től veszünk részt a Nemzeti Múzeum évenkénti kiállításain is kisebb gyűjteménnyel.

1973-ban avattuk fel kutatóházunkat egy feleslegessé vált erdészeti házikóban, Hétházpusztán. Kellemesen töltöttük itt a hétvégeket. Akadt a közelben néhány rovarkülönlegesség is, mint a *nagy púpos szövőlepké* (*Dicranura vinula*), az aranyfürtű sárga virágban *fehérfoltos mezei ormányosok* (*Cleonus albidus*) tanyáztak, a sátoros margarétán pedig *magyar virágdíszbogarak* (*Anthaxia hungarica*).

1975-ben nyugdíjba vonultam, és élem megszokott életemet. Gyakran megkeresnek, főleg fiatalok, akiknek szívesen megmutatom 60 évnyi gyűjteményem megmaradt darabjait. Megalakulásától részt veszek a városi honismereti bizottság munkájában. Időm nagyobb részét a természetnek szentelem. Az én hétvégi telkem a Bakony. Egészséges, jó kedélyemet néha beárnyékolja, hogy tapasztalnom kell az élő természet pusztulását. Nincs már meg gyermekkorom peremartoni őstölgyese, kiszáradtak a Bakony embergondozta tavai: a kális-ták, a bányászat megszokította a kutak (források) vizét. Pusztul a Csererdő, s az ember nem sokat tesz a megóvásukra. Fogyatkozik a hajdan gazdag rovarvilág is, de azért gyönyörködni lehet a tájban, s meg lehet látni a még letező virágok szépségét.

■ *Hogyan lehetne véleménye szerint közvetlen természeti környezetünk eme értékeit megvédeni, jobban megbecsülni?*

Az első dolog a felvilágosító munka. Szakkörünk például ezért rendez kiállításokat, előadásokat. Próbálunk szót emelni az illetékeseknél a természet védelmében. Sajnos sokszor csak furcsa hobbinak nézik, s megmosolyogják ügybuzgalmunkat. A hivatalokban érvényesülő emberek még nem nőttek fel a természetbarátok, honismereti bizottságokban lelkesedők szintjére.

Támogatom Eszterhás István, barlangász kollégám javaslatát a palotai Burok-völgy védetté nyilvánítására. Ebben a zárt és nehezen járható szurdokvölgyben jégkorból ittmaradt reliktum-növények találhatók. Ilyen a

havasi győzedelmes hagyma (*Allium victorialis*), valamint a *cifra nádtippán* (*Calamagrostis varia*) és az *ősz bogáncs* (*Carduus glaucinus*). E völgyben lelték föl a *berkenye* két helyi változatát is: a *Sorbus rédliánát* és a *Sorbus barthaet*.

Sok utánjárásra a Honvédelmi Minisztérium illetékesei is beleegyeztek, hogy a Márkus szekrénye déli lejtőjének östölgyese védett természeti terület legyen.

Felbecsülhetetlen természeti értéket jelentenek völgyeink, vizeink, hegyeink. Egy-egy kopárnak nevezett karsztemző növényritkaságok sokaságát rejti. Ha rajtam múlna, az egész Bakonyt védetté nyilvánítanám. Talán ebben sem lenne semmi túlzás, mert környékünk lakóinak figyelmét jobban odairányítaná a természetre. Ha városvezetőink és illetékes szerveink meg is követelnék a természet megbecsülését (például a szemétrakók és környezetrongálók büntetésével), szebb lenne az életünk.

Videofilmen: Mesztegyő

A videofilm egy Somogy megyei nagyközség, Mesztegyő honismereti tevékenységéről, a honismereti kör önépítő, öntevékeny munkájáról, sikereiről, konfliktusairól, kudarcairól szól.

Az öntevékeny honismereti szakkör létrehozója, éltetője, motorja Kövesdi Tiborné, a helyi iskola igazgatóhelyettese. Sorsa szorosan kötődik a községhez, a honismerethez, segítségével már több generáció ismerkedett meg Mesztegyő történetével, néprajzával, népszokásaival, szerette meg a népművészetet, néptáncot, a társas együttléte. A film így érthetően „Gizi néni” alakját állítja középpontba: tanítványai, munkatársai, barátai szólnak róla, de láthatjuk tanítás, népszokás, néptáncbemutató közben, iskolai, honismereti, baráti környezetben.

Fantasztikus energiája, szervezőkészsége, ügy- és nem utolsósorban emberszeretete ellenére a kultúra hivatalos képviselőinek szemében csak amatőr népművelő maradt. A valóság és reméljük a film is, másról tanúskodik.

A videofilm U-Matic kazettára készült, 32 perc időtartamú. Magyar és angol nyelvű (Voluntary work in Mesztegyő) változatban az OKK Módszertani Intézetének Videostúdiójában megtalálható, kérésre átmásolható.

Üres videokazetta beküldése esetén 1 óra/100 Ft másolási díj fejében a megfelelő műsoros programot rendelkezésére bocsátjuk.

CÍM: Országos Közművelődési Központ Audiovizuális Stúdió

Szél Gyula stúdióvezető 1011 Budapest, Corvin tér 8. Telefon: 159-657/27-es mellék.

HÍREK

Losonczy Pál felvétele

Kós Károly-szobor Kispesten

1987 novemberében a kispesti Wekerle-telep központjában, a Petőfi téren felavatták Péterfy László Kós Károly szobrát. Avató beszédében Pozsgay Imre, a Hazafias Népfront főtárgya egybek között a következőket mondta:

„Kós Károlynak szobrot állítani nemcsak egy nagy gondolkodó, egy huszadik századi polihisztor hazatérését jelenti, hanem megtérésünket is egy olyan eszméhez, amely egybe tudja tartani a nemzetet és képes megerősíteni szándékainkat.”

A kisvasutak megszüntetésének hatása a népeletre

Az 1980-as évek elején az újonnan választott francia elnök, Mitterrand egyik első ténykedése az volt, hogy újra fölvetett egy annak előtte megszüntetett, gazdaságtalannak ítélt vasútvonalat. Most, hogy e cikket írom, 1987. augusztus végén, egy hét alatt két kisvasút újjászületéséről is tudósítanak az újságok. Felújították a Nagybörzsöny—Nagyirtás, valamint a Verőcsmaros—Királyrét közötti vonalakat. Hivatalosan ugyan nálunk még senki sem állt ki a kisvasutak mellett, nem hallottam, hogy visszavonták, felfüggesztették volna a „gazdaságtalan” kisvasutak megszüntetésének koncepcióját, de talán mégis megindult valami... Hiszen nemrégiben — 1979-ben — még ilyen cikkek láttak napvilágot: „Holnapról ismét megszűnik két vasútvonal, a Cellődömölk—Fertőszentmiklós, illetve a Bicske—Székesfehérvár közötti. Nem az elsők és nem is az utolsók lesznek hazánkban, amelyek erre a sorsra jutnak... A kis forgalmú vasútvonalak felszámolását 1981. december 31-ig befejezik. A tervek szerint hátravan még 276 normál, 220 keskeny nyomtávú és 106 km gazdasági vasútvonal megszüntetése. A két utóbbi így teljesen megszűnik... Valószínűleg még az idén felszámolják a Kaposmérő—Középrigéc és a Nagykálló—Nyíradony közötti vonalat, hasonlóképpen a dombóvári gazdaságvasút-hálózatot. Döntés született arról, hogy jövőre megszűnik a Zalalövőt Bajánsenyével összekötő vasútvonal, és folynak a vizsgálatok a Debrecen—Sáránd—Nagykeréki, a Sáránd—Létavértes, a Dombóvár—Lepsény, a Keszőhidegkút—Tamási vasútvonal megszüntetéséről is. A bodrogközi keskeny nyomtávú vasútvonalon szintén jövőre közlekednek utoljára a szerelvények, és szó van arról is, hogy 1980-ban felszámolják a Balatonfenyves térségében a gazdaságvasút-hálózatot. A program befejező évében a Kisszéni—Kondoros és a Murony—Békes normál nyomtávú vasútvonal, továbbá a Felsőcsinger—Úrkút gazdasági vasút megszüntetésére kerül sor. Még nem született döntés, de a tervekben szerepel két kisvasúthálózatnak — a kecskemétinek és nyírvidekének — a megszüntetése is...”¹

A listán szereplő vonalak közül néhánynak megkegyelmezték, ami azt jelzi, hogy a koncepciót újra és újra felülvizsgálták. Több vonalat azonban hirtelen (mondjuk ki: elsiített) döntés alapján máról holnapra szüntettek meg, míg ismét másokat (ilyen volt a bodrogközi) hosszú sajtóvita sem tudott megmenteni, pedig a megszüntetés érvei már akkor is ingatagok voltak.²

Az 1968-ban elhatározott közlekedéspolitikai koncepció alapján Magyarországon több mint 2000 km vasútvonalat kívántak megszüntetni. A programot kisebb-nagyobb korrekciókkal a nyolcvanas évek elejéig végrehajtották. Az elképzeléseknek megfelelően az országos szempontból ráfizetésesnek ítélt helyi vonalakat (a régi helyiérdekű vasutak jogutódait), szárnyvonalakat, valamint keskeny nyomközű vonalakat számoltak föl. A továbbiakban különféle technikai megoldású vasutakra fogom használni a *kisvasutak* szót. A köznyelvben helytelenül keskeny vágányúnak mondott (helyesen: keskeny nyomközű) vasutak azok, amelyek a szabványos 1435 mm-nél kisebb nyomközön járnak. Ezek a nagyvasutak kiegészítéseként jöttek létre. Általában gazdasági, erdei vagy bányavasutak. De a kisvasutak közé sorolom a normál nyomközű, ám csak helyi érdekű vasutakat is. Ezek mind „kis” vasutak, mert egy *kisebb közösség igényeit szolgálják* elsődlegesen.

A kisvasút természetesen csak felső látószögéből lehet kicsiny. Hiszen annak a településnek, amelyen keresztülhalad, ez a kisvasút a fő vasút, az a kapocs, amellyel a nagyvilághoz kötődik. Természetükből adódóan ezek a vasutak voltak a fő közlekedési eszközei sok hagyományos népi kultúrájú vidékünknek (pl. az Őrségnek, Zalai-domságnak, Somogyágnak, Hanságnak, Bodrogköznek).

A megszüntetési hullám egyetlen volt. Nem tudni, hogy hol, milyen helyi erők állták útját s hol, miért volt gyöngye és törekeny ez az ellenakarat. Az 1970-es években mindenestre évről évre tisztult a vasúti térkép. Elég csak elővenni a MÁV hivatalos menetrendjéhez csatolt 1970-es és 1985-ös térképet, szembeötlő a változás. Bajától délre már egyetlen vonalat sem találni, jelentősen megritkultak a Kaposvár alatti vonalakat (három párhuzamos vonal szűnt meg Dél-Somogyban). Négy vonal szűnt meg Vas megyében, Sárvár térségében, ahol éppen most rendkívül jelentős idegenforgalmi fejlesztés folyik, és néhány kilométerrel feljebb virágzik a

¹Fejér Gyula. Megszűnő vasútvonalak. Népszabadság, 1979. május 26.

²Sajtóvita a Magyar Nemzet hasábjain 1974. szeptemberétől 1975. februárig.

nosztalgiavonatozás. Cegléd környékén ugyancsak két vonal szűnt meg, s könyörtelenül fehér a térkép a Bodrogközben is.

A vasút megszüntetése sok esetben teljesen logikátlannak tűnt, és a későbbiek során is annak bizonyult. A Dunántúl keresztirányú vasútszerkezetéből fontos vasúti szakaszokat szakítottak ki. Megszüntették például a Veszprém—Alsóörs közötti rövid vonalszakaszt, amely Győr és Veszprém térségét és lakosságát szigetelte el a Balatontól. Pedig Veszprém, egy napjában többször közlekedő kisvonattal, virágzó hátterbázisa lehetett volna a Balatonnak. A Sárvár—Répcevis közötti vonal megszüntetésével elvesztette vasútállomását a világhíres Bükfürdő (bár Bük községnek a fürdőtől messzebb maradt egy állomása a Sopron—Szombathely vonal jóvoltából). A Fertőszentmiklós—Céldömölk közötti vonal felszámolásával megszűnt a közvetlen kapcsolat lehetősége Ausztria, Sopron és a Balaton között is. A Zalaszentgrót—Almamellék közötti szakasz kiiktatásával Sopron, Szombathely, Zalaegerszeg lakosai távolodtak el a Balatontól.³ E vonal megléte esetén Zalaegerszeg Budapesthez is közelebb kerülhetett volna — s talán nem kellett volna oly sokszor módosítani, mozdonycserével tarkítani a zalaegerszegi vonatok vonalát. De hát rossz példa akad még bőven: a Zalalövő és Bajánsenye közötti vonalszakasz megszüntetése az Orségnek okozott újabb késődést, s mindezekben túl egy nemzetközi vasútvonal „megnyírbalása” is egyben. A Gödöllő és Veregyeház közötti néhány kilométeres vasútvonal felszámolása a Budapestet elkerülő teherforgalom szempontjából jelentős érvágás. (Emellett közlekedéstörténeti emlék is volt: a világon először itt üzemelt olyan villamos motorvonat, amely a felső vezetékről kapott 11 ezer volt váltóáramot, s azt maga transzformálta le.) A megszüntetés rövidlátóságára figyelmeztetett a hetvenes években egy vasúti baleset is. Rákorsrendezőnél megbénult a forgalom egy vasúti kocsikisziklása miatt: a vonatok Miskolcig álltak, holott ha meglétt volna az a néhány kilométeres szakasz Gödöllő és Veregyeház között, a legfontosabb vonatokat kerülővel behozhaták volna Budapestre.

Félve írom le, hogy a megszüntetési listán jóval több vonal szerepelt. Az ormánsági vasutat egy évre már le is állították, a talpfák között fölvette a fű. Most éppen fölújítják a vonalat. Újban hallani a lillafüredi kisvasút megszüntetéséről is.⁴

A közlekedésfejlesztési koncepció (ez alatt rejtőzött a kisvasutak megszüntetése!) — az 1970-es településfejlesztési koncepcióval együtt (amelyet azóta már felülvizsgáltak) — mérhetetlen károkat okozott bizonyos településeknek, sőt egész vidékeknek. A perifériális közlekedés miatt eddig is hátrányban lévő vidékek a vasút megszüntetésével halmozottan hátrányos helyzetbe kerültek. Pedig már a hetvenes években látni lehetett a koncepció tarthatatlanságát. Még vasutasok is hangsúlyozták, hogy gazdaságosságai szempontokra hivatkozni a kisvasutak kapcsán szemfényvesztés. Van olyan számítás, amely alapján a világ bármely vasútvonalról bezonyítható a gazdaságtalanság!

A vasútmegszüntetéseknél emberi és gazdasági hatásai egyaránt voltak és vannak. Ezeket járjuk körül a továbbiakban.

A vasút az egyes település, táj számára gazdasági fejlesztőerőt és kulturális értéket (presztízst) jelent. Magyarországon a településeknek harmada-negyede rendelkezik „táblás” vasúti megállóhellyel. A vasút a városokhoz, az országhoz, a világhoz fűződő kapocs, kommunikációs eszköz, a település nagyvilágra nyitott kapuja.

Nem véletlen, hogy a kisebb vasútvonalakat és vonatokat sokféle népies, játékos kifejezéssel illetik: metafórikusan *kávédaráló*, *madzagvasút*, tréfásan *expressz*, *fatengelyes*, játékos hangutánzó szóval *Zsuzsi (zsh-zsi)* a neve. (A mátyusföldi Vágselyén *csángó-vasútnak* nevezték, amíg működött. — Szerk.)

A magyarországi vasútvonalak megszüntetése érdekes vasútbücsűztató szokást alakított ki a lakosság körében. A szokásnak a vasúthoz fűződő mély érzelmi viszony az alapja. Már a vasutak fölavatása is ünnepélyes külsőségek között ment végbe: az első vonat mindenütt virággal, énekszóval köszöntötték, a papok megáldották a mozdonyt. Idős Pásti János így emlékezett a rumi vasútvonal felszentelésére Moldova György szociográfiájában: „1894. december 8-án jött az első vonat Szombathely felől... Emlékszem: szépfőtelen fogantatás napja volt, előző vasárnap a plébános úr kihirdette, hogy egy órával korábban lesz a beharangozás, mise után a prosekció kiment az állomásra. Jött a vonat, a két oldalán koszorú. Hosszú kéménye volt a mozdonynak, hat kocsit húzott, teli volt városi emberekkel, de a rumi nép is hogy örült, a pap megáldotta a vasutasokat.”⁵ Az utolsó vonatok bücsűztatása hasonlóképpen ünnepélyes keretek között ment végbe országszerte. A Sárvár—Zalabér közötti vonal utolsó napját hitelesen leírta Moldova György is, az Akit a mozdony füstje megcsapott... című vasút-szociográfiájában. Az utolsó vonatok harsány és gyakran megszakítatlan dudaszóval haladtak végig a pályán. Az emberek csapatostul, szervezeten mentek ki a vasútállomásokra. Sokan ünneplőbe öltöztek, kezükben virágot, koszorút szorongatnak. A felvirágzott, koszorúzott mozdonyok mozgó koporsóhoz hasonlítottak. A temetési szertartást a keresztvetés és a közös éneklés egészítette ki. Az emberek sirtak vagy legalábbis megkönnyezték az utolsó vonatot. Előkerültek a vasútról szóló dalok, némelyeket ez alkalomra átköltözték. Aktualissá vált az „Eltört a rumi gőzös kereke...” című népdal, holott ezért valaha betörték az ember fejét Rumban. Káldon pedig élénkelhették, hogy: „Alsókáldról kifutott a gyorsvonat...”⁶ Alkalmi kórusok alakultak, szavalatok, beszédek hangzottak el. Lábadon a honismereti kör másort szervezett.⁷ A vonatbücsűztatás szinte mindenütt búfejtő italozásba, „halotti torba” torkollott. A vasútemetés során olykor felszínre került a nyers indulat is. Kadarkúton, Zalaszentgróton és még sok helyen kövel dobálták meg az utolsó vonatot, Rumban elhörték a lámpákat és szétvágták az üléseket, másutt petárdákat helyeztek el a síneken. A nyers indulatok a kiromkodások,

³Benyó Bertalan. Egy autópálya vonalvezetése. Valóság, 1981/3. 93—95.

⁴Ánalfy István. Keskeny nyomtávon. Magyarország, 1987. május 17.

⁵Moldova György. Akit a mozdony füstje megcsapott... Bp. 1978. 228.

színdalmazások formájában is megnyilvánultak. De mindennél gyakoribb volt mégis a csöndes — olykor befelé történő — sírás . . .

A közlekedéspolitikai koncepció valódi mozgatórugója a népi tudat szívesen keresi „kézzelfogható” okokban. Pletykaként terjedt az a vélemény, hogy a megszüntetést kidolgozó vasúti vezetőnek a veje a Volánnál dolgozik, és családi ajándékként passzolta át azokat a „jó” vasúti vonalakat az autóbusz-vállalatnak.⁸

A vasútmegszüntetés mindenhol társadalmi, gazdasági átrendeződéssel, új szokások, életmód kialakulásával járt együtt. Mindez nyilvánvalóan erőteljes hatás a népeleltre. Vegyünk sorra ezekből néhányat:

1. Egy-két városközeli község előnyösebb helyzetbe került, mert több autóbuszjárat révén közelebb került a központhoz (pl. Kaposvár közvetlen környékén). Jöszerevel ez az egyetlen — elhanyagolható — pozitívuma a vasútmegszüntetésnek!

2. A Volán által szervezett, sok faluba jobbra és balra betető, ún. *karácsonyfajáratok* jelentősen meghosszabbították a távolabbról utazók menetidejét. Más községekből a vasút megszüntetése óta csak átszállással lehet eljutni a helyi központra (pl. Rinyaujlakról).

3. A Volán autóbuszai általában nem várják meg a vonatcsatlakozást (pl. Zalabéren).

4. A vasút nélkül maradt településeken egyes mozgékonyabb és tőkeerősebb emberek kisteherautóra tettek szert, fuvarozást vállaltak. Számukra a megszüntetés anyagi előnyökkel járt. A fuvarozatók azonban egyértelműen veszítettek a cserén.

5. A társadalmi rétegek közül elsősorban a sokgyermekesek (nagycsaládok), idősek, valamint az ingázók kerültek hátrányos helyzetbe. Az autóbusszal való ingázás sok ember számára lehetetlen. A megdrágult autóbuszjegyek miatt egy-egy kisebb városi kirándulást (bevásárlást, szórakozást) is jobban meggondolnak az emberek. Hátrányos helyzetbe kerültek a kispénzű turisták is, a kisvasutak rendszeres igénybe vevői, hiszen őket csak a vonaton illette kedvezmény.

6. A vasúti csomagszállítás megszűnése a piacozás visszafejlődésével járt együtt. Sokan elestek a piacozás nyújtotta keresetkiegészítéstől, a városokba kevesebb termék kerül el. A buszokba ugyanis nem engedik föl a zsákokat, kosarakat, élő kisállatokat. Kimutatható, hogy a vasút megszűnésével mezőgazdasági kultúrák, művelődési módok is megváltoztak. Homokszentgyörgyön, Kálmáncsán és Szulokon abbahagyták az előcsirázatot burgonya termesztését, mert nem kifizetődő fogadott gépkocsival a piacra vinni. Egyes mezőgazdasági termelősövetkezetek kénytelenek voltak termékszerkezetüket módosítani. Csokonyavison-tán például 1000 vagonról 150-re csökkent a burgonya termelése, helyette a könnyebben szállítható búzára tértek át.⁹

7. Az autóbusz a vasúthoz képest jóval kevesebbet nyújt kommunikációs szolgáltatásokban. A vasúti állomások és vagonok kommunikációs központok is egyben (posta, telefon). A fűtött és őrölt várótermekben kulturált körülmények között lehetett várakozni. Az állomásokon mindenhol volt kút, mellékhelyiség. A vonaton való utazás alkalmasabb a kapcsolatteremtésre, az emberek többet beszélgetnek, kártyázhatnak. Nem véletlen, hogy a vasútállomás milyen sok irodalmi műnek, filmnek is a színhelye.

8. A buszvezetők által kiadott menetjegyek kezelése során borraavalós szokások alakultak ki. Ezzel a korrupción, az előnykeresés is beépült a népeletbe.

9. A megszüntetett vasútvonalakkal párhuzamosan sok helyen visszafejlődtek a szabadidős szokások. A rumi vonattal a szombathelyiek a Rába-partra jártak vikendezni. Az észak-magyarországi városokban lakók korábban ugyancsak egyszerűbben juthattak el vasúttal a Balatonhoz. Somogyban a vasút megszüntetésével visszaesett a csokonyavison-tai gyógyfürdő forgalma.

10. A vasútvonal megszüntetésére a helyi lakosság szinte mindenütt fokozottabb elvándorlással válaszolt. Bár ezeken a településeken a népesség fogyása már hosszabb ideje meglévő jelenség, az utóbbi időben ez a folyamat fölgyorsulni látszik.

Összefoglalva: a vasútmegszüntetést a helyi lakosság mindenütt temetési szertartással fogadta. A temetés nemcsak érzelmi indítekből jött létre, hanem tudatosan. A vasút nélkül hagyott falvak lakói jól tudták, hogy életmódjukban jelentős változás következik, az időszámítás két részre oszlik: vasútmegszüntetés előttire és utánira. Ez az életmódváltás a néprajz és a szociológia számára dokumentálandó feladatként jelenik meg.

Am van a honismeret számára is elvégzendő feladat, mégpedig azonnal. Ahol állnak még a vasúti őrházak, indóházak, állomásépületek, raktárak, rajzok, fényképezük le őket. Értékes és megőrzendő lehet egy-egy régi lámpaoszlop, vasúti felirat vagy berendezési tárgy. Emellett gyűjtsük össze a vasúthoz fűződő történeteket, emlékezéseket, dalokat, amíg végleg ki nem vesznek az emlékezetből!

Ki tudja, talán valahol még visszaállítjuk a régi vasutat, s milyen jól fog jönni akkor a rekonstrukcióhoz egy-egy dokumentum, fotó!

Balázs Géza

⁸Moldova, i. m. 229. és 243.

⁹Erdősi Ferenc—Kovács Árpád: Csak nosztalgia, vagy valami más is? I—II. Somogy, 1985/4. 84—90. és 1985/5. 78—83.

¹⁰Moldova, i. m. 221.

¹¹Erdősi—Kovács, i. m. 82.

Nagykunsági magyarok a Bácskában*

Írásomat Buzás Laura ómoraviczai tanító és Mészáros István karcagi parasztember emlékének ajánlom, akik két évtizede ráébresztettek arra, hogy szülőföldünk szerzetének része a bácskai és kunsági települések népei közötti barátság ápolása.

1. A XVIII. század második felében a török uralom alól fölzsabadult és rendkívül meggyérült népességű bácskai területre erőteljes vándorlás indult az Alföld északibb részeiről, így a Nagykunságból is. Tanulmányomban ennek a mozgalomnak csak azokra az elemekre térek ki, amelyek azt mutatják, hogy a kitelepülni szándékozók a távoli tájakon saját népükből álló, önálló közösséget szándékoztak létrehozni.

Mind az 1785. évi kunhegyesi, mind pedig az azt követő karcagi, kunmadarasi, kisújszállási akcióban részt vevők előbb vezetőket választottak maguk közül, kik Bécsben, illetve Zomborban többször megfordulva, a többiek nevében megtárgyalták a telepítési feltételeket, megnézték a puszták alkalmasságát. *„Költségeikről a megbízók gondoskodnak, összeadják a szükséges összeget, sőt járadóságukért egy-egy szakajtó búzával s egyéb ajándékkal is jutalmazták őket.”*¹ Bécsben a kunhegyesi Terebesi András, Kiss vagy Jó Mihály járt, Budán Kisújszállásról Tóth István, Oros Ferenc és Szilágyi János, Karcagról Mutsi Dávid, Dobozsi István és Bézi János. Kunmadarásról Dajka István és Nagy János, Jászkisérről Virág Mihály. A jászkisériek vallomásaiból tudjuk, hogy a kunsági és a jászkiséri deputáció a szentlászlói csárdánál találkozott, ahonnan együtt mentek megnézni a bácskai föld milyenségét. A népüket új szálláshelyre vezetőket a kitelepülni akarók tehetősebbjeihez tartoztak és 3–9 gyermekükkel, feleségükkel indultak útnak.

1785 tavaszán, mikor a zombori kamarai adminisztráció összeírta a kitelepülni szándékozókat (Kisújszállásról 300, Türkevéről 200, Madarásról 200 család), megjegyezte, hogy *„külön pusztát igényelnek, mert más vallású emberekkel nem akarnak összekeveredni.”*² Hogy a pusztaszerzéssel önálló közösségek létrehozását is tervezték a kunságiak, mutatja az a tény is, hogy magukkal vittek olyan személyeket, állatokat és tárgyakat, mely egy közösség életének megindításához szükséges. Mivel a telepítési feltételekben kikötötték, hogy prédikátort és tanítót tarthassanak, így a kunhegyesiek magukkal vitték Kálmándi Pap János kántortanítót. A kisújjak előre kiszemelték kántoruknak Váróczi Andrást és lelkészüknek Pálffy Pált, ki Türkevéen rektorkodott. A leányok tanítóját, Lévai Istvánt is Keveiből hozták magukkal, míg a madarasi egyház adott két cinkannát („Madarasi Sz. Eclesiáé 1736”, „a madarasi református szent Eclesiáé anno 1765”), a kunhegyesi egy kanna és egy ezüstkelyhet („Ez kanna kunhegyesi ekklesia számára NS Kotzó Gáspár uram maga költségén vette 1733. 7-dik 8.”, „Kunhegyesi ekklesiáé ezpohár 1713.”). Kunhegyesről harangot is vittek.

Az anyatelepülések — a körülmények tisztázása után — elbocsátották lakosaikat. Mindenkinnek passzívul adtak, ha kifizette tartozásait, elintézte ügyeit. Előfordult azonban, hogy adásvételi vagy örökösödési ügyek évekig elhúzódtak. Minden település tanácsa *tenyészállatot* adott (Kunhegyes 1 bikát, Kisújszállás 1 csodort, 1 bikát, Karcag 1 mén lovat, 1 bikát), egyháztól pedig *kegytárgyakat* (Kisújszállásról 1 cinkannát, 1 cintálat, 1 tányért, 1 arannyal futtatott rézkelyhet) kaptak. A madarasi egyház adott két cinkannát („Madarasi Sz. Eclesiáé 1736”, „a madarasi református szent Eclesiáé anno 1765”), a kunhegyesi egy kanna és egy ezüstkelyhet („Ez kanna kunhegyesi ekklesia számára NS Kotzó Gáspár uram maga költségén vette 1733. 7-dik 8.”, „Kunhegyesi ekklesiáé ezpohár 1713.”). Kunhegyesről harangot is vittek.

*A Kunságból a ma Jugoszláviához tartozó Bácskába történő kitelepülésről lásd még dr. Ducza Lajos írását. Honismeret 1986. 5. 13–14. old. (Szék.)

¹Nagy Kalósi Balázs: Jászkunsági reformátusok leköltözése Bácskába II. József korában. 1943. 68. old.

²Nagy Kalósi B., 1943. 56. old.

A szülőföldről való búcsúzás igen nehéz lehetett, amint az egy-egy fennmaradt levélből, versből és néhány visszatérni szándékozó vallomásából kitűnik. A több mint 600 kunsági család azonban új otthonra lelt három puszton: *Feketehegyen, Pacséron és Ómoravicán*.

2. A telepítési okirat megadta a községnek a szabad vallásyagorlatot, a *középületek és a tisztségviselők házai* számára a fundust. Így Feketehegyen két sessiót közterületnek, négy sessiót pedig javadalmi célokra hagytak: egy a lelkesz részére, egy az uradalmi mézsárszéknek, fél a jegyzőnek, fél a tanítónak, egy a község szükségére. A másik két község is megkapta e tehermentes földeket. Feketehegy belterületén portát mértek ki a községház, a fiú- és a leányiskola, a paróchia, a jegyző részére. Tehát hagytak a csapszék, a mézsárszék és a kvártélyház felépítésére is. *Pacséron „a református lelkesz 1800 ölet kapott, mely a paróchia és a templom elhelyezésére szolgálhatott. Szélessége 30, hosszúsága 60 öl. A tanító ugyanolyan méretű és nagyságú belső telket kapott, mint a többi lakosok. 15x60 öl méretű, 900 öles telket. A két uradalmi bolt, az uradalmi mézsárszék és kocsmá telkei ugyanekkorak voltak: nem különben a két uradalmi maloméi, azzal a különbséggel, hogy ezeknek mind szélessége, mind hosszúsága 30—30 ölet tett ki. Legnagyobb volt a községháza portája: 2040 öl.”*³ *Ómoravicán* „még 1786 nyarán felépült a községháza is. Sárból, nádtetővel készült ugyan, de átmenetileg megfelelt, míg a saját házai felépítésével terhelt és elfoglalt telepeseinek erejük és idejük nem jutott megfelelőbbnek építésére. Ez lett az első jegyző lakása is, sőt ideiglenesen a paróchia is. Egyik szobája „*helység házanak* tettezet, a másik pedig Tóth jegyzőnek, majd az ősz folyamán megérkező első lelkesznek is nyújtott ideiglenes hajlékot.”⁴ „*Még ugyanazon évben felépült az iskola is. Az építkezések a völgyben történtek. Az iskolát is ide építették a későbbi Boza-féle iskola helyére. Szervény külsejű épület volt, vert falú, nádtetős.*”⁵ Ők építették meg az első templomot is. 1788-ban fogtak hozzá és 1791-ben fejezték be. Minden gazdának 100 vályogot kellett adnia e középülethez. A *pacsériak* kezdetben magánháznál, egy, a paróchia szomszédságában levő szinben tartották az istentiszteletet, de hamarosan ők is templomot építettek. Első iskolájukat 1789-ben húzták fel. Az élet megindulását az is elősegítette, hogy néhány *iparos* is a kitelepülőkkel tartott. Így az újonnan létesült falvakban volt kovács, ács, lakatos, bodnár, kádár, szűcs, varga, eszmadia.

A földek, a házhelyek kimérését ugyan a zombori kamara mérnöke intézte, de a mindennapi élet megszervezéséhez szükség volt *előjárók* megválasztására. Mindenütt megválasztották a bírót és az esküdtet. *Feketehegy* bírójá Batsi János, jegyzője Császár János 1787-ben. *Moravica* bírái Juhász Péter, Facsar Péter, majd Lengyel Mihály volt 1786—1789. években.⁶ *Ómoravicán* 1792-ben ismét Lengyel Mihály a bíró és Juhász Péter, Kun István, Szarka Mihály, Borus Mihály, Somogyi István, Szabó Péter az esküdték, a jegyző pedig Kovács András.⁷ Amint egy korabeli jegyzőkönyv is tanúsítja, a bíróválasztásba az uraság tisztjei igyekeztek beleszólni.⁸ Az új községek lakói előbb szerették volna meghosszabbítani a tehermentes éveket, csökkenteni a robotot, a fizetési kötelezettségeiket, megváltani a jobbágyterheket. A moravicai *előjárók* 1792-ben úrbéri szerződés kötöttek a Kamarával, melyet háromévenként 1801-ig megújítottak. E szerződésben — többek között — megengedik számukra, hogy a robot egy részét pénzben megválthassák. A földesúri háztartáshoz járó naturálékat is megválthatják. 1801-ben földesurak (Vojnits, Szalmási, Piukovics, Vörös, Tomcsányi) vették meg a Kincstártól a helységet, miután úrbéri perbe bonyolódott *Ómoravica* csakúgy, mint *Pacsér*. E küzdelem a falvak és a földesurak között hosszú évekig tartott.

A falu *előjárói* által írt iratokra pecsét került. Minden településnek kezdettől volt *községi pecsétje*, melyre a bíró vigyázott. A pecsétekre a község nevének kívül ábrák is kerültek. A *pacséri* pecséten egy zászlót vivő bárány, felette korona, alatta három halom és 3—3 kalász található. Az *ómoravicai* pecsét ábrái: korona, szív, búzakalász és kard.

Bár a kamarai adminisztráció az új kolóniák létrehozásakor tekintettel volt arra, hogy az *egy helyről érkezők egy közösségbe kerüljenek* — így kerültek a Karcagról korábban érkezők *Pacsérről* később *Ómoravicára* —, de így is akadt az új *előjáróságnak* bőven teendője a közösséggel szerződésben.

A *pacsériak* megérkezésükkel szinte egy időben folyamodtak az uralkodóhoz, hogy az ott lakó *rácokat* telepítsék el. Kérésüket azonban nem teljesítik. Így a *pacséri* első telekkönyvben 46 rác családot is bejegyeztek, ez a település tehát kezdettől fogva több nemzetiséget, több felekezethez tartozó lakosokat foglal magába.

A *feketehegyiek* Szekity puszta szerették volna megszerezni, mely kértést szintén elutasítják, mivel „az uralkodó kifejezett akarata az, hogy Szekityre birodalmi német bevándorlókat telepítsenek.”⁹ Miután a nagykunsági eredetűek mellett mindegyik pusztra máshonnan is érkeztek kisebb-nagyobb számban családok, a lakosoknak össze kellett szokniuk. Ez nem ment zökkenők nélkül. Feketehegyről 1787-ben ezért akartak többen tovább költözni, de a nézeteltérést később sikerült eloszlatni.

Mindegyik településen akadtak olyan családok is, főleg a hároméves adómentesség megszűntével, akik vissza akartak költözni a Nagykunságra. E városok azonban már nem fogadták be újból lakosaik közé, hanem visszaküldték új lakóhelyükre a „*köborlókat*”. Az új települések *előjárói* is kapcsolatba léptek az anyatelepüléssel, hiszen voltak, akik adósságokat hagytak maguk után. Mások lakosaik érdekében, a szülővárosban

³Nagy Kálózti B., 1943. 139. old.

⁴Nagy Kálózti B., 1943. 123. old.

⁵Méhi Veronika: A moravicai iskola története a telepüktől 1920-ig. In: Moravica Monográfiája II. Moravica, 1977. 34. old.

⁶Dévény Lajos—Czyrmani Sándor. Nagy idők sodrában. Sztrámoravica 1936. A 107. oldalon közli a bírók neveit évenként 1786—1916 között.

⁷Csibella F. A moravicai bádószelence títka. In: Moravica Monográfiája Közöny II. 1977. 10. old.

⁸Csibella Ferenc. 1977. 8. old.

⁹Nagy Kálózti B., 1943. 111—112. old.

hagyott elintézetlen ügyeik lebonyolítására kéri a kunsági tanácsokat. Fatsér Péter ómoravitvai bíró 1786. október 9-én például a következőket írja Madarasra:

„Nemzetes Fő Bíró Uram

Noha kötelességünk volna minden alkalmatossággal Leveles jelt adnunk arról kegyelmeiteknek: hogy Nemzetes Jó Urainkat állandóul szerestyük; még is el mulattuk sokszor, hagyván azt a jó vélekedésre titokban. Midőn pedig baj szorít bennünket, kéntelen is erőltetünk alkamatlankodni, ambar másként inkább kevesíteni akarnánk a Kegyelmeitek sok dolgaikat. Nálunk portát fogott volt Szűza Mihály a 6 rh. stokat ki vette és el vüste most Madarason tartozkodik. Méltóztassék azért Ntzes Bíró Uram melto Assistentiaja által ezen levelünket vívó Zagyva János Lakosunknak az említett 6 rh. stokat kezében adni: hogy a további és talán nagyobb bajtól menekedhessünk...¹⁰ Miskor a lakos kéréseit tolmácsolják, majd szeljegyzétként odairva információt kérnek az újabb telepésekről. Pl. — A pénz ha meg kerül Fodor Istvánra biznám. — Kisari ide jött, portát kér, Lakos akarván Lenni. Csatári Bálint is ut körül mulat: mind a kettőről opiniot várunk a Uraktól...¹¹

Az évek telvével mindjobbban megállapodik a lakosság, de a statisztikák mutatják, hogy összetétele is lassan változik. Feketehegyet 1785-ben kb. 250 család alapította. Lakosainak száma 1805-ben 1500, 1851-ben 2000 fő volt.¹² A XX. század fordulóján főleg magyar és német lakosa volt (1900: 3621 magyar, 1891 német), de néhány szerb, tót és egyéb nemzetiségű is lakott már a településen.¹³ Az első német családok az 1820-as években költöztek be Torzsáról és Szeghegyről.¹⁴ Később számuk annyira megszorodott, hogy az 1880-as helységnévtár már Magyar- és Német Feketehegyről beszél.¹⁵ A vallási megoszlás még a nemzetiségi megoszlással is tarkább képet mutat. 1828-ban 2046 protestáns, 24 római katolikus és 37 zsidó él Feketehegyen.¹⁶ 1900-ban 3583 református, 291 római katolikus, 5 görög katolikus, 13 görög keleti, 1332 ágostai, 120 izraelita, 200 egyéb vallású és 1 unitárius lakta a falut.

Ómoravica lakosainak száma 1786-ban 1700, 1805-ben 2595, 1829-ben már 3901 fő volt.¹⁷ 1900-ban magyar (6589) volt a lakosság, néhány nemzetiségi családtól eltekintve (német, bunyevác, tót, szerb, horvát).¹⁸ Eredetüket tekintve azonban a magyarság összetétele is változott némileg. A földesurak cselédjeinek szaporodásával alakult ki a XIX. században a római katolikus népesség. 1828-ban még 361 római katolikus, 4 görög keleti, 56 zsidó és 3201 protestáns lakott a településen.²⁰ 1900-ban már 4728 református, 1615 római katolikus, 2 görög katolikus, 24 görög keleti, 33 ágostai, 153 izraelita és 205 nazarénus alkotta Ómoravica népességét.²¹

Pacsér — mint már utaltunk rá — első telexkönyve 46 szerb és 197 magyar nevet tartalmazott.²² Lakosainak száma 1805-ben 1474, 1981-ben 2304 volt.²³ A település alaplakossága a XX. század fordulójára is megmaradt magyarnak és szerbnek. 1900-ban 3198 magyar és 1346 szerb mellett lakik még német, bunyevác és tót család is a faluban.²⁴ A vallási kép is igen színes. 1828-ban a felekezeti megoszlás a következő volt: 221 római katolikus, 104 görög keleti, 59 izraelita és 1735 protestáns.²⁵ 1900-ban 2467 református, 761 római katolikus, 1301 görög keleti, 7 görög katolikus, 10 ágostai, 75 izraelita, 163 nazarénus lakik Pacséron.²⁶

A kitelepülésről fennmaradt okiratokból tudjuk a falualapító családok nagyságát (2—12 fő volt). Tudjuk azt is, hogy minden telepes család háza megépítéséhez pénzt kapott, tehát elvileg minden család külön házban kezdhetett meg életét. 1788-ban Feketehegyen 282 családban élt 1350 személy.²⁷ Ómoravicán 1798-ban 332 gazda és 10 zsellér 342 házban élt.²⁸ 1829-ben azonban már nincsen minden családnak külön háza. Ekkor 663 család 3901 lélekszámmal 614 házban lakott.²⁹ Az 1828-as összeírás szerint Ómoravicán 515 házban 3622 fő, Pacséron 408 házban 2119 fő, Feketehegyen 299 házban 2107 fő lakott.³⁰ Ezen adatok szerint a XIX. század első felében Feketehegyen és Ómoravicán egy házban átlagosan 7-en éltek, míg Pacséron 5-en. 1900-ban Bácsfeketehyzen 5537 lakos 1215 házban, Ómoravicán 6755-en 1464 házban, Pacséron 4784-en 1057 házban éltek.³¹ Az egy házra eső személyek száma ekkorra lecsökkent 4-5 főre. A XX. században — elsősorban a gyermekszületek számának csökkenésével — tovább csökken az egy házra eső lélekszám. 1944-ben Feketehegy 5174 lakója 1614 házban, Ómoravica 3273 lakója 2031 házban, Pacsér 5288 lakója 1438 házban él.³² A XX.

¹⁰ Kunmadaras Régi iratok 177. R. I. B. 76. SZÁL. (1786. X. 9.).

¹¹ Kunmadaras Régi iratok 177. R. I. B. 66. SZÁL. (1786. IX. 26.).

¹² Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiája II. k. Zombor 1896. 210. old. — Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára

II. Bp. 1851. 12. old.

¹³ Népszámlálás Bp. 1900. I. k. 182. old.

¹⁴ Nagy Kálózi B., 1943. 107. old.

¹⁵ Dvorszák János (Szek.): Magyarország helységnévtára, 1880. II. k. 75. old.

¹⁶ Ludovics Nagy: Notitiae politico-geographico-statisticae incliyi Regni Hungariae Bp. 1828. I. k. 42. old.

¹⁷ Ld. 13. jegyzetet!

¹⁸ Nagy Kálózi B., 1943. 129. old. — Bács-Bodrog vm., 1896. II: 233. old. — Dévay L. — Gyarmati S., 1936. 96. old.

¹⁹ Népszámlálás 1900. I. k. 183. old.

²⁰ Ludovics Nagy, 1828. I. k. 43. old.

²¹ Népszámlálás 1900. I. k. 183. old.

²² Nagy Kálózi B., 1943. 133-138. old.

²³ Bács-Bodrog vm. ... 1896. II. k. 233. old.

²⁴ Népszámlálás 1900. I. k. 183. old.

²⁵ Ludovics Nagy, 1828. I. k. 43. old.

²⁶ Népszámlálás 1900. I. k. 183. old.

²⁷ U. o.

²⁸ Dévay L. — Gyarmati S., 1936. 96. old.

²⁹ Ludovics Nagy, 1828. I. k. 42-43. old.

³⁰ Népszámlálás 1900. I. k. 182-183. old.

³¹ Magyarország helységnévtára. Bp. 1944. 93-94., 457. old.

század közepén tehát az egy házra eső lélekszám 3-4. Ezen belül is a legkisebb a szám Feketehegyen, a legnagyobb Ómoravicán. Ezekből az adatokból az egykézésre következtetünk. E statisztika azt is megmutatja, hogy a XX. században Ómoravica lélekszáma nagyobb ütemben, Pacséren alig növekedett, amíg Feketehegyé csökkent. Az okok feltárása további kutatás tárgya lehetne.

1900-ban a három település lakóinak *hormegoszlására* jellemző, hogy 42—46%-uk 19 éven aluli, 45—48%-uk 20—59 éves. A lakosság 9-10%-a idősebb 60 évesnél. A lakosság arányában a legtöbb 14 éven aluli gyermek ekkor Feketehegyen, a legkevesebb Pacséren élt. Pacséren a református újszülöttek száma a XIX. század közepéig fokozatosan emelkedett (1831—1840: 136), majd csökkent.³⁵ A születésszabályozás igen nagy méreteket öltött a XX. század első felében (1931—1940: 46).³⁶ Ómoravicán később kezdődött el a születések számának csökkenése, de századunkban már itt is ez az irányzat érvényesül. A 6—12 éves református gyermekek száma 1819-ben 448, 1886-ban 685—725, 1975-ben 432.³⁵

Ha *családi állapot* szerint mutatjuk be a falvak lakóit, a következő adatokat sorolhatjuk fel az 1900-as népszámlálás alapján: 47-50%-uk nőlen, hajadon, 44-48%-uk házasságban, 4-7%-uk özvegy és 0,08-0,15%-uk elvált. Ekkor tehát falvanként 1100-1500 család élt (Feketehegyen kb. 1267, Ómoravicán kb. 1492, Pacséren kb. 1127). A *falvalapítástól számítva a 200 év alatt a lakosság tehát megnégyesződött. Ebben azonban jelentős szerepe van a későbbi beköltözéseknek is.*

3. Vizsgáljuk meg, milyen változáson ment át a települések *társadalmának szerkezete!*

A Nagykunságból kitelepülési szándékozók *többsége földnélküli: irredemptus* volt, de volt közöttük néhány holddal rendelkező redemptus is. A róluk készített összeírásokból tudjuk, hogy 164 családnak nem volt állata. A jelentkezőknél 512 lovat, 867 szarvasmarhát, 672 sertést és 602 juhot írtak össze, mint tulajdonukat. (Megjegyezzük, hogy a loállományt Karcagyon, a sertést és a juhot Kunhegyesen nem írták össze.) A kitelepülők a jobb megélhetés, földszerzés végett fogtak vándorbotot. Földigényüket is összeírták. 1 sessiónál (1 sessió = 38 hold szántó, 22 hold kaszáló, 1 hold beltelek) kevesebbet 246-an, 1 sessiót 270-en, 1 1/2—2 1/2 sessiót 59-en jegyeztek. 3-an nem kértek földet. Amint tudjuk, a kitelepülők igénye csak részben valósult meg, mivel 1 1/2 sessiónál többet senki nem kaphatott (1 sessió fölött is csak néhányan).

Feketehegyen 1785-ben 13 298 hold föld volt. Ebből a telepesek között 140 sessiót osztottak ki. A terület egyharmadát pedig meghagyták közlegelőnek (72 sessio). Egész telkes lett 77 (36,15%), 1/2 telkes 71 (33,33%), 1/4 telkes 64 (30,05%). Nincs telke egy személynek.

Pacséren 18 ezer hold földből szántóföldnek kiosztottak 7414,5 holdat. Közlegelő maradt 5775 hold. A Pacséret megülőek között 1 1/2 sessiót kapott 7, 5/4-et 6 család. Egész telkes gazda lett 75, féltelkes 68 (29,06%), negyedtelkes 61 (26,06%). 3/4 sessiót 17-en kaptak. A lakosok 44,37%-a tehát félteleknél többet kapott.

Ómoravica határa 19 467 hold volt. Ebből 204,5 sessiót osztottak ki. A teleknagyságokról részletes kimutatást az eddigi szakirodalom nem közölt. Csak annyit tudunk, hogy az egyik jegyzék 334 nevet sorol fel, a másik okirat 346 jobbágy nevet nyilván. ³⁶ Egy 1798-as adat szerint 332 gazda és 10 zsellér él a faluban és 194 telket művelnek.³⁷

A XIX. században a birtokok osztozásának lehetünk tanúi. *Szaporodott a birtokon kívül kerültek és a más ágazatban megélhetést keresők száma.* 1900-ban a három település lakóinak 75-81%-a élt a mezőgazdaságból. Közülük azonban 6-15% mezőgazdasági cseléd, 23-31% mezőgazdasági munkás és csak 29-51% volt a birtokos.³⁸ A három település között azonban különbséget kell tennünk. A legkevesebb a birtokos (29,36%) és a legtöbb a mezőgazdasági cseléd (15,13%), valamint a mezőgazdasági munkás (30,56%) Ómoravicán. Egyébként itt dolgoznak a legtöbben a nem mezőgazdasági ágazatban. A legnagyobb a birtokosok aránya (51,36%) Pacséren, ahol a születésszabályozás is hozzájárult a birtokok megartásához. Mindhárom településen a birtokok többsége *kisbirtok* volt a századfordulón. 1935-ben az ómoravici reformátusoknál a birtokmegoszlás a következőképpen alakult:

1 — 5 k.hold	472	60,6%
5 — 20 k.hold	215	27,6%
20 — 50 k.hold	70	9,0%
50—100 k.hold	19	2,4%
100 kh-on felül	3	0,4%

Összesen

779

100,0%

Napjainkra az iparnak már sokkal nagyobb szerepe van e falvak életében, mint korábban. Itt is sok a városba bejáró ingázó. Jelentős azonban azoknak az aránya, akiknek ma is a földtulajdonra épült saját gazdaságuk adja a megélhetést. Ómoravicán például a föld 75%-a magántermelőké. E földnagyságok 17 holdig terjednek (0—5 hold: 25%, 6—9 hold: 30%, 9—17 hold: 45%). A magántermelők fele azonban már 60 évesnél idősebb (52%) és csak 7%-uk fiatalabb 40 évesnél.⁴⁰

³⁵Takács Károly: Százötven év. Bp. 1942. 82. old.

³⁶Takács K.: 1942. 83. old.

³⁷Csibella F.: 1976. 32. old. alapján.

³⁸Nagy Károly B.: 1943. 119—123. old. és Csibella F.: 1976. 25. old.

³⁹Ld. 28. jegyzetet!

⁴⁰Népszámlálás 1900. I. k. 362—365. old. alapján.

⁴¹Deáry L.—Csermatti S.: 1936. 80. old.

⁴²Oláh Lajos: A falu lakossága. In: Ómoravica Monográfiája Közöny I. 1976. 109., 110. old. alapján.

4. Nincs hely és nem is feladatomban a három bácskai település 200 éves fejlődésének minden részletét bemutatni. A továbbiakban arra térek ki, hogyan maradt meg *eredettudatuk*, kik, milyen események segítettek *történelemtudatuk* megőrzését. Hallhattuk a magyar rádióból — Szél Júlia riportjában —, hogy a pacséri Tóth család felnőtt és gyermek tagja egyformán tudja, hogy ősük Kisújszállásról származtak. Leveleznek is az itteni rokonokkal. A kunhegyesi Borsodi család levélgyűjteménye — több mint 70 levél, képeslap — ismeretében ugyancsak közel kerülnek hozzánk a feketési emberek. De hosszan sorolhatnám azokat a karcagi, kisúji, madarasi, kunhegyesi családokat, akik leveleznek a Bácskába kitelepültek utódaival, látogatják egymást. E *családi kapcsolatfelvételek* újabb keletűek — az 1960—1970-es évek óta folyamatosan —, hiszen az egykori rokonok között a XIX. század első felében jórészt elhalt a kapcsolat. Eredettudatukat azonban megőrizték. Főleg *tanítók és papjai* segítettek emlékezetben tartani történelmüket. Pacséron Kosdi József már a XVIII. század első éveiben papírra vetette a kitelepülés történetét.⁴¹ Az egyház mindenütt igen fontos *iratokat* őrzött és őriz településük történetéről (protocollumok, anyakönyvek, úrbéres iratok, telekkönyv stb.). Pacsér történeteredetéről 1878-ban, majd 1900-ban jelentek meg írások.⁴² Az anyaközségektől kapott *kegytárgyak* is a történelmi tudatot fenntartó, erősítő tárgyakká váltak.

A falvak megemlékeztek létrejöttük *100. évfordulójáról*. Feketehegyen 1885. május 31-én tartották az ünnepséget, ahol Bakay Károly felvázolta a község történetét.⁴³ Pacséron az újévi predikációban emlékeztek meg a betelepülésről és a nevezetesebb eseményekről. Ezt ki is nyomtatták. Ómoraviczán 1886. szeptember 5-én tartották az ünnepséget, ahol Máthé László tanító felolvasta az Emléklapok Ó-Moravicza község 100 éves múltjából című írását. Ezt egy bádogdobozba tévén, a tanácsháza falába helyezték az ekkor leleplezett márványtábla mögé.⁴⁴ Az írás könyvalakban is megjelent, segítve az emlékezést.

Az anyatelepülésen Györffy István Nagykunsági krónikája idézte fel a XVIII. századi kitelepültek emlékét (először 1922-ben, negyedszer 1984-ben jelent meg).⁴⁵ Később Szentesi Tóth Kálmán írt e történelmi eseményről.⁴⁶ A 150. évforduló évében több újságcikk is foglalkozott a Bácskába való kivándorlókkal.⁴⁷

A 150. évfordulóhoz közeledve a bácskai falvak felvették a kapcsolatot az anyatelepülésekkel. Emléktárgyakat hoztak, küldtek. A feketehegyiek elhozták az 1713. évi kunhegyesi pohár másolatát, a pacsériak márványtáblát, az ómoraviciaiak ezüsttálat hozták az anyatelepülésekre. A kisújiak ezüst kelyhet, díszbibliát, a karcagiak, kunhegyesiek úrasztali terítőket (a kunhegyesiek kunhímzést) küldtek. A kisújiak üdvözlő iratát a pacsériakhoz több mint ezren írták alá. Sajnos az ünnepségre akkor nem jutottak ki a delegációk.

A bácskai falvak nagyszabású ünnepségeket rendeztek a *150. évforduló* tiszteletére. 1936. szeptember 30-án tartottak díszközgyűlést, népünnepélyt, műkedvelő előadást és megemlékezést a temetőben. Rendeztek kiállítást régi egykori iratokból, anyakönyvekből, tárgyakból, pecsétekből. Fotók őrzik a lovasbandérium felvonulását. Az évfordulóra jelent meg Dévay Lajos—Gyarmati Sándor: Nagy idők sodrában című műve, melyhez adatokat a nagykunsági tanácsoktól, egyházaktól is kértek.⁴⁸ Nem sokkal ezután Pacsér szülötte, Takács Károly a százötvenöt év történetét írta meg.⁴⁹ Majd a budapesti és nagykunsági levéltári kutatásokon alapulól, maig is legalaposabb munka jelent meg Nagy Kálózi Balázs: Jászkunsági reformátusok leköltözése Bácskába II. József korában.⁵⁰

A felszabadulás óta elsősorban Szabó Lajos végzett kutatásokat e témakörben. Kunhegyesi anyagát az 1960-as években publikálta.⁵¹ Kisújszállási munkája még kiadásra vár. A Bácskában folyó kutatások közül kiemelem Pénovázt Antal pacséri közléseit és a moraviciaiak 10 évvel ezelőtt beindított kutatómunkáját, amit Közlöny című kiadványaikban folyamatosan publikálnak.⁵² Reméljük, akkori elhatározásukat valóra tudják váltani, és egy új monográfiával köszöntik a 200. évfordulót.

Orsi Julianna

⁴¹ Kosdi József: A pacséri Református Ekklesia kezdetei és nevezetesebb történetei (Kézirat).

⁴² Dudas Odón: Pacsér történetéből. In: Bács Bodrog v. folyóirat - Szendy Lajos: Pacséri kun telep. Bács Bodrog Vármegye Történelmi Társulat 1900. évi évkönyve.

⁴³ Madar Ilona: Kunhegyesről kirajzott. Bácsfeketehegyen kitelepült reformátusok. In: Confessio 1985. 3. 90. old.

⁴⁴ Csibella F., 1976. 23. old.

⁴⁵ Györffy István: Nagykunsági krónika. Karcag, 1922., 1984.

⁴⁶ Szentesi Tóth Károly: Történelmi emlékek Karcag és a Jászkunság múltjából. Karcag, 1940.

⁴⁷ Kisújszállás és Vidéke, 1936. — Szeretet, 1936. 9. — Református Arvházi Napló, 1936. 49. old.

⁴⁸ Dévay L. — Gyarmati S., 1936.

⁴⁹ Takács K., 1942.

⁵⁰ Nagy Kálózi B., 1943.

⁵¹ Szabó Lajos: A kunhegyesi szegények és redemptusok ellentéte a XVIII—XIX. század fordulóján. Szolnok, 1966.

⁵² Pénovácz Antal: A pacséri földművelés és állattartás szótára. Újvidék, 1975.

Zalai orvosok az 1831. évi kolerajárvány idején

A szomorú emlékű 1831. évi kolerajárvány közeledtének hírére az országos hatóságok hozzákezdtek a preventív intézkedések kidolgozásához. Különböző nyomtatott „Utasítások”-at és „Tudósítások”-at adtak ki és terjesztettek. Ezekben igyekeztek bizonyos intézkedések elrendelésével a kolera elterjedését megakadályozni, illetve különféle védekezési módszereket ajánlottak.¹

Zala megye eleget tett a Helytartótanács felszólításának, s augusztus 13-án a megyebeli orvosdoktorokat és seborvosokat tanácskozássra hívta össze.² A tanácskozáson a főorvos és a megye második rendes orvosa mellett öt orvosdoktor és tíz seborvos vett részt. A gyűlés célja az volt, hogy: „hathatós orvosi gyógyszerekről, és ahhoz meg kívántató eszközökről, és módokról alkalmas orvosi javaslat tételék”. Szükségesnek tartják, hogy Lenhossék Mihály Magyarország Főorvosának útmutatását a plébánosok, jegyzők és iskolamesterek a néppel megértessek. Azonban a vármegye az orvoslás módjának kidolgozását a megyebeli orvosokra bízta s Gerhard Pál orvosi utasítását már közhírré tette.³ Felsorolják a tapasztalatok szerint leghathatósabb gyógyszereket „amelyeket minden orvos akár hová menend, véle hordozni tartozik, ezekből áll: Kaportnyák gyökér és Levél, Bodza virág, Mezei székfű virág, méh fű, Fodormenta fű, borsos menta fű, Terpentín, Kénegény, Tiszta folyó Húgyag, mákony és mákonyal vegyített hánytató gyökér”. Az országos jellegű hirdetés érdekessége, hogy a házi gyógykezelésnek nagy jelentőséget tulajdonítottak.

Az orvosok munkáját nehezítette, hogy számukra ismeretlen betegséggel álltak szembe, így a gyakorlat teljes hiánya rendkívül bizonytalanná tette a diagnózist. Akkoriban ugyanis az orvostudomány sokkal inkább a tapasztalatra volt utalva, mint ma. Elgyök minden ok nélkül kolera gyanakodtak, máskor a kolera megbetegedéseket másnak vélték. A kolera elkülönítése más betegségekétől nem volt könnyű, hiszen „... némely hideg lelés és vérhas közönséges nyavalyák egyeberánt is ezen idő tájban meg érkezni szoktak”.⁴ A megye nyugati határszélén valóban „többen vannak hideglelésben” (Bodeházán), míg Gáborjánházán, Göritzán, Göntérházán... hideglelés mellett már vérhas is előfordult.

Gerhard Pál utasítása részletesen foglalkozik a kolera gyógy módjával. „Mivel a betegség sokszor egy jó izzadással elmúlhat, azon legyen, hogy ezen izzadást eszközölje”. Nem szabad mellőzni a meleg borogatásokat, a végtagok, a has és a derék keverékkel való dörzsölését. A gyógyhatású keveréket pálinkából, ecetből, fekete mustárból, kámforból, fekete borsból és fokhagymából készítették, ha ez nem használt „körtös bogárport”, vagyis porrá tört, szárított kőrisbogarát adtak hozzá. „Ha az izzadás enyhülni kezd, és ha ehes volna, csak rántott vagy marha hús lével tápláltsason, továbbá egy kevés boros vízzel is, de langyosan ápolgattatik” — folytatja a gyógy mód ismertetését. A Helytartótanács által javasolt gyógy mód szinte összegzi a népi gyógyítás eredményeit. A fertőző betegségek népi gyógyításában különösen fontos szerepe volt a fokhagymának, a különféle bors- és mustárfőzeteknek.⁵

Valóban, az orvosok legszívesebben a kámforos meleg bedörzsöléseket és a meleg borogatásokat alkalmazták. A betegnek zömében azonban — a házi készítésűn kívül — semmilyen gyógyszert nem kapott, mert egyrészt a „cholera elnyomására szükséges orvosszerek a kellő helyekre való által szállításban gyakran hátramaradás tapasztaltatik”, másrészt a fertőzöttek csak elvétve szenvedtek egy napnál tovább, ugyanis a halál általában 4—12 óra alatt beállt, így a gyakran késve hívott orvos csak a halál tényét állapíthatta meg. Az is megeseett, hogy a csáktornyai patikus megtagadta az orvosságok kiadását, mert a vármegye az évekkel korábban felvett gyógyszereket nem fizette meg.⁶ A gyógyszerárak forgalmát mutatja, hogy a keszthelyi gyógyszerár 1831. évi bevételi adatai kiugró értékeket képviseltek, hiszen a házi szereknek kívül számos, csak gyógyszerárban kapható szert is használtak.⁷ Fontosabbnak tartjuk, hogy „... némely orvosi szereknek árai... a megszokadt kereskedés miatt fel emeltettek”.⁸ Megfelelő gyógyszerek hiányában még 1873-ban is kolera elleni orvosságnak javasolták a hasra puha szattyánbőr kötését és éjjelre csizmak viselését.⁹ Hasznosnak vélték, ha minden helységben az előjáróság kijelölne egy-két házat a betegek részére, ahonnan nem hiányoznának az ágyak, pokrócok, „erős és hathatós pálinkák”, valamint az elegendő számú ápolók.

A megye felkarolja az orvosok javaslatát s a lakosokat a szükséges fővek és edények megszerzésére kötelezi. Így az egerszegi járásban összeírják azon helységeket, ahol ispotályok fogadják a betegeket. A járás 23

¹Zala vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei. Zala megyei Levéltár IV. 1. a (A továbbiakban Zml. Jkv.)

²Zalaegerszeg, 1831. aug. 13. Zml. Kolerairatok

³Kapornaki Járásbeli közigazgatás utasítása. Bacsóhely, 1831. szept. 21. Zml. Kolerairatok

⁴Bertalan Pál községigazgató jelentése. Zalaegerszeg, 1831. aug. 24. Zml. Kolerairatok

⁵Gonczi Ferenc: Az emberen betegségek gyógyítása a gocseni néppel. Ethnographia, 1902. 3. sz. 128—132. old.

⁶Zml. Jkv. aug. 8. 1904.

⁷A kapornaki járás fiók kiküldöttsége az alispánnak Nagykanizsa, 1831. aug. 24. Zml. Kolerairatok

⁸Blezy Árpád: A gyógyszerárak megjelenése és fejlődése Zala megyében 1700—1847. Zalai Gyűjtemény, 1. sz. Zalaegerszeg, 1974. 95. old.

⁹Zml. Jkv. 1831. nov. 5. 2225

¹⁰Zala-Somogyi Közlöny 1873. aug. 21.

településének lakói nyilatkozzák, hogy a kolera kitörése esetén „kiki tehetségéhez képest fog az Ispotalban ágyi ruhát és a mi szükséges lézen adni”.¹¹ Egyre-másra érkeznek a földesurak felajánlásai is, „hogy beteg jobbágyaikat minden szükségessel el fogják látni”,¹² ám a felszólítás után mégis kevesen tettek felajánlást, sőt „a közönséges nemesek pedig szegények lévén, semmi ajánlást nem tettek.”¹³ Az orvoshiányon megpróbálták enyhíteni betegápolók felfogásával. Az ápolók toborzása is kevés sikerrel kecsegtetett, hiszen Tapolcán senkit sem találtak, aki napi 24 krajcár bérért erre vállalkozna.¹⁴ Szép Károly kanizsai patikanyitása is dugába dőlt, ugyanis a Helytartótanács nem adott rá engedélyt.¹⁵

A kevés orvos-seborvos miatt lehetetlen volt a betegek ellátása. A járvány az orvosokat sem kímélte, ám Rhédey seborvos beteges is gyógyított. Fehér Ignác egerszegi seborvos viszont ismeretlen okokból beadta lemondását. Lelkiismeretlenségül vádolták Gunter Ferenc lövői seborvos, mert a szokásos himnlóoltások elvégzését tanulatlan segédjére bízta. A beoltott gyerekek vagy meghaltak vagy szerencsétlenül lettek, míg akiket nem oltottak be, épségben megmaradtak. „Annyira elkeseredtek már az atyák és anyák, hogy nemcsak gyermekeiket nem akarják keze alá beoltásra vinni, de talán még másként is bánnának vele, ha a Helységekre ki megy oltani”.¹⁶ A megye közegészségügyi szervezete mégis mindent megtett, az orvosok az orvosi tudás hiányában is végezték kötelességüket. Talán ennek is köszönhető, hogy a megye nagyobb része mentes maradt a járvány pusztításától.

Czigány László

Szőlőhegyi élet a Móri-völgyben

I. A *Móri-árok* vagy hangulatosabb nevén *Móri-völgy* a Bakony és a Vértes hegység közötti északnyugat–délkelet irányú árkos bemélyedés,¹ amely lényegében a Kisbér—Mór—Székesfehérvár vonallal jelölhető. Természetes útvonal a két dunántúli nagytáj, a *Kisalföld* és a *Mezőföld* között. A legmélyebb pontjain mindössze 120 méter tengerszint feletti magasságú árkok két oldalról hullámos dombvidék övezi, amire falvak települtek. Az éghajlata földrajzi helyzeténél fogva átmeneti az alföldi jellegű Mezőföld, valamint a Bakony és a Vértes klímája között. A mérsékeltlen száraz és meleg nyárhoz mérsékeltlen enyhe tél társul. A síksági, dombosági, sőt hegyvidéki területen igen változatos talajtípusok alakultak ki.

A földrajzi és az éghajlati feltételek tehát megvoltak a szőlőműveléshez. Természetesen a szőlő és a bor nem járható el azonos szerepet valamennyi település életében. A Móri-völgy Székesfehérvár környéki kiszélesedése, a *Sárrét* közelében is része volt a gazdálkodásnak, de a szántóföldi kultúra mellett csak kiegészítő szerepet kapott. A hegyvidék felé közeledve viszont jelentősége mindinkább nőtt, olyannyira, hogy Mór és Csókakő életében már döntő tényezővé vált. A táji munkamegosztásban tehát Mór környéke a szőlő- és gyümölcsstermesztés feladatát vállalta magára, erre szakosodott.²

A következőkben a Móri-völgy Fejér megyébe eső magyar községeinek (Bodajk, Csákszerény, Csókakő, Fehérvárcsurgó, Iszakszentgyörgy, Magyaralmás, Moha, Sárkeresztés, Söréd) XIX. század végi, XX. század eleji szőlőhegyi életéből kívánok rövid ízelítőt adni. Német nemzetisége miatt csak érintem a táj, illetve a borvidék névadó településének, Mórnak a szőlőkultúráját.

A múlt század közepi állapotokról jeles földrajztudósunktól, Fényes Elektől nyerhetünk sommás véleményt. Mindenekelőtt Csókakőt emeli ki, mondván „itt terem az egész megyében talán legjobb bor”. Fehérvárcsurgó első osztálybeli határa „jó bort” ad. Bár Mór „roppant szőlőhegye is igen jó bort terem”. Szép a szőlőhegye Bodajknak és Sárkeresztésnek. Söréd lakói „többször szőlőművelésből élnek”. A Csókakői-hegy tövében fekvő Csákszerénynek inkább szép vidékét hangsúlyozza, igaz „szőlőhegye van”, akár Magyaralmásnak és Mohának.³ Iszakszentgyörgyöt nem említi, de — mint látjuk — az összes többi falunál legalább egy utalás található a szőlészetre. Fényes egy másik munkájából tudjuk, hogy a komáromi, pozsonyi és nagyszombati kereskedők a Bakony, Vértes és a Mezőföld borait egyszerűen móri bor néven hozták forgalomba.⁴

Fél évszázaddal később, a millennium idején megjelent *Az Osztrák—Magyar Monarchia* írásban és képen című sokkötetes munkában a móri születésű, miniszterelnökké emelkedett Wekerle Sándor írta a Fejér

¹¹ *Csillagb Lajos* jelentése. Zalaegerszeg, 1831. szept. 22. Zml. Kolerairatok

¹² A nemesség által ajánlott bor, palinka, ecet... Lesencetomaj, 1831. szept. 23. Zml. Kolerairatok

¹³ *Bertalan Pál* löszoligabiró jelentése Zalaegerszeg, 1831. aug. 24. Zml. Kolerairatok

¹⁴ *Kerkapoly János* levele az alispánhoz. Sümeg, 1831. szept. 22. Zml. Kolerairatok

¹⁵ Zml. Jkv. 1831. szept. 25. 2317.

¹⁶ Lásd 13. sz. jegyzet

¹ Új Magyar Lexikon. Bp. 1961. 5. 49.

² *Lukács L.*: Vándoraljakok, vándormunkások és területi munkamegosztás Kelet-Dunántúlon. In: *Alba Regia* XX. Székesfehérvár, 1983. 189.

³ *Fényes E.*: Magyarország geographiai szótára. Pest, 1851. I. 22., 140., 195—196., 223., 230. II. 204. III. 111., 316. IV. 42.

⁴ *Fényes E.*: Magyarország leírása. Pest, 1847. 36.

megyeről szóló fejezetet. Különös részletességgel foglalkozott Mór környékével, ami jelzi, hogy a vidék a századfordulóra küzdötte fel magát minőségi borvidékeink közé. Wekerle írja, hogy „A Vértes . . . nyugati és déli lejtőjének alján Orondtól (Csákberény része) kezdve Csókakön át egész Moórig s a megye szélén fekvő Pusztavámig szakadatlan sorozatban szőlő ültetvények vannak. Az országnak nemcsak egyik legnagyobb, hanem legjobb minvél bortermő vidéke ez. A Csókakő környékén termő finom zamatú bor a neszeményhez hasonló legjobb minőségű asztali bor, míg a moóri hegyeken termő nehéz és édes, e mellett igen kellemes ízű bor, a könnyebb borokkal való keverésre kiválóan alkalmas, ezért igen keresett. A fillokszera pusztítása ezt a hegyvidéket is megviselte, a kövesebb talajú csókai vidék szőlőit majdnem teljesen elpusztította, míg a homokos-agyagos talajú moóri szőlők természet felére apasztotta.”⁵ Pedig az I. világháború végéig Németországból, Csehországból és főként Ausztriából jöttek ide borkereskedők, s Bécsben külön móri borozó is nyílt.⁶ Mórról a filoxeraiág évente 50 000 hl bort vittek el, miből a földművelők, sőt az iparosok és az értelmiség is nagy hasznot húzott. Csókakön úgy emlékeztek, hogy az osztrák és cseh borkereskedők helyi megbízottjai, a *borcenzárok* egy-egy termésből egész vonatnyi szállítmányokat vásároltak fel, reális áron. A bortermelő községekben *alkusz*, *ügynök* és *svaurosreteg* alakult ki.

Móron a szőlősgazdák érdekeinek védelmét községi hatósági rendszabályok biztosították. Az 1886-os szabályrendelet értelmében a községházán kellett bejelenteni, ha valaki indenből származó bort hozott a helységbe. Később a termésmennyiség nyilvántartásba vételét gazdánként végezték, illetve hatósági boralkusok működtek. A minőség védelme megkívánta az említett intézkedéseket, mert volt év, amikor több száz akó mustot, bort hoztak be, amit azután a móri bor cégérével reklámoztak.⁷

Saját gyűjtésem során Magyaralmáson találtam adatra, hogy móri szőlősgazdák háziasítás és továbbadás céljából többször vetek itt bort. A Mőrtől távolabbi területeken is keresték a jó bort, így tudjuk, hogy Sárkeresztesre a múlt század végén jártak borkereskedők.

A filoxera okozta csapást a borvidék csak állami segítséggel tudta kiheverni. A virágzásnak indult szőlőkultúrában újabb pusztítást az I. világháború munkáskéz- és védekezőszer-hiánya okozott. A két világháború között tekintélyes tért nyertek a direkttermők. 1944–1945 három hónapos frontküzdelmi, majd a móri és csókakői szőlők tulajdonosainak tekintélyes részét adó nemetség kitelepítése, az 1950-es évek mezőgazdaságot háttérbe szorító intézkedései, azután pedig a mennyiséget a minőség rovására előtérbe helyező szemlélet mind hozzájárultak ahhoz, hogy a móri bor az utóbbi időben veszített a századfordulón kivívott jó hírnevéből.

A Móri borvidék önálló besorolását, a neszeményítől való elkülönítését először 1900-ban kérte⁸, de csak az 1924. évi bortörvény adott helyt a törekvésnek. A két világháború között a területhez a Fejér megyei Mór, Bodajk, Csókakő, Csákberény, Nagyveleg és Pusztavám, valamint a Komárom megyei Császárt tartozott. Az 1960-as években a szakirodalom Mőrt, Pusztavámot, Csókakőt, Csákberényt és Sörédet jelölte meg a borvidék helységeiként.⁹ A jelenleg hatályos jogszabály szerint Csákberény, Csókakő, Mór, Pusztavám, Söréd, Zámoly községeknek a szőlőkataszter szerinti I. és II. osztályú területe tartozik ide.

A Móri borvidék és a Móri-árok tehát csak részben fedi egymást, a borvidék a Bakony és a Vértes Mór körüli térségére korlátozódik.

II. Az 1894. XII. tc., a mezőgazdasági törvény először ismerte el jogi személyeknek a szőlőterületek tulajdonosainak szervezett közösségeit, a *hegyközségeket*, mellyel azok az állami elismertség magasabb szintjére jutottak. A szőlősgazdák közösségeinek, régebbi kifejezéssel a hegybéli helységeknek a korábbi évszázadokban is voltak szervezeteik, szabályaik, melyeket *hegytörvények* (*articulosok*), *földesúri rendtartások* vagy *városi statumok* foglaltak magukban. Velük kapcsolatban Egertő Melinda a közelmúltban közölt alapvető kérdéseket felvető tanulmányt, s hozzá kapcsolódó szöveggyűjteményt¹⁰. Az általam vizsgált időszak viszont csak az utóbbi száz esztendő, mely korból területünkről csak néhány szabályrendelet, illetve hegyközségi rendszabály ismert.

Az 1894. évi XII. tc. hatálybalépése előtt ugyanis a Móri-völgyben községi képviselőtestületi gyűlésen hozták szabályrendeletet „a szőlő hegy hegyrendészetéről”, illetve a „szőlőhegyben a rend és vagyonbiztonság tárgyában”. Magyaralmás és Fehérvárcsurgó szabályrendelete egyaránt 1890. decemberében készült, vármegyei elvárássra.

A mindössze 5 §-os almási szabályrendeletből a megyei törvényhatósági bizottság csak hármat hagyott jóvá. Az így nyúl farknyira csökkent norma a szüret kezdeti időpontjának betartását írja elő, továbbá bírság mellett tiltja a hegyben legeltetést, valamint a szőlő-, gyümölcs- és karolópást.¹¹

Sokkal részletesebb, 15 pontot foglal magában a fehérvárcsurgói szabályrendelet, melyből ily módon látható, hogy milyen szervezetet hoztak létre a szőlőbéli élet, a kívánatos magatartási formák kialakítására és ennek érdekében hogyan alakult a hatáskör. A szőlőhegyekben két feleskeretett *hegymestert* azaz *hegyőrt* alkalmaztak, akik a személyi és vagyonbiztonságra felügyeltek, a kihágásokat a községi előjáróságnak jelentették. Fizetésüket pénzben és szüretkor a szőlőbirtokosoktól egy-egy pint borban kapták. Egyikük feladata a

⁵Wekerle S.: Fejérmegye. In: Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képbén. Bp. 1896. XIII. 558.

⁶Lukácsi L. i. m. 189.

⁷Farkas G. (szerk.): Mór története. Mór 1977. 275.

⁸U. o.

⁹Katona J.—Dömötör J.: Magyar borok-borvidékek. Bp. 1963. 66.

¹⁰Egertő M.: Szőlőhegyi szabályzatok és hegyközségi törvények a 17–19. századból. Bp. 1985.

¹¹Fejér Megyei Levéltár. Fejér vármegye községi szabályrendeleteinek gyűjteménye. IV. 423. Magyaralmás.

szőlőhegy számadásának vezetése, amiben a községi elöljáróság közreműködésével legfeljebb négy, munkájukat segítő *szőlőpásztort* fogadhattak fel. A hegy külön készpénzvagyonát a *hegypénztárban* őrizték, melyet főleg a *szőlőbirtokosság* évenkénti befizetése és a kirótt bírságok szaporítottak. Egy-két forint bírsággal fenyegette a szabályrendelet azt, aki szőléjében és környékén a kártevő rovarokat, hernyókat március végéig nem szedte össze, illetve aki a szőléje melletti kerítéseket, árkokat nem készítette el vagy nem javította ki. Gyakori lehetett a gyerekek szőlő- és gyümölcsoltovajlása, mert a szabályrendelet külön kiemelte a szülők ezzel kapcsolatos kötelezettségét. A szőlőbirtokosoknak a földje végén lévő dűlőutat jó karban kellett tartania, más mellékutat nem használhatott. A dűlőutak közkapuit és ajtóit viszont mindenki köteles volt maga mögött becsukni, hogy gondatlansága miatt kár ne keletkezzék.

A szőlőhegy nem a kintlakást szolgálta, hajlékot, pincét építeni csak a községi elöljáróság és a hegymester tudtával lehetett.¹²

A csókakői hegyközség szabályzata a mezőgazdasági törvény hatálya lépése után, 1902-ben keletkezett.¹³ Az 1894. évi XII. tc. a hegyközségi szervezetnek és hatáskörének csak főbb kereteit adta meg. A csókakői hegyközség szervezeti és rendszabályai a törvényt egyrészt megismétlik, másrészt részletesebb szabályozást adnak. A gyakorlat, a szokások még további életviszonyokat szabályoztak, illetve esetenként a gyakorlat eltért az írott normától. A II. világháború alatt megsemmisült hegyközségi iratok hiányában a szűkös levéltári anyag mellett szóbeli közlésekre (különösen Németh Jánosra és Fűrész Imrére) hagyatkoztam, akik révén a szőlőhegyi élet teljes képe bontakozott ki.

A hegyközség ügyeit a *közgyűlés*, a *választmány* és a *hegybíró* intézte. A közgyűlésen mindenki részt vehetett, aki tag volt, tehát akinek szőléje volt. A szabályzat szerint évente kétszer kellett közgyűlést tartani, szeptember második, illetve február első felében. Az őszi tehat szüret előtt, az utolsó kapálás időszakában, a másikat a metszés megkezdése előtt, *gyertyaszentelőkor* tartották az iskola nagytermében vagy a községházán. Viszonylag kevés ügyet tárgyaltak meg: az évi munkatervet, költség-előirányzatot, számadások felülvizsgálását, tisztségviselők választását, hegyőrök felfogadását. Nyílt szavazással döntöttek. A szavazati jog a birtokolt terület után illette a tagot. Nyolcszáz □-ól vagy kisebb szőlő egy szavazatot ért, nagyobb terület annyit, ahányszor nyolcszáz □-ot kiadott. A rendszerint délután megtartott közgyűlésen a birtokoló családát a családfő, akadályoztatása esetén a legidősebb fiúgyerek képviselte.

A *hegyközségi választmány* 10 fős tagságból, továbbá jegyzőből és bíróból állt. A testület a szőlőtermesztésben jó hírnevet szerzett férfiakból tevődött össze, kik szükség szerint ülészek. Elkészítették a közgyűlés elé terjesztendő beszámolókat, javaslatokat, gondoskodtak a közgyűlési határozatok végrehajtásáról és meghatározták a szüret kezdő időpontját. A visszaemlékezők szerint a szabályzatban foglaltakon túl a termeléssel

Szőlősgazda a prэшáz felhajtható asztalánál (Sárkeresztes, Újhegy)

Prэшáz Csókakőn

¹²U. o. Fehérvárcsurgó.

¹³Fejér Megyei Levéltár IX. 276. Földművelés. Szőlőművelés.

kapcsolatos kérdésekkel, jogügyletekkel és jogvitákkal is foglalkoztak. A *hegyjegyző* vagy *írnok* rendszerint polgári iskolai végzettséggel és megfelelő szépirással bíró férfi volt, aki vezette a hegyközség naplóját, rögzítette a határozatokat és főbb eseményeket. Fontos tisztség volt, de nem annyira, hogy a községi jegyző elvállalta volna.

A választmány élén álló *hegybíró*t tisztelet és megbecsülés övezte. Szakértelméhez a község társadalmi ranglétráján a megfelelő szintű elhelyezkedés társult: jól gazdálkodó, tekintéllyel bíró férfinak kellett lennie, akit aztán nemcsak 5 évre, hanem többször is megválasztottak. Összehívta a gyűléseket, előnöklt azokon, végrehajtotta a hegyközségi határozatokat, irányította a hegyőröket.

A *hegyőr*, másként *csósz* egész évben felügyelt a hegyközség helyzetére. Nyugalmi időszakban is járta, figyelt a területet, és állandó kapcsolatot tartott a választmánnyal. Ő maga szintén köztiszteletben álló személy volt, ki nem egy évre, hanem inkább egy évtizedre került erre a posztra. Szabadidejében is állandóan tevékenykedett. Mivel munkaideje nem napkelte-től napnyugtáig, hanem csak 8 órán át tartott — azon túl saját gazdaságát látta el —, javadalmazása ennek megfelelően, az akkori napszámber 70—80%-ban történt. A forrasok, kutak tisztításában, az időjárás, a használat következtében megromló utak, vízesárok helyreállításában személyesen közreműködött, de irányította is a gyalogos vagy fogatos munkára kirendelt szőlőgazdák tevékenységét. Ellenőrzési könyvet vezetett, a munkarend betartását a vincellérek és szőlőmunkások felett felügyelte. Állatot viszont ő sem tarthatott a hegyen. Elbocsátására három esetben kerülhetett sor: ha engedetlenkedett; ha a szőlőbirtokosokat megsértette; ha részegeskedett.

A hegyőrnek katonaviselt, fegyverhez értő férfinak kellett lennie, aki a *szőlőpásztoroknak* tudott parancsolni. Ez utóbbiak ugyanúgy a szőlőteréstől, augusztus 1-től a szüretig, *Terézia napig* (okt. 15.) fogadta fel a csósz, mikorra az uralkodó szőlőfajta, az ezerjó beérte, de esetenként a szüret betelejtéig, *Mindszentekig* (nov. 1.) szolgáltak. Az 5—6 szőlőpásztor külön-külön, egy-egy határrészt járt, éjjel-nappali szolgálattal (fegyverrel) vigyázott a termésre. Kiemelt bért, másfélszeres napszámot kapott, de fel nem derített tolvajlás esetén őt vonták felelősségre. Piheni csak pár órát tudott a *pásztorkonyhában*, mikor gyanús mozgást nem észlelt. Személyét mindenki respektálta, annál is inkább, mivel nem tudták mikor, hol tűnik fel. Szolgáltatáról naplót vezetett. A hegyőr marhaszarvból készült *tűlökekkel* adott neki jelzéseket, utasításokat. Érés idején a csapatostul veszélyeztető kártevőket, a seregélyeket fegyverével riogatta. A lőszerről, illetve tevékenységéről madaralákkal számolt el a hegybírónak.

A szőlőérés kezdetekor a szőlőpásztorok a hegybe vezető dűlőutaknál helyükre rakták a *sorompófákat*. (Előzőleg, augusztus 20-án kibömbölték, hogy a bejárást eltiltják.) Akkortól már a szőlőgazdák is csak úgy mehettek be, ha előzőleg engedélyt kértek a csósztól, aki a jelzett órában a szőlőpásztorral a lelakatolt sorompót kinyitatta. A termelési és vagyonbiztonság mindezt megkívánta. Avatlatlan személyek, idegenek a területre semmikor sem léphettek.

Tolvajlás számtalanszor előfordult és mindig nagy *fölvadulást* váltott ki a faluban. Az elkövetőt a pásztor vagy a csósz bekísérte a községhezára, ahol a bíró a hegybíró jelenlétében kihallgatta, s ítéletet hozott. Az első elkövetést figyelemztetéssel meg lehetett úszni, a visszaesőre pénzbírságot szabtak ki, de nyilvános megszégyenítés is előfordult. Vasárnap, mikor mindenki otthon tartózkodott, két pásztorlegény a rajtafogott tettest végigkísérte a falun. Az elkövetőnek hangos szóval kellett ismertetni és elítélni tettet. A bűnjelet, azt amit lopott, vitették vele. Az eljárás a középkori megszégyenítő büntetések kései népi továbbélése.

A szőlőbirtokosok közötti egyszerű jogvitát, mely szóváltáshoz vezetett, a helyszínről kiszálló hegybíró saját ismerete, tapasztalata alapján igyekezett lezárni. Ha valamelyik fél nem fogadta el, községi, illetve bírói szerszhez fordulhatott. Általában azonban inkább a jószomszédságra törekedtek. A szomszédot törvényen alapuló elővásárlási jog nem illette meg, de az eladásra kényszerült tulajdonos elsősorban a rokonsággal és a szomszédokkal kínálta fel a területet. Rokonnal, szomszédal, ideggel egyaránt a pincesoron alkudott az eladó. Ha szavahihető emberek társaságában megegyeztek, áldomást ittak s azonnal ideiglenes szerződést írtak.

Halálozás esetén a szőlőtermesztést legjobban szerető, hozzá legjobban értő férfi családtag lett a szőlő, akit már korábban beavattak a művelés titkaiba.

III. A hagyományos keretek közt élő, szőlőgazdának számító parasztnemű napjai nemcsak munkával teltek. Amikor szántóföldjén, az erdőben vagy a háza körül dolgozott, akkor este jutott ideje, hogy kimenjen a szőlőhegyre, a *pincébe* — ami ezen a vidéken a présházat is jelentette —, ivott pár pohár bort, majd hazaballagott. Ha ügy számította, hogy több napig nem mehet ki újra, akkor néhány litert vitt haza magával. Kocsnába nem is jart, ott inkább a kevésbé módosak és a legénysorban lévőek töltötték az időt.

Sárkeresztiesen az I. világháború végéig a pincékből *csutorában* hordták haza a bort. A csutorát *szörtarisznyába* tették, azt akasztották a nyakukba. Az öregek úgy emlegetik, hogy „nehéz vót belülle innya, bele költött fűjny”. Aki csak a szája vette, annak nem főtt (folyt)”. A két világháború között a szörtarisznyába már *zöldüvegbe* került a bor, azt *kék* vagy *piroskockás kenyérruhábo* csomagolták. Három darab *literes üveg* fért a *tarisnyába*. *Veszőkötesű devizsont* 2 és 5 literes nagyságban használtak.

Csókákön megszokott dolog volt, hogy az idősebb gazdák, mikor az egész heti fáradságos munkát befejezték, akkor a vasárnapi ebéd elköltése után vették a szörtarisznyát, bele sonkát, kolbászt, vöröshagymát tettek, odaszóltak feleségüknek: „Na asszony, ha csak hétfőn regge gyűvök, ne aggódj, mert csak jobban érzem magam a barátokkal!” Azután ha az időjárás megengedte, kint is aludt, s valóban csak a hétfői munkakezdesre ment haza.

A borfogyasztásban általában mértéket tartottak, kevesen voltak, akik nem ismerték a határt. Róluk mondták „ha borbú magot köllene hannyi (hagyni) ennek nem lenne mit vetny!” Az ilyen emberek a bort

összel 5 literes demizsonokban hordták haza, de tavasszal már csak félliteres üveg került a *mellesközénybe*. Az effajta mástól nem is féltek, csak a hordó *horkantásától*, azaz kiürülésétől.

Tudunk évekről, amikor a hordó horkantásának veszélye senkit nem fenyegetett. A századforduló utáni nagy termések szinte mesés helyzetet teremtettek. Alig tudtak kellő irtartalmú tárolóedényeket keríteni. A must a présházak előtt kádakban forrt, a pincéket be sem zárták. A visszaemlékezők szerint annyi bor termett, hogy senkinek sem kellett a másé. Magartatási szabály volt, hogy „igyal amennyi köll, de ne piszkíts bele!” Az arrajáró ha megszomjazott, belemerített, ivott, s ment tovább.

Máskor szűkebb esztendőök jártak, de bármilyen kevés termett, illet behívni, megkínálni a rokont, a szomszédot, a jóbarátot, a gazdának a napszámot, esetenként pedig az arra tévedt más falubelit. A beinvitált vendéget a *kecskelábú*, vagy falhoz hajtható asztal mellé, *padra*, *sarokpadra* ültették. Poharát mindig tele töltötték, a féligöltés ellenkezett a paraszti illemmel.

Belül sárga, kívül zöld mázas, szép formájú csakvári *cserépkorsókból* (valójában cserépkancsókból) öntöttek. A szebb példányokon pár soros rigmus, *fólvrat* buzdított a fogyasztásra, dicsérve a bor előnyeit. A fazekasok esetenként nemcsak a népdalokat, hanem műköltészeti eredetű verseketet is rákarcoltak az edény falára. Egy 1935-ös évszámmal ellátott, virágkoszorúval díszített Iszkaszentgyörgyön lelt, igen szemrevaló példányon az alábbiak olvashatók:

Ha tartalmam megízleled,
Szemed fénye is kigyúll,
Ha szaporán ízlelgeted,
Ez lesz feletted az ör!

Addig igyunk, amíg látunk,
Míg az ajtón kitalálunk,
Ha egyszer ki nem találunk,
Vagy kidobnak vagy itt halunk!

Igyál jegyző, igyal pap,
Míg a kancsó be nem kap,
Igyál komám amíg élsz,
Míg Noé sorsára nem érsz!

A szőlőhegyi szórakozásnak alkalomhoz, eseményhez, naptárhoz kötött szervezettebb formái is kialakultak.

Fehérvárcsurgón a szőlőhegyi hajlékok esténtenki felkeresése annyira részévé vált a férfiember életének, hogy még a viszonylag nagy társas munkának számító disznótor sem jelenthetett kivételt. A délutánig tartó húsdarabolás, töltelékkesztés közben ha megkívánták, a mindig sült pecsenyéből ettek egy-egy darabot. A jó falatokra megszomjazva, a kolbász és disznósajt elkészültével a férfiak fogták a *pincekucsjot* és a tarisznyát, kiballagtak a gazda présházába. Számukra a disznótor véget ért. Amíg kint időztek, az asszonyok megtöltötték a véréshurkát, felaprították a zsirszalonnát, vacsorát sütöttek-főztek. A férfiak a hegyből csak a vacsora idejére tértek meg.

Az idősebb korosztály egyik-másik tagja, a szőlősgazdák némelyike a fiatalok szórakozása, párválasztása elősegítésére esetenként odaadta legényfiának a felve őrzött, a gazdai méltóságot jelképező pincekucsjot. Iszkaszentgyörgyön úgy emlékeztek, hogy ilyen alkalmakkor, vasárnap délután, a lányok, legények elmentek a hegybe a *somosmáli pincékhez*, s kint tartózkodásuk *belenyúlott az estébe*. Három-négy eladósorban lévő lány, ugyanennyi fiú szorongott egy-egy présházban. Rendesen puha kenyeret, diót, nagyrítikán pogácsát ettek, amire jól csuszott a bor. Tüzet rakni ugyancsak legtöbbször nem lehetett, de hűvösebb időben sem fáztak, restük melegével, lehetetlennel bemelegítették a helyiséget, aztán vidámak voltak, énekeltek.

A legféltelenebb mulatozások idején, *farsangban*, különösen annak utolsó három napjában *farsangfarkán* a pincéket a szokásosnál gyakrabban, csapatostól keresték fel.

Minden valószínűség szerint a farsangi mulatozásokra utalt — a szokásos túlzásokkal — a Móri-árok keleti nyílásánál fekvő Székesfehérvár kapcsán Evlia Cselebi, a neves török utazó és történetíró. 1664-ben járt Székesfehérváron, beszámolt a váról ágyúlövésnyire eső dombok, hegyek szőlőskertjeiről, ahol a város népe évente 3 hónapig mulatozik.¹⁴ Evlia Cselebi nyilvánvalóan a város szőlőhegyéről, Óreghegy életéről szólt, ám nehezen képzelhető el ily hosszú ideig tartó folyamatos kintlélt és mulatozás. Tény viszonyt, hogy a Móri-völgy falvaiban a fiatalok rendszeresen kint vigadoztak farsangkor a hegyben, legalábbis pár órát. Csókakön az ifjúság pincebeli mulatságának a színhelye a présházhoz csatlakozó szoba volt, hol főztek és bort forraltak. A hagyománytartó községben különösen *farsang kedgyin* (húshagyókedd), a mai napig kimennek a pincékhez, *elfarsangonak*. Visznek ki *töporjtót*, disznósajtot, kolbászt és szalonnát, mely utóbbit nyárson sűtik meg.

Az 1894-es születésű Kiss Lajosné Fehérvárcsurgón úgy emlékezett, hogy fiatal korában a barátok, falubeliek elmentek a pincébe, ott tartották a *húshagyókeddet*, a *farsang végét*. Inkább a javakorabeliek, mert a fiatalok a kocsmába, a bálba mentek. A disznóvágásból adódott hurka, kolbász, hozzá otthon megsütötték a fánkot, azt vitték magukkal. Kint már nem főztek, csak ettek-ittak, mulattak. Volt társaság, mely éjfélre hazajött, mások hajnalig maradtak.

Sárkeresztiesen a *Borbálai szőlőbe* és az *Ujhegybe* mentek *húshagyókeddenyi*. Az öregek odaadták a pincekucsjot, a lányok vitték ki fánkot, kenyeret, főtt vagy szárazkolbászt, úgy tartottak a legényekkel. Jót ettek, s a szabadban két téglá között gyújtott tűzön bort forraltak hozzá. Rendszerint bent tartózkodtak, de enyhébb, csillagos estéken a szabadba is kimentek, jóllakva *danítak*, énekszóra *táncúttak*. A fiatal házások is felkeresték a szőlőhegyet, 3—4 pár állt ilyenkor össze. Ők valamivel csendesebben időztek, végiglátogatták egymás pincéit, időgálva beszélgettek, gyorsan eltelt az idő.

A farsangi mulatozók nemcsak korosztályonként, hanem nemenként is elkülönülhettek. Lukács László kutatása nyomán ismert Fejér megyéből a pákozdi és igari asszonyfarsang, a nők pincesterzése.¹⁵ Magyaralmáson végzett gyűjtésem során újabb adatokra leitem. Itt húshagyókedden kizárólag a nagylányok és az

¹⁴ Kerácion J.: Evlia Cselebi török világotutazó magyarországi utazásai 1664—1666. Bp. 1908. II. 48.

¹⁵ Lukács L.: A szőlőművelés népszokásai Fejér megyében (kézirat)

asszonyok mentek ki a hegybe, a férfiak közül legfeljebb a szőlősgazda tartott velük. Ahogy az időjárás engedte, lovasszankóval vagy kocsival hajtott ki velük a présházhoz. Tizen–tizenötön is összejöttek a pinceszobában. Délutántól késő éjszakáig, gyertyafénynél énekeltek, kurjongattak, hangos neszük betöltötte az egész hegyet. *Fánkot, forgácsfánkot* vittek ki magukkal, rá bort ittak. Mivel két-három pince közel esett egymáshoz, ide is, oda is átmentek. A szokás *húshagyónak, farsangbúcsúztatónak* nevezték. Néhány család nótájai pár évig még a II. világháború után is kijártak.

A gazda névnepia, ként ha az télbe esett; azután a nagyobb ünnepek másnapja ugyancsak alkalmat nyújtott a pinceszerezésre. A csókaköziek pünkösöd és a búcsú vasárnapját otthon töltötték, de a rákövetkező hétfőn a pincékben mulatoztak. *Búcsuhétfőt* a község ma is nagyon megtartja, akár karácsony vagy húsvét másnapját. A vendégek ekkorra elmennek, a falu így magában ünnepel, elfogyasztva a maradék libahúst, süteményt, hozzá bort kortyolgatva. Ez a *falu búcsuja*, szemben az előző nappal, melyen a templom búcsúját tartották. A kevésbé hagyománytisztelő Iszakszentgyörgyön hasonló módon mulattak a pinceknél a Szentháromság vasárnapi búcsút követő hétfőn.

Csókakő búcsúját augusztus 7-ét, Donát napját követő vasárnap tartják. Donát vértanú valószínűleg ókeresztény püspök, esetleg katona volt, akit a szőlősgazdák és a szőlőskertek védszentjének tartanak.¹⁶ Nem véletlen tehát, hogy a nagy bormermelő Csókakő templomát 1772-ben Donát tiszteletére szentelték fel. A csókaköziek *Donátot* a szőlők és gyümölcsösök védszentjének tekintik, aki távol tartja az égbőlborút és a jégesőt.

A szőlőtermelők Európa-szerte a harangok csodás, viharelhárító erejében is bíztak. A harang szavával akarták a jégverést hozó felhőket eloszlatni, a pusztító zivatart eltéríteni. Sok harang feliratában szerepelt: „*fulgura frango*” — „megtöröm a villámokat”.¹⁷ A múlt század végi hírlapi tudósítás szerint a felhők elleni harangozás általános gyakorlat volt Fejér megye közséjeiben és székvárosában is. Sőt, Fehérváron 1880 körül elcsaptak egy szőlőhegyi kerület, mert nem harangozott a veszélyesnek mutatkozó felhők elébe.¹⁸ Egykoron Csókakőn is megkondították a zivataros idő közeledtével a *viharharangot*. Különösen az észak felől érkező felhőket tartották veszélyesnek, jégesőt hozónak. A harangszóra a hívek Donát tiszteletére szentelt gyertyákat gyújtottak, imádkoztak, könyörögtek a szenthez, hogy távolítsa el a jégesőt.

Donát személye, ünnepe a csókaköziek képzeletében szorosan összefonódott az esővel, a viharral. Július végi szárazság idején — mikor a kukoricának különösen kell a csapadék — biztatták egymást: „Gyün a csókai búcsu, maj lesz eső!” Van aki úgy tartja: „Donát hetibe mindig vihar szokott Csókára gyünni. Vagy jégeső vagy hatalmas zápor. Búcsu hetibe mindig gyün. A búcsusok azt mondták, ha búcsu szombatján nem gyün meg az eső, akkor egy hónapig nem lesz!”

1900-ban a móri szőlősgazdák 43 viharagyút szereztek be a jégverés elleni védekezésre.¹⁹ A *viharagyúk* csókakői működéséről is tudunk. Az emlékezet szerint a *Látóhegyen* felállítottat *Szent Vendél, a Magyaroson* lévő, viharveszélynek jobban kitett *Szent Donát* néven tisztelték. Emlégetik, hogy a csókakői *Öreghegyen* egykor *Donatkorósi* is állt.

Donátinak Székesfehérváron is nagy kultusza alakult ki. Az *Öreghegyen* 1733 óta kápolnája állt, amely a II. világháború alatt pusztult el. *Donát*, az öregek ajkán *Donátus nappán*, illetve a hozzá közelebb eső vasárnapra tartották a *szőlőhegyi búcsút*. A századforduló újságjaiban még Donátbúcsú, Donátus-napi búcsú néven is emlegettek. A hegyben dolgozók az ünnep előtti szombaton már nem mentek vissza a városba, kint aludtak, s vasárnap egyenesen a kápolnába igyekeztek. Reggel a Belvárosból és a Felsővárosból processió indult. A kápolnánál prédikáció hangzott el, a múlt század vége felé még magyar és német nyelven,²⁰ majd a misén kérték oltalmat a szőlőhegyre és a mutakozó termésre. A búcsúsok körmenetben tértek vissza a városba. Ám délutánra még nagyszámú mulató közönség maradt kinn a hegyben, kiknek az időjárás rendszerint kedvezett.

A paraszti folklórban a szentek mélyeséges tisztelete mellett megfértek a tréfás hangú imádságok, az imádság-parafrazisok. Magyaralmáson a katolikus Déri Mátyástól (sz: 1914.) gyűjtöttem egy lélnépi Hiszekegy travesztiát. A szőlő és a bor sorsát ismertető verset lakodalmakban a *vőfények* a vendégek szórakoztatására adták elő, de kedélyes pinceszerezések alkalmával is citálták.

*Hiszek egy Istenbe, egy százaköz hordóba,
Annak egyszülött fiába, a csutorába,
Ki fogantaték tőkétől, születék vesszőtől,
Kinzaték ásonól, kapától.
Karóhoz feszítve leszűretteték.*

*Szálla alá a pincébe,
Onnan leszen előhozandó az elevenek számára.
Hiszek egypár liter bor kivítésébe és
jökédvünk feltámadásában!
Amen!*

A Móri-völgy szőlőhegyei napjainkra ismét hangosak lettek, ültetik, gondozzák a tőkéket, nyaralónak beillő présházakat emelnek, hol a korábbi és az új gazdák hétvégeken dolgoznak vagy vígadnak. A hagyományos művelési mód, a régi eszközök, a népi építmények, a paraszti szokások viszont kopnak, mindjobban tűnnek. Ide illők a szomszédos Zámoly szülöttének, Csoóri Sándornak sorai:

*A csöszök kihaltak már,
a szüreti énekek elkorhadtak,
a bujdosó boros poharak
a régi kezekkel együtt földre estek . . .²¹*

Gelencsér József

¹⁶Balint S.: Unnepi kalendárium. Bp. 1977. II. 164.

¹⁷Patay P.: Regi harangok. Bp. 1977. 44.

¹⁸Szabadság 1885. Július 14. I.

¹⁹Farkas G. (szerk.): i. m. 274.

²⁰Szabadság 1885. Augusztus 11. 3.

²¹Csoóri S.: Unnep a hegyen. In: Várakozás a tavaszban. Bp. 1983. 382.

Néprajzi gyűjtőúton a burgenlandi Felső-Örségben

Ausztriában magyar lakosságot az 1921-ben Moson, Sopron és Vas megye nyugati járásaiból alakult Burgenland tartományban találunk. Az 1981-es osztrák népszámlálás adatai szerint Burgenlandban a környezetükben magyarul beszélők száma 4147 fő. A tartomány lakosságának másfél százaléka magyar. Magyar anyanyelvűek elsősorban a Tószög, Kismarton, Felsőpulya és a Felső-Örség területén élnek. A Felső-Örségben Alsóór és Órisziget magyar többségű település, de Felsőór város 5681 lakosából is 1343 a magyar anyanyelvű.

A Bécsi Egyetem Herder-ösztöndíjas hallgatójaként 1978—1979-ben többször is jártam a burgenlandi Felső-Örség magyar településein. Ezek az első, rövid látogatások csak az ismerkedésre, terepszemlére voltak jók. Valódi néprajzi kutatómunkát 1981-ben, majd 1987-ben végeztem, amikor a burgenlandi Tartományi Kormány meghívására, a Magyar Tudományos Akadémia és a szombathelyi Savaria Múzeum támogatásával néprajzi gyűjtőúton jártam a Felső-Örségben. Kutatóútjaim során főként a népszokások és a népi építézet kérdései érdekelték, de kutatás közben fény derült a Felső-Örség népének régi dunántúli kapcsolataira is.

A felsőóri deszkások. A Felső-Örség hűvös éghajlata, dombvidékének sovány talaja, az apró parcellákon folyó kisparaszti gazdálkodás nem vezetett magas színvonalú, árutermelő mezőgazdaság kialakulásához. A felső-örségi földművelés ilyen körülmények között elsősorban az önellátást szolgálta. A hűvös éghajlat miatt főként rozstot és burgonyát termesztettek. Kisebb mennyiségben búzát, zabot, árpat és egy régies gabonafélét, hajdínát is vetettek. Fejlett rétgazdálkodásuk, takarmánytermesztésük a szarvasmarha- és lótenyésztés belterjessé válását eredményezte. Az felső-örségi földművelés nem elégítette ki a lakosság szükségleteit: elsősorban búza- és borhiány mutatkozott. A hiányzó búzát és bort a Dunántúl nyugati és középső részéről szerezték be, Stájerországból hozott fűért cserélték. Gabonakeresethez jutottak a Dunántúl nagy uradalmaiban végzett mezőgazdasági időnyomunka, summásmunka révén is.

A felső-örségiek építőfa és deszka fuvarozásáról először Veszprém megye nyugati részén, a Káli-medence községeiben hallottam. Itt az idős emberek még ma is emlegetik, hogy az első világháború előtt a nyugat-magyarországi németek (*bienecek*) és az örségi magyarok gerendával, deszkával, üres boroshordókkal megrakott, nagy igáslovakkal vontatott kocsikkal érkeztek. A fát boréért, gabonáért cserélték el. Egy felsőóri, később a Káli-medencében letelepedett borkereskedő, Pál Sándor tevékenységét részletesen ismerjük. Pál Sándort a két világháború közötti időszakban Köveskál megmentőjének nevezték, mivel ő a Káli-medence és a nyugati határvidék, Burgenland közötti borkereskedelmet még akkor is folytatta, amikor a többi borkereskedő nem vagy sokkal kevesebb bort vásárolt az új határ meghúzása és a világgazdasági válság miatt. Pál Sándor az 1870-es években jött Köveskálra, 1901-ben egy ma is meglévő, hatalmas pincét építtetett a szőlőhegyen, majd később még kettőt. Pincéibe vásárolta fel a Káli-medence jó borait, ahonnan 1921 után is Felsőórra szállította. Szekerei visszafelé faanyagot, szőlőkarót, lecet hoztak.

Cserekereskedelemmel, fuvarozással nemcsak a felsőöriek, hanem az alsóöriek is foglalkoztak. Az alsóöri Horváth György és felesége, Seper Szuzsanna 1770-ből ránk maradt hagyatéki leltárából arról értesültünk, hogy az örökösök házában 80 akónyi boroshordó van. A hordók Magyarországra valók, s aki az örökösök közül visszaviszi azokat, örökösáraitól akónként egy garast kap. Horváth György dunántúli fuvarozásainak irányát jelzi, hogy Szombathelyen deszka árával, 9 forint 50 garással tartoznak neki, Veszprémben viszont ő adós 83 forintra a vaskereskedőnek. Farkas János volt az utolsó alsóöri fafuvarozó, aki az 1930-as évekig deszkát és építőfát szállított a Dunántúlra. Az alsóöriek közül számosan élnek cserekereskedelmet folytattak a stájerországi gyümölcsél, főként almával, amit a Dunántúlon gabonáért, lisztért cserélték. Ismert disznókereskedő volt Ferber Károly, aki Alsóórt és környékét a Balaton vidékéről származó mangalica malacokkal és süldőkkel látta el.

Felmerül a kérdés, hogy a felső-örségiek mióta foglalkoznak a nagytájak közötti közvetítő kereskedelemmel. Földrajzi elhelyezkedésük: Dunántúl, Stájerország és Alsó-Ausztria határterületén kedvezett számukra a nagytájak közötti közvetítő szerep felvállalásában. Ugyanakkor a középkor óta kiváltságos határőr kisnemesi jogállásukból eredően vámmentességet élveztek, ami a közvetítő kereskedelemben való élénk bekapcsolódá-

sukhoz szintén hozzájárult. A XVI—XVII. században még a török által megszállt Dunántúlról is folytattak állatkereskedelmet Stájerország és Alsó-Ausztria felé. A Dunántúl török alóli felszabadulása (1683—1688) után a XVIII—XIX. században és századunk első két évtizedében az állatkereskedelem mellett egyre inkább a fa-, bor- és gabonakereskedelem vált erőteljesebbé. Az ebből származó jövedelem kipótolta a közepes és a rossz minőségű felső-orségi földeken folytatott földművelés gyenge terméshozamait. Ugyanezt a célt szolgálta a dunántúli uradalmakban a XIX. század második felében és századunk első két évtizedében vállalt részesaratók vagy a summásmunka is.

Summások Alsóőrben. Néprajzi kutatásaim során Alsóőrben megismerkedtem Palánk Ferencel, aki 1920 őszén a Mezőföldön, az Énying melletti Feketepusztán dolgozott őszi summásként harvan falubelijével együtt. Több mint hat évtized távolából Palánk Ferenc így emlékezett vissza a feketepusztai summásmunkára: „Mi kukoricát szedni mentünk, csak két hónapra, ősszel. De ha a kukoricával nem volt munka, akkor etettünk, szántottunk, cukorrépat szedtünk, ami jött. Négy ökörtel szántottuk a földvégeket, ahol a gőzeke nem tudta felszántani a földet; ketteskével szántottunk, fél méter mélyre. A fizetség az első osztálynak 700 korona volt és 7 mázsa kukorica, a második osztálynak 600 korona, 6 mázsa kukorica, mindezt ide szállították vasúton a vörösvári állomásra. Mi az istállóban laktunk a vendékekkel együtt. Nekünk az uradalom fizette a szakácsnét, meg Alsóőrben jött a pék is. Mindennap kétszer sütött kenyeret. Enni annyi volt, amennyi kellett, azóta sem ettem olyan jó birkagulyást. Az uradalom akkor főként marhákkal, hizlalással foglalkozott. A növéndéket meg a hibás, kiöregedett jószágot is felhizlalták és eladták göbölnek. A szeszgyári moslékot is a marhákkal etették föl. Mi ősszel voltunk ott, hatvanan Alsóőrben. Én tizenkét évesen erős voltam, és így megettem a munkát, az első osztályban fizettek. A fizetség az elvégzett munkától függött. Én olyan jól elismertem harvan év múlva is Feketepusztára, mintha két éve lett volna. Ha odakerülnék még mindent megismernek.”

Boronaházak, tornácok téglaházak. A Felső-Örségben a házakat az 1830-as évekig tölgyfából, boronafallal építettek. A boronafal tölgyfa gerendáinak végei csapokkal illeszkedtek egymásba. A boronák közti hézagokat szalmával kevert sárral betapasztották és fehérre meszelték. Valamennyi boronafalu házat rozsszalmával, zsúppal fedtek. A régi boronaházakban szoba, konyha, istálló és pajta volt. Alsóőrben az utolsó boronafalu házat az 1960-as években bontották el.

A régi házak között számos sövényfalú, kívül-belül agyaggal tapasztott épület is akadt. Az utolsó sövényházat Alsóőrben 1910-ben bontották le. Sövényfalú gazdasági épületeket, ólakat elvértve még ma is láthatunk Alsóőrben és Óriszigeten.

Az 1850-es évek óta már főként téglafalú, uzeréptetős házakat építenek. Ezeknél az utcai falon leggyakrabban három ablakot, az udvari homlokzaton szép oszlopos tornácot találunk. A Felső-Örségben a legkorábbi árkádsoros tornácú ház az 1784-ben épült felsőöri református paplak. A felsőöri, alsóöri és óriszigeti magyar kismesemek árkádsoros tornácú téglaházai a XIX. század eleje és az első világháború közötti időszakban épültek. E tornácok téglaházak már két-három szobásak. Örvendetes, hogy mindhárom felső-orségi magyar településen napjainkig számos szép tornácos ház fennmaradt. Alsóőrben egy ilyen épületben rendezték be a falumúzeumot.

Farsangi tojásgyűjtés. A felső-orségi magyarság jelesnapi szokásrendszere legtöbb elemével a Dunántúl felé mutató kapcsolatokról tanúskodik, de megtalálhatók benne a szomszédos alsó-ausztriai, stájer, szlovén és horvát területekről származó szokáslemek is. Utóbbiakkal azonban nemcsak itt, hanem Dunántúl más területein is találkozunk, de előfordulásuk Nyugat-Dunántúlon és a Felső-Örségben leginkább szembetűnő.

A felső-orségi farsang jeles napjai farsangvasárnaptól hamvazószerdáig tartottak. Alsóőrben a farsangi mulatságok főrendezői katonai szolgálatot már maguk mögött hagyott legények, a *fogadók* voltak. Azért nevezik őket fogadóknak, mert ők a farsangi bál rendezői, a zenekar felfogadói. Farsangvasárnap bált rendeztek a községi kocsmában. Farsang hétfőjén négy fogadó legény, karjukon kosárral, végigjárták a házakat, tojást, fánkot, füstölt húst, pénzt gyűjtöttek. A fogadók ünneplő ruhában, fehér kötenyben, kalapban jártak. Kuhájuk, fokosuk, kosaruk művirággal díszített volt. A fogadók csoportját két-három rongyos, kormos arcú, kezükben seprűt tartó alakoskodó, a *szurva* is követte. Arcukon harisnyaszárból készült álarc, derekukon zsupszalmakötél vagy lánc volt. Akadt köztük rongyos női ruhába öltözött alakoskodó is. A szurvak a farsangi bohócok, akiknek farsanghétfőn mindent szabad; a seprűvel verekedni, a nőket ölelgetni, tapogatni, megcsókolni, a tyukolakkból a tojást, a konyhából a seprűt elemelni. A fogadók és a szurvak tojásgyűjtő csoportját a második világháború előtt cigányzenészek, később egy *muzsikás*, harmonikás kísérte.

A csoport farsanghétfő reggelén 8 óra körül indult el a községi kocsmából, ahol a fogadóknak farsangvasárnaptól hamvazószerdáig külön asztaluk volt. Körbejártak a faluban, minden házhoz bementek. A fogadók a muzsikás zenéjére táncoltak egyet a házbéli lányokkal. A szurvak *rikogattak*, a tyúkfészekről is elemeltek a tojást, és a fogadók kosarába tették. A lányok, asszonyok a fogadóknak ajándékoztak 5—40 tojással vagy pénzzel fizekelt meg magukat a húshagyókeddi mulatságra, amit a fogadók rendeztek, s ahova csak a legények fizettek belépődíjat. A tojásgyűjtőket minden háznál borral kínálták. A tojást kereskedők vették meg. Az érte kapott pénzt a legények még hétfő délután a kocsmában elmulatták.

Húshagyókedden délután három órától éjfélig tartott a farsangi mulatság. Éjfélkor megszólalt a farsang végét jelző harangszó. Ezután már csak a fogadók és szeretőik, menyasszonyaik mulattak a táncteremben hajnalig.

A farsanghétfői tojásgyűjtés Alsóőrben ma is gyakorolt szokás. A mai alsóöri farsangról 1981-ben így beszélt adatközlőm, Kós Géza: „Nem hasonlítható a mai farsang az akkorihoz. Mert azokban az időkben még a falusiak bizony csak legjobban idehaza voltak, de ma már a fiatalság mind munkába jár. Úgyhogy már a farsangvasárnapot is inkább szombatra teszik, a mulatságot, hogy hétfőn már korán mehessenek a munkára. Legfeljebb kedden még ha van egy kis mulatság, de az már csak a gyermekekből és az öregek részéről van leginkább, mert már a fiatalság mind munkán van. Most legtöbbször a fogadók, a futballisták szokták tartani a

farsangot, és akkor azok még kimennek, még gyűjtik a tojást ma is. De ma már inkább pénzt adnak, mint tojást. 1982-ben már szurvak sem voltak a tojásgyűjtő csoportban, csak a négy fogadó és a muzsikás.

Óriszigeten az 1930-as években a legények farsangvasárnaptól hamvazószerda éjfélig a vendéglőben mulatoztak. Hamvazószerdán 7—10 legény zeneszóval végigjárta a házakat, tojást, füstölt húst gyűjtöttek. A háziasszonnyal egy kort táncoltak. Volt náluk egy üveg pálinka, amiből megkínáltak a háziasszonnyal is. Az összegyűjtött tojást, szalonnát a kocsmárosné megsütötte vacsorára a mulatozó legényeknek.

Óriszigeten ma is él a farsangi tojásgyűjtés szokása. 1981 hamvazószerdáján Pathy Ernő, a községi önkéntes tűzoltóegyesület parancsnoka kísérte végig az utcákon a hat tojásgyűjtő fiút. Vasnyársra tűzve vitték a kapott füstölt húst, ami egy nyársra rá sem fért. Az összegyűjtött tojás egy részét és a füstölt húzt a kocsmárosné megsütötte a legényeknek. Hamvazószerda délután a tojásgyűjtő legények a kocsmában mulattak, táncoltak.

Fahúzás. Farsanghétfői *fahúzásra*, egy agglegénynek a község főterére vonatott, feldíszített fenyőfával való mókaházasságára a Felső-Órség magyar népénél is abban az esetben került sor, ha a községben a farsangban nem történt házasságkötés. Felsőőrben 1905-ben, Alsóőrben 1924-ben, 1964-ben, Óriszigeten 1933-ban és 1937-ben rendeztek fahúzást.

Az 1924. évi farsangban Alsóőrben nem volt házasságkötés, ennek emlékezetére rendezte meg a fiatalság a fahúzást. Vörösvárról az urasági erdőből hozták egy nagy *frészfát*, amit Erdődy Gyula gróf ajándékozott nekik. A fát farsang utolsó szombatján vágták ki. Az urasági erdő 3 km-re volt a falutól, ezért Alsóőr egész fiatalsága segített a kidöntött fát behozni a községbe. Három kocsihátulja volt a törzse alatt, lovakkal vontatták, a végét pedig a legények emelték, hogy az ágai ne törjenek le. Szombaton a felső faluvégre húzták a fát. A fogadók farsanghétfő délelőtti tojásgyűjtését követően, délután került sor a fahúzásra. A felső faluvégről indulva a fát lovakkal végighúzták a falun. A fa törzsén a völgegyi szerepét alakító, idősebb legény, Moór László, és a fehér ruhába öltözött álmenyasszony, Palank István ült. Lábakat a fa törzsről oldalt lógatták le. A fát két oldalról a vőfélynék és fehér ruhás koszorúslányok öltözött alsóóri legények és leányok kísérték. A fahúzást irányító *násznagy* vagy *kiadó*, Szabó István lóháton ült. A menetet állatalkoskodók kísérték. Az órállási német legények lómaszkba bújtak. A ruhából varrt lómaszk alatt 6—8 legény ment. Volt a menetben számarmszokos alakoskodó is. A szürke enyvesvászomból varrt számarmszokos alatt két legény vonult.

A menet Alsóőr főterén a világháborús *hadiszobor* helyén állt meg. Itt a násznagy beszédében megrögtte az alsóóri legényeket, mivel nem mertek megházasodni, ezért ebben a farsangban nem volt lakodalom a községben. Így a völgegyinek most az idevontatott fenyőfa-menyasszonyt kell feleségül venni. Az égvyrúkon megszámlolták, hogy a fenyőfa-menyasszony 103 éves. A násznagy szomorúan jelentette be a fahúzás közönségének: „A menyasszony 103 éves. Valamikor a golyamadár dalolt rajta, és ma Alsóőrben ez lett a menyasszony!” A völgegyi beszédében nagyon leszólta az alsóóri lányokat. Végül ezt énekelte: Nem kell nekem immár többé senki menyasszony, / Van nekem egy százhárom éves keresztstenyő. A fahúzás valamennyi szereplője és közönsége ezután a községi kocsmába ment és húshagyókedd reggelig ott mulatott. Kedden délután újra kezdődött a farsangi multság. Később a legények elárverezték a fát, a fakereskedő vette meg.

1964 farsangi időszakában sem történt házasságkötés Alsóőrben, ezért a fogadók és az arra vállalkozó nős emberek elkezdtek szervezni a fahúzást. Lebonyolításában kölcsöntöket, 50—50 schillinget gyűjtöttek Alsóőrben. Farsangvasárnap előtti héten a fő szervezők *koldulni* jártak a környező községekbe. Első alkalommal lovakkal, hintóval indult el hat lovásznak, két lánynak öltözött legény és egy harmonikás Vasvörösvár felé. Első állomásukon a vörösvári Peitschinger-kocsmában megittak egy liter bort. Jobbágyiban a Szabó-kocsmában már muzsikáltak a *büzőmuzsikával* (harmonika), énekeltek is, majd az egyik fő szervező, Pósz János „leadta a programot” és „szamlizott”. A program leadása azt jelentette, hogy a megérkezésükre szép számmal összecsendült jobbágyiakat meghívta az alsóóri fahúzásra. Közölte annak időpontját, helyét, valamint azt, hogy ételekről, italokról és zenéről a rendezőség gondoskodik. A „körbeszamlizás” vagy „leszedés” pedig kalappal való pénzgyűjtést jelent. Ugyanez megismétlődött a Gansfuss-vendéglőben és Jobbágyi-Ujjfaluban a kocsmában is. Óridobra felé jöttek vissza, ahol lakodalom volt. A násznép autóval jött, az alsóóri kolduló legények lezárták az utat, az autók megálltak. A násznépnek is leadták a programot, majd szamlizták. A koldulást az alsóóri kocsmában fejezték be, ahol forralt bort ittak, és az összegyűlt pénzt átadták a fogadóknak. Egy másik napon autóval Nagyszentmihály felé mentek koldulni. Nagyszentmihályon a boltba mentek, itt csak pár főzőkanalat kaptak. Brandstätter disznóherélő, lóherélő csak 20 schillinget adott, mondván, hogy Alsóőrben sok ember feketén herél. Landauerné kocsmájában ebédelték, itt kaptak ajándékba palackozott bort is. Végül a Friedrich-kocsnába mentek, ahol leadták a programot és szamlizták. Itt hat üveg bort kaptak. Az így összegyűlt pénzt és bort a fogadóknak adták. A pénz a fahúzás bevételét növelte, a palackozott bort pedig a fahúzást követő bálon árusított tombolajegyekre húzták ki, vagy eladták. A kölcsöntöke befizetői is végül egy palack bor „kamattal” kapták vissza 50 schillingüket.

Az erdővel rendelkező alsóóriektól a legények összesen 11 darab fenyőfát kaptak a fahúzáshoz. A legnagyobb *anyafát* egy aggleány, Bogárné Terus adta. Ezt a fát használták fel a fahúzáskor. A Nadasd patakhoz mentek ki érte, kivágták, és traktorral húzták be a törzsét a falu közepére, a *Maria-képezé*hez. Farsanghétfő délutánján a fahúzásnál egy 40—45 év körüli agglegény játszotta a völgegyi szerepét, a menyasszony pedig a fa volt. A lányok és a legények kölcsönösen bepanaszolták egymást a házasságkötések elmaradásáért. A lányok panasza így hangzott: „A mi kis falunk szomorú, mert benne egyetlen eladó lány sem található. A völgegyi keservesen sir és menyasszonyt keres magának az erdőben. Egy néma fa megkönyörült a szegényen és hozzáment a szomorú legényhez. Nézzétek, ti szép alsóóri lányok, milyen nagy a szomorúság most a falunkban, haj legények, malészajú legények, fáj a szívetek a lányokért, nem találtok menyasszonyt, ti csak hitegetitek a lányokat!”

A násznapy összedta a fatörzson ülö völégényt a fával, majd elválasztotta öket, mire az a fáról leugrott egy lány ölebe. A fahúzás szereplői és résztvevői bementek a kocsmába és ittak egyet. A fahúzást követö bálra a helybeliektöl és a szomszédos községekböl érkezetteköl is belépödiját szedtek. Egy hét múlva a tizenegy fatörzset elárverezték. Az alsöörri fakereskedö, Farkas Ferdinánd vette meg.

Az 1964-es alsöörri fahúzáson sokkal több maszok alakoskodó vonult, mint 1924-ben. Pös János például *cigány*nak öltözött, piros *mantiban* a kocsmában „tisztítottta” a vendégek cipójét. Az elején a vendégektöl 10—20 schillinget, a végén már csak 1 schillinget kapott.

Az 1964-es alsöörri fahúzás, az azt követö mulatság jövedelméböl és az elárverezett 11 fatörz árából a legények a temetőbe három betonvíztartályt építettek, hogy a sírokat könnyebben lehessen öntözni. Ugyanakkor az addig sáros temetőakat lesöderoztatták.

Adatközölöm, Pös János megemlítette, hogy 1981-ben is lehetett volna Alsöörben fahúzás, mert a *farsangban* nem akadt lakodalom: „1964-ben voltak megfelelő emberek, akik odaajánlották magukat. Éppögy az idén is lehetett volna fahúzás, ja de ki, mi öregek már nem állunk oda, a fiatalság meg tehetetlen. Ugye öt kell aki egy kicsit finanszírozza és pénznek is kell lenni.”

Lukács László

A Közép-Skandináviában élö erdei finnek

Erdei finneknek nevezik azt a népcsoportot, amely a XVI. század végén kezdett elvándorolni a Karéliával szomszédos Savoböl és környékéről, és a XVII. század elején telepedett le Közép-Skandináviában. Azaz a mai Közép-Kelet-Finnországböl a mai Közép-Svédország és Norvégia határvidékére vándorolt. Elnevezésük életmódjukra és környezetükre utal. Irtásos-erdöégetö (finnül: kaski-huuhka) kultúrával rendelkeztek.

Kivándorlásuk legföbb történelmi, politikai oka, hogy Savo akkoriban életveszélyes határ menti terület volt. A finneket is leigázó svédek akkor vívták Oroszországgal 25 éves háborújukat. Az állapotokat jól kifejezik azok a fennmaradt panaszos levelek is, amikben a finn parasztok felháborodásukban a királyhoz fordultak, mert a zaklatások, gyújtogatások miatt gyakran elvesztették otthonaikat, és nekik kellett gondoskodniuk a katonaság élelmezéséről is, amikor pedig gyermekeik ellátása is gondot okozott. Elegendö termöföld hiányában a nagycsaládos savoi finnek a környezö erdöket kezdték irtani, fölégetni és a helyüket művelték, mert az irtásföld sokkal gazdagabban termet.

Ezeket a finneket, akik éretek az irtásos gazdálkodáshoz, és nem volt mit veszteniük egy nagyobb vándorlással, használta fel a svéd Károly herceg saját céljai elérésére. Új adófizetö kolóniát akart létrehozni Värmland hatalmas, lakatlan erdöterületein. Letelepedésük elősgítése érdekében a bevándorlók kezdetben adómentességet kaptak. A hazájukban addig igen nehéz körülmények között élö savoi finnek örömmel menekültek Värmland háborítatlan és végtelen lehetőséget rejtégetö erdeibe.

1578-böl való a Värmlandba vándorolt erdei finnekröl szóló első tudósítás. Eszerint háromszáz család származott el Savo területéről a 1540—1580-as években. Vándorlásuk pontos iránya még ma sem tisztázódott. Három föltételezett útvonalat ismerünk. A Boteni-öböl fölött végig szárazföldön haladtak, vagy Vaasböl, esetleg Turkuböl indulva a tengeren keltek át. (Vándorlásuk föltételezett irányát mutatja a mellékletben lévő térkép.)

A nagycsaládos közösségekben élö erdei finneknek szét kellett szóródnuk, hogy mindenki földhöz jusson. Általában 6-8, néha 10-12 évig tudtak egy felégetett erdöterületen gazdálkodni. Hogy újabb földhöz jussanak, állandóan vándoroltak. A vándorlás újabb hullámainak az előzöt természetesen át kellett ugrani, ezért az erdei finnek vándorlása nem volt folyamatos. Így jutottak el egészen addig, ahol az erdövidék véget ér, a mai Norvégiának Öslötöl északra esö tájára, amit Finnokognak (Finn erdö) neveznek. A finn lakosság a XVII. század elejére kb. 150 közép-skandináviai településre szóródott szét főleg Värmland, Taalainmaa, Helsingland és Finnokog erdöiben.

A bevándorló lakosság erdöirtással, égetéssel, az égetett föld megművelésével, állattenyésztéssel és vadászattal foglalkozott. Az első konfliktusok abböl adódtak, hogy a föld a király tulajdonába tartozott, azzal szabadon rendelkezhetett. A behívott finn parasztok pedig saját használati területüknek tekintették a tanyaikhoz tartozó birtokot, és letelepédés helyett egyre távolabbi erdöket égettek.

Krisztina királynö 1636-ban leiratban tette közzé, hogy Svédországban letartóztat minden engedély nélkül irtogatö erdöégetö finnt. A szénbányászat fejlesztése érdekében a kormány 1647-ben teljesen megtiltotta az irtást és égetést. 1664-ben a svéd parasztoknak 40 tallér bírság terhe alatt megtiltották, hogy a finneket beengedjék az erdöbe. De nemcsak az életmódjukat helytelenítették, hanem nemzetiségü különállásukat is, és az 1770-es évek végére a linneket hivatalosan a svédekkel teljesen asszimilálódtottnak tekintették. Pedig Värmland finn lakosságának száma az 1800-as évek elején elérte a 14 000-et, egész Közép-Skandinávia területén pedig hozzávetölegesen a 40 000-et, és az anyaországban élö finnek nem felejtették el öket.

Felfedezésükre első ízben Karl Axel Gottlund finn népdalgyűjtö, tanító indult 1817-ben. Második útjára 1821—1822-ben kerül sor. Gondjaikkal, érdekvédelmükkel is foglalkozott. Kezdeményezésére 1823-ban az

erdei finnek képviselői 600 paraszt aláírásával gyülekezet alapítására és templomuk felújítására szóló kérvényt juttattak el a parlamentbe, de kérésüket elutasították.

Az 1900-as évek elején Svédországban már csak Värmland, Östernmark, Nyskog, Södra Finnskog és Vitsland településein, valamint a norvégiai Greue-Finnskog területén éltek finnek. Anyanyelvű iskolájuk, kulturális politikai autonómiájuk soha nem volt. Hátrányos megkülönböztetések miatt igyekeztek eltitkolni nemzetiségüket, és az anyanyelv elfelejtésére bíztatták gyermekeiket. A nemzetiség szűgyellése és titkolása az azonosságtudat elvesztésének biztos módja. Az 1950-es években még készültek interjúk finnül beszélőkkel Värmlandban. Az 1960-as évek elején azonban már csak az öregek beszéltek a nyelvet. Az erdei finnek közül a Södra Finnskoga területén élő Nollen Heikki (szül. 1895) volt az utolsó, aki folyékonyan beszélt finnül.

Az erdei finnek iránti tudományos érdeklődés Gottlund nyomán kezdődött. Részletes naplóját finn majd svéd nyelven 1928-ban és 1931-ben adták ki, 1985-ben finnül újra megjelent. Gottlund naplója nyomán, az ő útvonalaán indult el Helsinkiből 1986. május 18-án egy ötfős kutatócsoport, hogy feltérképezze a finnszoki erdei finnek mai viszonyait, és megalapozzon egy hosszabb, alaposabb kutatási programot. A Helsinkii Egyetem Vallástörténeti Tanszékének munkatársai Juha Pentikäinen professzor vezetésével egy közös, e célra szervezett norvég-svéd-finn terepszemináriumhoz, gyűjtőúthoz kapcsolódtak. Én a finn munkatársak megbízásából érkeztem e rokon nemzeti kisebbség tanulmányozására. A gyűjtés Finnskog egy részén, a Gläma és Klarelv folyók völgyében fekvő norvég Konsvinger és a svéd Torsby városok közé eső területén történt, melynek határa 25–30 km-es körzetben húzódik Svulrya falutól.

A kutatócsoport 12 fóból állt. Összetételük rendkívül vegyes, részt vettek a munkában a helyi norvég értelmiség képviselői, oslói nyelvészek, néprajzkutatók, Helsinkiből pedig szociálpszichológusok és szociálantropológusok. Programunk a következő volt: ismerkedés a vidék természetével, építészetével, települészetkezetével. Két-három fős csoportokban interjúkészítés, összesen 21 emberrel. A gyűjtőmunka után minden este megbeszéltük az azt nap végzett munkát.

A program célja az volt, hogy feltárja az egykori erdei finnek leszármazottainak körében a finn azonosságtudat meglévő jegeit, Finnskog lakóinak sajátosan finn gazdasági és kulturális szokásait, azt, hogy milyen módon hatottak az egymás mellett élő kultúrák egymásra, s ez miként segítette elő a finnek környezetükhöz való hasonulását vagy épp a nemzeti sajátosságok megőrzését.

A következő fő témák jelentették a vizsgálódás szempontjait: az erdő és az irtás-gazdálkodás, mint az erdei finnek kulturális fejlődésének befolyásolója; az erdő mint kultúrameghatározó, mint gazdasági és kulturális erőforrás; a finn nyelv történeti fejlődése és jelenlegi állapota; a finn nyelvű folklór; a népi építészet fejlődése (pl. miért veszett ki a szauna?); a népzene hagyomány; a vallási mozgalmak és a néphit; életrajzok; a lakosság érdeklődése eredetük, rokonaik iránt; közigazgatási és gazdasági kapcsolatok a környező (norvég és svéd) településekkel; a hegyen élő erdei finnek és a völgyben lakó norvég lakosság érintkezése. Az interjúk alapján az egyhetes gyűjtőtű végére összegyűlt jó néhány adat az erdei finnek jelenlegi állapotáról ami kiindulópontul szolgál a későbbi kutatásokhoz.

Az erdő és a vándorló életmód a legfőbb meghatározói az erdei finn embernek és közösségnek. Jelenlegi hazájuk képe, a környező természet és a táj azt mutatja, mintha hosszas vándorlás után egy új „Finnországot” találtak volna maguknak. Az erdő feltehetően a finnség lényeges meghatározója. A finn ember az erdőből, az erdővel, az erdőnek él. Ez különbözteti meg alapvetően az ún. pusztai finnugor népekről (pl. a magyartól is).

Az erdei finnek a helyi erdőben távol egymástól, független nagycsaládi szervezetben élnek ma is. Jóllehet ma már a kiépített út és a minden családhoz hozzátartozó autó feloldja korábbi elszigeteltségüket. Települészetkezetükre a 4-5 faházból álló tanya jellemző. Külső és belső építkezési stílusok és saját készítésű berendezési tárgyaik ma is őrzik a finn jelleget.

Valószínű, hogy a nyelv sokkal előbb indult sorvadásnak és veszett ki, mint a kultúra néhány más eleme. Gottlund leveleiből is megtudhatjuk, hogy a finn nyelvet maguk is a svédnél alacsonyabb rendűnek tekintették, és irtásra nem is tartották alkalmasnak. A gyűjtőúton 1986-ban összesen két embert találtunk, aki még emlékezik finn szavakra, és nagy segítséggel ki tudja fejteni néhány gondolatát egykori anyanyelvén. Ez a tény akkorá port vert fel, hogy a Finn Televízió azonnal ott termelt és hírt adott a finn nyelv „ösi állapotának” felbukkanásáról.

Az elfelejtett finn nyelvet azonban ma is őrzik a földrajzi nevek, amelyek gyakran a családnévvel azonosak. Az ott lakó nagycsaládról nevezték el a települést alkotó tanyát, a környező rétet, mocsárt, lápot, tavat. A svédországi és norvégiai finn helynevek gyűjtése emiatt különösen fontos feladat. Julius Magiste 1966-ban 4000 finn helynevet közölt, és azóta további 2000 helynév került az oslói egyetem archivumba.

Finn szövegtöredékek élnek ma is népdalokban és a találós kérdésekben. Finn hangzású szavakat énekelnek néhány népdalban, de e szavak értelmetlenek, és maguk sem tudják, mit jelent. Finn népi hangszer csak emlékeztetőül ismernek. A ma használatos legnépszerűbb hangszer a tangóharmonika és a négyhúros hegedű. A finnek nem vették át a speciális, 8 húros norvég népi hegedű használatát. Dallamaikban alig ismerhető fel a finn jelleg. Népzenejük leginkább a múlt század végi, e század eleji ponyvazenére hasonlít. A vásárokon árult filléres papírlapokon a vidék érdekes és népszerű történetét verse szedve, dallammal és a szerző nevével ellátva terjesztették. Ez olyan nagy hatással lehetett a valaha létező erdei finn népzenei rétegre, hogy azóta is ezt játsszák, egyre gyakrabban izléstelen, „egyetemes” stílusú esztrád zenei előadásmódban.

A szinte már teljesen elnorvégosodott, elsvédesedett erdei finnek körében újabban látványosan megindult a finn kultúra iránti érdeklődés. Fialok járnak népzenei gyűjteni, és saját zenekarokkal a lehető legeredetiabb hangzásvilágot és előadásmódot terjesztik. 1970 óta a svulryai szabadtéri múzeumban minden évben megrendezik a Finnskog-napokat. Az első alkalommal a Solor-Värmland Finn Kulturális Erdekképviselői Szervezet emlékoszlopot avatott Norvégiában a határ menti főúton, amelyen az 1620-ban Finnskog területén

letelepedett finn családok névsora olvasható köbe vésvé. 1984-ben megalakult a Grue-Múzeumi Társaság azzal a céllal, hogy régi finn épületek restaurálásának, megőrzésének ügyét szolgálja. 1986 óta végzik a felújító munkálatokat. Negyedévenként megjelenik helyi lapjuk, a Finnbygden. Legolvasottabb író körükben a finniskogi Åsta Holth, akinek regényei eredeti finn témákat dolgoznak fel. 1986-ban Grue-Finnskog központjában megindult egy finn nyelvtanfolyam, amelyen főleg fiatalok tanulnak.

Most essék szó e kisebbségi kulturális kutató erőfeszítésekről, lehetőségeiről! Amikor megérkeztünk a gyűjtőterületünkre, megjelent ott az Oslói Finn Követség képviselője is, s teljes támogatást ígért az erdei finnek kutatásához. S mint tapasztaltam, a finn kutatók valóban élvezhetik a norvégok és svédok teljes együttműködését. Csoportunkat a norvég házigazdák mindenben segítették. Rendelkezésünkre bocsátották a helyi múzeum finn gyűjteményét. A oslói egyetem munkatársai is bekapcsolódtak a kutatásba. Meglévő kutatási eredményeiket bemutatták, levetítették az erdei finnekről szóló egyetlen filmet, amit 1981-ben ők készítettek. A vidék lakossága és vezetői a legnagyobb mértékben együttműködtek a kutatókkal. A helyi finn „nemzeti mozgalom” képviselői erdei finn módon, nemzeti eledelekkel, a lekváros száraz galuskához hasonló, különös ízű muttival látták vendégül a szeminárium résztvevőit, és érdeklődéssel hallgatták a program eredményeiről, terveiről szóló beszámolót.

E rövid tájékoztató jellegű munkákat megalapozott egy hosszabb, a skandináv országok közötti együttműködést, és kijelölte annak fő irányait. A következő évre a svédországi erdei finn terület feltárása a terv. Az érintett országok képviselői már kidolgoztak egy kutatási programot, amelynek következő állomása a stockholmi Finlandia Házban 1987. április 2—4-ig rendezett erdei finn témájú szimpózium volt. A tanácskozást a Svéd—Finn Kulturális Alapítvány szervezte és fedezte. Nemcsak azok a kutatók tartottak előadást, akik a gyűjtésben részt vettek, jelen voltak olyan idős, neves történészek, néprajzkutatók, akik több évtizede foglalkoznak az erdei finnek kultúráját is érintő kérdésekkel. Jelentős előadások hangzottak el a kivándorlás körülményeiről, a Gotlundét követő gyűjtésekről, finn helynevekről, az erdei népek zenéjének sajátosságairól, a finn identitástudat mai formáiról, a svéd és a finn mentalitás közti különbségekről. Az erdei finnek a legnyugatibb finn népcsoport. Ők élnek legmesszebb az anyaországtól. A finn művelődéstörténet számára megkérdőjelezhetetlenül és magától értetődően fontos feladat e népcsoport tanulmányozása.

A hazájuktól legtávolabb élő kisebbségek sorsa, nemzeti azonosságtudatuk alakulása mindenhol a világon különös figyelmet érdemel. Sajátos helyzetben vannak azok a népcsoportok, amelyek nem a politikai határok megváltoztatásával, hanem „önkéntes” vándorlással kerültek új hazába. Az anyaországtól távol élő nemzeti kisebbségek kulturális fejlődésének jellemzője, hogy tudatosan vagy tudat alatt sokáig megőrzik nemzeti sajátosságait, s ez keveredik a befogadó közösség hagyományaival. Erős gazdasági, politikai vagy kulturális nyomás esetén azonban elhagyják saját kultúrájukat.

Az erdei finnek is hasonló utat jártak. Jelenlegi állapotuk kialakulásához évszázados tiltó intézkedések, megtorlások és az anyaország segítségének hiánya vezetett. Ugyanakkor a beolvadás a civilizációhoz vezető könnyebb és biztosabb utat jelentette a bevándorló kisebbség számára. Sorsuk az 1960-as években pécsettélődött meg, amikor az utolsó finnül beszélő is meghalt. A nyelv kiveszésével a nemzeti kultúra többi eleme is sorvadásnak indult.

Az identitásvesztés veszélye ma már talán nem fenyegeti az erdei finneket, mert ha későn is, de hozzáfogtak nemzeti kultúrájuk, a megmaradt vagy rekonstruált hagyományaik ápolásához, föléledt a nemzeti azonosság-keresés. Ez a mozgalom már sok mindent nem menthet meg, a letűnt kultúrát vissza nem hozhatja. De vajon beszélhetnénk-e kultúráról akkor, ha az állapotok konzerválódnának? Hísz a kultúra sajátossága, hogy nem statikus, hanem a körülményeknek megfelelően állandóan változik. És vajon megszűnik-e a kultúra, ha a nyelv kiveszett? Mi az, amit érdemes megmenteni és mi az, amit veszni hagyjunk a hagyományból? Jogosult-e megállítani a kultúra természetes változásait az üzlet, a divat vagy akár a tudomány? Csinálhatunk-e skanzent az emberek életéből a tudomány égisze alatt? E kérdések tárgyalásával a modernizmus, a folklorizmus és az erkölc történelmi problémáikhoz jutnánk.

Most azonban foglaljunk állást! Az erdei finnek új nemzetiségi mozgalma és a tudomány megkésétt, de minden eddiginél átfogóbb figyelmé legalább azt garantálja, hogy hírmondója marad e nyelvet veszített népcsoportnak és kultúrájának.

Lovász Irén

Irodalom: Finlandia i det svenska riket. Red.: Sulo Huovinen, Stockholm 1986. — *Gotlund, Karl. Axel.* Ruotsin suomalaisuusii aamolemassa. Helsinki, 1985. — *Magist, Julius.* Värmlands finska Örtamn 1—III. Helsinki, 1966—1973. — *Uö.* Metsäsuomalaisuuden nykkyisestä vaihteesta. Helsinki 1948. — *Uö.* Vermlännin sammuvaa savoa. Helsinki, 1960. Ulko-suomalaisia. Toim.: Pekka Laaksonen, Pertti Viikaranta, Helsinki, 1986. — *Värmlandsfinnar. Om finnskogens historia och kultur.* Red.: Sulo Huovinen, Stockholm 1986.

Társadalompolitikai és honismereti klubok találkozója Kunfehértón

1987. augusztus 15—22. között 17 társadalompolitikai és honismereti klub vezetői és képviselői — több mint kétszázan — táboroztak a Bács-Kiskun megyei Kunfehértón. Ezeknek a kluboknak a tagsága főleg fiatalokból, leginkább fiatal értelmiségiekből áll. Tanult szakmájuk szerint igen sokfélék: vegyészek, közgazdászok, jogászok, mezőgazdászok, történészek, matematikusok, de van köztük vasutas, autószerelő kisiparos is. Valamennyien megegyeznek abban, hogy a hivatásukhoz tartozó szűkebb szakterületeken túl, mélyen érdeklődnek nemzetünk múltja és jelene iránt. Képzett és etikailag is igényes rétege ez az ifjúságnak, akik szeretik „... a hozzáértő, dolgozó nép okos gyűlékezeteiben hányni-vetni meg száz bajunk”. A nyári táborozások is jó alkalmat adhatnak erre.

A társadalompolitikai és honismereti klubok első találkozója 1986 nyarán, Szabolcs-Szatmár megyében, Fehérgyarmaton volt, s ott Halász Péter, a klubtanács elnöke így fogalmazta meg a nyári táborozások célját: „Ezek a fiatalok úgy érzik, joguk van ahhoz, hogy mindenről tudjanak, ami ennek az országnak a múltjával és jelenével kapcsolatos. Ezt a belső tüzet, belső igényt nem lehet beléjük fojtani. Információéhségüket ma nem elégíti ki sem az iskola, sem a tömegtájékoztató. A honismereti mozgalom és ezek a nyári honismereti táborok ezeket a fehér foltokat akarják beszínezni.” Ezeknek az elveknek a jegyében kezdte meg az idei tábor szervezését is a tábor vezetője, Bégány Attila, a klubtanács titkára és a klubok vezetőiből álló tábortanács. Anyagiilag is támogatta az idei táborot az MTA-Soros Alapítvány, a HNF Országos Tanácsa és a KISZ KB.

A második nyári tábor programja szorosan kapcsolódott az elsőéhez. Fehérgyarmaton népgazdaságunk helyzete, népesedéspolitikánk és a hazafiság kérdése volt egy-egy nap témája. Kunfehértón is három „sorskérdés” köré szerveződtek az előadások és a közös beszélgetések: a nemzetudat nálunk, szomszédainknál és a nagyvilágban; a magyarországi cigányság helyzete; a gazdasági és a társadalmi megújulás lehetőségei.

Borsi Kálmán Béla történész, Fried István, Kiss Gy. Csaba és Kovács István irodalomtörténészek szakszerű vitaindító előadásokat tartottak arról, hogy Közép-Kelet-Európa népeinél miként alakult ki a nemzetudat. Szikossy Ferenc, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum főigazgatója főként a magyar nemzetudatról és a honismereti mozgalom teendőiről beszélt. Benda Kálmán történész gondolatmenete a magyar nemzetudat alakulását kísérte végig a honfoglalás előtti időktől napjainkig. Joó Rudolfnak, az OSZK Magyarországtudató Csoportja munkatársának segítségével áttekintettük a kis nemzetek és a nemzeti kisebbségek mai helyzetét, megítélését a világban.

Közép-Kelet-Európa népeiről szólva az előadók hangsúlyozták azt a gazdasági, társadalmi és szellemi *kölcsönhatást*, ami a magyar népet szomszédjaival összefűzi. Példaként: a magyar nyelv szláv jövevényszavairól igen sok szakkönyvből értesülhettünk, de a szomszédos népek nyelvének magyar jövevényszavairól kevesebb a szakkönyv. Ezzel kapcsolatosan Fried István fölhívta a figyelmünket Hadrovics László Magyar elemek a szerb-horvát nyelvben című dolgozatára. Természetesen a nyelvi közelségben élő népek nemcsak szavakat cseréltek, hanem gondolatokat, termelési tapasztalatokat is! Az előadók óvtak bennünket attól az 1950-es években született, de még ma is fel-felbukkanó gondolatról, amely „*bűnös nép*”-nek kiáltotta ki a magyart, gyengítve ezzel nemzeti öntudatát, mintegy ideológiailag „*alátámasztva*” a népek a hatalomból való kirekesztését. Nem titkolták el az előadók történelmi tévedéseinket és bűneinket, de hangsúlyozták azokat a tényeket is, amelyek ma még nem eléggé közismertek, s amelyek arra emlékeztettek, amit Zrínyi Miklós már a XVII. században így fogalmazott meg: „Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalóak.” XX. századi példával: a szlovák nemzeti felkelésben részt vevő franciák a Balatonról indultak a harcba, magyarországi fegyverekkel.

Hallottunk azokról a történelmi helyzetekről is, amikor a magyarok és a szomszédos népek *érdekei látszólag különböztek*, s mert nem ismerték föl, hogy ez az érdekellentét csak látszólagos, áldozatul estek a nagyhatalmak „*oszd meg és uralkodj!*” politikájának. Ezért a Magyarországon élő nemzetiségek és a határainkon kívül nemzetiségi sorban élő magyarok feladata a „*híd szerep*” erősítése. Irodalomtörténész

vendégeink a Magyarországon élő magyarok fontos feladatának jelölték meg a szomszédos népek *nyelvének tanulását*, ugyanakkor saját hazafiságunk erősítését is. Tüheretlen állapot, hogy idehaza még az egyetemre, bölcsészkarra főlvételezők között is sokan vannak, akik nem tudják a Himnuszot és a Szózatot. Hazafiságunk és internacionalista érzéseink fejlesztéséhez egyaránt szükséges lenne egész népünk kulturális színvonalának emelése.

Benda Kálmán előadásában kiemelte az *iskola* szerepét a nemzeti összetartozás tudatának átörökítésében. Régebben ezt a feladatot elsősorban a család és az egyház látta el. Ma az iskolában kell — kellene a gyermekek megtanulnia, kik vagyunk, mi a múltunk. Az utóbbi évtizedekben felnőtt egy olyan nemzedék, amely nem kapta meg a kellő alapismereteket sem, s ezért a kellelénél kevésbé érzi a nemzethez való tartozását. Helyre kell állitanunk történelemtanításunk helyes arányait és ifjúságunk tudatában a nemzeti összetartozás érzését!

Szikossy Ferenc is úgy vélekedett, hogy *történettudományunk adós* maradt az utóbbi 3—4 évtized elmélyült elemzésével. Ezen az állapoton változtatni kell! A honismereti mozgalom, az ifjúsági klubok is sokat tehetnek a nemzeti tisztánlátás érdekében, hiszen még közöttünk élnek az utóbbi évtizedek cselekvő részesei, akik visszaemlékezésükkel árnyaltabbá tehetik a történészek által elnagyolt — vagy éppen eltorzított — képet. Szikossy Ferenc többek között arra is figyelmeztette a tábor résztvevőit, hogy közeledik a magyar honfoglalás 1100. évfordulója, amelynek méltó megünneplésére már most készülnie kell az országnak.

Igen rövid időnk volt beszélgetni Horváth Tamással, az MSZMP KB külügyi osztályának munkatársával. Előadást követően élénk vita alakult ki arról, mennyire tekinthető belpolitikai s mennyire külpolitikai kérdésnek a határainkon kívül, nemzetiségi sorban élő magyarság ügye, s arról, mekkora nyilvánosságot kell kapnia idehaza kormányzatunk azon politikájának, amely a szomszédos országokban élő magyarság érdekeit képviseli. A „gyakorló külpolitikus” és a táborlakók véleménye eltérő volt a nyilvánosság helyes mértékének a megítélésében. A táborozók szerint az állampolgári elégedetlenség oka sokszor éppen az, hogy többnyire csak magánkapcsolatuk révén értesülnek a problémákról, de nem tudnak arról, mit tesz a kormányzat a határainkon túl élő magyarok gondjainak enyhítésére.

Az előadásokat követő viták gyakran még késő este, a tábor túznél is folytatódtak. Több vitában keresték a táborlakók önmaguk számára a helyes választ arra, hogy *érték-e a nemzet*, s ha igen, abszolút érték-e? A viták végén kialakuló álláspont az volt, hogy érték, többek között azért, mert szerveződési formát adhat tagjainak az összetartozás érzésére. De nem abszolút érték, nem állhat felette a demokráciának és a személyi szabadságjogoknak. A vitákban több hozzászóló kiemelte, milyen nagy az egyének felelőssége is saját egyéniségük formálásában. Az egységes nemzetudat kialakításához vezető út első lépése az értelmiség önépítő tevékenységé.

Élénk érdeklődés kísérte a *cigány intézmények vezetőivel és más cigány értelmiségiekkel való találkozást is*. A cigány értelmiségiek a magyarországi cigányok történelméről szólva kiemelték, hogy bár az írásos források szerint a XV. században települtek hazánkba, — szerintük — kisebb számban már korábban is éltek cigányok Magyarországon. Jogos felháborodással beszéltek azokról a történelmi korszakokról, amelyekben a cigányság sérelmeket szenvedett. Különösen megrázó emlékek a cigányok egy részének elhurcolása a II. világháború utolsó évében. A mai gondjaik közül a cigányok többségének iskolázatlanságát és az ezzel összefüggő segédmunkási sorsot, valamint velük szemben a magyar lakosság körében megnyilvánuló előítéleteket emelték ki. Hangsúlyozták, hogy egyetértének a kormány cigánypolitikájával, nem akarnak politikai értelemben nemzetiséggé válni, hanem kultúrájuk ápolására, valamint a képzetlen cigány tömegek iskoláztatására, felemelésére törekednek. Velük ellentétben Daróczi Ágnes előadóművész az esti tábor túznél kifejtette, hogy ő a cigányság nemzetiségé válásának a híve.

A beszélgetés végére a táborozók egyre inkább belátták, hogy a cigányok gondjainak enyhítése az egész magyar társadalmat érintő fontos feladat. A megoldáshoz vezető egyik legfontosabb út a cigányok oktatásának javítása. Dr. Szirtesi Zoltán előadásában azt hallottuk, hogy az egyetemre kerülő cigány fiatalokat nem közzösítik ki az egyetemisták, a segédmunkás cigányt viszont előítélettel kezelik magyar sorstársai. Vagyis: a magyar lakosság kulturális szintjének, iskolázottságának emelése is szükséges ahhoz, hogy a cigányokat nyomasztó előítéleteket megszüntethessük. Az előadások tanulsága szerint a cigány értelmiségiek egy részében is élnek előítéletek a magyarokkal szemben. Minden olyan sérelmet, amely a cigányokat Magyarország területén érte, szinte a magyarok „kollektív” bűnének tulajdonítanak, s nem veszik figyelembe azt a tényt, hogy a II. világháború idején csak a német megszállás után hurcolták el az országból a zsidókat és a cigányokat. Gyakran olyan politikai sérelmeket is általánosítva, a „magyaroktól” elszenvedett sérelmeként emlegetnek, amik a magyar lakosság nagy részét is hasonlóképpen sújtották. A beszélgetés legfőbb tanulsága: közös hazában élünk, tehát közösen kell megtalálni a megoldást gondjaink orvoslására is.

A *gazdasági és társadalmi megújulás* kérdéséről Kupa Mihály, Mach Péter, Máriás Antal, Márton János a HNF alelnöke, valamint Nagy Imre, a KISZ KB titkára tartottak előadásokat. Elemezték azokat a társadalmi és politikai okokat, amelyek miatt Magyarország gazdasági helyzete válságos. Egyebek között elmondták: adósságaink igen nagyok, a kölcsönöket nem sikerült hasznot hozó ágazatokba fektetni. Az érdekltség hiánya mindennél érzékelhető, s az utóbbi évtizedekben kialakult laza munkaerőles és hiányos képzettség miatt a magyar termékek nem megbízható minőségűek. Ezért sürgősen változtatnunk kell a gazdaság szerkezetén, érdekltségű rendszerén.

Az utolsó nap délelőttjén Forgács Imre és Stumpf István előadásaiból az derült ki, hogy a gazdasági megújulás egyik legfőbb akadálya, hogy ideológusainknak nem sikerült választ adniuk a gazdaság és a társadalom szerkezetét alapvetően érintő kérdésekre. Előadóink a kibontakozás egyik ígértét abban látják, hogy van ma egy anyagiakra, szellemi értékekre és a politikai vezetés színvonalára egyaránt igényes rétege a

magyar ifjúságnak. Ha ez teret kap a gazdasági és politikai életben, akkor van remény a megújulásra. Úgy tűnik, mintha a KISZ KB — mint az ifjúsággal hivatalból is foglalkozó szervezet — fölsígmerné ezt a lehetőséget. Ezek ugyan még csak meghirdetett elvek, de talán sikerül valódi cselekvési lehetőséggé alakítani. A vitában szóba került a „felelősségi jog” szükségességének gondolata is, vagyis annak az igénye, hogy a valódi döntéshozó legyen felelős a rossz gazdasági döntésekért! A társadalmi megújuláshoz szükség van a társadalom alulról jövő önszervező erejére is.

Természetesen fölmerült a kérdés a táborozókban, *hol van a társadalompolitikai, honismereti klubok és a klubtagok helye ebben a megújulási folyamatban?* A táborozás egész ideje alatt folyt a vita arról, hogy a klubok az önművelés, önépítkezés helyei legyenek-e, vagy vannak ezen túlmutató feladataik is? A táborozók többsége szerint a társadalompolitikai és honismereti klubok fődadata a minél szélesebb tömegek politikai, társadalomtudományi, honismereti műveltségének fejlesztése, valamint a közösségszervezés. A politikai döntéseket nem a klubokban kell hozni, de föl kell vértézniük tagjaikat arra, hogy ha valódi cselekvési térhez jutnak, ismereteik birtokában képesek legyenek megfelelő politikai, társadalmi, gazdasági helytállásra.

A táborozás utolsó napján a klubok vezetői értékelték a *kunfőhéti tábor munkáját*. A résztvevők egy része úgy vélte, a tábornyitás előtt megkötött kényszerű kompromisszumok annyira visszavetették a színvonalat, hogy ilyen körülmények között nincs értelme a táborozásnak. A többség azonban úgy ítélte meg, hogy végül is hasznos volt a találkozó. Az előadások, a viták, a táborútú körüli beszélgetések, a közös éneklések, az egri Gajdos-együttes által vezetett esti tánczázak, a Forrás Kör szép estje az egykori szárszói találkozó anyagából, Pap Gábor igen részletes előadása a Szent koronáról, a pusztaszeri kirándulás, az augusztus 20-ai alkalmából rögtönzött kis ünnepély a táborútú körül és egyéb alkalmak sokaknak nyújtottak emlékezetes élményt, sokaknak adtak erőt az elkövetkező hétköznapokra. Nekik, hiányosságai ellenére is, élményt jelentett ez a tábor, s amellett szavaztak, hogy a jövő nyáron rendezzük meg a társadalompolitikai és honismereti klubok 3. találkozóját. Ötlet, javaslat is van bőven, hogyan lehetne teljesebbé tenni a táborban résztvevők körét, gazdagítani a programot. Sokan javasolták, hogy a kisgyermekes családok részére gyermekfoglalkozásokat kellene tartani, hogy a szülők ne maradjanak ki a tábori életből. Elhangzott, hogy több vidéki klubot kellene bevonni a táborozásba. Több „kiscsoportos” foglalkozás kellene, az azonos érdeklődésű fiatalok tömörítésére.

A táborozók azzal a jóleső tudattal szédelhettek szét, hogy jelentős mértékben sikerült megvalósítaniuk a tábor eredeti célkitűzéseit, és végül is azoknak lett igazuk, akik nem kedvetlenedtek el a nehézségektől, s hittek a táborban. Jó példa volt ez a tábor annak kifejezésére, hogy az ifjúság és a honismereti mozgalom egyaránt nagyobb szerepet kíván vállalni az ország életében.

Tajti Erzsébet

Kerékpáron a Garam és az Ipoly mentén

A XIII. Honismereti Kerékpártúra sorszáma babonas értékezen méltóan osztagotta áldásait a túra résztvevőire. Az augusztusi szokatlanul zord, esős időjárás gyakran csalogatta elő a hátizsákokból a meleg ruhadarabokat és az esőköpenyt. Örvendetes azonban, hogy a túrákedvet mindez nem vette el. Az első napon összegyűlt társaság szinte a túra végéig együtt maradt, hogy hosszú kilométereket kerekézve ismerkedjenek az egykori Esztergom, Bars és Hont megye tárgyi és honismereti értékeivel.

A kéméndi sziget adott helyet az első táborhelynek. Ez egy természetpark, amely lényegében az emberi kéz érintése nélkül alakult ki. A népi hagyomány a „szerelem szigetének” nevezi, s azt tartják róla, hogy aki odaérkezik, az egy éven belül megházasodik. A gyűlekezénap esti táborútúze mellett Himler György, a túra egyik fő szervezője és irányítója üdvözölte a résztvevőket.

A garami harcok emlékművénél való tiszteletadás után Bény volt a túra első megállója, ahol az 1207-ben épült kéttornyú bazilikatemplomot és a mellette álló, XIII. századból származó rotundát tekintették meg a túrázók. S ellátogattak a római eredetű, csaknem 140 ha-os tábor magába foglaló köršanc egyik máig is megmaradt részére. Az odavezető út mellett egy búcsújáró templom áll, mellette egy kis forrás csörgödez. A jó humorú néphagyomány azt mondja, hogy aki iszik belőle, az addig él, amíg meg nem hal. A falubeli fiataloknak köszönhetően a terület jellegzetes kurtaszoknyás népviseletét is megtekinthették.

Irodalmi emlékeket idézett a szogyéni temetőben Pathó Pál úr sírja. Petőfi ismert alakjáról kiderült, hogy „élő személy” volt. Kettőt is találtak belőlük, egyet itt, egyet pedig a Szatmár megyei Patóházán. Petőfi mindkettőjüket ismerhette. De hogy melyik volt az igazi, azt nehéz lenne ma már eldönteni.

Lehangoló látványt nyújtott a XVIII. században épült Balducci-kastély épülete Bélián. Nem védett műemlék, vakolata, s néhány helyen már falai is omladoznak. Ezzel ellentétben nagyon szép a keleti oldalán épült templom, melynek értékes festményei ugyancsak a XVIII. századból származnak.

Párkányból az esztergomi bazilika csodálatos látványa nyújtott maradandó élményt. A Duna két partján álló hídfőmaradvány ugyanakkor intően figyelmeztetett. A hidat 1944-ben robbantották fel és azóta nem építettek újjá. A háborút idézte a szovjet katonák temetője is. Több mint 5400 katoná nyugszik itt, akik jórészt a háború utolsó hónapjaiban estek el.

Felsőszemeréd — Ivánka-kastély

A tábornú mellett Tóth Ilus néni népdalokat énekelt. „Szereplése” a szemerkélő eső ellenére is a késő éjszakába nyúlt.

Emlékezetes maradt a túra második, „irodalmi” napja, amikor is a csehszlovákiai magyar irodalom három jeles egyéniségével találkozhattak a túráások. Zalabán Csontos Vilmos költő volt a vendéglátó. A baráti hangulatú összejövetelen önmagáról beszélt, verseiről szólt, s érezhetően örült a látogatásnak. Az Ipolysági Kincskeresők megzenésített verseit és más ismert énekeket adott elő. Olyan pezsgő hangulatot teremtve, hogy a közös éneklés mellett a túráások táncrea is perdültek a ház udvarán.

Ipolypásztón Zalabai Zsigmond beszélt falujáról. Fájóan állapította meg, hogy a falu lakossága állandóan csökken. Az értelmiségiek java része elhagyta a falut, s már nem tér oda vissza. Szaporodik azoknak a házaknak a száma is, ahol már csak egy-egy idős ember él, s alig akad valaki, aki a legszükségesebb tennivalókat elvégezze.

Kedves volt a fogadtatás Ipolyszállán is, ahol Turczel Lajos irodalomtörténész volt a találkozó fő résztvevője és elsősorban a falut mutatta be. A faluból származik Csepreghy Ferenc drámaíró, aki hosszú ideig szinte elfelejtett személyiség volt a falubeliek előtt. Házát, amíg megvolt, sohasem jelölte emléktábla. De mint azt a Csemadok helyi szervezetének elnöke elmondta, azon dolgoznak, hogy a faluban egy irodalmi emlékszoba létesüljön, ahol neki is méltó emléket állíthatnak.

Garamkövesden zuhogó esőben, jelöletlen sírja előtt két versének elszavalásával Keszegh Pál emlékezett meg Gyuresz Istvánról. Azt is elmondta, hogy a Csemadok szervezetének és a faluban működő irodalmi színpadának közeli terveiben szerepel az, hogy emlékművet állítsanak a költőnek.

Táborbontás után észak felé vezetett a túra útvonala. Csatán és Lekéren keresztül Zseliz lett a nap első megállója. Itt a Schubert-park, a benne látható kastély, valamint a park közelében lévő Schubert-emlékszoba jelentették a főbb látványosságokat. A park ad otthont az évente megrendezésre kerülő népművészeti fesztiválnak. Magában a parkban átalakítási munkálatok folynak, s a tervek szerint a kastélyt is rendbe hozzák.

A hosszan tartó eső miatt Nagysálló kimaradt az útitervből. 1849 tavaszán itt zajlott le a szabadságharc egyik legvéresebb ütközete. A vármegye az elesett 600-700 honvéd emlékére 1896-ban állított itt emlékoszlopot.

Másnap valószínűleg a túra legmaradandóbb élményére került sor: a garamszentbenedeki apátság meglátogatására. Templomát a kora gótikus stílus egyik legszebb közép-európai emlékének tartják. Joggal! Már bejáratának gazdag díszítése is megállítja a látogatót. Belső építése, díszítése lenyűgöző. Festett üveglablakain szentek, királyok képei láthatóak. Falfestménye a Szent György-legendát ábrázolja. A főhajó alatt a templom sírboltjában a Koháry család kriptája található, jobb oldali falának közepe táján a család síremléke. A templomból az apátság udvarára vezető félig nyitott folyosón a templom alapításának és átépítésének emléktábláit találjuk. Az apátságban kb. 40–50 nővér él. A rendezett, virágokkal borított udvar munkájukat dicséri, de az apátság nem látogatható. A templomban volt a jelenleg az esztergomi Keresztény Múzeumban lévő „Úrkoporsó”. Restaurálásáról a túra végén Pécsi L. Dániel, a túra egyik résztvevője tartott diavetítéssel egybekötött előadást.

A hajdani vármegyeszékhelyen, Óbarson keresztül, a jelenlegi központ, Léva volt az úticél. A város peremén először Koháry István emlékművénél álltak meg a résztvevők. 1664-ben a török elleni győztes csatában itt esett el Koháry István. A vár udvarán Sándor Károly, a lévai Barsi Múzeum igazgatója tartott előadást a várról és a városról, kitérve a város jelenére is. Ezt nagy mértékben befolyásolja az, hogy közelében, Mohin atomerőmű

¹Pathó Pál úr és nejének sírfelirata: Wargha Erzsébetnek / Tettes Pathó Pál Úr nejének / Géza Iza Ilu Jóska Rozina árvái / és tulajdon testvérei készítették / Beke hamvainak / meghalt 1855 Evi Augusztus 19.^{én} — Itt nyugszik / Istenben boldogult / T: Pathó Pál úr / meghalt Április: 28.^{án} napján / életének 62.^{évében}. 1855.

A szövegben említett településekről az alábbi könyvekből lehet többet megtudni: Csáky Károly: Honti barangolások, Madách, 1985. Bratislava. — Uő: Hallottatok-e már híret...?, Madách, 1987. Bratislava. *Csorba Csaba—Marosi Endre—Firon András: Vártúrák kalauza III.*, Sport, 1983. *Szombathy Viktor: Csehszlovákia, Panoráma*, 1973. — Uő: Szlovákiai utazások, Panoráma, 1986. *Ján Mravík: Sturovo a okolie (Párkány és környéke)*, 1968. — Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona, Madách, 1981. Bratislava. A túrához két kis kiadvány is elkészült. A XIII. Honismereti Kerékpártúra Daloskönyve 77 + 2 nótával. (Összeállította és az előszót írta Pécsi L. Dániel). — Bars és Hont megye híres szülői és nemes családjai.

épül. Az építők nagy része a városban lakik. A falu — Mohi — lakosainak nagyobbik része is a városban kapott új otthon. Néhányan pedig a környékbeli falvakba költöztek. Az erőmű két tornya már elkészült. Látványosság, amely a járás egész területéről látható.

Garamkálnán a faluba vezető híd előtt áll a lévai Barsi Múzeumhoz tartozó forradalmi emlékszoba, amelyben a II. világháború szomorú emlékeit őrzik. Az itt lezajlott eseményekről a szoba gondnoka, Patassy Elek számolt be.

Az utolsó táborhelyre, Ipolyságra vezető út során egy ősrégi településen, Garamszentgyörgyön álltunk meg. Néhány érdeklődő a sekrestyés jövöltából a falu XIII. századból származó templomába is bejuthatott. A templomot most újítják fel. Az eredeti részt szürkére, az újabb részeket — a hívők kérésének megfelelően — sárgára festették. Ezt követően a demándi hegyek várták a tűrőzőket. Sikeresen átjutva rajtuk Felsőszemeréd következett, ahol a temetőben álló templom jelentette az érdekeséget. Pontosabban az oldalfalában lévő kőportálé gerendáján látható rovásírás. Ennek jelentését Püspöki Nagy Péter történetész fejtette meg 1968-ban: *1482 Kúrákó János mester. Szép látványt nyújtott a három falubeli kastély egyike, az Ivánka-kastély is.*

Zs. Nagy Lajos verseinek magával ragadó szavallatával újabb híveket szerzett magának az esti tábortűznél Vass Ottó, a járás egyik legjobb szavallója.

Az egykori Hont megye kiváló ismerője, Csáky Károly volt az útilakalauza a következő napnak. Először a több értékes műemlékkel, épülettel rendelkező Ipolyságot mutatta be. Érdekeséggé vált csak néhány közülük: a vármegyeháza (ma Városi Nemzeti Bizottság), előcsarnokában Hont megye és a város mai címerével, a barokk Mária-oszlop, a román alapokon nyugvó kéttornyú plébániatemplom, a honti kaszinó (ma iskola) épülete stb. Felsőútrón, a temetőben a Pongrácz családra emlékezett, kitérve arra a szomorú tényre, hogy nevük, érdemeik a falubeliek részére ismeretlen fogalmak. A sírkő felirata alig olvasható, környékét benötte a fű, a giz-gaz. Hagyományokat jobban őrzik a palástiak. A faluba vezető út mellett egy kis emlékkápolna áll azon a helyen, ahol 1552-ben a törökök ellen vívott harcban Sbardelatti Ágoston váci püspök elesett. A rajta lévő magyar nyelvű emléktábla 1968-ban készült. A falubeliek 1978 óta gyűjtik néprajzi emlékeiket. Néprajzi házuk három helyiségében a szövés-fonás eszközeit, a használati tárgyakat és a ruházati eszközöket lehet tanulmányozni.

Igazi hegyi túra következett ezután. Körülbelül 8 km hosszan állandóan emelkedő hegyen — kerékpáron és kb. 5 km hosszú erdei „várúton” — gyalogosan a festői környezetben fekvő Csábrág várához. A látvány feledtette a fáradságot, de egyúttal a pusztulást is felidézte. A vár alatt a múlt században épült templom lassan összedől. Berendezésének néhány maradványa még látható. A várba egy jó állapotban lévő fahídon lehet bejutni. A hatalmas vár belseje inkább egy őserdőben pusztuló városra emlékeztetett. A még most is kivehető vártermek falai omladoznak, életveszélyesek.

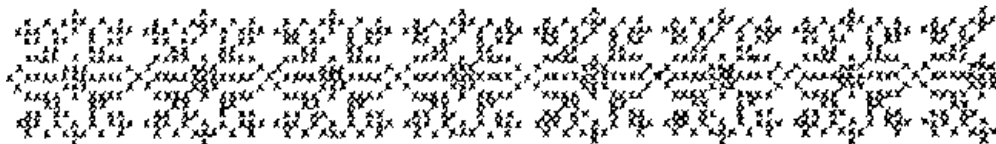
Az utolsó úrvonal első megállója Ipolybalog, templomáról nevezetes. Szlovákia legrégebb, Árpád-kori templomai közé tartozik. Fő értéke mégsem ez, hanem hogy a pozsonyi Szent Márton-székesegyházon kívül ez az egyetlen templom, amelynek tornyán a magyar királyi korona mása látható. A falu plébánosa, Hontskó Tibor elárulta, a belső vakolat alatt freskók rejtőznek. A templomot körülvevő, lőrészekkel ellátott kőfal faragott bejárati kapuja a millennium tiszteletére készült. Rados Imre falubeli faragómester munkája.

Ipolykeszi, az Ipolyi Arnold nevével fémjelzett falu volt a túra utolsó megállója. Templomának oldalfalán emléktábla őrzi a neves tudós emlékét.

Az utolsó nap a búcsúzás jegyében telt. Himler György búcsúszavai után Csallóköznek adta át a kerékpártúra zászlóját, ahol jövőre remélhetőleg újra emlékeztetés napokat tölthetnek együtt az oda érkezők.²

Puntigán József

Magyar—szlovák helységnévtár: Béla — Belá, Bény — Biňa, Csata — Čata, Csábrág — Čebad, Deménd — Demendice, Felsőszemeréd — Horné Semerovce, Felső-túr — Horné Túrovce, Garamkövid — Kamenica nad Hronom, Garamkálna — Kalné nad Hronom, Garamszentbenedek — Hronský Beňadik, Ipolybalog — Balog nad Iplom, Ipolykeszi — Ipelské Kosihy, Ipolymék — Vinica, Ipolyasztó (Pásztó) — Pástovce, Ipolyszalka (Szalka) — Salka, Ipolyság — Sahy, Kéménd — Kamenín, Lekér — Hronovce, Léva — Levice, Magasmajtény — Hrušov, Mohi — Mochovce, Nagysálló — Tekovské Lužany, Óbars — Starý Tekov, Palást — Plášťovce, Párkány — Šturávo, Szántó — Santovka, Szőgyén — Svodín, Zalaba — Zálaba, Zseliz — Zelizovce.

Nagybörzsönyi német női ing díszítése

Erdei Ferenc gárdonyi szobránál

Rajki László alkotása

A Márciusi Front makói kiáltványa 50. évfordulója alkalmából Gárdonyiban fölállították Erdei Ferenc szobrát. A következőkben részleteket közlünk *Márton Jánosnak*, a HNF alelnökének avató beszédéből.

Mi, akik körül fogjuk Erdei Ferenc kőszobrát, pontosan tudjuk, hogy ezt nem az ún. „hálás utókor” emelte. Napjainkat nevezhetjük Erdei Ferenc és társai korának is. Az csak természeti véletlen, hogy mindig kiegyensúlyozottan mozgó tekintete kemény anyagba rögzítve van közöttünk. Hiszen éppen most lényesedik újra társadalmunkban minden érték, amelyet ő hirdetett, amelyek szerint élt, és amelyekért élete végéig alkotott. Szándékosan mondom, hogy alkotott, és nem azt, hogy küzdött. Az ő számára ugyanis a célratörés legmagasabb rendű formája a kész műben tetet öltött munka, amelyet nem helyettesít semmiféle közéleti szorgoskodás. Mennyire megütközünk, látván: milyen sokan jutnak tudósi kinevezéshez, íróvá, művészé avató minősítéshez, sőt gazdasági sikerekhez csupán a hatalomhoz törleszkedő gerinchajlitással. Megrendül, ha tapasztalja, hogy olykor még a tehetségek is inkább kisszerű csoportosulásokkal, kontárszervezkedéssel, demagógiával akarják pótolni a hitványosság ellen lázadó, népet mozgató igazi nagy művek hiányát. Ezért sem nevezte magát Erdei Ferenc sohasem írónak, sem tudósnak. Még többes első személyben sem használta a jelzőket. Szerinte írói, tudósi, művészi rangot csak a történelem mérceje mérhet bárkinek is. Így hát — ha éppen kérdezték — azt mondta: „leginkább írással foglalkozom”, vagy „a tudomány egyik művelője vagyok”. (. . .)

A valóságismeret szenvedélyes gyűjtése testileg, lelkileg próbára tette. Mind az anyagi, mind a szellemi élet külsőségei mögött a tartalmat, annak lényegét kereste. A társadalomtudományok minden szektorát kutatta. Sokszor az apró részletek között találta meg a fejlődést indító vagy mozgató elemeket. Különös tehetsége volt a társadalmi összefüggések, kölcsönhatások meglátásához. Természetes tehát, hogy pl. a kultúra és a gazdaság egységét, egymásra utaltságát szakadatlanul hirdette, bizonyította. Talán mindenki másnál világosabban látta, hogy a műveltség és a gazdálkodás úgy összetartoznak, mint a szív és a vér; külön-külön is léteznek és észlelhetők, de élni csak együtt tudnak.

A valóság határtalan világának egyetlen porszemét sem lehet tökéletesen megismerni egy ember egész élete munkája árán sem. Ennek tudatában gyűjtötte és példátlan módszerességgel rendezte össze mások ismereteit, szellemi termékeit. Ha ezeket írásaiban hasznosította, következetes szigorral jelölte meg a szerzőjüket. Ebben is megmutatkozik Erdei erkölcsi igényessége. (. . .)

A parasztpolitikus Erdei jól tudta, hogy az erkölcsi érzék minden politikai pályán súlyos teher, de azt is tudta, hogy csak ezzel a teherrel együtt lehet a történelem ítélőszéke elé kerülni. Az erkölcsi érzék óvja meg a politikust attól, hogy összetévessze a hatalom szeretetét az ügy szeretetével, az ügy fontosságát saját fontosságával. A realitások iránti érzék pedig ahhoz kell, hogy a győzelem esélyeit tárgyilagosan mérje fel, az eszközökét és módszereket célravezetően válassza meg. A realis Erdei a munkás-paraszt szövetséget tekintette a paraszti felemelkedés legfőbb tényezőjének, a szövetséghez a Nemzeti Parasztpárt megalapítását tartotta szükségesnek. A munkásosztály vezető szerepét egy parasztszövetségben ismerte fel. A szövetség lett magja jelenünk népfront-politikájának, amely az új társadalmi szerkezet új követelményeinek akar megfelelni. A népfront Erdei Ferenc gazdag politikai hagyatékának első számú örököse. Ezt az örökséget hűséggel őriztük, de a gyarapítása is történelmi kötelességünk.

A CSEMADOK gyermekjáték kiállítása¹

A Csemadok évente számos országos kulturális seregszemlét rendez. A népművészet fóruma a zselizi (Zeliezovce) Országos Népművészeti Fesztivál, de a gombaszögi (Gombasek) Országos Kulturális Ünnepevény is a népművészeté a fő szerep. 1987-ben mindkét rendezvény 32. alkalommal valósult meg és most sem hiányzott a néprajzi kiállítás.

Hagyományá vált, hogy a májusi zselizi bemutató után egy hónappal a gombaszögi völgyben, a szabadtéri színpaddal szembeni domboldalon egy főlíásátorban is megtekinthetik az érdeklődők a régi népelet tárgyi emlékeit. Ezek a kiállítások bizonyítják, hogy a Csemadok keretében nemcsak a színpadi népművészetrel, a folklórral foglalkoznak — a fő hangsúly persze ezen van — de a tárgyi néprajzról is. Sok önkéntes gyűjtő munkájának eredménye egy-egy kiállítás, melynek anyaga elsősorban a „terepről”, falusi portákról, padlásokról, kamrákból gyűlik össze. Ezek mellett az örvedetesen szaporodó tájházak, falusi Csemadok-, illetve magánygyűtemények „kincsei” is nyilvánosságot kapnak. Dél-Szlovákia néhány járási múzeuma — pl. a lévai vagy a galántai — is segít a kiállítások rendezésében.

Az elmúlt években a cél egy-egy magyar lakta járás, esetleg tájegység bemutatása volt. Néhány éve viszont tematikus kiállításokat rendeznek (szlovákiai magyar népviseletek, lakástextil). A múlt évi kiállítás anyag századunk első fele falusi gyermekeinek életét mutatta be, az őket körülvevő tárgyak segítségével. Gyermekekről gyermekeknek címmel készült a kiállítás, amely azonban a felnőtteknek is élményt nyújtott. Az idősebb nemzedék számára a gyermekkort idézték a látottak, a fiatalabb felnőtteknek tanulságos érdekességet jelentettek a régi népelet emlékei, melyek mind emberi léptékűek, s a szülők, nagyszülők és maguk a gyermekek keze nyomát őrzik, természetes anyagokból készültek, szemban mai világunk lélektelen, sorozatban gyártott műanyag „cuccaival”.

Nézünk szét szavak és képek segítségével a kiállításon, ami csak a két rendezvény soran volt látható. A születéstől az iskoláskorig — ezt az alcímet adhatnánk a látottaknak: szép, szőtes sátorlepedővel körülvevett ágy — a csecsemő és édesanyja fekvőhelye — természetesen ezzel indult a kiállítás. Mellette a bölcső két változata, láncon függő és talpas, mindkettőt faragással díszített — bennük egykori pályában mai játékbaba. A babakelengye megható darabjai mellett szebbnél szebb szőtesek, sátorlepedők, „posztrikok” kendők, gyerekhordó kendők díszeltek a falakon. Bölcsőde, óvoda nem lévén az apróságokat az asszonyok a mezőre is magukkal vitték, itt különféle függőágyakban, sátrakban helyezték el őket, ezeket is sikerült rekonstruálni. Otthon, az udvaron vagy a házban faragott állókák, lyukas székek, járókák, fakerekű kiskocsik tették lehetővé a gyerek helyhez kötését, vagy éppen mozgását. A nagyobb gyerekek elmes szerkezetű, kihúzható asztalágyban, fekvőhellyel alakítható lócán aludtak. Az ő ruhák már a felnőttek viseletének kicsinyített másai, ezekből is adott a kiállítás izelítőt, a teljességre való törekvés nélkül. A gyermekek életének legfontosabb kellekei a múltban is a játékok voltak — ezek alkották a kiállítás legváltozatosabb, legérdekesebb részét: a lányok rongybabái, játékbölcsői mellett a fiúk bodzapuskái, nyilai, parittyái, fűzfásipjai is bemutatásra kerültek. A rongybabák, levágott szárú orsóból készült pörgettyűk, „teszem-veszem”-játék, agyagfigurák, a földhöz vágva nagyot csattanó „puttyangó” és sok egyéb játékszer, vagy annak használt apróság mindkét nembeli gyerekek szorakozását szolgálta egykoron. Nem hiányoztak a falovak és szánkók sem. Az iskoláskort palatáblák és házi szőtes iskolástartisznyák idézték. Hogy a gyerekek megismerjék, megszokják a majdan rájuk váró munkás életet, korán kezükbe adták a munkaeszközöket is — persze az ő méretükben. A munkára nevelés eszközei — miket persze nem neveztek akkor így — zárták a kiállítási tárgyak sorát. Meg kell említeni a fényképeket is, elsárgult, töredezett eredetiek, ill. reprodukciók — melyekről mai nagyszülők, sőt régen elporlódni óseink nagyra nyílt gyermeki szemekkel néznek a jelenbe.

A jól összeválogatott — Nyugat-, illetve Közép-Szlovákia magyar lakta falvaiból és a Barsi Múzeumból származó — anyagot Kaprálik Zsuzsanna a Csemadok Központi Bizottsága néprajzi szakelőadója rendezte szép és tartalmas kiállítással. Ez a mostani kiállítás, csakúgy mint a megelőzőek, újra a felszínre hozta egy állandó szlovákiai magyar néprajzi múzeum létrehozásának szükségességét. Ez egyébként szerepel a Csemadok idén tavasszal megtartott XIV. Országos Közgyűlésének határozatai között is.

Böszörményi István

¹A képeket lásd a belső borítón (Szerk.)

Szombathy Viktor

(1902—1987)

Szombathy Viktor író, szerkesztő és publicista, a két háború közti szlovenszói magyar kulturális élet kimagasló alakja, sokunk kedves Viktor bácsija örökre elutazott, itthagytott bennünket. Igaz, a hátramaradt örökség korántsem csekély, mégis nagyon fáj a mindig kedélyes hangulatú, anekdotázó és fáradhatatlan mesélő, az igaz barát és őszinte ember távolléte. Nélküle, aki utolsó polihisztoraink egyike volt, szegényebb lesz a magyar szellemi élet; társatlanabbak és magányosabbak leszünk valamennyien, akik szerettük őt, ismertük törekvéseit, értettük tenniakarásának lényegét.

1987 áprilisában töltötte be 85. életévét a „Pósa-had és a többi gömőri hadak” rokona, Rimaszombat szülőtte, palóc mivoltára haláláig büszke író. A Honismeret 4. száma épp a Pósa-hadról írt cikkének közlésével köszöntötte a hon egyik legkiválóbb ismerőjét, a cselekvő és másokat is cselekvésre készítő embert. A sors kegyetlensége, hogy ezt az írást már nem láthatta nyomtatásban.

Tudtuk, hogy beteg, hisz évekkel ezelőtt lábát is amputálták a régi jó gyalogosnak és utazónak, mégsem hittük: ilyen hirtelen meghalhat, aki annyi mindent megért. Hisz teli volt terffel: regényt, cikkeket, könyvismertetéseket írt; levelezett, telefonált, érdeklődött minden iránt. Reagált mindarra, amit látott, hallott és olvasott.

Jószándékú figyelmeztetés, készséges tanácsadás és segítség éppúgy életeleme volt Szombathy Vikornak, mint a folytonos cselekvés. Maga mondta még hét évvel ezelőtt Ipolyságon, a Honti Közművelődési Klub egyik előadásán az alábbiakat: „Ha most visszanezdek az életemre, akkor azt mondom, hogy én nem dolgoztam, hanem játszottam, a magam passzióiból éltem . . .” A munka tehát nem teher, hanem élvezet volt számára. Ez volt az ő életkedvének és kiegyensúlyozottságának titka. Amit tudott, látott és tapasztalt, mindig élvezettel, frissességgel és csodálatra méltó gyorsasággal adta át másoknak.

Orvosnak indult, de ahogy maga mondta, később megpróbált az emberi lelkek orvosává lenni. Úgy is, mint író, és úgy is, mint közéleti ember. Rimaszombaton — ahogyan egyszer emlékeit idézte — volt valami a levegőben, ami őt arra készítette, hogy a betűvel „kacérkodjék”. Nem csoda, hisz nagyapjának nyomdája és újságja volt itt, s az unoka ennek a légkörében, illetve Tompa Mihály, Blaha Lujza, Hatvany professzor, Pósa Lajos és Mikszáth Kálmán emlékének a varázsában nőtt fel. Az orvosjelölt ezért hallgatott aztán egyre gyakrabban bölcsészetet és művészetet a pesti egyetemen. Már innen elbeszéléseket, szinikritikákat és tudósításokat küldött a szlovenszói lapoknak. 1928-ig pesti szerkesztője volt a Prágai Magyar Hírlapnak. Aztán visszatért szülőföldjére. A csehországi katonaskodás után Komáromban telepedett le. 1930-ban megválasztották a Szlovenszói Magyar Kultúregyesület tükarának, később pedig főtitkárának. 1931—1936-ig a Jókai Egyesület múzeumi osztályának is a tükára, 1936—1940-ig igazgatója volt. Kezdeményezésére felújították a múzeum akkori elhanyagolt gyűjteményét, s létrehozták az önálló Jókai-emlékszobát (1936). Az igazgatónak kiváló munkatársa volt Manga János néprajzkutató.

A katonaság és a komáromi évek az író Szombathy Viktor munkásságában is nyomot hagytak. Első könyve, az Én kedves népem című novelláskötete a katonaelet emlékeit őrzi. Mikszáth-i humorral állít emléket az Elba-parti kaszárnya bakáinak, a sok-sok magyar parasztiúnak. Az anekdotikus alkotások hibáik ellenére is felvillantják az írói kvalitásokat, Szombathy elbeszélő tehetségét.

Múzeumigazgatóként egyre jobban elmélyült a történelemben, a régészetben és a néprajzban is. A marcellházi és a hetényi régészeti ásatásokra maga ügyelt fel. Ennek eredményeként több római és kőkorszakbeli tárgy került a múzeumba. Jó kapcsolatot tartott fenn az egyszerű falusi emberekkel is, akik aztán rengeteg anyagot adományoztak a múzeumnak. De mint író is nagy kincsre lelt a Koczka Jánosokban, a rétek embereiben, akik később regény és novellatémává emelkedtek. Az első Szombathy-regény egyébként 1935-ben jelent meg Tornalján, a Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet gondozásában. Címe: Zöld hegyek balladája. 1932—1937-ig a Kazinczy Szövetkezet színvonalas folyóiratát, a Magyar Írást-ot is szerkesztette. Ezenkívül számos szlovenszói magyar lapban publikált, tagja volt a Masaryk Akadémiának és számos kulturális egyesületnek, és ott volt a Sarló alakulásánál Gombaszögön.

1940-től haláláig Magyarországon élt. Volt szerkesztő, a Magyar Nemzeti Bank kulturális osztályának vezetője, az Építők Szakszervezetének főkönyvtárosa, az Építők Műszaki Klubjának igazgatója. Csaknem tíz regényt, kétszer ennyi ifjúsági regényt és mintegy harminc kisebb-nagyobb útikönyvet írt. Gyermekünk jól ismerik az erdő néperől szóló kisregényét, a Csirregi-cserregi ország-ot (1983); A pénzhamisítók-at (1984), mely a Rakóczi-szabadságharc selmeci eseményeit és izgalmas történeteit eleveníti fel; a Regényes erdő-t (1979), melynek színhelye Bakony erdeje, s témája a régészetből merítkezik, vagy A felhold vándora-t (1986), amely Evlia Cselebi csodálatos kalandjairól szól.

Az országháró és a szomszédos államokban barangoló turisták sem nélkülözhetik Szombathy Viktor könyveit. Az Északi hegyek ölelésében című kötet az Ezerszínű Magyarországot sorozatában jelent meg (1984).

A természet igazi szerelmese, a tájak, vidékek és a történelmi emlékhelyek jó ismerője, a népek és nemzetek barátja ebben Pest, Nógrád, Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megye dímbes-dombos vidékeit járja be az olvasóval.

A Nógrádi útikalauz 1976-ban másodszer is megjelent. A könyv arról tanúskodik, hogy írója felkészült utazó és vérbeli országjáró, aki másoknak is jó kedvet csinál az utazáshoz. Mert leírásai élményszerűek, táj- és emberközelségükkel ragadják magukkal az olvasót. A több kiadást megélt Szlovákiai utazásokat és a Csehszlovákiai utazásokat át minden olyan turista kezében találjuk, aki útja során egy-egy település múltjáról, történelmi emlékeiről is tudni akar valamit.

A Száll a rege várról várja az utóbbi évek legnépszerűbb könyve lett Szlovákiában. Nem csoda, ha immár harmadik kiadásban is megjelentette a Madách. A kötet hasznos és élvezetes mondafeldolgozásokat kínál, s egyben azt is bizonyítja, hogy Szombathy jól ismeri a történelmet, eligazodik annak rejtelmeiben is. Az Ausztria útikönyvet Pethő Tiborral írta, s a vaskos kötet szintén több kiadásban megjelent már.

S hogy a hajdani komáromi múzeumigazgató a régészetnek sem fordított hátat, bizonyítják az általa szerkesztett népszerű kiadványok, mint A magyar régészet regénye (1976), A régészeti barangolások Magyarországon (1978) vagy az Óshazától a Kárpátokig (1985).

És mi mindent nem mondtunk még el ebben a nekrológban Szombathy Viktorról! Az emberről elsősorban. Arról, aki az utolsó percéig sem hagyta el magát; tolokocsijával is naponta az íróasztalhoz „gurult”, hogy hírt adjon jelenlétéről a világnak, hogy okitson önismeretre és hazaszeretetre, hogy az Önök tisztelétéből mindenki előtt kitarja, tapasztalatait átadja. Ezt tette mindig, ha felkerestük őt a Magyar Jakobinusok terén lévő lakásában. Ott, hol Herman Ottó is lakott, s ahonnan a Vérmezőre látott az ember.

Az utolsó találkozás sajnos elmaradt. Július elején telefonáltam neki, hogy felkeresem, s elbeszélgetünk felvidéki tevékenységéről. Sajnos, nem mentem azokban a napokban, s azóta ő ment el — örökre. Most már tucatnyi levelét vehetem csak kezembe, hogy ne fájjon a testi elmúlás. Szellemét idézgetve bukkantam a Balassagyarmati Honismereti Híradóban alábbi soraira, melyeket a Honismereti Kör tagjainak írt, elfogadva és megköszönve a tiszteletbeli tagságra való felkérést. „Talán meg sem érdemeltem, hogy az Önök tisztelétéből lettem tagja a Honismereti körnek — amelynek összejöveteleire, mai állapotomban elmenni már nem tudok — de igérem, hogy amíg forgathatom a tollat, azaz verhetem ezeket a kis billentyűket, Balassagyarmat, az Ipoly, a Cserhát lehellete sohasem engedí elfeledtetni velem sem Nógrádot, sem Balassagyarmatot, sem azt a tájat, amely a gyarmati Ipoly-híd után következik. Számomra ma is egy az egész, és ha — egyebet nem tehetvén — írhatok valamit Gyarmatról, a Balassákról és az én szívem szerint való palócaimról, hitemre mondom, mindig megteszem, hogy addig is igyekeztem szerény tehetségem szerint megcselekedni.”

Sajnos, az ő cselekvésének ideje immár végleg elmúlt. Most már rajtunk a sor, hogy Szombathy Viktor szellemi örökségét magunkévá tegyük és kamatoztassuk. Hogy a mi jó Viktor bácsink pihenessen békében az örökkévalóságban!

Csáky Károly

HÍREK

Hírek Balatonfüredről. 1987. május 23-án a helyi *Városvédő- és Szépítő Egyesület* koszorút helyezett el a balatoni evezős-, úszó- és vitorlásport üttörőinek emléktáblájánál. Dr. Némethy Ernő és Mihálikovics Tivadar elévülhetetlen érdemeket szereztek a Balaton „felélesztésében”, a vízi sportok meghonosításában: legyen hát minden évben szívégye minden érdekeltnak, hogy ne hiányozzanak a koszorúk a kitűnő sportolók emléktáblája alól.

● 1987. szeptember 5-én *F. S. Boudant francia tudósra* emlékeztek. A kiváló francia geológus 1818-ban elsőnek írta le a Balaton-felvidék földtanát. Emléktáblája a balatonfüredi panteonban áll.

● 1987. augusztus 18-án *Déry Tibor halálának tizedik évfordulóján* a helyi Jókai Kör, és a Városvédő- és Szépítő Egyesület Honismereti Szakosztálya koszorút helyezett el az író emléktáblájánál, mely a Lóczy Lajos Gimnázium bejáratánál áll. Az 1982-ben állított emléktáblán márványba vésvé olvasható hitvallása: „Ez az ország a hazám, ez a nyelv a hazám, ez a rend a hazám.” Jó lenne, ha az illetékesek — lassan fél évtized után! — dönténének a volt Déry-ház falán állt (másik) emléktábla sorsáról, s a kertből „eltávolított” szoborportréről. Van, kell, hogy legyen Balatonfüreden alkalmas hely Déry Tibor emlékének megőrzésére!
(Szekér Ernő)

*Az Állami Könyvterjesztő Vállalat sorozatának
téli reprint újdonságai*

RÓMER FLÓRIS

A régi Pest

160 Ft

Az ezernyolcszázados évek végének neves tudósa a mai belváros területének építészeti múltját dolgozza fel. Ismertet topográfiai adottságokat, városszerkezetet, utcaneveket, megemlékezik a korabeli alapozásoknál előkerült tárgyi emlékekről, és a feltárt talajrétegekből levont régészeti következtetésekről, amelyek már pótolhatatlanok, hiszen az akkori, sebtében végzett ásások helyén „új”, de ma már így is százévesnél idősebb házak vagy azok utódai állnak . . . Egy-egy leírása szinte megeleveníti korának pesti utcáit.

SIKLÓSSY LÁSZLÓ

Svábhegy

290 Ft

Árnyas sötányok, pazar villák, elegáns, klimatikus gyógyhely, ahol már csillog a reggeli napfény, amikor a város felett még füstköd fekszik — szépirodalmi és felírodalmi regények, békebeli regényes történetek színhelye.

A Svábhegy felvirágzásának, a híres svábhegyi műlő kialakulásának történetét beszéli el a szerző — az épületek és egykori lakóik történetében keresztül, kifogyhatatlan, Jókaiéhoz hasonló mesélő kedvvel és korabeli fényképekkel —, többek közt a Jókai-villáct is . . .

*Kapható az Állami
Könyvterjesztő Vállalat könyvesboltjaiban
és antikváriumaiban.*

*A Budapest környéki TŰZÉP Vállalat
1988-tól megváltozott névvel,
de változatlanul jó tanácsokkal segíti Önt.
Ha új házat épít,
házát átépíti vagy korszerűsíti*

**Keresse fel
tanácsadó szolgálatunkat!**

Új nevünk:

**Közép-Magyarországi
TŰZÉP Vállalat**

Budapest VIII., Práter u. 22.
Telefon: 340-580

BÉRCZI LORÁND:

AZ OPERAHÁZ

A hazai építőművészet egyik legjelentősebb alkotása az Operaház. Felújítását a kultúra iránt érdeklődők nagy várakozással figyelték. Az épület a magyar zenei élet egyik szimbóluma, és az Ybl Miklós tervezte dalszínház több szempontból is szintézisként foglalja magába szellemi életünk történetét.

Az Operaház Budapest világvárossá válása korában készült, pontos tükre századfordulós építészetünk, képző- és iparművészetünk helyzetének, de egyben tükrözi saját múltunkról vallott felfogásunkat is.

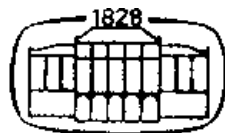
A kötet szerzői ennek szellemében adnak képet az Opera építéstörténetéről, összevetve az épületet a korabeli színházakkal, elemzik a benne és rajta található műalkotásokat — Lotz Károly, Than Mór, Székely Bertalan és mások nagylelegzetű műveit — eligazítják az olvasót a színház technikai világában, s beszámolnak a felújítás, a falképek restaurálásának menetéről is.

A kötet több mint 200 fényképpel igyekszik bemutatni az Operaházat, s megkísérli visszaadni azt a hangulatot, melyet e nagyszerű épület sugall. A kötet német és angol nyelvű összefoglalóval jelenik meg.

A könyv 124 oldal, ára 250 forint.

*A kötet
a Képzőművészeti Kiadónál
jelent meg.*

*Az Akadémiai Kiadó
értékes újdonságaiból
ajánljuk*

MAGYARORSZÁG MŰEMLÉKI TOPOGRÁFIÁJA

Szerkeszti Dercsényi Dezső

XI. kötet

SZABOLCS-SZATMÁR MEGYE MŰEMLÉKEI II.

Szerkesztette Entz Géza

478 oldal, 535 fekete-fehér fotó

Ára kötve 240 Ft

Dán Róbert

AZ ERDÉLYI SZOMBATOSOK ÉS PÉCHI SIMON

(Humanizmus és reformáció 13.)

329 oldal · Ára kötve 98 Ft

A MAGYAR NÉPZENE TÁRA VII.

Népdaltípusok 2.

Szerkesztette Járdányi Pál és Olsvai Imre

883 oldal, számos dallampélda

Ára kötve 608 Ft

Szacsvay Éva

BÁBTÁNCOLTATÓ BETLEHEMEZÉS

MAGYARORSZÁGON

ÉS KÖZÉP-KELET-EURÓPÁBAN

Néprajzi tanulmányok

195 oldal · Ára fűzve 48 Ft

A fenti kötetek megvásárolhatók, ill. megrendelhetők a STÚDIUM (Bp. V., Váci u. 22.) és a MAGISZTER (Bp. V., Városház u. 1.) Akadémiai Könyvesboltokban, valamint a kiadó kereskedelmi osztályán (Bp. 1363 Pf. 24) postai szállításra, utánvétellel.

NAGY GYULA:

Négy évtized Orosháza múzeumában

A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 10.

(Békéscsaba, 1986. 215 old.)

Nem mindennapi témával foglalkozó könyvet tartok kezemben. Szerzője az Orosházi Múzeum nyugdíjas igazgatója, régi jó barátom annak ellenére, hogy több száz kilométer választja el vidékeinket: az Alföld keleti szegélyét és a Dunántúl legnyugatibb táját. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy jól ismerem munkásságát, láthattam múzeumát, melynek értékeit, tárgyainak legnagyobb részét saját maga gyűjtötte össze és rendezte el a legnagyobb szakértelemmel. Ez az áldozatos munka és a múzeumban eltöltött negyven év krónikája, egy lelkiismeretes életút sok-buktatója és sikere elevenedik meg azok előtt, akik ezt a könyvet elolvassák. Rendhagyó műfajú munka, tekinthetjük életregénynek, múzeumtörténetnek, egy néprajzot kutató számára módszertannak, a tanító hivatásból eredő kor- és társadalomrajznak. Ez a sokrétűsége teszi élettélivé, vonzóvá ezt a könyvet, példát, további munkáinkhoz erőt, biztatást meríthetünk belőle.

A könyv első részében a szerző a Kiskunfélegyházi Állami Tanítóképző Intézetre emlékezik, ahol 1932-ben Darvas Józseffel együtt szerezte meg a tanítói oklevelét. Ezt az iskolát tartja élete kovászának, ahol a szakmai ismereteken kívül beléjük oltották a hivatásszeretetet is. Abban a nehéz korban hagyta el az intézetet, amikor az ifjú tanítónemzedékre az állástalanság bizonytalan évei vártak. Négyévi türelem után Orosháza legtávolabb fekvő tanyai osztatlan iskolájához nevezték ki tanítónak, ahol a tanulók és a szülők segítségével sikerült megvalósítani régi vágyát: népművészeti és néprajzi tárgyak gyűjteményét, amit nagyon szép kiállítás keretében mutatott be. Itt kezdődött az a „szenvedélye”, ami egész életét végigkísérte.

Néprajzi kutatásait az Orosháza mellett fekvő Vásárhelyi-pusztán kezdte meg, ahol még az 1950-es évek elején is elevenen éltek a hagyományos paraszti gazdálkodás — a takarás, a nyomtatás — emlékei. Ennek megőrködéséhez szervezte meg a nyomtatás munkálatának filmrövelését, ami egyúttal elősegítette számára, hogy megismerkedhetett a magyar néprajztudomány nagyjaival: Balassa Ivánnal, Bálint Sándorral, Kaiona Imrével, Keszi Kovács Lászlóval, Ortutay Gyulával, Tálasi Istvánnal és a Néprajzi Múzeum számos munkatársával.

Tudása bővítésére és gyakorlati ismereteinek elmélyítésére különböző tanfolyamokon vett részt. Jelent-

kezett az egyetemre és az első félévet teljesen el is végezte, de aztán olyan követelményeket állítottak fel számára, amiket munkája mellett nem vállalhatott el. Ekkor K. Kovács László tanácsára megszakította az egyetemi tanulmányait, és ezt követően készítette el a Vásárhelyi-pusztai „trilógiáját”: a hagyományos földművelésről, az állattartásról és a paraszti életéről. Elégietlenül állapítja meg, hogy ezek a munkái az egyetem Néprajzi Tanszékén, ahonnan ő annak idején „elfutott”, ma kötelező olvasmányok.

Külön szól arról a 10—12 parasztemberről, akik az országban egyedülállóan, az orosházi múzeum köré csoportosulva, Nagy Gyula irányításával írják életútjukat. Munkájukra lelkesítően hatott, hogy nyilvánosságot is teremtett számukra. Több városban felolvasásokat tartottak és szerepelhettek az önkéntes néprajzi gyűjtők országos találkozóján és a televízióban is.

A könyv második részében kutatásainak azokat a területeit mutatja be, amelyek nem tartoztak szorosan múzeumi munkájához. Így kerített sort a „szárazmalomok” és az „olajutók” felderítésére, és ezek közül a helyreállíthatókat az Országos Műemléki Felügyelőséggel műemlékké nyilvánította. Közben leírta a bennük végzett munkák menetét és fényképeket is készített róluk.

Tanulmányozta a távolabbi vidékek hagyományos földművelését is. Ennek eredményeként készült el Adatok Doboz hagyományos gabonatermesztéséhez c. tanulmánya, és segített a Vésztő története és néprajza c. munka elkészítéséhez is.

A harmadik rész évkönyveinek és néprajzi munkáinak elkészítéséről ad tájékoztatást. Szerénységére vall, hogy az elért eredményeket nem magának, hanem annak a lelkes helytörténeti és néprajzi munkaközösségnek tulajdonítja, amely az orosházi múzeum köré csoportosult. Az ő irányításának köszönhető, hogy elkészült Orosháza története és néprajza című vaskos kötet. Munkásságának legértékesebb eredményei azok a könyvei, melyekről az előzőekben szözlünk, amik a Vásárhelyi-pusztán végzett gyűjtőmunkáját és kutatásait összegzik. Ezt a hatalmas anyagot csak olyan ember tudta összegyűjteni és formába önteni, aki gyermekkorától kezdve maga is részt vett a parasztember mindennapi munkájában és jól ismeri a paraszti, a tanyai életet. Csak ilyen módon tarulhattak fel Nagy Gyula előtt olyan finom részletek, amiket sok néprajzi gyűjtő figyelmen kívül hagyott volna.

A könyv negyedik fejezete az orosházi múzeumban eltöltött munkás évtizedeit eleveníti fel. Nem mindennapi feladatai között említi meg a Csorváson talált kincsleletek megmentését és a környék faluműzeumaival való kapcsolatát.

Neki is elérkezett nyugdíjaztatásának ideje 1971-ben. „De mivel egészségem olyan jó volt, eszem ágában sem volt nyugdíjaztatásomat kérni” — vallja

be ösztintén. Tovább akarta folytatni munkáját addig, amíg egészsége engedi. Felettes hatóságai azonban másként gondolkodtak, mert 1978. január 1-vel nyugdíjazták. Erről elkeseredetten ír, mivel: „számomra a térlenség a halált jelentette.” Szerencsére napi hatórás munkát kapott a „múzeumban” és a Darvas József Emlékházban.

A könyv ötödik fejezetében leírja, hogyan került a múzeum épülete a kezelésükbe, és milyen harcok folytak a múzeumban meghagyott, majd megüresedett lakás megszerzéséért. Hosszúra nyúló küzdelmének meglelt az eredménye, mert eldőlt a „nagy per”, a lakásrészt megkapta a múzeum. Ezt követte a tatarozás, a karbantartás munkája, mert a múzeum igazgatója a jó gazda gondosságával feltette, kezelte a nekik juttatott épületet. Közben hadakoznia kellett a fertőző könnyező gombával, amit fáradságos munkával sikerült kiirtania. Ezt követte a belső átépítés, melytől megoldották a látogatók körforgásának lehetőségét a kiállításai zavartalan megtekintését.

A könyv hatodik fejezetében elismert személyek, néprajzzal foglalkozó munkatársak nyilatkoznak Nagy Gyula néprajzi és múzeumi munkásságáról: Gunda Béla, Balassa Iván, K. Kovács László, ifj. Kodolányi János, Hajdú Mihály, Kiss István, Csizmadia Imre, Szent István, Grin Igor, Gulyás Mihály, Koszorús Oszkár valamint gyermekei: Anikó és Zoltán mondják el véleményüket.

Az utolsó, hetedik fejezetben a szerző felsorolja önálló kötetekben és tudományos folyóiratokban megjelent munkáit. 143 tanulmány, cikk, könyv jelzi fardhatatlan életútját.

Nagy Gyula könyvének áttanulmányozása nagy élmény, sok tapasztalatot adott számomra. Olyan „megszállott”, a néprajz ügyének szentelt munkás élet bontakozott ki előttem, melyről csak tisztelettel és megbecsüléssel lehet szólni. Azt is éreztem könyve lapjaiból, hogy akikkel kapcsolatba került Nagy Gyula, azok nem tudták kivonni magukat a hatása alól.

Szabó József

DR. GERGELY ERNŐ:

A magyarországi bányásztársadalom története 1867-ig

(Műszaki Könyvkiadó, 1986. 327 old.)

Az egyik legősibb foglalkozást űző bányász mindig kivételes helyet foglalt el a mástól különböző munkája, munkakörülményei és -feltételei, sajátos társadalmi szerveződése stb. révén. Nincs még egy szakma, még egy társadalmi réteg, amelynél olyan nagy ellentét lenne, mint a bányász és társadalma bármely szintjének széles kollektív jogállása, valamint a hihetetlenül nehéz egyéni munkavégzése és sorsa között. A szerző ezt a paradox helyzetet teszi könyve vezérfonalának, erre fűzi helyenivalóját a bányászat és jogviszonyainak kialakulásától egészen a tőkés viszonyok küszöbére érő bányatársadalom tudatos eszmé-

léséig. Faller Jenő már több mint egy évtizede megjelent jó szerencsét! Események, képek a bányászat múltjából című munkáján kívül ez a kötet az első, amely az utóbbi évtizedekben vállalja a téma összefoglaló, de egyben enciklopédikus jellegű elemzését.

Gergely Ernő munkája két nagy részből áll: első felében a bányászat múltjának összefoglalását adja, előtérbe helyezve a jogi fejlődést. Így a munkában természetesen túlsúlyt ölt a mások mindig részletesen tárgyalt — geológia, a bányatan, helyette a történeti-társadalmi fejlődés vonala uralkodik. Ebből kiindulva veszi sorra az ércbányászatot, a sóbányászatot és a szénbányászat megindulását, fejlődésének első jelentősebb korszakát. Hatalmas forrásokkal és jegyzetapparátussal támasztja alá mondanivalóját, elsősorban a művelődéstörténeti vonatkozások szem előtt tartásával, de kitér az alapvető termelési-technikai kérdésekre, a bányahelyek leírására, a különféle nyersanyagok bányászataiban alkalmazott munkamódszerekre és az alkalmazott technika ismertetésére is. A hasonló témájú, de műszaki jellegű munkákkal ellentétben a fejezetek összefogottak, a történeti módszerek az uralkodó. Az olvashatóságot fokozzák a jól adagolt korabeli versidézetek, a prózai munkákból vett szemelvények.

A kötet második része a bányamunkásság életmódjával, élet- és munkakörülményeivel foglalkozó, valamint a bányamunkásság mozgalmait tárgyaló fejezetekre oszlik, de helyet kapott itt a vizsgált korszak határán megjelenő tőkés termelés bányamunkásságra gyakorolt — s talán majd egy következő kötetben kifejtett — hatásának vizsgálata is.

A kötet legvakosabb és leghangszúlyosabb része elemzi a bányamunkásság életmódját. Az egyetlen mondatban kifejezett különbséget — „a bányamunka egy különös embert formált ki, aki beszédmódjában, szokásaiban és viseletében más volt, mint embertársai” — sokoldalúan járja körül, s foglalkozik a magyar bányászéletben és hiedelemvilágban is fontos szerepet játszó babonákkal és mondákkal, a bányászok gazdag — elsősorban a föld alatti munka kiszolgáltatottságából fakadó — képzeletvilágával. A bányának mint munkahelynek, a bányász munkaeszközeinek a leírása is inkább táplálkozik korabeli írott közlésekből, semmint technikai adatokkal terhes szakmai tételekből. Az így emberközelibbnek rajzolt bányász „felszíni élete” is jobban megközelíthető, s megtalálható itt a szokások, az ünnepek leírása s néhány strófa a gazdag dalkincsből, közte a bányász-himnusz keletkezésének története is. Nem marad ki a sorból a sajátos munkajellegből adódó, az általános öltözködéstől és viselettől eltérő ruházatkodás gazdag emlékvagyának összefoglalása csakúgy, mint a bányászéletben nagy szerepet játszó összetartozás — szakmai egyesületek — emlékvagyai. Művelődéstörténeti és heraldikai érdekességű a magyarországi bányavárosok korabeli címereinek és jelképeinek leírása, hiányzik közülük viszont a jelenlegi egyetlen bányavárosunk — Rudabánya — kivételesen szép címereinek rajza.

A bányászok életkörülményeivel, munka- és bérviszonyaival foglalkozó — számadatokkal bőven illusztrált — alfejezet már átvezet a kötet utolsó, a bányamunkásság mozgalmait tárgyaló nagy fejezethez. Az összefoglalásból kiderül, hogy a bányászoknak a helyzete, munkakörülményeik és munkaviszo-

nyaik jobbításáért kezdett harcai egyidősek a bányászkodással. Se hossza, se vége a feudális urak, a bányavárosok elleni panaszoknak, a kétségbeesés okozta lázadásoknak, a vérbe fojtott megmozdulásoknak. Epizóduszerűek és rövid ideig tartók azok az események, amelyekkel az 1848—1849-es szabadságharc időszakában a bányamunkásság a forradalom és szabadságharc zászlaja alatt harcolt, bár a szerző azt is megállapítja, hogy állásfoglalásuk a nem magyarlakta bányavidékeken nem minden esetben volt egyértelmű.

A kötet utolsó fejezete a kiegyezésig tartó alig több mint másfél évtizedben a kapitalizálódó gazdaság gyorsan fejlődő kiszolgálójává — de egyben egyik alapvető feltételévé is — vált bányászatot az előzőkhöz hasonló szemüvegen keresztül vizsgálja.

A kötet illusztrációs anyaga csak lazán illeszkedik a tartalmi mondanivalóhoz, több nem magyar vonatkozású kép feleslegesen kapott helyet a munkában, s a képanyag jelentős hányada korban túlmegy a tartalmi mondanivaló 1867-es záróévéén. Furcsán hatnak így a bányatépelekről közölt századforduló körüli képek távirópoézissal, villanyvezetékekkel, sodronykötélpályával.

Mindent összevetve régi hiányt pótol Gergely Ernő munkája, s bízunk abban, hogy a munka nem marad abba, s folytatódik a kiegyezést követő mintegy százéves időszakon át. Fontos a munka, de — hangsúlyoznom kell újólaj — fontos a folytatás is, mivel abban egy olyan évszázadnyi időszakról lehetne szó, amelyben feltárható és összefoglalható lehetne azoknak a tényezőknek és mozgatórugóknak a sokasága, amelyek az utóbbi évtizedekben oly sokszor átértékelték bányászatunkat s tettek sokszor kérdőjelet jövőjéi illetően.

Dr. Bencke Géza

Kincses Kolozsvár

(*Magvető, 1987. 530 + 408 old.*)

Már a középkor óta a „kincses” jelzővel illetik Kolozsvárt. A XIV—XV. században a város jómódja országos hírű volt. Ugyan később, a viharos évszázadok során a gazdagság eltűnt, de a „szellemi kincsek”: iskolák, kulturális értékek, műemlékek változatlanul megmaradtak, gyarapodtak, így a „kincses város” elnevezés egyre inkább a szellemi gazdagságra vonatkozott.

A várost központi fekvése, gazdasági, politikai és kulturális szerepe miatt mindig Erdély „fővárosaként” emlegették, s elsőségét még akkor is megtartotta, amikor más város kapta meg ezt a címet. Az önálló fejedelemség korában Gyulafehérvár lett a székhely, és mégis: Szenci Molnár Albert Kolozsvárot halt meg, Apáczai Csere János ide menekült, hogy taníthasson. Tótfalusi Kis Miklós nyomdaja is itt működött. A Habsburg uralom Nagyszombat tette meg a főkörmányszék városává, de egy évszázaddal később már az is Kolozsvárra került át.

Kolozsvár évszázadokon át a magyar kultúra fellegvára Erdélyben. S az utóbbi kétszáz évben az erdélyi románosság kulturális központja is. Az 1910-es népszámlálás szerint a 60 808 lakosú város 83%-a magyar, 12%-a román volt. Ezek az arányok keveset változtak az 1941-es újabb magyar népszámlálásig, miközben a lakosság csaknem kétszeresére, 110

ezerre nőtt. 1945 után rohamléptekkel növekedett a város, de — a románok nagyfokú beköltözésével — a nemzetiségi arányok teljesen megváltoztak. Jelenleg a majdnem háromszáz ezres városnak csak bő egyharmada magyar, a többség román. De a romániai városok közül így is ebben él ma a legtöbb magyar. Ha csökkenő lehetőségek közt is, de az erdélyi magyarság kulturális életében döntő szerepet ez a város játszik.

A szellemi örökség megőrzése és továbbadása fontos feladat mind az itt élőknek, mind a többi magyarnak. Ezért nagy fontosságú a Magyar Hírmondó sorozatban a kétkötetes válogatás megjelenése, mely elénk tárja a város kincseit, megismerteti múltjával, emlékeivel, kiválóságaival.

Petőfi így ír Kolozsvárról: „S történetkönyv ez a város/A történetek nagy könyve/Minden utca és minden kő/Nagy dolgokról beszél benne.” E „történetkönyvben” lapozgathatunk most, a kezdetektől a XX. század elejéig. A város bővelkedett jelentős történelmi eseményekben:

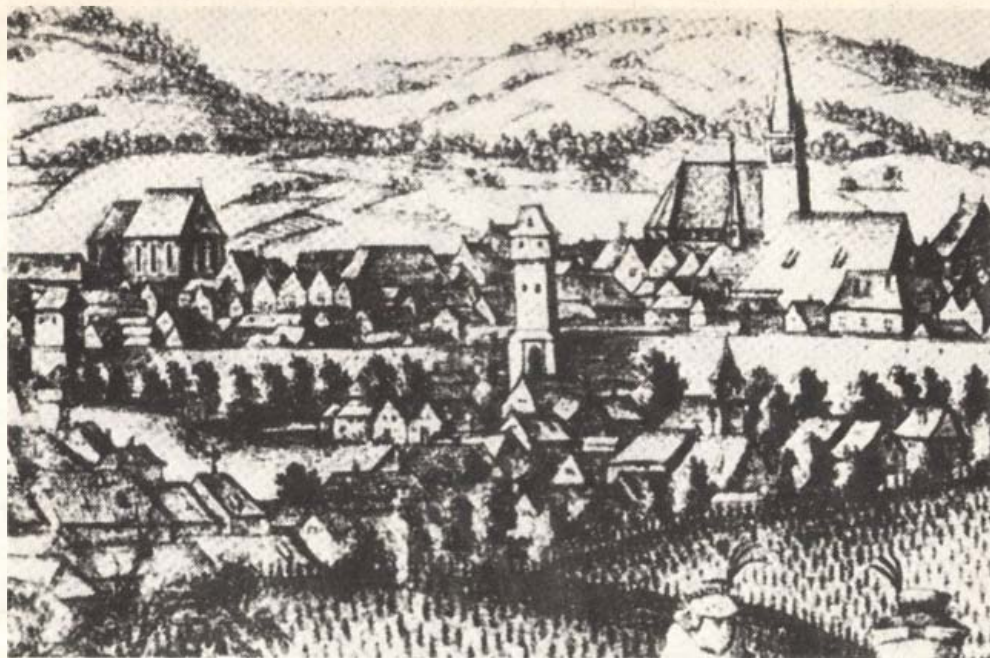
A rómaiak Napoca néven alapítottak rövid életű települést e helyen. Miután Dáciát feladták, és onnan kivonultak, több mint 600 éven át — a magyarok megjelenéséig — nem volt itt jelentősebb élet, ezt bizonyítják a régészeti leletek.

A honfoglalás-kori temetők egyik legnagyobbikát itt tárták fel, ez azt mutatja, „hogy a Kolozsvárt megszálló honfoglaló magyarság tekintélyes számú volt” — írja László Gyula. A magyarok Napoca romjain várat emeltek, ez lett a Szent István alapította kolozsi ispánság székhelye. A vár egyike volt az Erdélyben lévő hét várnak, melyek köré a vármegyéket megszerverték.

A város történetéhez hozzátartozik a szomszédos kolozsmonostori bencés apátsági templom létrejötte a XI. század derekán, I. Béla korában. A tatárjárás során a környék elnéptelenedett, ezért telepítettek be 1272-ben a szászokat, akik kezdték kiépíteni, fejleszteni a várost. Kolozsvár mégsem vált szász jellegűvé, mint sok más erdélyi város.

A XIV. században már kőházakkal, templomokkal, iskolákkal rendelkezett város volt. Fejlődését bizonyítja, hogy itt dolgoztak a Kolozsvári szobrásztestvérek, Márton és György, kiknek magyarságát sokáig vitatták. Balogh Jolán és Kós Károly írásai bebizonyítják, hogy nem németek, hanem magyarok voltak. Még a század közepén megkezdődött a legrégebbi fennmaradt műemlék, a Szent Mihály-templom építése, ami csaknem egy évszázadig tartott. Zsigmond király 1405-ben szabad királyi várossá nyilvánította Kolozsvárt, melyet ekkor felelőszében magyarok, illetve szászok laktak. 1443-ban itt született Hunyadi Mátyás, aki később bőkezűen támogatta szülővárosát. A városban kiváló ötvösök, aranyművesek, kőfaragók működtek, ez volt a kincses aranykor. Egyre-másra épültek a reneszánsz polgárházak, paloták, megkezdődött a Farkas utcai templom építése is.

1458-ban a lakosság aránya alapján olyan megállapodás jött létre, hogy a város vezetését 50 magyarból és 50 szászból álló tanács irányítja, s a bírói cím évente felváltva oszlott meg közöttük. A német lakosság a XVI. századtól gyorsan megmagyarosodott, ebben a reformáció, majd a fejedelemség létrejötte játszott fontos szerepet. A lutheri tanokat Heljai

Kolozsvár látképe, 1617. (Vázlat Egidius van der Rye rajza után készült rézkarcról)

Gáspár kezdte hirdetni, s 1545-ben az egész polgárságot áttértette. A katolikus papokat, szerzeteseket elűzték, templomaikat elfoglalták. Heltai szerepét rövidesen Dávid Ferenc vette át, aki előbb kálvinistává, majd unitáriussá tette az egész várost. Születésük szerint mindketten szászok voltak, de magyarrá váltak, magyarul prédikáltak.

Báthori István célja a katolikusok egyenlőségének elismertetése a protestáns vallásokkal. Engedélyezte, hogy a jezsuiták Kolozsmonostoron, majd a városban alapítsanak rendházat. Működésükhöz fűződik a rövid életű egyetem (1581—1588). Báthori halálát követően azonban a jezsuitákat kitiltották az országból, a vallási viszályok, a háborúskodások miatt a város ekkor már nagyon elszegényedett.

Bocskai István is Kolozsvárott született, Mátyáséval szemben állt szülőháza. Bocskai, Báthori Gábor, majd Bethlen Gábor is a Szent Mihály-templomban tette le fejedelmi esküjét. Bethlen ugyan Gyulafehérvárt építette ki fejedelmi várossá, de Kolozsvárt sem felejtette el. Nagy súlyt fektetett a szabad vallásgyakorlatra, visszaadta a katolikusoknak a monostori templomot, s szórványosan jezsuitákat is beengedett Erdélybe. I. Rákóczi György megkezdte a Farkas utcai templom helyreállítását, mely ekkor már a reformátusoké volt. A református kollégium Apáczai ideérkezésekor olyan tudományos lendületet kapott, hogy a XVIII. századra már főiskolai jellegűvé fejlődött. A Farkas utca valóságos iskolaváros jelleget öltött. Ugyancsak főiskolai szintre emelkedett az utca elején lévő jezsuita, később piarista iskola. Az unitárius kollégium, kissé távolabb szintén értékes munkát végzett. A kolozsvári nyomdászok nemcsak

iparosok, hanem tudósok és művészek is voltak. Elég Heltai Gáspárra vagy Tótfalusi Kis Miklóstra gondolni, aki a XVIII. század második felében a kolozsvári nyomdászatot európai hírűvé tette.

A török kiűzését követően a gubernium Nagyszébenbe került, Kolozsvár politikai nyüzsgése megszűnt, de a szellemi élet továbbra is eleven maradt. Ennek is köszönhető, hogy 1790-től ismét főváros lett. Ebben a fő érdem Bánffy György gubernátort illeti, kinek emlékét a főtéri remek barokk palota őrzi. Az erdélyi nemesség fokozatosan beköltözött a városba, sorra épültek a barokk paloták.

Az 1791-es országgyűlésen teremtette meg Aranka György az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaságot. Egy évvel később kezdődtek meg a magyar nyelvű színelőadások, s 1794-ben Wesselényi már a rendek elé vitte az állandó színház kérdését. Az ország első színháza épült fel, a nyitó előadást 1821-ben tartották. 1814-ben Döbrentei Gábor itt indította el az első magyar tudományos folyóiratot, az Erdélyi Múzeumot. A reformkor számos kiemelkedő alakja tevékenykedett a városban: Jósika Miklós, Bölöni Farkas Sándor, Wesselényi Miklós, Szentiványi Mihály, Kriza János.

1848 májusában az egykori Vigadó — a mai Erdélyi Néprajzi Múzeum — épületében mondták ki az uniót Magyarországgal. A bukás után a városnak is bűnhődnie kellett, 1861-ig ismét Szeben lett a székhely. A kiegyezés szüntette meg a különálló Erdélyt, ezzel Kolozsvár fővárosi rangját is, de nagyarányú fejlődését nem akadályozta meg. A Nemzeti Múzeum és az Erdélyi Múzeum Egyesület még 1859-ben alakult Mikó Imre támogatásával, 1872-ben pedig négyfakultásos egyetem kezdte meg működését.

HONISMERET a Magyar Hírekben

Kolozsvár a román történelemben is fontos szerepet játszott. 1791-ben itt szerkesztették a Supplex Libellus Valachorumot, a románság teljes nemzeti jogokat kérő folyamodványát. Gárdi László írásából megtudhatjuk, hogy a városnak milyen hatása volt a román tudományra. A jezsuiták főiskolája révén a XVIII. századtól az erdélyi románok sokkal magasabb szintre emelkedtek, mint moldvai és havaselvei társaik. A latin műveltség kisugárzását az „Erdélyi Iskola” görög katolikus pápi vezetőinek tevékenysége bizonyítja. Grigorie Moldovan román író meleg szavakkal emlékszik vissza a piaristáknál töltött éveire. „...mi, románok nyelvünk használatában sem az osztályban, sem a játszótéren, sem künn az életben akadályozva nem voltunk. Otthon, kis szűtszört telepeinken csak románul beszélünk. Mi, román tanulók a piarista atyák melegében saját faji érdekeinket is szolgálhatunk...”

A *Balint István* János szerkesztette könyv arra törekszik, hogy a régi Kolozsvár mindennapi életét, történelmét minél több forrásból bemutassa. A mozaikdarabkákká végül egy teljes képpé állnak össze a város múltja iránt érdeklődőknek. Az *első kötetben* a város régi napjairól és lakóiról olvashatunk. Időrendi sorrendben szerepelnek itt régi cseh alapszabályok, városi rendszabályok, történetírók, követek, utazók leírásai, korabeli tanulmányok az adott korról. Igen alapos tanulmány például Jakó Zsigmondé Az otthon és művészete a XVI—XVII. századi Kolozsváron címmel. A kolozsvári népviseletet dr. Kós Károlyról ismerhetjük meg, s több írás foglalkozik a hőstátiakkal, a város környéki jellegzetes magyar gazdálkodó-kereskedő népcsoporttal. Kelemen Lajos jegyzetét alapján készült egy remek leírás, mely a házsongárdi temető nagy halottait veszi sorra. A *második kötetben* a város szellemi életéről és művészeti emlékeiről esik szó: a híres Alma Materekről, a református, jezsuita majd piarista és unitárius kollegiumról, az egyetemről, a könyvtárakról, a sajtó-, színházi és zenei életéről, a múzeumról. Kevésbé ismert, hogy innen indult el a magyar filmgyártás, s Veress Ferenc, a híres fotóművész is itt dolgozott, aki már 1866-ban a színes fényképezéssel próbálkozott. A műemlékeket főleg Kelemen Lajos írásaiból ismerjük meg kellő alaposítással, részletességgel. Külön érdem a könyv gazdag képanyaga, mely sorra veszi a fontosabb művészeti emlékeket, viszont nagyon hiányzik egy térképábrázlat a belvárosról, a korabeli utcanevekkel. Ugyanezák hiányolhatunk egy rövid leírást ismereteseit a szerzőkről, valamint némi jegyzetanyagot, mely magyarázatul szolgálna a kevésbé tájékozott olvasónak.

Számos író, költő élete fűződik szoros szálakkal a városhoz. Az ő visszaemlékezéseikkel fejeződik be a válogatás. Idézzük Cs. Szabó Lászlót, hogy ír Kolozsvárról: „Szép város, de nem a legszebb. Nemes város, de talán nem a legnemesebb. Ósi város, de semmiképp sem a legősibb. A részek nem tökéletesek, s az egész együtt mégis tökéletes, s olyan sirnivalóan szép, mint az az asszony, akit legjobban szerettem ezen a világon.”

Udvarhelyi Nándor

Fontos feladatot tölt be a Magyarok Világszövetségének lapja, a Magyar Hírek által, hogy a világban szétszóródott magyarság számára vonzó, színes formában, legalább a betű és a kép segítségével elérhetővé teszi a szülőföldet, a Hont, a földrajzi és a szellemi értelemben vett Otthont. Cikkeinek jelentős része azokkal az értékekkel foglalkozik, amikkel a magyarság gazdagította és gazdagítja az emberiség kultúráját. A szövénymagyarság lapja lenne tehát, de nemcsak a távoli országba szóródott diaszpórákkal foglalkozik, figyelmet példát mutatóan kiterjeszti a szomszédos országokban rekedt magyarok helyzetére, kulturális életére is. A kulturális nemzethez tartozást sugalló írások alapvetően honismereti töltetűek, a múlt, a hagyomány és az érték megtartó erejét hirdetik.

Ha végig lapozzuk a Magyar Hírek 1987. évfolyamát, több beszámolót is találunk azokról a — főként a társadalom által kezdeményezett mozgalmakról és akciókról, amelyek elsősorban a magyar kultúra érdekeit szolgálják idehaza és a nagyvilágban. Így olvashatunk a *városvédő mozgalomról*, a *jótekonny apácarend születéséről*, a *Soros-alapítvány* eddigi teljesítményéről, a *honismereti mozgalom* országos eseményeiről, az ömgyar kultúra ápolására alakult baráti társaságról vagy a szülőföldjéről elsodródott magyarság megtartását szolgáló *anyanyelvi mozgalomról*. Bemutatja a lap hazánk legszebb tájait és olyan helyekre is elkalauzolja az olvasókat, ahová még az itthon lakó állampolgárok is csak nagyritkán jutnak el, mint a Fejér megyei *Bory-tár* romantikus falai közé, a Szilvásváradon berendezett *Lipicai-emlékparkba*, vagy a *zsámbéki lámpamúzeumba*. De találkozunk a Magyar Hírek lapjain a hagyományörzés nemes formáival is, mint a bukovinai székely berleheimesek (*Csobánolás Erdén*), a *matyi himzés* folytatódása, a *budonyi hagyományörző fiatalok* vagy éppen a nemzetiségi megbékélés példájul is szolgáló *egyházasközzári csángómagyarok és svábok* közös ünnepe.

Ennek a honismerettel teltített újságnak a lapjain nemcsak rendezésre váró *gondjainkról*, de a mindnyájunk számára *közös szívdobbanást* jelentő helyekről, eseményekről is olvashatunk: a budapesti Nemzeti Múzeum, a kolozsvári Matyas szobor vagy a házsongárdi temető, a kanadai magyar települések, az újvidéki magyar szellemi műhelyek, megannyi ismeretet gyarapító, magyarságtudatot erősítő írás. De találkozunk ezeken a lapokon a magyar szellemi élet kiválóságaival is: a világ minden részéről a fővárosba látogató, magyar és magyar származású tudósokkal, zenészekkel, a nyolcvanadik születésnapját ünneplő, Angliában dolgozó Buday György farnetszővel vagy a 60 évesen köszöntött, Erdélyben élő Beke György, Sütő András írókkal.

A Magyar Hírek nemcsak külföldön élő magyaroknak szól. Eppen honismereti töltésű írásai révén számot tarthat a „hazai” magyarság érdeklődésére is, különösen azokéra, akiknek látóköre túl tud szaranyalni a jelenlegi politikai határokon.

Halász Péter

Őrizzük meg és hasznosítsuk a népi sportjátékokat!

A népi játék olyan gyűjtőfogalom, ami a népi játékkultúra egészét összefogja, így az olyan mérkőző jellegű csapatjátékokat is, amelyeket ma már csak kevesen ismernek.

Népi játékhagyományunk természetesen illeszkedik az egyetemes játékvilágba. Több játépedagógiai-történeti munkában találunk olyan etnológiai, sporttörténeti adatot, ami bizonyítja, hogy a szomszédos nemzetek játécai hasonlítanak egymáshoz. A nemzeti sajátosság és a nemzetközi azonosság a gyermekek és a felnőttek játékaiban egyaránt fellelhető.

A magyar népijáték-irodalom szűkszavú adataiból nehéz kideríteni a sportszerű népi játékok kezdetét és fejlődését.

A sportszerű népi játékok egyik ága a görög-római eredetű méta (vár) játékokig nyúlik vissza. A klasszikus labdajátékokat nem csak nálunk, de a germán és a szláv népeknél is játszották eltérő néven és formában. A Szovjetunióban: orosz méta—szabad méta, Németországban: lauf méta—schlagball, Finnországban: fészék méta, Angliában: rounders néven vált ismeretessé, a baseball (négyesméta) elődeként.

Hogyan lett nálunk a nagy múltú metából népi játék?

Mérkőző csapatformában főleg a kollégiumban lakó diákok játszották (Pesten, Pozsonyban, Sárospatakon, Nagyváradon stb.). A diákok a nagy szünetidőre hazatérve megintották a játékot a kisvárosok, falvak fiataljainak. Közreműködésük eredményeként kialakult a játék sportszerű formája, de lazább, rugalmasabb szabályokkal, mint a kollégiumokban. A falusiak nem szerették az idegen, latinos kifejezéseket, változtattak a neveken, alakították a szabályokon. Így lett pl. Drágszéken a metából menta, másutt várazás, kifutó nyulas, kanászkapós, gazdás, kutyás, sintéres, vagy más jellegzetes néven terjed tovább.

A sportszerű népi játékok gyökerének másik ága a pásztorjátékokhoz vezet. Népünk szerető gondossággal őrizte meg a pásztorjátékokat. Az őrző, jószágot legeltető gyerekek-legények a ritkán adódó szabad időben játszottak a botos játékokat. (Kanászos, gedázás, böltetés, gólyázás stb.). Néhány faluban tavasz kezdetén, húsvét táján ismétlődő szokásként utcarészek, faluvégek legjobbjai (bandái) játszottak egymás ellen. A sportszerű forma alakításában a virtuos, a vetelkedés volt a hajtóerő. (Hely, létszám, játékidő vagy ponteredmény.) Az eredményt a „bandavezérek” tartották fejben békés egyezség vagy hosszantartó vita közben. A Somogy megyei Törökkoppány adatközlő játékosainak egybehangzó állítása szerint a falu apraja-nagyja, a lányok-menyecskék kíváncsi serege is végignézte a mérkőzést. Biztatás, láрма nem volt szokásban, csak a játék végén csúfolták ki a veszteseket, ami miatt gyakran támadt harag, veszekedés. Még a hosszú téli esteken is felidéztek a játékot: dicsérték a bátor kapókat, az ügyes célzókat, jó futókat vagy kötekedtek a vesztes csapat tagjaival. A játék szokássá vált, generációról generációra öröklődött és *tájégségek szerint őrizte a mérkőző, sportszerű csapatjátékok formai és tartalmi keretét.*

A falvak népe alakította, történelmi és társadalmi elnevezésekkel gazdagította és továbbadta az utóknak hagyományos játékaikat. A városi ifjúság terjesztette, de nem ragaszkodott sokat játszott játékaikhoz. A századforduló előtt a népi játékokat visszaszorították a modern sportjátékok, melyeket mindenütt egységes szabály szerint játszottak. A modern sportok gyors terjedése, nemzetközi sikere végleg elvonta a figyelmet a népi játékokról.

Játékhagyományunk megmentésére összefogtak a pedagógusok, írók, tudósok. Porzsol Lajos 1855-ben, dr. Kiss Áron 1891-ben, dr. Ottó József 1897-ben megjelent könyve gyors cselekvésre buzdítja a kortársakat. A népi játékok hanyatlásának kezdeti szakaszából pótolhatatlan írott anyagot hagytak az utókor számára.

Az első világháború után a sportszerű népi játékoknak még több változatát játszották az országban. 1915—1935 között számos tanulmány jelent meg a játékok terjesztése, népszerűsítése érdekében (Néptanítók lapja). De a játékok száma egyre csökkent. A botos pásztorjátékokat már csak a zártabb tájegységek

hagyományörző közösségei játszották egymás között. A második világháború után a népi játékok életere tovább zsugorodott. A városi ifjúság csak a modern sportokat tanulja, az eldugott falvakban sem torboroztak bandákát a tavaszi játékokhoz. Az idősebbek lassan elhagyják, egyre hézagosabban tudják elmondani gyermekkoruk kedvelt játékeit. A *hagyomány átszarmaztatásának láncja megszakadt*, a játszóközösségek tagjainak saját készítésű játékszerzeit felváltják a sportüzletekben készen kapható játékeszközök.

Hogy egy társadalmi korban milyen játékok válnak közkedvelték, azt a társadalmi igény és az igények kielégítésének lehetősége szabja meg. Ha figyelemmel kísérjük gyermeknevelésünk növekedési szakaszait, könnyen megállapíthatjuk, hogy minden gyermekben megvan az igény a természetes mozgások gyakorlására (futás, dobás, ugrás, rúgás), de egy szűk lakásban nehézséget okoz a gyermek fokozódó mozgási igényének a kielégítése. Kap tehát elekiromos játékok, legőpítő és más olyan játékok, amely mellett guggolhat, térdelhet, csúszkálhat naphosszat, de mindez nem pótolja a természetes mozgást. Tévedés ne essék! Én nagyra becsülöm a kreatív, gondolkodtató és ügyesítő játékokat, de nem hiszem, hogy kielégítik a gyermek mozgásvágyát. Egyre több kell belőlük, mert a gyermek hamar megunja őket. És szaporodnak a lakásban az elárvult babák, a csodás villanyvonatok, lendkeres autók, felhalmozott építőköcskák. Ha a szülő nem ér rá kielégíteni a gyermek mozgásvágyát, akkor a gyenge fizikumú kicsinyek érzelmi világában törés áll be. A megszokottól eltérően viselkednek, eldobálják, összetörik játékaikat, használati tárgyaikat. A szobából kiszabadulva, minden figyelmeztetés, tiltás ellenére kísérőik mellől elfutnak, felugrálnak a kerti padokra. A szülő sópánkodik, hogy gyermeke rossz, nem bír vele. Pedig gyermeke nem rossz, csak azt igyekszik pótolni, amitől a szobában el volt zárva. A gyermek lemarad a természetes mozgásokban: a futásban, az ugrásban, a labdázásban. Az óvodában az erősebbek elszedik tőle a játékokat, egyre inkább nyilvánvalóvá válik a kudarc érzése, elmarad a játék legfőbb értéke: a *sikerélmény*. A sorozatos kudarc nyomán mozgás- és játékelenesség válik, legszívesebben egymagában játszik, társaitól félrevonulva.

Az óvodában az énekes-táncos játékok tanítása a legalkalmasabb arra, hogy az alapvető mozgásokat a gyermek a közösségben megismerje és gyakorolja.

Az iskolában megkezdődik a szakosodás a játéktanításban is. A tantervi mozgásanyag megtanítását elsősorban a tárgyi feltételek helyzete és a pedagógus személyisége dönti el. A tanárt kötik a tantervi előírások, tehát a torna-átléta és a sportjátékok tanítása mellett nem kíván olyan játékokkal foglalkozni, melyekben a tanuló kötetlenül, szárnyaló fantáziával átlenyegülve átélhetné, utánozhatná a ló, kutya, farkas, kakas, sas stb. népi játéktípusok mozgását. Mert a tantervekben felsorolt ún. *testnevelési játékok* a sportjátékok előkészítő, rávezető, monoton begyakorlására igen alkalmasak, de nem elégítik ki azokat a tanulókat, akik nem vonzódnak a sportjátékokhoz.

Ök mit hasznosítanak többévi szakosodás és az iskola befejezése után szabad idejükben, egészségük védelmére? A labdarúgásra „szakosodott” tanulók kis töredéke játszhat tovább valamelyik egyesületben. A többi alkalomszerűen látbeneszik, egyérintőzik vagy kapura rúgdal, aztán ezt is abbahagyja. A hajdani osztályközösség röplabdásai egy-egy kirándulásra korbeállnak, egymásnak ütögetik a labdát, esetleg tollaslabdázna, aztán azt is abbahagyják. Nincsen széles választékuk olyan egyszerű, változatos játékokból, amiket szabadban, bárhol játszhatnának kis csoportban, költséges felszerelés nélkül. A felnőttek zöme mozgásszegénynek válik és szaporodik a televízió képernyője előtt a passzív sportosok tábora. A mozgás, játék és sport hiánya miatt sok a katonai szolgálatra alkalmatlan fiatal, a dolgozók között szaporodnak a szervi és keringési betegségek, és évek óta több mint 50 ezerre tehető a testnevelés alól felmentett tanulók száma. A komor statisztika ismeretében több lehetőséget kell nyújtanunk az egészségvédő, kondicionáló mozgások kielégítésére, a szabad időben üzhető mozgások, játékok megismertetésére. A sok közül egy lehetőség erre a *sportszerű népi játékok felelevenítése és terjesztése*.

Felvetődhet a kérdés: ha valóban olyan hasznosak és népszerűek voltak, miért haltak ki, miért nem tanítjuk ma a sportszerű népi játékokat? Azért voltak közkedvelték, mert az egész országban játszották. Megfeleltek a gyermekek mozgásvágyának, lelkivilágának. Mindenütt volt elég hely, ahol korra és nemre való tekintet nélkül néhányan vagy többen is együtt játszhattak a maguk készítette játékszerekkel. A játszóközösségek továbbadták, átszarmaztatták az egymást váltó generációknak a variációkban bővülő játékokat.

Kihalásuk a modern sportjátékok megjelenése idején kezdődött, a két világháború után gyorsult fel. Megszűntek a szabad területek — a falusi legelők, rétek, a városi „grundok”. A játékhagyomány átszarmaztatásának láncja megszakadt, a tömegkommunikációs berendezések segítségével a divat, a sportesemény egyidőben jut el városra-falura. A vidéki fiatalok a külföldi vagy a fővárosi szokásokat utánozzák. A tájegységek szokás- és játékhagyományait az idősebbek is elfeledik, a gyermekkor emlékei megfakulnak, a játékmozzanatok szétessenek, összekeverednek. A fiatalok nem igénylik a régi játékokat, mert *nem látnak követendő példát sem a családban, sem pedig az iskolában*.

Az 1950-es évek kezdetén Muharaj Elemér, a Népművelési Intézet Néprajzi Osztályának vezetője több tájegységre kiterjedő népdal-tánc-játék gyűjtést indított el. Az összegyűlt játékokat három csoportra osztottuk: énekes-táncos, mozgásos és sportszerű játékokra. A mozgásos és a sportszerű játékokat testnevelő tanárokból alakult munkaközösség dolgozta fel, rendszerezte, hogy idővel az iskolai testnevelés és korszerű testkultúra hasznára váljanak. Tervezetet készítettek az általános iskola és az ipari tanuló intézetek kísérleti testnevelési tantervébe javasolt népi játékok felosztásáról. A nyári tanítási szünetekben járták a falvakat, hogy a népi játékokat eredeti formában megtanulják és feljegyezzék. A játékok terjesztésére, népszerűsítésére 1958-ban népijáték-bemutatót tartottak a margitszigeti Úttörő stadionban. A nagy sikerű bemutató végén került sor a „Két város legjobb meccsapata” címért kiírt serlegavató mérkőzésre, melyet az elődöntők megrendezése után a budapesti III. ker. békásmegyeri iskola csapata nyert meg a ceglédi általános iskola ellenében.

1975—1977. években újabb kísérlet történt a tánc- és a játékoktatás érdekében. Dr. Kaposi Edit, a Népművelési Intézet főmunkatársa, a Magyar Tudományos Akadémia felkérésére kidolgozta az iskolások testi nevelésének távlati oktatási tervét a harmadik testnevelési órára. A megbízott pedagógusok három éven át foglalkoztak a harmadik testnevelési órán a népi tánc és játék tanításával. Az értékelő konferencia 1977-ben volt Balatonalmádiban, melynek végső határozata szerint a tánc- és játékoktatás a testnevelési órákon nem oldható meg, a tantervek anyagából a kísérleti jelleggel felvett anyagot törölni kell. Az indoklásból itt csak azt emelem ki, ami a sportszerű népi játékokra vonatkozóan nagyon meggyőzően hangzik. Eszerint a sportszerű népi játékok tanításához nagy terület kell. A csapatjátékok nagyon időigényesek, a 45 perces órákon megrövidítendő a sportjátékok tanítási idejét. A játékeszközök nem kaphatók, a botok használata fokozza a baleseti veszélyt. A tanároknak olyan feladatot kellene elvégezniük, melynek végső eredményéről sem személyes, sem közvetett tapasztalattal nem rendelkeznek stb. A népi játékok tanításának ellenzői azt hangoztatják, hogy nincs szükség idejétmúlt játékokra. A tanulók megtanulják a modern sportjátékokat az iskolában, ezeket játszzák mindenütt az iskolán kívül is.

Előzőleg, az iskolai oktatásban tapasztalható szakosodást megemlítve, már rámutattam a felfogás tarthatatlanságára. Ugyanis, ha elfogadjuk azt az általános érvényű iratlan szabályt, hogy a sportszerű népi játékokat nem szabad tanítani a modern sportjátékok rovására, legalább a több éven át felmentett vagy nem sportoló fiataloknak *lehetőséget kell nyújtani*, hogy megismerkedjenek az énekes-táncos és sportszerű népi játékokkal.

A sportszerű népi játékok tanításának jelenleg több akadály van. *Kérdés, hogy kik, hol és hogyan tanítsák meg a játékokat?* Tapasztalatból mondom, hogy a játékok tanítását nem a testnevelési órán kell elkezdeni. Előbb érünk el eredményt önértékelési játszócsoporthal egy játékdélutánon, egy félnapos kiránduláson, mint többirányú érdeklődésű osztályközösséggel a testnevelési órán. Egy népes család, baráti társaság hétvégi kiránduláson jól elszórakozhat a kapos méta, páros méta, görccölés, körbige stb. játékkal a híros utak és a hozzávaló szivacslemez vagy könnyű gumilabdák alkalmazásával.

A nyári ifjúsági (úttoró-, KISZ-, honismereti) táborokban a sportprogramot változatossá tehetjük a labda és botos népi játékok tanulásával, bemutatásával (csülkőzés, paprikázás, tekezés, karikázás stb.). A szabad idő hasznos eltöltésére, kondicionálásra több olyan sportszerű népi játék alkalmas, amit a létszámnak megfelelően, kis területen, utcai ruhában is, korhatár nélkül, tömeggyártással forgalmazott játékszerekkel, minden sékéságon vagy enyhén lejtős domboldalon lehet játszani.

Szervezett játszóközösségek bemutatathatják az egységes szabályú versenyjátékokat iskolák, városok között megrendezett sportünnepélyeken. Jól beilleszthetők a tájjellegű ünnepélyek műsorába is. A pados csürök, a paprikázás, a toronylabda versenyjáték színesítene pl. a várjátékok, a hortobágyi és a nagyvázsnyói lovasnapok, a szekszárdi, badacsonyi szüreti napok eseményeit. A játékszabályokat hangszórón keresztül ismertessük a közönséggel, mert ha nem értik, hogy mi megy végbe a küzdőtéren, könnyen kudarcba fulladhat jó szándékú kezdeményezésünk.

A játékszabályok ismeretében, ügyelve a baleset-megelőzésre, minden ifjúsági vezetők, sportoktatók, táncpedagógus sikeresen taníthatja a játékokat, ha meg tudja szervezni a játszócsoporthat.

Hozzáértéssel és szeretettel a népijáték-tanítás mindig eredményes lesz. Ilyen tapasztalatokat szereztem a zánkai Úttörővárosban, a makói honismereti táborban, a Ho-Si-Minh tanárképző főiskolások nyári táborában, Hévízgyörkön a „Népi gyermekjáték módszertani napon”, Galgahévízen a „Kodály-emlékűnnepélyen”, Turán a „népijáték-olimpián” stb. Az országban mindig akad valahol valaki, aki fáradságot nem kímélve feleleveníti elfeledett népi játékaikat. Ilyen jó kezdeményezés indult Szigetváron 1985-ben, ahol programot dolgoztak ki a néphagyományok, a népi sportjátékok ápolására és jugoszláviai mintára a métaversenynt országos méretűvé szeretnék kifejlesztetni.

Sokan a *játékeszközök hiányában* látják a sportszerű népi játék tanításának akadályát. Régen a gyermeknek nagy örömet jelentett egy jól sikerült szőr- vagy rongylabda elkészítése, egy jó súlyelosztású ütőtöbör faragása. Ma a játékeszközöket keszen vesszük és helyettesíthetjük velük a régi játékeszközöket. A métabot mini-tenisz-ütőt, szivacslemez, a csülkőzéshez műanyag bábut, könnyű botot, a tekezéshez műanyag golyót, a kanászos játékhoz ifjúsági jégkoronggütőt és gumikorongot, a paprikázáshoz a kemény paprika helyett teniszlemezlemez használhatunk. A pados csürök és toronylabda kelleket a politechnikai szakkör tagjai könnyen elkészíthetik.

A tanításnak nem lehet akadály a *szakkönyvek hiánya sem*. 1971-ben jelent meg a Magyar népi játékok gyűjteménye, 1975-1980 között öt kiadást ért meg a Magyar népi gyermekjátékok ének-zene-szakköri füzet. Kecskeméten 1984-ben kiadták Kiss Áron Magyar gyermekjáték című gyűjteményét és 1985-ben Porzsolc Lajos Labdajátékok könyvét. 1986-ban jelent meg a Sportszerű népi játékok sorozatban a *Métaiskola* c. füzet, ismertetését lásd a ... oldalon. Előkészületben van Az eltűnt játékok nyomában című kiadvány. A felsorolt irodalom megkönnyíti a népi játékok tanítását. Ideje lenne nálunk is megismertetni, újra játszani a természetes mozgásokat hordozó játékokat, táncot, erdei sétával eltölteni a szabad időt, ahogy azt a szomszédos nemzetek már régen úzik egészségük érdekében.

Nagyon hasznos lenne, ha a honismereti csoportok, hagyományörző egységek a helytörténeti ismeretek felderítése mellett összegyűjtik a helységük népi játékkultúrájának maradványait is. Félő, hogy ma már kevés hiteles adatot jegyezhetnek fel. A játékgyűjtésre vonatkozó adatok kérdőívet megtalálják a Magyar népi gyermekjátékok ének-zene szakköri füzetek 122. oldalán, Kérdőív a sportszerű népi játékok gyűjtéséhez cím alatt.

Rajtunk áll, hogy élünk-e a lehetőségekkel. Tanulunk, tanítunk és példát mutatunk. A válasz döntés is lehet. Megújulnak a sportszerű népi játékaink vagy az exredfordulóra hírmondó sem marad belőlük. Kívánom, hogy mindenki ereje és hite szerint vegye ki részét a hagyományörző munkából, hogy meggátoljuk népi játékhagyományunk kihalását.

Hajdu Gyula

A szentsimoni Árpád-kori templom

Szentsimon község a Bükk hegység északi nyúlványai között található a Hangony patak völgyében. Régen Gömör megyéhez tartozott, majd Borsod-Abaúj-Zemplén megye özdi járásához s végül 1979. január 1-én Ozd városához csatolták.

A község mai nevét temploma védőszentjéről kapta. Az Árpád-kor elején Hangonypuszta néven volt ismert. Egy 1427-ből származó összeírás szerint a falu Széchy Miklós birtoka volt, s ekkor 55 portából állt.

A templom mesterséges dombra épült, s kezdetben hadi céloknak is szolgált. Az egymást követő nemzedékek bővítették, építették rajta hagyva sajátos izlésüket. Az épület „magja” román stílusú, ez az Árpád-korban épült. A régi ősi templom a mostani bejárattól a szószerk előtti ablakig terjedt. Ez a rész bővült a XIV. században, s ennek során gótikus jegyekkel gazdagodott. Nagy átalakuláson ment át az épület a XVIII. században is. 1948-ban feltárták a középkori faliképeket. Többek között sárkányölő Szent Györgyöt, valamint a királyok imádatát fogadó Madonnát ábrázolja. A templom nagy értéke az 1650-ben festett famennyezet is. Egyébként a templom tornyán a kereszt mellett csillag és félhold látható, amely a protestantizmusra és a török hódoltságra utal.

Kerékyártó Mihály

Ára: 8 Ft

Árkádos tornácú ház, Felsőőr

Burgenlandi képek

Lukács László felvételei

A régi református parókia a felsőöri Föszezen

